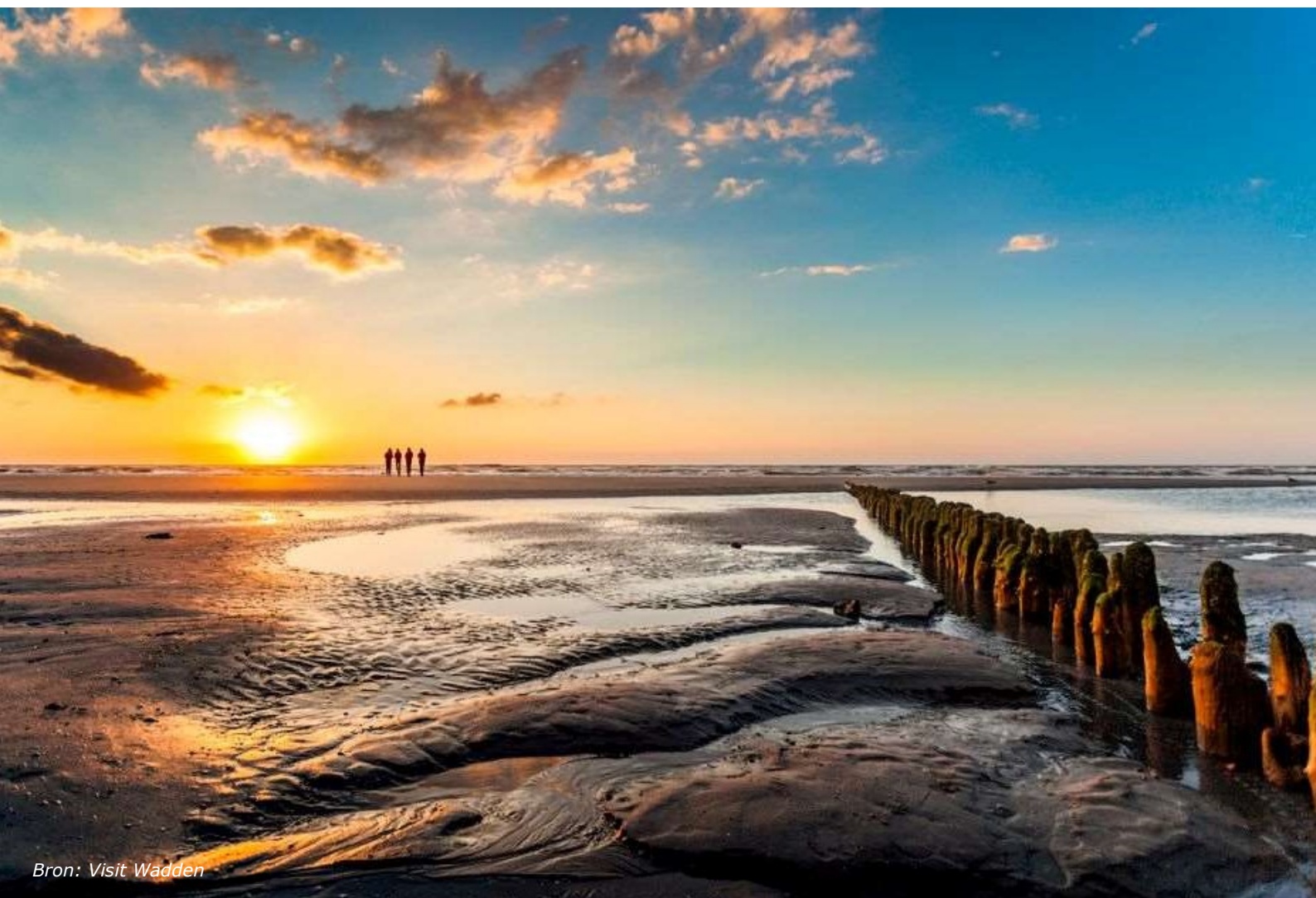

Vereniging van Waddenzeegemeenten

meerjarenplan bestuursperiode 2022 - 2026

Gezamenlijk duurzaam en verantwoord vooruit!

Een terugblik op 2022, context en koers tot 2026.

Bron: Visit Wadden

Colofon

Uitgegeven door:	De Vereniging van Waddenzeegemeenten (VWG)
Uitgevoerd door:	Kaj Valk (VWG)
Afbeelding front:	Visit Wadden
Datum:	20-3-2023
Status:	Definitief concept
Versienummer:	0.83

Over de VWG

De Vereniging van Waddenzeegemeenten bestaat sinds 1976 en is statutair gevestigd in Harlingen onder KvK-nummer: 4 00 00 176. Van deze vereniging zijn de negen gemeenten langs de Waddenkust lid, te weten: Den Helder, Hollands Kroon, Súdwest-Fryslân, Harlingen, De Waadhoeke, Noardeast-Fryslân, Het Hogeland, Eemsdelta en Oldambt. Zij leveren allen een wethouder voor het bestuur. De VWG behartigt de belangen van haar leden via de Waddengovernance en is hierin vertegenwoordigd in het Bestuurlijk Overleg Waddengebied en het Omgevingsberaad Wadden. Het BOW is besluitvormend, het OBW adviserend.

Inhoud

1	Voorwoord	4
2	Waddencontext operationeel	5
2.1	Trilaterale context	5
2.2	Nationale context (Wadden Governance)	6
2.3	Regionaal (provinciaal)	7
2.4	Lokaal (gemeentelijk)	7
3	Waddencontext inhoudelijk	9
4	De VWG organisatie	11
4.1	Profiel van de organisatie	11
4.2	Bestuur	11
4.3	Planning	12
4.4	Bureau	13
5	Koers van de VWG organisatie	14
5.1	Terugblik op 2022	14
5.2	Koers van de organisatie	14
5.3	Nadere toelichting voorliggende jaar – 2023 -	15
6	Financiën	18
6.1	Jaarrekening 2022	18
6.2	Begroting 2023	18
Bijlagen	overzicht	19

Leeswijzer

Dit document is een meerjarenplan en dient als oplegger bij de jaarplannen van de Vereniging van Waddenzeegemeenten voor de bestuursperiode van 2022-2026.

De hoofdstukken 2 en 3 bieden de lezer operationele en inhoudelijke context rond het waddengebied, de inhoudelijke thema's die er spelen en hoe de overheden en belangenorganisaties er georganiseerd zijn. In hoofdstuk 4 wordt ingegaan op de organisatie, het recente verleden, het heden en toekomst van de vereniging. Hoofdstuk 5 beschrijft de koers voor het komende jaar en bevat een nadere toelichting op het voorliggende jaar. Tenslotte volgt in hoofdstuk 6 een financiële verantwoording en onderbouwing.

1 Voorwoord

Met gepaste trots deel ik met u, namens het bestuur, het jaarplan van de Vereniging van Waddenzeegemeenten. Een plan dat bestuurlijk en operationeel inspeelt op de nieuwe governance in het Waddengebied en weergeeft hoe gemeentelijke doelen, via het Uitvoeringsprogramma van de Agenda voor het Waddengebied, bereikt kunnen worden. Bij de uitwerking wordt rekening gehouden met ideeën, wensen, ontwikkelingen en plannen op trilateraal, nationaal, regionaal en lokaal niveau. Een complexe puzzel die niet zomaar gelegd is en die bovendien, net als de Wadden zelf overigens, voortdurend aan verandering onderhevig is. Voor dit meerjarenplan is dankbaar gebruik gemaakt van de manier waarop de Samenwerkende Waddeneilanden dit al eerder deden.

Uitgangspunt voor de VWG is natuurlijk het behartigen van de lokale belangen van de leden, onze negen waddenzeekustgemeenten: Den Helder, Hollands Kroon, Súdwest-Fryslân, Harlingen, Waadhoeke, Noardeast-Fryslân, Het Hogeland, Eemsdelta en Oldambt. Omgekeerd voorziet de VWG haar leden van informatie en duiding t.a.v. actuele dossiers en draagt zij zorg voor de borging van gemeentelijk belangen in de verschillende bestuurlijke en ambtelijke overleggen in de Wadden context. Hierbij is de Waddengovernance, met daarin het Bestuurlijk Overleg Wadden (BOW), het Omgevingsberaad Wadden (OBW) en de Beheerautoriteit Wadden (BAW) een leidende factor.

In dit meerjarenplan geven wij aan welke actualiteiten wij verwachten, langs welke structuren wij hierop denken in te spelen en hoe wij onszelf als VWG doorontwikkelingen binnen de bestuurlijke context van ons mooie en dynamische Waddengebied.

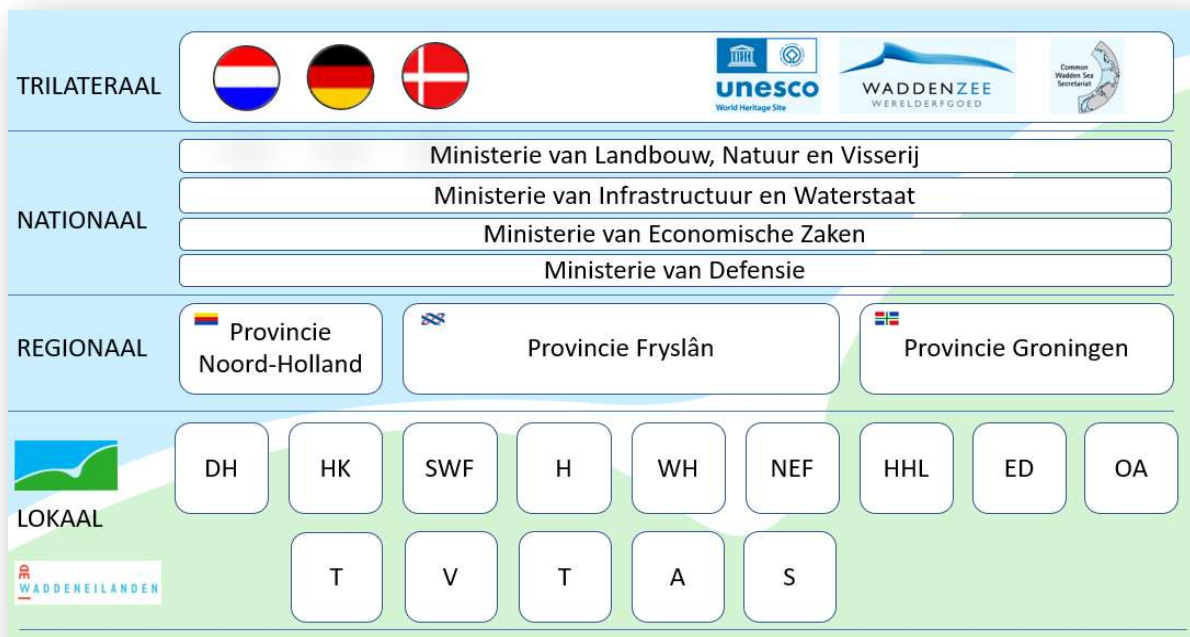
In 2023 maken een start, daarna draaien wij twee jaar proef en besluiten eind 2025 hoe we verder gaan.

Stefan van Keijzerswaard
Voorzitter

2 Waddencontext operationeel

Om het speelveld waarin de Verenging van Waddenzeegemeenten actief is te begrijpen is inhoudelijke kennis van het Wad noodzakelijk maar dient men tevens goed inzicht te hebben in de manier waarop het Waddengebied bestuurlijk georganiseerd is. Hierbij kan onderscheid gemaakt worden in de internationale of trilaterale context en de nationale-, regionale- en lokale context. In het onderstaande figuur is de bestuurlijke context weergegeven. Dit figuur is de basis en wordt in de operationele praktijk aangevuld met vertegenwoordigers van NGO's en belangenverenigingen die inhoudelijke inbreng leveren.

Figuur 1 Waddencontext Bestuurlijk

2.1 Trilaterale context

Het Waddengebied strekt zich uit over een drietal Europese landen te weten: Nederland, Duitsland en Denemarken. Als systeem kan het Waddengebied natuurlijk niet losgezien worden van de aangrenzende Noordzee en deltagebieden waar de Waddenzee als lagune deel van uit maakt.

Bestuurlijk nemen de drie betrokken landen zitting in Wadden Sea Board (WSB). In deze WSB neemt ieder land zitting met een afvaardiging van nationale, regionale en lokale bestuurders aangevuld met een vertegenwoordiging van betrokken stakeholders (belangenorganisaties). De WSB wordt ondersteund door het Common Wadden Sea Secretariat (CWSS) dat gevestigd is in Wilhelmshaven (D).

Eenmaal in de vier jaar wordt er, op een wisselende locatie, een gezamenlijke trilaterale regeringsconferentie gehouden waarbij men tracht zoveel mogelijk zaken in onderlinge gezamenlijkheid af te stemmen/te organiseren. Het voorbereiden en leveren van de Nederlandse bijdrage is belegd bij het ministerie van LNV. De volgende regeringsconferentie (#15) zal plaatsvinden in 2026, Denemarken.

Omdat alle drie de landen lid zijn van de Europese Unie heeft men in gezamenlijkheid rekening te houden met het naleven van fingerende EU-regelgeving.

Op gemeentelijk niveau leveren “De Samenwerkende Waddeneilanden” en “De Vereniging van Waddenzeegemeenten” om beurten, in een tijdspanne van twee jaar, een bestuurder die de gemeentelijke belangen waarborgt in de overleggen behorende bij deze trilaterale context. In 2023/2024 leveren de eilanden een bestuurder, daarna is het weer de beurt aan de kustgemeenten (VWG).

2.2 Nationale context (Wadden Governance)

De bestuurlijk context van het Nederlandse Waddengebied is complex omdat er vele verschillende overheden, stakeholders en partijen betrokken zijn. In 2017 kwam de regering tot de conclusie dat er behoefte bestond aan een vernieuwde governance structuur (werking zie bijlage I). In de onderstaande figuur wordt de aanleiding en uitwerking van de herziene Wadden Governance weergegeven.

Monday 8th July, 2019

In het regeerakkoord van het derde kabinet Rutte (oktober 2017) is opgenomen dat er één beheerautoriteit komt voor de Waddenzee. Die beheerautoriteit moet een integraal beheerplan uitvoeren, waardoor betere bescherming van natuurgebieden gecombineerd wordt met beter visbeheer. De ministeries van LNV en IenW hebben een onafhankelijke verkenning laten uitvoeren. Die bestond uit een probleemanalyse en de formulering van varianten voor de beheerautoriteit waarvoor de volgende kaders zijn meegegeven:

- *een herkenbare en aanspreekbare organisatievorm van de beheerautoriteit die gezaghebbend en slagvaardig is;*
- *scheiding tussen beleid en uitvoering;*
- *geen verschuiving van verantwoordelijkheden, er kan geen sprake zijn van centralisatie of decentralisatie van taken;*
- *een samenhangende en planmatige aanpak van natuur- en visbeheer waarin alle aspecten van het beheer (natuur, vis, water) samenkomen incl. de taken die voortvloeien uit het Unesco Werelderfgoed Waddenzee.*

Het bleek algemeen gedragen dat zowel aan de beleidskant als aan de uitvoeringskant verbeteringen mogelijk en nodig zijn in het waddengebied.

Op basis van de verkenning stellen beide ministers een wijziging van de governance de Waddenzee voor waarbij zowel de coördinatie van het waddenbeleid als die van het Waddenzee beheer wordt versterkt. De nieuwe governancestructuur bestaat uit drie pijlers: het Bestuurlijk Overleg Wadden, het Omgevingsberaad en de Beheerautoriteit Waddenzee.

Onder leiding van de minister van IenW wordt een Bestuurlijk Overleg Wadden ingesteld dat is gericht op strategische besluitvorming ten aanzien van het Waddenbeleid. Deelnemers zijn de ministeries van IenW en LNV, de waddenprovincies, de kust- en eilandgemeenten en waterschappen en de voorzitter van het nieuw in te stellen Omgevingsberaad Wadden.

Het Omgevingsberaad Wadden staat onder leiding van de Commissaris van de Koning. Aan dit beraad nemen deel gebruikers en belangenorganisaties. Het beraad wordt gebruikt om beleidsvoorstellen te toetsen of de agenderen.

Er wordt onder leiding van het ministerie van LNV een Opdrachtgeversoverleg Beheerautoriteit Waddenzee ingesteld bestaande uit de ministeries IenW en LNV en de waddenprovincies. Deze partijen zijn formeel opdrachtgever en/of bevoegd gezag voor het water-, natuur- en visserijbeheer van de Waddenzee. Aan opdrachtneemerskant wordt een compacte eenheid ingesteld onder leiding van twee directeuren. Die eenheid staat los van de bestaande beheerorganisaties. Tezamen vormen het opdrachtgeversoverleg en de compacte eenheid de beheerautoriteit. De directeuren krijgen als opdracht om een samenwerkingsovereenkomst op te stellen, waar opdrachtgevers, de directeuren en beheerders afspraken maken over doelen, werkwijze en taken. De directeuren krijgen de opdracht om de samenwerking en afstemming tussen de beheerders te bevorderen door de opstelling van een meerjarig integraal beheerplan Waddenzee te coördineren en de voortgang en uitvoering daarvan te monitoren. Na vier jaar wordt een evaluatie uitgevoerd en wordt tevens nagegaan of organisatorische aanpassingen gewenst zijn.

*Figuur 2 Aanleiding en uitwerking Waddengovernance 2019
bron: <https://www.waddensea-worldheritage.org/nl>*

Het Waddenbeleid in Nederland is georganiseerd via de in figuur 2 weergegeven lijnen.

BOW

Het nemen van besluiten is belegd bij het Bestuurlijk Overleg Waddengebied. In het BOW zitten de ministers van LNV, I&W en EZK, drie gedeputeerden namens de betrokken provincies, vertegenwoordigers namens Kust- en Eilandgemeenten en de waterschappen. Binnen het BOW komt men, op basis van beleidsadviezen van het OBW¹, tot gezamenlijke besluitvorming. NB. Bestrooken bestuurders behouden hierbij hun eigen mandaat.

Het BOW komt minimaal 2 maal per jaar bij elkaar.

OBW

Het Omgevingsberaad Waddengebied geeft gevraagd en ongevraagd advies aan de bestuurders in het BOW. Ze doen dit door in één of enkele ambtelijke e/o bestuurlijke vooroverleggen actuele onderwerpen te bespreken en hierover een advies voor te bereiden. Aan het OBW nemen zowel stakeholders (1e ring) als lokale/regionale overheden deel (2e ring). Middels consultatie van stakeholders/belangenvertegenwoordigers ontstaat een compleet beeld t.a.v. de duiding van het voorliggende onderwerp. De belangen worden besproken en gewogen en vervolgens in een advies van het OBW aan het BOW meegegeven.

Figuur 3 Waddengovernance (NL)

2.3 Regionaal (provinciaal)

Op regionaal vlak kennen we qua Waddencontext in Nederland een drietal spelers, te weten de Provincies Noord-Holland, Friesland en Groningen. Deze provincies, vertegenwoordigen zijn zowel ambtelijk als bestuurlijk vertegenwoordigd in de governance. Vanzelfsprekend richten zij zich in de dagelijkse praktijk vooral op hun provinciale kerntaken, te weten: ruimtelijke (regionale) ordening, aanleg en onderhoud van verschillende infrastructuur, uitvoering en naleving milieuwetgeving, toezicht op waterschappen en gemeenten. Hiertoe voeren zijn ook onderling overleg en participeren in bijvoorbeeld opgaventeams. Veelal vervullende provincies ook de connectie tussen Rijk en regio, in de Waddencontext gebeurt dit ook al heeft de regio via de Governance ook haar eigen mogelijkheden.

2.4 Lokaal (gemeentelijk)

De gemeenten in het Waddengebied zijn langs een tweetal verbanden georganiseerd. De negen kustgemeenten zitten gezamenlijk in de Vereniging van Waddenzeegemeenten (VWG) en de vijf Eilanden zitten in een samenwerkingsverband genaamd: De Samenwerkende Waddeneilanden. Respectievelijk vertegenwoordigen ze de belangen van circa (390.000+25.000=) 415.000 inwoners. Circa 250.000 inwoners leven in het Waddengebied.

¹ Bij de instelling van het BOW is afgesproken dat het BOW geen beslissingen neemt zonder advies van het OBW.

Primair richten gemeente zich natuurlijk op hun kerntaken, te weten: de Basisregistratie Personen (BRP), uitgiften identiteitsbewijzen, het sociaal domein (o.a. uitkeringen, WMO, jeugdhulpverlening etc.), onderwijs en het verstrekken van subsidies. Daarnaast in de gemeente ook op lokaal niveau verantwoordelijke voor het opstellen van bestemmingsplannen, milieubeheer, woningbouw en infrastructuur en bereikbaarheid. De laatst genoemde items komen samen in het kernbegrip Ruimtelijke Ordening². Logischerwijs vormt het speelveld der ruimtelijk ordening de basis voor de connectie met de verschillende inhoudelijke waddendossiers. Bovenstaande thema's zijn belegd/geborgd binnen de VWG in de verschillende bestuurlijk portefeuilles (zie bijlage V).

² Ruimtelijke ordening of ruimtelijke planning is het proces waarbij met een groot aantal regels de leefruimte planmatig wordt benut en ingericht. Daarbij wordt rekening gehouden met individuele en gemeenschappelijke belangen. Kortweg: het zo goed mogelijk aan elkaar aanpassen van samenleving en ruimte. De wetenschapsgebieden die hierbij een rol spelen zijn planologie, landschapsarchitectuur en stedenbouw. Maar ook zaken als milieu en economie spelen een grote rol in de ruimtelijke ordening.

3 Waddencontext inhoudelijk

In dit meerjarenplan treft u een aantal thema's aan. Dit zijn de thema's die voor de VWG deze bestuursperiode relevant zijn en waarop we voortgang willen boeken.

De ruimte in de Nederland staat in toenemende mate onder druk. Inwoners aantallen nemen toe, de landelijke spreiding wijzigt en nieuwe ontwikkelingen vragen extra ruimte terwijl deze ruimte in het verleden als bestemd is voor andere doelen. Ook voor het Waddengebied geldt dat er in toenemende mate sprake is van elkaar beconcurrerende belangen. Voor vrijwel alle discussies die hierover ontstaan geldt dat het in mindere of meerdere mate gaat om tegenstellingen tussen natuur/milieu belangen enerzijds versus economische/maatschappelijke belangen anderzijds.

Deze spagaat komt momenteel terug in het actuele baggerdossier van vaarroutes maar ook in discussies rond de toekomst van de (garnalen) visserij, toegankelijkheid voor recreanten en toeristen, landbouw en natuur. Het ligt in de lijn der verwachting dat hier in de nabije toekomst discussie bijkomen rond delfstoffen winning, transport van grondstoffen en goederen maar ook zaken als de energietransitie die nu gaande is zullen van grote invloed kunnen zijn op de landschappelijke inrichting.

Concreet verwachten wij de komende jaren geconfronteerd te worden met ontwikkelingen in de volgende dossiers:

- Beheer en onderhoud vaarwegen (bereikbaarheid)
- Defensie (huisvesting en oefenlocaties)
- Delfstoffen winning
- Economie
- Landbouw
- Logistiek en transport
- Natuur & milieu ontwikkeling
- Recreatie en toerisme / gastvrijheid economie
- Veiligheid
- Visserij
- Woningbouw

In deze dossiers zal steeds de tegenstelling tussen natuurontwikkeling/behoud en (economisch) medegebruik manifesteren. Deze discussies zullen naar verwachting in toenemende mate een beroep op de bereidheid van betrokken partijen doen om in onderlinge gezamenlijkheid tot oplossingen te komen. Naar verwachting zal de VWG hierin een belangrijk rol hebben, namelijk het inventariseren en kenbaar maken en behartigen van gemeentelijke belangen en standpunten versus het inzichtelijk maken van standpunten van overige partijen. Ook aan de hieraan verbonden dialogen kan de VWG, mits goed geëquipeerd, een belangrijke en verbindende bijdrage leveren.

De bovenstaande thema's, en hun onderlinge samenhang staan beschreven in de Agenda voor het Waddengebied 2050 (zie figuur 4 en bijlage II-A/B). Deze agenda verschaft inzicht in de inhoudelijk uitdagingen per thema maar gaat niet in op de aanpak/oplossing. Dit laatste komt aan de orde in het Uitvoeringsprogramma 2022-2026 (bijlage III). Het UP zal in de loop der tijd steeds aangevuld en aangepast worden.

AGENDA VOOR HET WADDENGEBIED 2050

Met de Agenda voor het Waddengebied 2050 bieden het Rijk en de provincies, samen met gemeenten, waterschappen, natuurorganisaties en het bedrijfsleven, een gezamenlijk richtinggevend en integraal perspectief op de ontwikkeling van het Waddengebied. Met de Agenda wordt de verbinding gelegd tussen de verschillende opgaven in het gebied. De Agenda omvat ook een doorkijk naar het Uitvoeringsprogramma Waddengebied 2021-2026.

De Agenda beschrijft het gezamenlijk langetermijnperspectief voor het Waddengebied 2050 en formuleert gezamenlijke doelen, handelingsprincipes en stappen richting uitvoeringsprogramma teneinde deze doelen te realiseren. Waar mogelijk en nodig worden keuzen voor beleid geformuleerd. De hoofddoelstelling voor de Waddenzee, “een duurzame bescherming en ontwikkeling van de Waddenzee als natuurgebied en het behoud van het unieke open landschap”, blijft onverminderd van kracht.

Omdat de Waddenzee onderdeel is van het grotere Waddengebied, wordt ook het perspectief geschetst voor het Waddengebied, voor zover dat verband houdt met de hoofddoelstelling voor de Waddenzee. Immers, het bereiken van de hoofddoelstelling voor de Waddenzee kan belemmeringen, maar zeker ook kansen bieden, voor het omliggende Waddengebied. En ook andersom kunnen ontwikkelingen in het Waddengebied effecten hebben, of juist kansen bieden voor het bereiken van de doelstelling voor de Waddenzee. Vanuit die verbondenheid is dit ook een agenda voor het Waddengebied, zonder de hoofddoelstelling voor natuur en landschap de Waddenzee uit het oog te verliezen.

De Agenda Waddengebied richt zich op het Waddengebied: de Waddenzee, inclusief de Eems-Dollard, de Waddeneilanden, de Noordzeekustzone boven de eilanden en de vaste wal langs de Waddenzee-kust van de provincies Noord-Holland, Fryslân en Groningen. Afhankelijk van de opgave strekt de beleidsmatige invloedssfeer van de agenda zich meer of minder ver uit.

De Agenda is een gezamenlijke agenda van Rijk, Waddenprovincies, eilandgemeenten en gemeenten langs de vastewal-kust, waterschappen, natuurorganisaties, visserijorganisaties, organisaties voor recreatie en toerisme, en de samenwerkende havens.

Met de Agenda worden geen taken of bevoegdheden overgedragen. Iedere partij heeft een eigen rol en verantwoordelijkheid, maar ze hebben elkaar ook nodig. De partijen werken de strategieën zelf uit in hun eigen beleid en regelgeving.

Bron: Waddenzee.nl

Figuur 4 korte beschrijving Agenda voor het Waddengebied 2050

4 De VWG organisatie

Volgens de wet is een vereniging een rechtspersoon met leden. Een vereniging organiseert maatschappelijke activiteiten om samen met haar leden een wens of doel te bereiken, zoals sporten, politieke belangen, muziek maken of natuurbescherming. In de onderstaande paragraaf wordt het profiel van de Vereniging van Waddenzeegemeenten beschreven.

4.1 Profiel van de organisatie

De Vereniging van Waddenzeegemeenten heeft negen gemeentelijke leden, dit zijn gemeenten langs de Waddenkust, te weten: Den Helder, Hollands Kroon, Súdwest-Fryslân, Harlingen, De Waadhoeke, Noardeast-Fryslân, Het Hogeland, Eemsdelta en Oldambt. De vereniging is een vereniging met een volledige rechtsbevoegdheid en het daarom ook notarieel vastgelegde statuten waarin o.a. vorm, functies, taken en doelstellingen beschreven staan.

De Vereniging van Waddenzeegemeenten heeft de volgende doelstelling:

De Vereniging van Waddenzeegemeenten heeft ten doel het tot stand brengen en in stand houden van een overlegstructuur voor het Waddenzeegebied om te komen tot een samenhangend beleid voor dit gebied.

Ze doet dit middels het bestuderen van, adviseren over en coördineren van die aangelegenheden die het Waddenzeegebied in bestuurlijke zin raken. Ze brengt tot stand en onderhoudt daartoe contacten met - ten opzichte van het Waddenzeegebied - belanghebbende instanties.

De vereniging tracht haar doel verder te bereiken met alle wettige andere middelen, die aan het doel bevorderlijk kunnen zijn.

Bron: Statuten VWG

4.2 Bestuur

Het bestuur van de Vereniging van Waddenzeegemeenten bestaat uit bestuurders afgevaardigd namens de gemeente waarvoor ze bestuurder zijn. In de praktijk zijn dit collegeleden die veelal de positie van wethouder bekleden en die een lokale portefeuille hebben die inhoudelijk of qua gebied sterke raakvlakken met het Waddengebied kent.

In onderling overleg is er bij het begin van de bestuursperiode een portefeuillevverdeling gemaakt inclusief vervanging bij afwezigheid (achtervang). Deze is bijgevoegd als bijlage V – VWG Portefeuillevverdeling.

Het bestuur wordt geadviseerd/ ter zijde gestaan door een secretaris. In tegenstelling tot de voorzitter en de penningmeester is de secretaris geen bestuurslid.

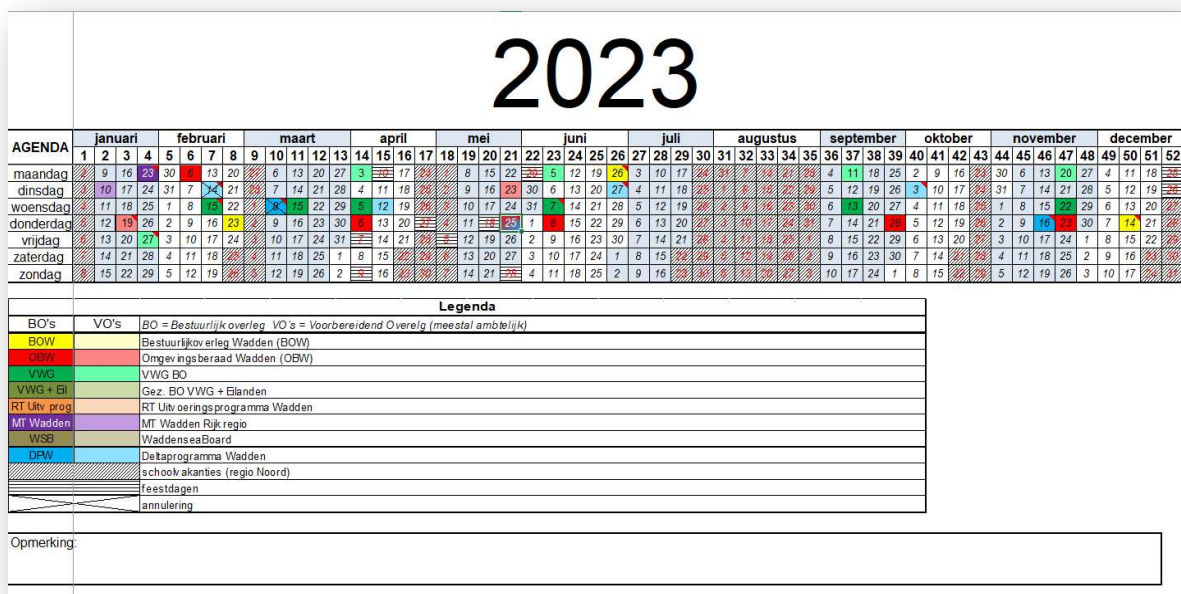
Binnen iedere gemeente is er door betrokken gemeente een contactambtenaar aangesteld. Deze fungeert als eerste ambtelijk aanspreekpunt en is vaak ook de adviseur van de bestuurder afkomstig uit betreffende gemeente. Daarnaast bestaat de mogelijkheid om in overleg gebruik te maken van ambtelijk medewerkers/adviseurs met specifieke kennis afkomstig uit de verschillende aangesloten gemeenten. Tevens bestaat ook de mogelijkheid om externe expertise via derden in te huren. Dit kan alleen met instemming van het bestuur.

4.3 Planning

De planning van de verschillende ambtelijke bestuurlijke bijeenkomsten is relatief complex. Dit is een gevolg van de inrichting van de governance structuur en de onderlinge afhankelijkheden tussen betrokken overheden/partijen.

Het Bestuurlijk Overleg Wadden (BOW) is hierin veelal leidend omdat daar de uiteindelijke besluiten genomen worden. Ook het Omgevingsberaad (OBW) speelt een significante rol, zij brengen gevraagd en ongevraagd advies uit over actuele zaken. De overige gremia zijn (veelal) voorbereidend/volgend t.o.v. van de BOW agenda. Dit geldt ook voor de ambtelijke en bestuurlijk VWG vergaderingen (zie H2 Waddencontext operationeel). Er wordt zoveel mogelijk getracht om voorbereidende vergaderingen te houden in de twee weken voorafgaand aan het OBW en BOW. In de praktijk worden er ook extra OBW en BOW bijeenkomsten georganiseerd, en afhankelijk van de agenda ondersteunt en betreft de secretaris de betreffende bestuursleden.

Het bureau van de VWG verstrekt een jaarplanner aan de leden en verzend updates bij wijzigingen. Waar mogelijk zal in voorkomende gevallen (namens) de secretaris ook een digitale outlook uitnodiging verzonden worden.

Figuur 5 Jaarplanner 2023 (voorbeeld)

Om het bestuurlijke werk efficiënt en effectief uit te voeren spreken de leden van de vereniging een portefeuille verdeling af. Deels gaat het om deelname aan gremia van de governance en deels op inhoudelijke thema's, projecten en activiteiten van het Uitvoeringsprogramma van de Agenda voor het Waddengebied (UP's). Voor drie UP's is de VWG trekker. In onderstaand schema zijn de portefeuilles en weergegeven, met prioriteiten voor 2023.

Portefeuille	Gremia & UP's	Korte inhoudelijke taak 2023
1 Trilateraal (en voorzitter)	WSF	Regeringsverklaring DK, D en NL
2 Besluitvorming	BOW	Bestuurlijk Overleg Waddengebied
3 Beleidsadvies	OBW	Omgevingsberaad Waddengebied
4 Uitvoering en beheer	BAW, UP 24	Integraal beheerplan W'zee, Vergunningen overleg
5 Ecologie, kust en klimaat	UP 1,2 & 9	Beleidskader en maatr. Natuur, Deltaprogramma
6 Visserij	BPV, UP 19	Best. Platform Visserij NL en Waddenzeevisserij
7 R&T en Werelderfgoed	UP 14	Trekken programma R&T langs de kust & Triënnale
8 Landschap en landbouw	UP 4,5 & 18	Waddenatelier, Kernwaarden en Zoetwaterstrategie
9 Economie	UP 14 & 17	Trekken Havenplaatsen & Parkeren Offshore DH
1 Penningmeester		Financieel beheer VWG
0		

4.4 Bureau

Het bureau biedt ondersteuning bij operationele zaken zoals (strategische) advisering en het aan jagen/uitvoeren van programma's en projecten (UP's) en ondersteunen van medewerkers om de gemeentelijke doelstellingen via de uitvoeringsinitiatieven en overleg gremia te bereiken. Daarnaast verricht of belegt het bureau verplichte logistieke verenigingszaken zoals archivering, financiën en verslaglegging.

De leiding van het bureau is, onder bestuurlijke eindverantwoordelijkheid, belegd bij de secretaris. Deze en overige taken van de secretaris zijn vastgelegd in de statuten.

Op dit moment bestaat het bureau uit alléén een secretaris die zijn tijd verdeelt over de verschillende hierboven beschreven taken. Hij moet voor inhoudelijk advisering terugvallen op beperkt beschikbare ondersteuning bij de gemeenten of prijzige externe inhuur.

5 Koers van de VWG organisatie

Om de gekozen koers te begrijpen is enige kennis van het vetrekpunt noodzakelijk. In hoofdstuk 5.1 wordt teruggeblikt op 2022, het jaar waarin zowel het nieuwe bestuur als de nieuwe secretaris startte.

5.1 Terugblik op 2022

In maart 2022 vonden er gemeentelijke verkiezingen plaats. Dit betekende voor de Vereniging van Waddenzeegemeenten dat er zittende bestuurders zouden gaan afzwaaien en nieuwe bestuurders zich zouden aandienen. Toevalligerwijs viel dit moment samen met de pensionering van de vorige secretaris en de aanstelling van zijn opvolger. Eén van de eerste taken voor de nieuwe secretaris was dan ook het opstarten en begeleiden van de formatie van een nieuw bestuur. De kennismakingen en verkenningen hiervoor starten in mei en resulteerden in een installatie na de zomervakantie op 14 september 2022.

Separaat aan deze bestuurlijke formatie bleek de VWG ook operationeel aan een update toe. Primaire aanleiding hiertoe was de, onder het vorige bestuur reeds voorziene, toename van actuele dossiers (baggeren, veiligheid, visserij, delfstoffenwinning en transport, etc.). Het Waddengebied staat in toenemende mate in de belangstelling/onder druk en dat heeft consequenties voor inwoners en natuur. Deze consequenties hebben logischerwijs hun weerslag op het gemeentelijk beleid en de hieraan gelieerde belangen. Onder het vorige bestuur was hier reeds op voorgesorteerd door het doorvoeren van een statutaire wijziging welke het mogelijk maakt om een bureau op te zetten. De eerste voorbereidende stappen op dit vlak zijn eind '22 gezet in de vorm van ambtelijke en bestuurlijke consultaties welke hun beslag hebben gekregen in de koers van de organisatie zoals verwoord in dit meerjarenplan.

5.2 Koers van de organisatie

De Vereniging van Waddenzeegemeenten had in het verleden, ten gevolge van o.a. een beperkte politieke invloed en een landelijk gematigde belangstelling voor de actuele gebiedsdossiers, een bescheiden rol op bestuurlijk vlak. Hierin begon langzaam verandering te komen toen in 2017 door het derde kabinet Rutte in het regeerakkoord werd opgenomen dat er één beheerautoriteit voor de Wadden moest komen. Bij de uitwerking van deze beslissing volgde de oprichting van de Waddengovernance waarmee het instrumentarium om invloed uit te oefenen gereed kwam. Ontwikkelingen die zeer nodig waren omdat de relevantie van de verschillende inhoudelijke dossiers flink toeneemt. Het betreft een toename waarvan we pas aan het begin lijken te staan (zie hoofdstuk 3. Waddencontext inhoudelijk).

Om goed op deze toename te kunnen anticiperen is de volgende, puntsgewijs geformuleerde, koers voorzien:

2023: VWG operationeel weer op orde

- Inhoudelijk relevant maar nog reactief/volgend
- archief vestigen en op orde maken
- 1e organisatieslag bureau (bemensing)
- operationele energie zetten op eigen programma's in UP (R&T / Havens)
- financiën op orde (hfd.6)

2024: VWG weer op de kaart

- communicatie en website op orde
- 2e organisatieslag bureau (locatie)
- inhoudelijk enkele grotere punten oppakken (subsidie of bijv. regio deal)

- kennisdatabase opzetten
- operationele energie zetten op overige programma's in UP

2025: VWG voor de troepen uit

- Wadden Sea Board (WSB): rol voortvarend overnemen van de Waddeneilanden
- een baken voor inspiratie en inhoud
- slagvaardige en relevante organisatie

5.3 Nadere toelichting voorliggende jaar – 2023 -

In eerdere bestuurlijke en ambtelijke overleggen werd reeds geconstateerd dat bovenstaande koers vraagt om een goed anticipatievermogen en dat hiervoor de huidige ondersteuning niet meer volstaat. Een eerste aanpassing/herziening is dan ook noodzakelijk om de organisatie weer slagvaardig te kunnen maken. Het op orde brengen is dan ook de hoofddoelstelling voor 2023.

Operationeel weer op orde: Wat is er nodig?

Het operationeel weer op orde maken zal geschieden langs een aantal onderwerpen dat hieronder kort cursief toegelicht staat. Per onderwerp worden in het blauw de voorziene acties en de geschatte benodigde tijdsbesteding genoemd. NB. De mate van succes hierbij zal echter samenhangen met de beschikbare capaciteit en mate van urgentie van de inhoudelijke dossiers. Hoe meer politieke actuele reuring er is des te minder tijd blijft er over voor operationele werkzaamheden.

Inhoud

Omdat de actualiteiten m.b.t. het Waddengebied elkaar in hoog tempo lijken op te volgen is goede inhoudelijke duiding van groot belang. Met de huidige beperkte capaciteit is het slechts beperkt mogelijk om inhoudelijk ontwikkeling goed bij te houden, laat staan om hier proactief op te anticiperen. In eerste instantie is het noodzakelijk dat er een eerste borgingslag op de verschillende portefeuilles plaatsvindt zodat bestuurders actief voorzien worden van voor hun portefeuille relevante informatie. De borging van de inhoud heeft sterke raakvlakken met zowel strategische advisering als met archivering. Pas als deze zaken goed voorzien/belegd zijn kan actieve lobby gaan plaatsvinden.

Voorziene Acties: o.a. portefeuille beschrijving, inventarisatie stakeholders en belangenweging, participatie in relevante netwerken, verzamelen relevante documentatie, standpunt bepaling en advisering.

Geschatte tijdsbesteding: 0,4 fte

Archief

Het verzamelen en archiveren van gegevens wordt steeds belangrijker. De rol van de informatie- of archiefsector groeit dan ook. Denk hierbij niet alleen aan traditionele papieren archieven en historisch materiaal, maar ook aan digitale databestanden en actuele thema's zoals informatica, persoonlijke gegevens en privacybescherming.

De VWG beschikt over een archief dat momenteel nog in Delfzijl staat. Een goede overdracht en ordening van dit archief is noodzakelijk. Het ontsluiten van een dergelijk archief verschaft waardevolle inzichten aangaande in het verleden gemaakte, en veelal nog actueel zijnde, afspraken of hun doorwerking in huidige afspraken en ontwikkelingen. Overdracht van het archief van Delfzijl naar "De Tiid" in Bolsward is reeds voorgesproken en kan na goedkeuring van dit plan opgestart worden. Separaat daaraan zal gekeken worden naar de waarde van de archief stukken en naar evt. digitale ontsluiting ervan. Voor dit laatste dient ook gekeken te worden naar de rol van het archief in de toekomst. Het ligt in de lijn der verwachting dat een toenemende druk op de ruimte gepaard zal gaan met toenemende vraag naar kennis en informatie. Voor een goede

(onafhankelijke) duiding is een goed ontsloten archief noodzakelijk. Getracht zal worden om de digitale ontsluiting vorm te geven i.s.m. regionale opleidingsinstituten.

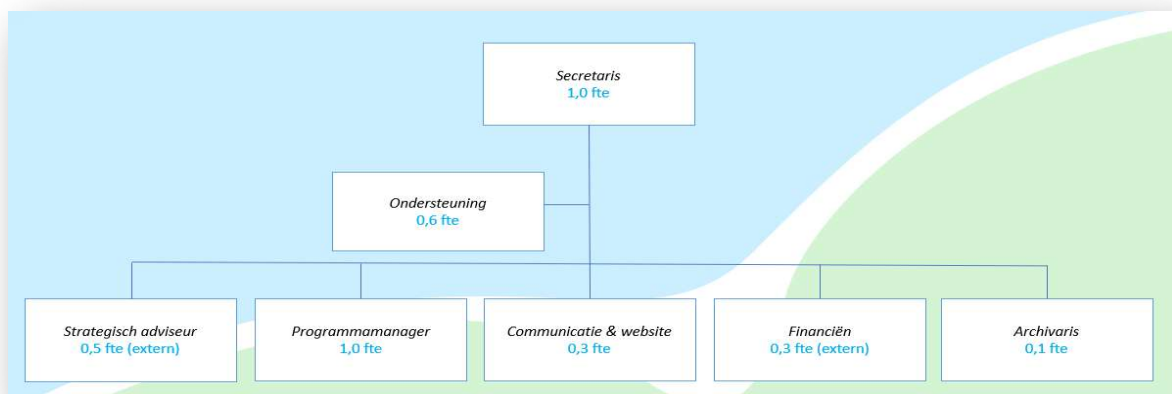
Voorziene Acties: archief overbrengen, onderbrengen, ordenen, digitaliseren en ontsluiten

Geschatte tijdsbesteding: 0,1 fte

Bureau

Uit verschillende overleggen en gesprekken sinds eind 2022 is er een helder beeld naar voren gekomen over de benodigde extra capaciteit voor het bureau. Deze uitkomsten worden ondersteund omdat organisaties vergelijkbaar aan de VWG deze slag als succesvol hebben gemaakt waarmee ze hun effectiviteit in het speelveld sterk vergroot hebben. Ook door het vorige bestuur werd reeds gezien en heeft men hier een aanzet toe gedaan door de statuten te herzien waarmee de basis werd gelegd voor het optuigen van verdere ondersteuning door het bureau.

Afgaande op de uitkomsten van de bovengenoemde gesprekken en afgemeten tegen vergelijkbare organisaties lijkt het een reëel aanname om de ondersteuning uit te breiden van 1,0 naar circa 3,5 à 4,0 fte (zie figuur 4).

Figuur 6 Voorziene structuur en bemensing VWG bureau

De operationele ondersteunende functies zijn benodigd voor het goed en verantwoord uitvoeren van de dagelijkse operationele werkzaamheden en het vergroten van de zichtbaarheid, continuïteit en betrouwbaarheid van de vereniging. De in figuur 4 benoemde functies leveren inzet aan meerdere onderwerpen en zullen elkaar bij afwezigheid waar mogelijk ook vervangen.

Voorziene Acties: ondersteuning en voorbereiding (agendabeheer, bereikbaarheid, organiseren bijeenkomsten etc.), communicatie & website, wekelijks afstemmingsoverleg.

Geschatte tijdsbesteding: 1,5 fte

Operationele energie eigen programma's

Daarnaast is er extra capaciteit benodigd in de vorm van strategische advisering en programma management. De toename aan strategische advies kan verklaard worden uit de toenames van het aantal relevante dossiers alsmede uit de toenemende complexiteit die voortkomt uit verregaande regelgeving van Brussel en Den Haag. Denk hierbij aan zaken als invoering omgevingswet/uitwerken omgevingsplannen maar ook aan grote ruimtelijke Rijksprogramma's als het HWBP, de PAGW en bijvoorbeeld programma Noordzee.

Ook is begin 2023, in opvolging van de Agenda Waddengebied 2050 (zie bijlage II-A/B), het bijbehorende Uitvoeringsprogramma 2021-2026 vastgesteld (Bijlage III). Binnen dit uitvoeringsprogramma bevinden zich tal van deelprogramma's en projecten die opgepakt en aangejaagd moeten worden. Hierop zal coördinatie en toezicht nodig zijn hetgeen de aanname

van een programma manager rechtvaardigt. De VWG staat in het UP aan de lat voor een programma Duurzaam Recreatie en Toerisme en een programma voor de Waddenzeehavens. Voor het eerste programma is aanjagende capaciteit nodig, voor het tweede (dat reeds wat verder gevorderd is) voor strategische duiding en advisering.

Voorziene Acties: aanjagen en optimaliseren bestaande programma's, strategische advisering inzake omgang en positionering met grote (Rijks)programma's, lobby (voorbereiding), voorbereidende advisering OBW/BOW.

Geschatte tijdsbesteding: 1,5 fte

Financiën

Jaarlijks dient er financiële verslaglegging plaats te vinden middels een jaarverslag en dient er aan de hand van een begroting een goede inschatting gemaakt te worden van de voorziene kosten. Dit zodat deze in balans blijven met de baten (lidmaatschapsgelden en evt. subsidies).

Voorzien acties: beheer, toegang en archivering bankrekening, uitvoeren financiële transacties, financiële verslaglegging, financiële voorspelling en advisering, kascontrole.

Geschatte tijdsbesteding: 0,3 fte

6 Financiën

De in het voorgaande hoofdstuk beschreven koerswijziging heeft financiële consequenties welke terugkomen in de bijgevoegde begroting (bijlage VI).

Op het gebied van de financiën wordt de VWG ter zijde gestaan door Drijfhamer financieel advies, als betrouwbare partner verzorgen zij al vele jaren de financiële verslaglegging.

6.1 Jaarrekening 2022

De jaarrekening van de VWG over 2022 treft u in bijlage V.

In de zomer van 2022 heeft de nieuwe secretaris in overleg met de boekhouder een tweetal omissies vastgesteld, te weten:

- 1) een achtergesteld facturatieschema voor de salariskosten van de secretaris;
- 2) een aangepaste BTW systematiek.

Beide punten gaven aanleiding tot overleg met de penningmeester en de hoofden financiën van de betrokken gemeenten die de oude en nieuwe secretaris lever(d)en.

Na overleg is voorgesteld de tekorten die hierdoor ontstaan zijn door te voeren als correcties in het nieuwe begrotingsvoorstel voor 2023.

6.2 Begroting 2023

In bijlage VI treft u de begroting voor 2023.

Zoals onder 6.1 reeds opgemerkt zullen in de begroting voor 2023 enkele correcties uit 2022 worden doorgevoerd. Daarnaast is er financiële ruimte nodig voor de toename aan personele kosten zoals beschreven en onderbouwd in hoofdstuk 5. Naar verwachting zullen correcties en aanpassingen samen leiden tot een ruime verdubbeling van de kosten. Om deze kosten te dekken is een verhoging van de contributie met een factor van $\approx 2,5$ noodzakelijk.

Concreet betekent dit dat de contributie zal stijgen van 190K naar 470K. De onderlinge verdeelsleutel tussen de leden blijft ongewijzigd.

De in 2023 benodigde extra ruimte op de begroting zal in daarop volgende jaren aangewend worden voor de verdere professionalisering van de VWG. Naar verwachting zal het dus een structurele verhoging van de contributie betreffen. De dekking bij de gemeentelijke leden kan naar verwachting verkregen worden uit de in de circulaire gereserveerde en verstrekte middelen voor de Wadden welke zij van het Rijk ontvangen.

Bijlagen

Bijlage I	Werking Governance Structuur (PPT)
Bijlage II-A	Agenda voor het Waddengebied 2050 (PDF)
Bijlage II-B	Staatscourant vaststelling: Agenda v.h. Waddengebied 2050 (PDF)
Bijlage III	Uitvoeringsprogramma (UP) (PDF)
Bijlage IV	VWG Bestuur 22-26 met Portefeuilleverdeling (PPT)
Bijlage V	Jaarrekening 2022 (PDF)
Bijlage VI	Begroting 2023 (PDF)

Governance - AGENDA VOOR HET WADDENGEBIED

Governance structuur

Beslissen

Bestuurlijk overleg
Wadden

Ministers IenW en LNV
3x Ged., Kust- & Eilandgemeenten,
Waterschappen en Voorzitter
Omgevingsberaad (CdK Friesland)

Beleidsadviezen en toetsen

Omgevingsberaad

Directeuren Ministeries en Provincies,
Bestuur Kust- & Eilandgemeenten,
Waterschappen en Voorzitter en
stakeholders: natuur, economie,
visserij, toerisme, landbouw

*Rijk, provincie en
natuurbeheerders*

Coördineren

Beheerautoriteit

Uitvoeren

beheer

vergunningen,
monitoren ed.

Bestuurlijk overleg Wadden

Het BOW bestaat uit twee ministers, drie gedeputeerden, een DB lid van de Waddenkustgemeenten, een burgemeester van de Waddeneilanden en een DB-lid namens de waterschappen.

In het bestuurlijk overleg zitten alle overheden (Rijk, provincies, gemeentes, waterschappen) bij elkaar. Zij overleggen over beleid voor de Waddenzee, maar ook voor het grotere waddengebied. Verder stemmen ze andere zaken rond het waddengebied met elkaar af. Het bestuurlijk overleg stelt ook de Gebiedsagenda Wadden 2050 vast.

Omgevingsberaad

Het omgevingsberaad is ingesteld om de stakeholders van het waddengebied een stem te geven. Denk bijvoorbeeld aan natuur- en milieuorganisaties, vissers, havens en recreatie, maar ook aan de wetenschap.

Zij praten in het omgevingsberaad met overheidsvertegenwoordigers over bijvoorbeeld de beleidsvoorstellen die naar het Bestuurlijk Overleg Waddengebied gaan.

Over deze voorstellen en andere zaken mag het omgevingsberaad gevraagd en ongevraagd advies geven. Ook kan het omgevingsberaad nieuwe thema's aan de orde stellen.

Beheerautoriteit

De beheerautoriteit heeft als doel samenhang te geven aan het natuurbeheer, het visbeheer en waterbeheer van de Waddenzee. Daardoor moet uiteindelijk de natuurkwaliteit van de Waddenzee verbeteren.

Kern van de beheerautoriteit is een klein team van twee directeuren en enkele medewerkers. Zij moeten zorgen dat er een Integraal Beheerplan komt en dat dit uitgevoerd wordt.

Hiervoor werken ze samen met de bestaande beheerders, zoals de Waddenunit van LNV, Rijkswaterstaat, Natuurmonumenten, It Fryske Gea, Landschap Noord-Holland, Het Groninger Landschap en Staatsbosbeheer.

Zie ook:

AGENDA VOOR HET WADDENGEBIED 2050

Koersen naar een veilig, vitaal en
veerkrachtig Waddengebied in 2050

AGENDA VOOR HET WADDENGEBIED 2050

Koersen naar een veilig, vitaal en
veerkrachtig Waddengebied in 2050

Voorwoord

Ons land is klein dat weet een ieder
Dat hebben we op school gehad
Maar het kan groot zijn in zijn schoonheid
Ik denk hierbij speciaal aan het wad

Freek de Jonge en Bram Vermeulen bezongen de schoonheid van het Waddengebied al lang voordat het in 2009 op de UNESCO-Werelderfgoedlijst werd gezet. Het is een uniek natuurgebied van ruim 500 kilometer lang en gemiddeld 20 kilometer breed, dat van Nederland langs de Duitse kust tot Denemarken reikt.

Vrijwel iedereen in Nederland heeft wel een persoonlijke band met het Waddengebied. Als bewoner of bezoeker van het gebied. De geschiedenis van het gebied, de landschappelijke en ecologische waarden, de betekenis voor de Nederlandse scheepvaart: het Waddengebied is een heel belangrijk onderdeel van Nederland. Een gebied dat als klimaatbuffer de kustlijn van het vasteland beschermt, met eilanden waar het goed wonen, werken en recreëren is. Een landschap dat veel waardering krijgt van bewoners en toeristen, een landschap dat bescherming verdient. Want in de schoonheid schuilt ook een grote kwetsbaarheid. De ramp met de MSC Zoë in januari 2019 laat daarover geen enkele twijfel bestaan. De schoonmaakwerkzaamheden zijn nog altijd gaande. En ook klimaatverandering, een stijgende zeespiegel, de energietransitie, demografische en technologische ontwikkelingen hebben invloed op de ontwikkeling van het Waddengebied.

Er staan veel belangen op het spel. Voor de eilandbewoners, de recreanten, de vissers, de landbouwers, de ondernemers, voor de veerdiensten tussen de eilanden en het vaste land, de planten en dieren in de zee en bewoners op het vasteland achter de dijk.

Vele - soms tegenstrijdige - belangen, die allemaal een eigen betekenis geven aan de Wadden. De Agenda voor het Waddengebied is - net als de Agenda IJsselmeergebied 2050 - een belangrijk visiedocument waarin dwarsverbanden tussen de vele belangen en ontwikkelingen zichtbaar worden.

Het hoofddoel is een duurzame bescherming en ontwikkeling van de Waddenzee als natuurgebied en het behoud van het unieke open landschap. Samen zorgen we voor een Waddengebied dat ook in de toekomst veilig, vitaal en veerkrachtig blijft. Veilig en veerkrachtig met het oog op de gevolgen van klimaatverandering en zeespiegelstijging. Vitaal door een goede bereikbaarheid, door aantrekkelijke mogelijkheden voor wonen, werken, onderwijs en zorg op de eilanden en langs de kust.

De gebiedsagenda is het resultaat van een intensief overlegproces, waarbij de Rijksoverheid, provincies, gemeenten, waterschappen, maatschappelijke organisaties, bedrijfsleven en bewoners aan tafel zaten. De gebiedsagenda is ook een vertrekpunt om samen verder vorm te geven aan de bescherming en ontwikkeling van het gebied. Een handleiding voor de verdieping van de dialoog, en een werkwijze voor de gezamenlijke uitvoering van nieuwe projecten. Voor een veilig, vitaal en veerkrachtig Waddengebied. Met oog voor de schoonheid. In het belang van allemaal, om ook maar met Neerlands Hoop af te sluiten.

Ik dank alle partijen die meewerkten aan de Agenda voor het Waddengebied 2050.

Cora van Nieuwenhuizen
Minister van Infrastructuur en Waterstaat

Inhoud

Voorwoord	5
1. Waarom een Agenda voor het Waddengebied?	9
2. Een wandeling in 2050	17
3. Doelen, principes en ruimtelijke vertrekpunten	23
3.1 Hoofddoelen	24
3.2 Leidende principes voor handelen	24
3.3 Ruimtelijke vertrekpunten	29
4. Thematische opgaven en strategieën	35
4.1 Natuur van Wereldklasse	36
4.2 Landschap en cultureel erfgoed	40
4.3 Duurzame bereikbaarheid	43
4.4 Klimaatverandering	45
4.5 Energietransitie	49
4.6 Een leefbaar Waddengebied	52
4.7 Duurzame Waddeneconomie	54
4.8 Overige thema's	65
Beschrijving deelgebieden	70
De Waddenzee in 2050	70
De Waddenkust in 2050	72
De Waddeneilanden in 2050	74
Het Eems-Dollardgebied in 2050	76
5. Kennis als basis	79
6. Organisatie en doorwerking	83
6.1 Doorwerking	84
6.2 Investeren in het Waddengebied	85
6.3 De governance	85
6.4 Borging en communicatie	86
7. Doorkijk naar het Uitvoeringsprogramma	87
Verklarende woordenlijst	102
Colofon	103

1

Waarom een Agenda voor het Waddengebied?

Waarom een Agenda voor het Waddengebied?

In 2009 werd de Waddenzee aangewezen als Werelderfgoed. Een mijlpaal. Het resultaat van een omslag in het denken: van ideeën voor inpoldering naar het idee van de Waddenzee als natuurgebied. En vervolgens ook naar het idee dat natuur en economie samen op kunnen gaan. Overheden, natuurorganisaties en het bedrijfsleven werken sindsdien aan gezamenlijke opgaven voor natuur, visserij, havenontwikkeling, vaarrecreatie, bereikbaarheid en beleving van het Werelderfgoed. We blijven de natuur beschermen en ontwikkelen, maar ook de kwaliteiten van de Waddenzee beter benutten voor de sociaaleconomische ontwikkeling van het Waddengebied als geheel.

Nu, meer dan tien jaar later, zijn er nieuwe ontwikkelingen die ons voor dilemma's stellen maar soms ook weer nieuwe kansen geven.

Klimaatverandering, de energietransitie, demografische veranderingen, technologische innovaties, morfologische ontwikkelingen in de Waddenzee en de toename van recreatie en toerisme. Deze ontwikkelingen vragen een gezamenlijke agenda van overheden en maatschappelijke partijen om het Waddengebied veilig, vitaal en veerkrachtig te houden, ook in de toekomst.

Agenda voor het Waddengebied

In deze Agenda voor het Waddengebied 2050 (hierna: Agenda) hebben overheden, natuurorganisaties, visserijorganisaties en de samenwerkende havens een gezamenlijke koers voor het Waddengebied geformuleerd en een agenda om die koers in te zetten. De gebiedsagenda bundelt bestaande ambities, doelen en strategieën van Rijk en regio, scherpt deze aan waar dat kan en benoemt de belangrijkste opgaven en bijbehorende dilemma's die door nieuwe ontwikkelingen op het Waddengebied afkomen. Waar mogelijk bevat de Agenda ook nieuwe beleidskeuzen. Tegelijk zullen partijen samen de komende jaren nog keuzen moeten maken.

Daarmee vormt deze Agenda het vertrekpunt voor beleid en beheer, en een gezamenlijke agenda voor de keuzen en opgaven waar partijen gezamenlijk voor staan in het Waddengebied.

De partijen die de Agenda hebben opgesteld, spannen zich in om de doelen en strategieën uit dit document te laten doorwerken in hun beleid en regelgeving en de inzet van financiële middelen. Iedere partij blijft zelf verantwoordelijk voor de formele besluitvorming en de manier waarop andere partijen en bewoners daarbij betrokken worden. De Agenda moet vooral ook gezien worden als een markering in het proces van samenwerking om visie en ambitie te kunnen realiseren. Een belangrijke vervolgstap in dat proces is het gezamenlijke Uitvoeringsprogramma Waddengebied 2021-2026 (hierna: Uitvoeringsprogramma).

Voorgeschiedenis

Vanaf de jaren tachtig staat het rijksbeleid voor de bescherming van natuurwaarden van de Waddenzee in planologische kernbeslissingen (pkb's). De meest recente is de Derde Nota Waddenzee (2007), later Structuurvisie Waddenzee genoemd (2012). Hoofddoelstelling van de Structuurvisie is een duurzame bescherming en ontwikkeling van de Waddenzee als natuurgebied en behoud van het unieke open landschap.

Uit een evaluatie in 2015 blijkt dat de Structuurvisie Waddenzee goed werkt voor de bescherming van de natuur in de Waddenzee, maar dat de ontwikkeling van het gebied als natuurgebied achter blijft. De hoofddoelstelling behoeft geen aanpassing, maar het is wel nodig scherper te formuleren welke rol de Waddenzee vervult in de internationale flyway en swimway (de trekroutes van vogels en vissen) en het voedselweb.

Het behoud van het open landschap vraagt om een nauwkeurigere definitie, gezien de sterk toegenomen ruimtevrage voor duurzame energie en bedrijvigheid.

In 2016-2017 is een beleidsverkenning uitgevoerd naar de toekomstige rol en ambitie van Rijk en regio in het Waddengebied. De verkenning brengt mogelijke opties voor het toekomstig beleid en beheer in beeld.

Ook regionale overheden en maatschappelijke organisaties formuleren langetermijnvisies, doelstellingen en afspraken. De interprovinciale beleidsvisie Wadden van Allure (2013) vormt het uitgangspunt voor het beleid van de Waddenprovincies. In het Investeringskader Waddengebied 2016-2026 richten de provincies de investeringen op een aantal majeure opgaven. De Waddengemeenten stellen onder meer het Visiedocument Duurzame Waddeneilanden (2016) op. Daarnaast wordt met verschillende programma's aan de natuur en verduurzaming van het gebruik van het Waddengebied gewerkt.

Als binnenkort de Omgevingswet in werking treedt, stelt het Rijk geen aparte (rijks)structuurvisie meer op voor de Waddenzee. Daarmee komt de Structuurvisie voor de Waddenzee te vervallen. De hoofddoelstelling voor de Waddenzee is opgenomen in de Nationale Omgevingsvisie (NOVI, 2020) en wordt opgenomen het bijbehorende Besluit kwaliteit leefomgeving (Bkl) en in het Nationaal Waterprogramma 2022-2027 (NWP) en Beheerplan voor de rijkswateren. Om gezamenlijk invulling te geven aan de bescherming en ontwikkeling van het Waddengebied hebben het Rijk en de regionale overheden in 2017 besloten om met de partijen in de regio een gezamenlijke agenda voor het Waddengebied te ontwikkelen. Ook voor de andere 'Grote wateren' als de Noordzee, het IJsselmeergebied en de Zuidwestelijke delta zijn of worden gebiedsagenda's opgesteld. Dit mede naar aanleiding van de vraag van de Tweede Kamer om duidelijkheid te geven over de ambities van het Rijk voor natuur en waterkwaliteit en daarmee samenhangend de inrichting van watersystemen.

Doel en inhoud

Het doel van deze gebiedsagenda is te komen tot een gezamenlijk richtinggevend en integraal perspectief op de ontwikkeling van het Waddengebied van het Rijk en de provincies samen met gemeenten, waterschappen, natuurorganisaties en het bedrijfsleven. De Agenda beschrijft ons gezamenlijke langetermijnperspectief voor 2050 en formuleert onze gezamenlijke doelen en de handelingsprincipes en strategieën om deze doelen te bereiken.

De strategieën beschrijven op hoofdlijnen de wijze waarop we de opgaven willen realiseren en/of om willen gaan met de dilemma's. In het Uitvoeringsprogramma, dat de komende periode tot stand komt, krijgen de strategieën een verdere uitwerking met daarbij duidelijkheid over trekkerschap en tijdspad.

Met deze Agenda willen we de basis bieden voor een integrale aanpak waarbij de doelen en opgaves van alle gebiedspartijen samen worden gebracht, en vanuit een gezamenlijk perspectief en bijhorende strategieën gewerkt wordt aan de uitvoering.

Scope

Centraal in de Agenda staat de hoofddoelstelling voor de Waddenzee: 'een duurzame bescherming en ontwikkeling van de Waddenzee als natuurgebied en het behoud van het unieke open landschap. Conform de Structuurvisie Waddenzee blijft deze hoofdstelling onverminderd van kracht.

Omdat de Waddenzee onderdeel is van het grotere Waddengebied, wordt ook het perspectief geschetst voor het Waddengebied, voor zover dat verband houdt met de hoofddoelstelling voor de Waddenzee. Immers, het bereiken van de hoofddoelstelling voor de Waddenzee kan belemmeringen, maar zeker ook kansen bieden, voor het omliggende Waddengebied. En ook andersom kunnen ontwikkelingen in het Waddengebied effecten hebben, of juist kansen bieden voor het bereiken van de doelstelling voor de Waddenzee.

Vanuit die verbondenheid is dit ook een agenda voor het Waddengebied, zonder de hoofddoelstelling voor natuur en landschap de Waddenzee uit het oog te verliezen.

Status

De Agenda moet gezien worden als een beleidskader dat **zelfbindend** is voor de organisaties die de Agenda via de instemmingsverklaring onderschrijven. Die 'zelfbinding' bestaat uit het zorgen voor de doorwerking naar relevante beleidsvisies, uitvoeringsprogramma's en/of beheer. Zo zijn op nationaal niveau de hoofddoelstelling voor de Waddenzee en de doelstelling voor het Waddengebied opgenomen in de NOVI. Het ruimtelijk instrumentarium zoals was vastgelegd in de Structuurvisie Waddenzee wordt overgenomen in het Bkl. Daarmee blijft de bescherming van de Waddenzee geborgd. Ook regionale overheden dragen zorg voor de doorwerking in hun beleid en regelgeving.

Tegelijk is de Agenda **agenderend** door nieuwe ontwikkelingen en opgaven door te vertalen in uitvoeringsstrategieën. Het Uitvoeringsprogramma biedt de betrokken partijen de mogelijkheid om op basis van de strategieën gezamenlijk vervolgstappen te maken richting implementatie in nieuw beleid en uitvoering van maatregelen en beheer.

Afbakening en begrenzing

De Agenda richt zich op het Waddengebied: de Waddenzee, inclusief de Eems-Dollard, de Waddeneilanden, de Noordzeekustzone boven de eilanden en de vaste wal langs de Waddenzee van de provincies Noord-Holland, Fryslân en Groningen. Afhankelijk van de opgave strekt de beleidsmatige invloedssfeer van de Agenda zich meer of minder ver uit.

De morfologische en ecologische processen in de Waddenzee en de Noordzeekustzone hangen met elkaar samen. De Agenda benadert deze gebieden daarom als één geheel.

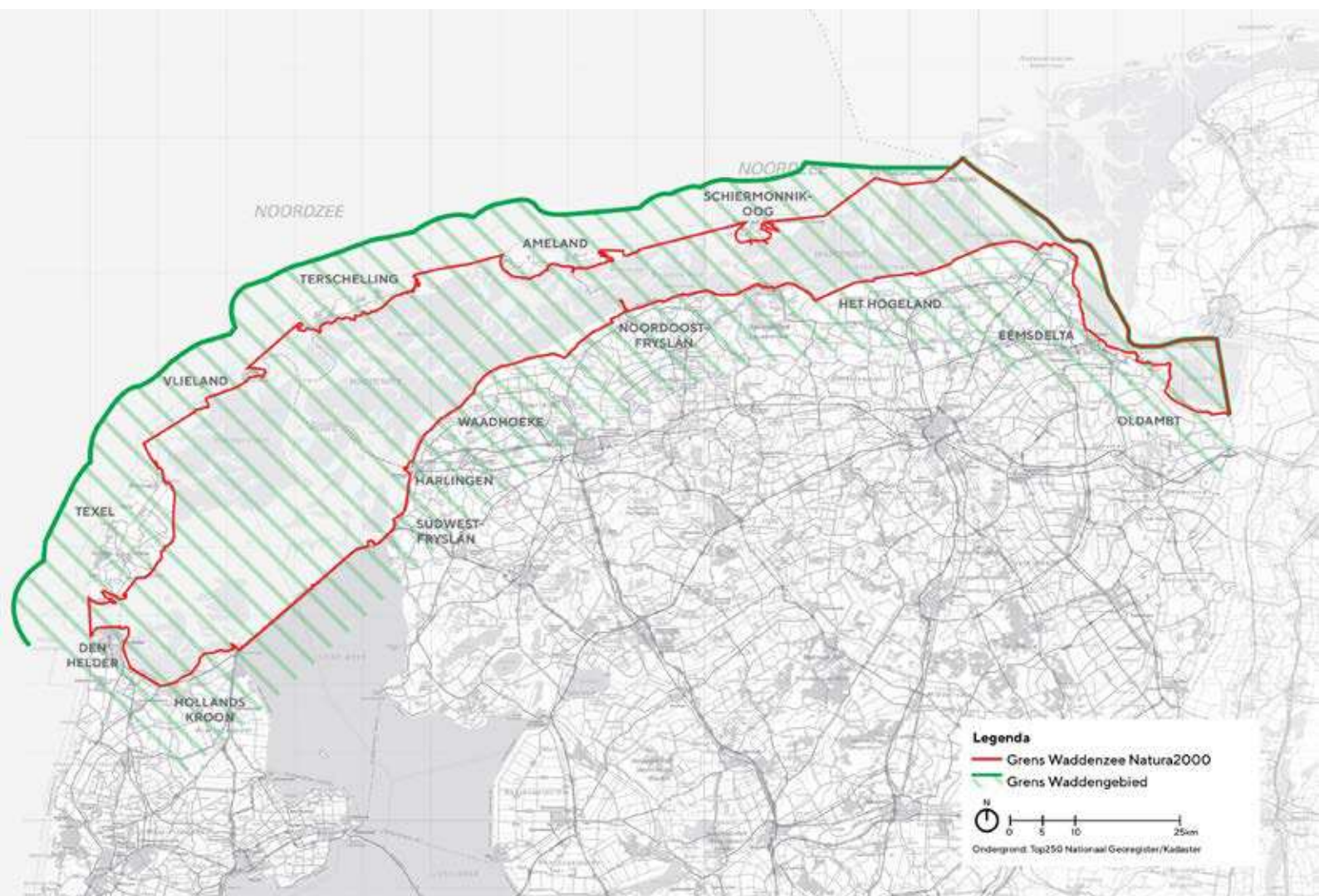
De doorwerking in beleid en regelgeving kan voor deze gebieden verschillen, omdat het onder de Omgevingswet twee aparte gebieden blijven (zie het Bkl). In het kader van het Uitvoeringsprogramma wordt gekeken of er kansen zijn de samenhang in beleid en regelgeving te versterken.

Betrokken partijen

De Agenda is een gezamenlijke agenda van Rijk, Waddenprovincies, eilandgemeenten en gemeenten langs de vaste-wal-kust, waterschappen, natuur- en milieuorganisaties, visserijorganisaties, organisaties voor recreatie en toerisme, en de samenwerkende havens. Met de Agenda worden geen taken of bevoegdheden overgedragen. Iedere partij heeft een eigen rol en verantwoordelijkheid, maar ze hebben elkaar ook nodig. De partijen werken de strategieën zelf uit in hun eigen beleid en regelgeving.

De minister van IenW is coördinerend minister voor het Waddengebied en initiatiefnemer voor de gebiedsagenda. De ministeries van LNV, EZK, BZK, OCW en Defensie zijn betrokken vanwege de relevantie voor de beleidsterreinen natuur, visserij, economie, energie, ruimtelijke ordening, landschap en cultureel erfgoed, leefbaarheid en militaire activiteiten. Provincies en gemeenten vinden in de Agenda handvatten om regionale en lokale plannen te verbinden met de gezamenlijke doelen voor het Waddengebied. Waterschappen kunnen met de Agenda de samenhang tussen het regionale water en het rijkswater versterken en waterveiligheid als onderdeel van een integrale gebiedsopgave aanpakken. Natuurorganisatie en terreinbeheerders spelen een cruciale rol bij de instandhouding en ontwikkeling van de natuur in het gebied. Dat geldt ook voor de gebruikers van de Waddenzee: de havens en het havengerelateerde bedrijfsleven, visserijorganisaties en organisaties voor recreatie en toerisme.

De Agenda is daarmee een gezamenlijke agenda van alle betrokken partijen en een uitnodiging aan andere maatschappelijke organisaties, kennisinstellingen en marktpartijen om mee te doen met de uitvoering.

Totstandkoming

De Agenda is tot stand gekomen in een aantal fasen:

1. In de periode 2015-2017 is de Structuurvisie Waddenzee geëvalueerd en zijn in de Beleidsverkenning verschillende opties voor het vervolgbeleid geformuleerd.
2. In het verlengde van de Beleidsverkenning heeft het Regiecollege Waddengebied (RCW) in 2018 voor zeven thema's discussiepapers op laten stellen:
 - Havens als motor voor duurzame ontwikkeling;
 - Open landschap en ruimtegebruik;
 - Duurzame energie;
 - Veerkrachtig voedselweb;
 - Verduurzaming bereikbaarheid Waddengebied;
 - Kansen innovatieve economische initiatieven;
 - Demografische ontwikkelingen.Op basis van de discussiepapers heeft de RCW advies uitgebracht aan de Stuurgroep Agenda voor het Waddengebied 2050. De publicatie 'Als het getij verloopt...' (maart 2019) bundelt de adviezen en discussiepapers.
3. Tijdens twee werkateliers in Groningen en Den Helder hebben de deelnemers per deelgebied een perspectief geformuleerd en besproken wat dat betekent voor de ambitie en de opgaven.
4. De ambities en het perspectief voor het hele Waddengebied zijn, gebruikmakend van de discussiepapers en de adviezen van de RCW, vertaald in opgaven en strategieën per thema.

5. In het voorjaar van 2019 zijn de bestuurders geïnformeerd over de ontwerp-Agenda in regiobijeenkomsten in de drie provincies. In de zomer van 2019 is de bestuurlijke organisatie voor het Waddengebied vastgelegd in de 'Waddenbrief' aan de Tweede Kamer (Kamerstuk 29684, nr. 185, d.d. 20 juni 2019).
6. Daarna is de ontwerp-Agenda verder uitgewerkt en hebben besturen en bewoners via een informele consultatie kunnen reageren. De resultaten en de vertaling hiervan in de ontwerp-Agenda zijn vastgelegd in het Reactiedocument (www.agendavoorhetwaddengebied2050.nl)
7. De conceptontwerp-Agenda is ter advisering voorgelegd aan het Omgevingsberaad Waddengebied (hierna: Omgevingsberaad). Na instemming in het Bestuurlijk Overleg Waddengebied (hierna: BO Waddengebied) is de ontwerp-Agenda vrijgegeven voor formele consultatie.
8. De formele consultatie bestond uit een bestuurlijke en een internetconsultatie. De ontvangen reacties en de antwoorden hierop zijn vastgelegd in de Nota van Antwoord.
9. Het BO Waddengebied heeft, mede op basis van de uitkomsten van de formele consultatie, de definitieve Agenda vastgesteld.

Leeswijzer

In de Agenda komen achtereenvolgens aan de orde:

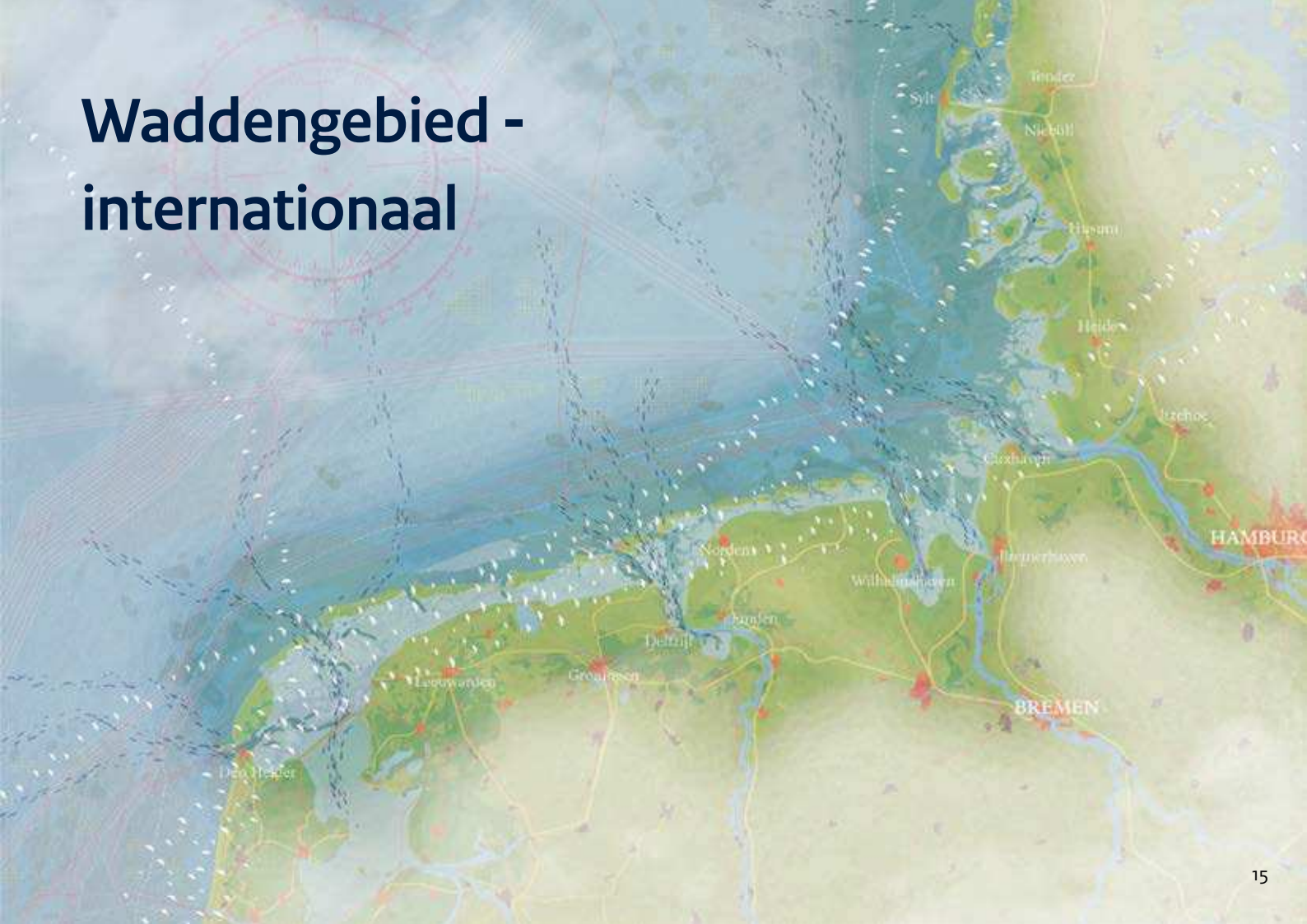
- Een gezamenlijk richtinggevend perspectief voor het Waddengebied voor 2050 (hoofdstuk 2).
- De hoofddoelen voor het Waddengebied en Waddenzee, leidende principes voor handelen en vertrekpunten voor de ruimtelijke kwaliteit (hoofdstuk 3).
- De vertaling van het perspectief, de doelen en de principes in uitvoeringstrategieën (hoofdstuk 4).

- Een beschrijving van de kennishuishouding (hoofdstuk 5).
- Een beschrijving van de organisatie en de doorwerking van de Agenda in beleid en uitvoering (hoofdstuk 6).
- Een aanzet voor het, op basis van deze Agenda, op te stellen Uitvoeringsprogramma (hoofdstuk 7).

Waddengebied - nationaal

Waddengebied - internationaal

2

Een wandeling in 2050

Een wandeling in 2050

In dit hoofdstuk schetsen we een gezamenlijk perspectief voor het Waddengebied. Daarmee willen we richting geven aan het beleid en de uitvoering door de verschillende betrokken partijen. Is dat eigenlijk wel mogelijk, een perspectief voor de lange termijn? Het is immers onzeker hoe ontwikkelingen op de lange termijn uitpakken. We weten bijvoorbeeld niet hoe snel de zeespiegelstijging gaat stijgen en welke nieuwe technieken beschikbaar komen voor vervoer en energieopwekking. Toch is het belangrijk dat de betrokken partijen een gedeeld perspectief hebben, zodat ze op basis daarvan nieuwe oplossingen kunnen zoeken. Het gezamenlijke perspectief biedt daarom ruimte voor nieuwe inzichten en onverwachte oplossingen.

Onderstaande ‘wandeling’ is dan ook geen blauwdruk, maar een beschrijving van een mogelijk toekomstbeeld voor het Waddengebied, als basis om met elkaar in gesprek te gaan over de uitvoeringsstrategieën en bijbehorende beleidskeuzen en maatregelen.

Het Waddengebied in 2050

Wat een wolkenlucht! Wat een weidsheid! Het is zaterdag 6 augustus 2050, even nagenieten van de wandeling over de kwelder met je beide kinderen. Dertig jaar geleden liep je hier zelf als kind met je ouders. Midden in het Waddengebied, op de rand van kust en zee. Een uniek Werelderfgoed. De dynamiek van de wadden is hier volop zichtbaar: de wind waait, nieuwe stukken land slibben aan, andere kalven af.

Als er iets kenmerkend is voor het Waddengebied, dan is het wel die dynamiek. In de zee, maar ook in de havens, langs de kust, in de dorpen en havensteden en op de eilanden. De geulen en wadplaten in de Waddenzee veranderen voortdurend door de stromingen en het getij. Het leven onder water en op de wadplaten is geen jaar hetzelfde. Hetzelfde geldt voor het leven langs de kust en op eilanden. Havens hebben zich ontwikkeld tot centra van innovatie op het gebied van circulaire

economie, hernieuwbare energie en ‘nature based solutions’. De landbouw is toegerust op het veranderende klimaat. De vissers zorgen samen met natuurbeheerders voor een goed beheer van de zee. En de bewoners houden het gebied levend met nieuwe ideeën en initiatieven. Het Waddengebied verandert voortdurend, maar kenmerkende waarden worden gekoesterd en blijven behouden.

Kernwaarden Waddengebied:

- De dynamische natuur van de Waddenzee inclusief de overgangen naar de kust en de eilanden.
- De rust, ruimte, stilte en duisternis.
- De waardevolle landschappen en het cultureel erfgoed in dorpen en steden, op de eilanden en in de zee.
- De visserij, de havens, landbouw, energie en recreatie als sterke en innovatieve economische sectoren.

We spreken inderdaad over het Waddengebied, niet alleen over de Waddenzee. Het inzicht is gegroeid dat de zee, de kust, de eilanden en het estuarium onlosmakelijk met elkaar zijn verbonden. Ontwikkelingen in de Waddenzee, langs de kust en op eilanden bekijken we in samenhang. De natuur van de Waddenzee is weer verbonden met het achterland, het IJsselmeer en de Noordzeekustzone. En ook voor het behoud van de leefbaarheid, de beleving van het Waddengebied en de kustverdediging worden de kust en de zee als één geheel gezien. We zien de Waddenzee als klimaatbuffer, maar ook als gebied dat bijdraagt aan de economie van de eilanden en de kust.

Het Waddengebied is nog altijd wereldwijd van betekenis voor de natuur. De hele flyway van Afrika tot Siberië profiteert van dit gebied. Daarnaast heeft het Waddengebied zich ontpopt tot internationale speler op het gebied van energie, scheepsbouw en duurzame visserij en landbouw. Toeristen uit vele landen komen hier om te ontspannen of rustig te genieten van al het moois dat er te zien valt.

Dat alles kan doordat we het gebruik van het gebied heel goed afstemmen met de wens om de rust, de ruimte en het open landschap te behouden. Die afstemming is in 2050 niet altijd even gemakkelijk, maar vindt altijd nauwgezet plaats.

Twaalf was je destijds, in 2020. Flarden van het gesprek van toen komen terug nu je met je eigen kinderen over de kwelder loopt. Er waren positieve ontwikkelingen, zoals de toenemende samenwerking tussen de havens, de visserij, de recreatie, de landbouw en de natuurorganisaties. Maar er waren ook zorgen. Zorgen over de toekomst van de Waddenzee, die op een zeker moment zou kunnen verdrinken door de zeespiegelstijging. Zorgen bij bewoners over de invloed van windmolens op het landschap en hun leefomgeving. Zorgen over de krimp en vergrijzing in de dorpen langs de kust en de groeiende druk van het toerisme op de eilanden.

Maar er kwam een nieuw perspectief voor de bewoners langs de kust. En ook de Waddenzee is er nog in 2050, robuust en veerkrachtig. De platen en kwelders in de Waddenzee hebben de zeespiegelstijging goed bij kunnen houden, dankzij de fenomenale dynamiek. We hebben daar soms een handje bij geholpen, met zandsuppleties boven de eilanden en het stimuleren van de natuurlijke aangroei van de Waddenzee. We kunnen nu ook beter dan in 2020 voorspellen hoe snel de zeespiegelstijging verloopt en in welke mate kwelders en platen kunnen meegroeien.

De Waddenzee is ook nog altijd de pleisterplaats voor miljoenen vogels. Een indrukwekkend gezicht, die massaliteit. Die kan bestaan door de grote soortenrijkdom en enorme biomassa onder water en op de wadplaten. Deze is vooral te danken aan de succesvolle uitbreiding van het areaal “biobouwers”, zoals zeegras en schelpdierbanken, de kraamkamers waar jonge vis en andere dieren veilig opgroeien en het feit dat er meer rust op de bodem is gekomen. Enkele nieuwe vissoorten hebben hun intrede gedaan. Sommige zijn “herintreders” die na jaren afwezigheid zijn teruggekeerd, andere soorten zijn echt nieuw voor de Waddenzee en profiteren van de hogere watertemperaturen.

Onderweg langs de kust viel je op dat de Waddenkust een opmerkelijke transformatie heeft doorgemaakt. De rust en de ruimte, het gevoel van landschappelijke openheid en de oude historische landschappen zijn er nog steeds. Maar in de dorpen, de havens en havensteden en langs de dijk bruist het tegenwoordig van energie. Zo zijn langs de kust nieuwe plekken gekomen waar je het Werelderfgoed kan beleven. Er zijn meer toeristen gekomen die de rust, het historisch landschap en het Werelderfgoed opzoeken. Niet overal, maar voldoende om bij te dragen aan behoud van voorzieningen in de dorpen.

De havens hebben slim ingespeeld op nieuwe ontwikkelingen. Met het ‘Pact van Marrum’ in de hand hebben ze samen met natuurorganisaties steeds weer manieren gezocht om de economie en ecologie tegelijk te versterken en het gebied bereikbaar te houden. En ook de vissers zijn doorgegaan op de ingeslagen weg van verduurzaming en regionalisering. Ze worden nu gezien als één van de beheerders van het wad.

De stoere Waddenzeedijken zijn nog steeds beeldbepalend in het landschap. Soms zijn ze versterkt met beproefde methoden, zoals we dat een halve eeuw geleden ook al deden, op andere plaatsen zijn brede, rijke of zelfs dubbele dijken gebouwd. Ook die nieuwe methoden zijn natuurlijk veilig, maar ze bieden ook ruimte voor recreatie, zouttolerante landbouw, cultuur of nieuwe natuur. We bekijken de dijkzone nu veel integraler dan vroeger. Langs de dijk hebben de landbouwers tijdig kunnen inspelen op de nieuwe omstandigheden. Ze laten zien hoe voedselproductie in laaggelegen gebieden ook bij klimaatverandering mogelijk blijft: door slim om te gaan met het beschikbare zoete water en waar nodig mee te bewegen met de verzilting door nieuwe rassen en nieuwe ‘zilte’ producten te verbouwen.

Op de Waddeneilanden zijn recreatie en toerisme nog steeds de belangrijkste economische sector, zonder dat dit de eigen unieke waarden, cultuur en leefbaarheid van de eilanden aantast. Vergeleken met 30 jaar geleden bieden de eilanden een duurzamer en kwalitatief hoogwaardiger aanbod, passend bij het Werelderfgoed.

De eilanden zijn zelfvoorzienend op het gebied van energie geworden. Ze zijn op dat gebied het voorbeeld voor andere dorpen en gemeenten in Nederland geweest. En dankzij de continue dialoog met bewoners zijn oplossingen gevonden voor het omgaan met zeespiegelstijging, wateroverlast en droogte. Gesprekken met bewoners, vervoerders en toeristen hebben passende vervoersconcepten opgeleverd die de bereikbaarheid ook op de lange termijn garanderen.

Er zijn ook activiteiten gestopt. Gaswinning en andere delfstofwinning in het waddengebied zijn niet meer nodig. Dat was het gevolg van de doelstelling om de CO₂-emissie in 2050 met 95% terug te dringen en de ambitie van het Waddengebied om koploper te worden in de circulaire economie. Andere activiteiten in de ondergrond die kunnen leiden tot bodemdaling, zijn eveneens gestopt, om ervoor te zorgen dat het gebied voldoende kan meegroeien met de zeespiegelstijging. Oude gasvelden en de bijbehorende infrastructuur hebben nu een functie voor het balanceren van het energienet, transport en opslag van waterstof en opslag van energie en CO₂ als grondstof. Voor grootschalige energieopwekking buiten de bestaande clusters van havens en industriegebieden bleek geen plaats: dat beïnvloedde de beleving van de ruimte te sterk. Niet elk dorp, eiland of regio hoefde zelfvoorzienend te worden. Energie die op de Noordzee wordt opgewekt, komt binnen via de Eemshaven en Den Helder. Daarmee is het Waddengebied netto exporteur van fossielvrije energie geworden.

Industriële activiteiten met grote ruimtelijke gevolgen zijn geconcentreerd in de clusters. De bedrijven maken gebruik van elkaars restproducten en werken zo aan een circulaire economie. De industrieën in deze regio staan bekend om hun innovatiekracht en worden ondersteund door een innovatie- en ontwikkelprogramma. Economische ontwikkeling, natuurherstel- en ontwikkeling en de leefbaarheid van het Waddengebied staan daarbij voorop.

Deze ontwikkelingen vloeien voort uit de notie die sinds het begin van de 21ste eeuw steeds sterker werd gevoeld: dat menselijke activiteiten moeten bijdragen aan de

kernwaarden van het gebied. Dat werkt ook andersom: onze activiteiten, zoals de economie, profiteren ook van een veerkrachtige Waddennatuur. Een robuust ecologisch systeem biedt mogelijkheden om economisch te 'oogsten' en te genieten van een mooi landschap. Mensen, plannen, projecten en ondernemingen die deze principes omarmen, zijn hier meer dan welkom. Ecologie en economie zijn in het Waddengebied al sinds mensenheugenis verweven. Die wisselwerking is anno 2050 alleen maar sterker geworden. Samen zorgen ze voor een gebied waar het goed wonen is, waar voldoende werk is en waar je ook van de omgeving kan genieten.

Een groot verschil met de vroegere PKB/Structuurvisie Waddenzee is dat we ons niet meer uitsluitend op de natuurfunctie van de Waddenzee richten. We kiezen nu voor een brede benadering van het Waddengebied, met alle overgangszones tussen de zee, de kust en de eilanden en alle functies die daar een plaats hebben. Waar vroeger de natuur nog wel eens tegenover de economie werd geplaatst, is het sleutelwoord nu: verbinding. Verbinding tussen land en zee, verbinding tussen ecologie, economie en leefbaarheid en tussen bewoners, gebruikers, bedrijven, natuurorganisaties die elkaars belangen respecteren en wederzijds versterken.

De weg die we hebben afgelegd was niet altijd makkelijk. Sommige keuzen waren lastig. Soms door een gebrek aan kennis, soms doordat belangen moeilijk verenigbaar leken, of simpelweg door factoren buiten het Waddengebied die we moeilijk konden beïnvloeden. Maar bewoners, bedrijven en natuurorganisaties zochten elkaar telkens weer op. En waar nodig stimuleerden overheden die samenwerking. Ze zorgden voor kennisontwikkeling en gaven ruimte aan nieuwe initiatieven.

Het is nu 2050. Honderd jaar geleden waren er nog plannen voor inpoldering van de Waddenzee. Het idee was toen dat de mens de natuur maar beter kon temmen. Nu zie je dat natuur, economie en leefbaarheid onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. In 2020 schetste de vorige generatie een perspectief voor 2050. Dat heeft richting gegeven aan ons handelen én ruimte om met nieuwe werkelijkheden mee te bewegen.

Impressie 'Wadden by day'

Impressie 'Wadden by night'

3

Doelen, principes en ruimtelijke vertrekpunten

Doelen, principes en ruimtelijke vertrekpunten

Het Waddengebied heeft prachtige natuur en landschappen en is tegelijk een gebied waar mensen wonen, werken en recreëren. Die combinatie vraagt soms om keuzes, maar vooral ook om gezamenlijke oplossingen.

Dit hoofdstuk legt daarvoor de basis. Het richtinggevend perspectief uit hoofdstuk 2 krijgt hier een vertaling in hoofddoelen, leidende principes en ruimtelijke vertrekpunten die richting geven aan ons handelen in het Waddengebied.

3.1 Hoofddoelen

Hoofddoelstelling voor de **Waddenzee** is 'een duurzame bescherming en ontwikkeling van de Waddenzee als natuurgebied en het behoud van het unieke open landschap'. Conform de Structuurvisie Waddenzee blijft deze hoofdstelling onverminderd van kracht.

Het bereiken van de hoofddoelstelling voor de Waddenzee heeft effecten op het omliggende Waddengebied, en ook andersom kunnen er effecten zijn van ontwikkelingen in het Waddengebied die van invloed zijn op het bereiken van de doelstelling voor de Waddenzee. Daarmee zijn ook de doelen voor het omliggende Waddengebied relevant, voor zover dat verband houdt met het bereiken van de hoofddoelstelling van de Waddenzee.

Hoofddoel voor het **Waddengebied** is dat het in 2050 veilig, vitaal en veerkrachtig is. Veilig doordat we tijdig antiperen op de gevolgen van klimaatverandering en zeespiegelstijging. Vitaal doordat wonen, werken, onderwijs en zorg mogelijk blijven, op de eilanden

en langs de kust, en doordat economische sectoren excelleren in de context van het UNESCO Werelderfgoed Waddenzee. Veerkrachtig doordat robuuste natuur en het landschap van wereldklasse de effecten van klimaatverandering, duurzaam gebruik en nieuwe ontwikkelingen kunnen opvangen.

De doelstellingen voor het **Waddengebied** zijn:

- De natuur is en blijft van wereldklasse en ontwikkelt zich verder, in samenhang met de natuur over de grens.
- De unieke waarden van het landschap en het cultureel erfgoed blijven behouden en ontwikkelen zich verder.
- In het Waddengebied is het goed, veilig en klimaatbestendig wonen, werken en recreëren.
- De economische sectoren excelleren, in de context van het Werelderfgoed Waddenzee.

3.2 Leidende principes voor handelen

Het Waddengebied is van ons allemaal. Daarom hebben we gezamenlijke leidende principes geformuleerd voor ons handelen in het Waddengebied. Hiermee willen we enerzijds de natuurwaarden en landschappelijke waarden van internationale klasse koesteren en anderzijds het gebied goed gebruiken voor wonen, werken en recreëren. Die combinatie vraagt inspanningen van ons allemaal.

Principe 1

Ruimte voor bewoners

We betrekken inwoners vroegtijdig bij ontwikkelingen in het gebied. We geven inwoners ruimte voor eigen initiatieven en ondersteunen die waar mogelijk en nodig.

De inwoners hebben een belangrijke rol in het Waddengebied. Zij wonen en leven er, zijn trots op het Waddengebied en dragen dit uit. Bewoners ontleen hun identiteit, hun manier van leven en welbevinden aan het leven op het eilanden en de hun direct omringende natuur. Het kleinschalig historisch medegebruik is dan ook onlosmakelijk verbonden met de verbondenheid van de bewoners met hun omgeving. Tegelijk hebben bewoners behoefte aan een gezonde en veilige leefomgeving, bereikbare voorzieningen, voldoende en gevarieerde werkgelegenheid en goede mogelijkheden voor vrijetijdsbesteding.

Het is cruciaal de bewoners te betrekken bij de plannen voor het Waddengebied. Bewoners brengen nieuwe ideeën en initiatieven in voor een vitaal en leefbaar gebied en houden voorzieningen in stand. Zij zijn het gezicht van het Waddengebied. Tegelijkertijd hebben mensen van buiten het gebied, door de samenhang met andere regionale, nationale en internationale opgaven, opgaven ook een stem.

Principe 2

Natuurlijke ontwikkeling Waddenzee

Bij ingrepen of handelingen gaan we uit van een duurzame bescherming en zo natuurlijk mogelijke ontwikkeling van de Waddenzee.

Sinds 1978 werken Denemarken, Duitsland en Nederland samen om de Waddenzee als een ecologische eenheid te beschermen. Leidend principe daarbij is: “het verwezenlijken, voor zover mogelijk, van een natuurlijk en duurzaam ecosysteem, waarin

natuurlijke processen op ongestoorde wijze kunnen plaatsvinden.”

Deze bescherming was ook een belangrijke basis voor de Werelderfgoed aanwijzing.

Voor het bereiken van de doelstelling voor de Waddenzee gaat het concreet om een duurzame bescherming en/of een zo natuurlijk mogelijke ontwikkeling van:

- De waterbewegingen en de hiermee gepaard gaande geomorfologische en bodemkundige processen.
- De kwaliteit van water, bodem en lucht. De
- water- en bodemkwaliteit dient zodanig te zijn dat verontreinigingen slechts een verwaarloosbaar effect hebben op flora en fauna.
- De flora en de fauna.
- De landschappelijke kwaliteiten, met name rust, weidsheid, open horizon en natuurlijkheid inclusief duisternis.
- De in de bodem aanwezige archeologische waarden en in het gebied aanwezige cultuurhistorische waarden.

Principe 3

Ecologie en economie versterken elkaar

We investeren in robuuste en veerkrachtige natuur. In eerste instantie voor de natuur zelf, maar ook om ruimte te houden voor economische ontwikkeling. Ecologie en economie versterken elkaar en dragen samen bij aan een vitaal en veerkrachtig Waddengebied. Nieuwsgierigheid en begrip voor elkaars belangen vormen onze drijvende kracht om tot oplossingen te komen.

‘Ecologie en Economie in balans’ is een werkwijze die ontwikkeld is voor de Eems-Dollard en nu centraal staat in het hele Waddengebied. Per opgave en per gebied zal binnen het Waddengebied die balans tussen ecologie en economie verschillen. Voorwaarde is daarbij telkens dat samen gezocht wordt naar die balans en geïnvesteerd wordt in begrip voor elkaars opgave en wederzijds vertrouwen om tegenstellingen te overbruggen en tot nieuwe oplossingen komen.

Deze manier van werken heeft al verschillende successen opgeleverd. Denk bijvoorbeeld aan de convenanten tussen overheid, visserij en natuurorganisaties, het Pact van Marrum tussen het havenbedrijfsleven en natuurorganisaties en de afspraken tussen natuurbeheerders en de vaarrecreatie.

Tegelijk gaat het zoeken naar een goede balans niet vanzelf. Voor bepaalde soorten of habitats verkeert de Waddenzee in een slechte staat. Ambitieuze natuurherstel is over een lange periode hard nodig. Voor de natuur, maar ook vanuit de gedachte dat door te investeren in een robuuste en veerkrachtige natuur er ruimte blijft voor recreatie en toerisme, visserij, landbouw, havenontwikkeling en industriële ontwikkeling. Bij nieuwe activiteiten wordt telkens de vraag gesteld hoe de initiatiefnemer afzonderlijk of gezamenlijk vrijwillig een betekenisvolle bijdrage kan leveren aan natuurherstel en verbetering van de kernwaarden van het gebied of het vermijden en verminderen van negatieve effecten op de natuur. Andersom zal bij natuurherstel telkens de vraag moeten worden gesteld welke kansen ontstaan om ook te werken aan een veilig, vitaal en veerkrachtig Waddengebied. In dialoog met de partijen in het Omgevingsberaad wordt serieus nagegaan of de nieuwe activiteit passend is bij de kernwaarden van het Werelderfgoed en zo ja hoe de concrete betrokkenheid en bijdrage van de initiatiefnemer aan natuurherstel of verduurzaming kan worden vormgegeven. Partijen voeren deze dialoog in de vroegst mogelijke fase van het proces rond een initiatief, met de intentie vroegtijdig, voorafgaand aan eventueel formele procedures, tot gezamenlijke afspraken te komen. Tegelijk doet dit niets af aan de rechten en bevoegdheden van partijen tijdens latere formele procedures. De dialoog wordt gevoerd op basis van gedeelde kennis en principes, zoals geformuleerd in deze Agenda. Het Omgevingsberaad kan partijen aanspreken op het voeren van een goede dialoog. Het Uitvoeringsprogramma bevat een onderdeel om de te volgen werkwijze verder uit te werken.

Principe 4

Regionaal en internationaal verbonden

Bij het zoeken naar oplossingen en kansen letten we altijd op de samenhangen binnen het Waddengebied, de samenhang met de Noordzee en het IJsselmeer, binnen de trilaterale Waddenzee en internationaal.

Het Waddengebied is heel kwetsbaar voor invloeden van buitenaf. Ontwikkelingen in de Waddenzee hebben invloed op het omliggende gebied, en andersom. Dat geldt voor morfologische en ecologische ontwikkelingen, maar zeker ook voor sociaaleconomische ontwikkelingen. Bij het zoeken naar oplossingen en kansen kijken we daarom over grenzen heen.

Het Waddengebied staat ook in verbinding met de landen om ons heen. “Onze Waddenzee” is onderdeel van de internationale Waddenzee die zich uitstrekt van Den Helder tot Esbjerg.

Voor vogels is het Waddengebied een belangrijk leefgebied in hun flyway tussen de overwinteringsgebieden in West-Afrika en de broedgebieden in Siberië. Voor vissen zijn de Waddenzee, de kust en het achterland een belangrijk onderdeel van de swimway. Onze havens zijn verbonden met andere havens, industrieën en energieclusters in Noordwest-Europa. Toeristen komen niet alleen uit het Waddengebied of de rest van Nederland, maar meer en meer ook uit het buitenland.

Binnen de gezamenlijke agenda en ‘guiding principles’, zoals vastgesteld in het kader van de trilaterale samenwerking, werkt Nederland samen met de Denemarken en Duitsland aan de gezamenlijke opgaven voor de Waddenzee en Waddengebied. Klimaatverandering, duurzaam toerisme, internationale scheepvaart, omgaan met exoten en internationale samenwerking langs de flyway worden gezamenlijk opgepakt en zo nodig internationaal geagendeerd.

Principe 5

Oplossingen zijn altijd integraal

We benaderen opgaven in het gebied integraal. Opgaven en programma's voor waterveiligheid, energie, klimaat, leefbaarheid, landbouw, visserij, beleving van het Werelderfgoed en natuurherstel en -ontwikkeling koppelen we aan elkaar en pakken we aan met integrale gebiedsontwikkeling.

In het kustgebied en op de eilanden spelen verschillende opgaven tegelijk. De waterschappen staan voor een enorme opgave de dijken te versterken. Op de vaste wal vragen krimp en de bereikbaarheid van voorzieningen aandacht. Er is behoefte aan meer geleidelijke overgangen in de natuur. We willen het Werelderfgoed beter beleefbaar maken vanaf de kust. De opgave voor de komende jaren is de krachten te bundelen voor een veilig, vitaal en veerkrachtig Waddengebied en opgaven en programma's in samenhang op te pakken met integrale gebiedsontwikkeling.

Principe 6

Werelderfgoed als verantwoordelijkheid en inspiratiebron

We zijn samen verantwoordelijk voor de instandhouding van het Werelderfgoed en we benutten de Werelderfgoedstatus en de kwaliteiten van het gebied als inspiratiebron voor maatschappelijk ondernemen. We blijven het Werelderfgoed goed beschermen met de bestaande instrumenten: de status leidt niet tot extra regelgeving.

De bijzondere kwaliteiten van het gebied en de status van de Waddenzee als Werelderfgoed geven ons een gedeelde verantwoordelijkheid: we moeten en willen de bijzondere kwaliteiten in stand te houden. We benutten de status van het Werelderfgoed ook als inspiratiebron om bij te dragen aan een duurzame toekomst. Mooie voorbeelden zijn de Ecoport-

certificering van de Waddenzeehavens, het convenant Dark Sky, het programma Duurzame Waddeneilanden en de campagne Visitwadden.nl.

De aanwijzing als Werelderfgoed kon tot stand komen, omdat we de bescherming en het beheer goed geregeld hebben. Het is van belang dat iedereen die woont, werkt of recreëert in het Waddengebied weet dat goede bescherming en beheer ook in de toekomst geborgd blijven.

Principe 7

Rekening houden met specifieke omstandigheden Bij beleidsvoorbereiding door het Rijk en de Waddenprovincies wordt rekening gehouden met de specifieke situatie van de Waddeneilanden en vaste wal gemeenten.

Door de geografische ligging van de Waddeneilanden nemen de eilandgemeenten binnen Nederland een bijzondere positie in. Wet- en regelgeving hebben voor de eilanden soms ongewenste effecten of zijn soms lastig uitvoerbaar. Met het Convenant Samenwerking Waddeneilanden 2015 beschikken de Waddeneilanden over een uniek kader voor afstemming en samenwerking tussen de eilanden, het Rijk en de twee provincies. Doel van de samenwerking is om wetgeving en beleidsuitvoering beter te laten aansluiten op de specifieke situatie van de Waddeneilanden.

Principe 8

Adaptief werken in een dynamische omgeving

We volgen een adaptieve werkwijze: we kiezen een aanpak die we kunnen aanpassen als omstandigheden veranderen. Adaptief werken vraagt om intensief samenwerken: vroegtijdig met elkaar in gesprek gaan over vergunningaanvragen en activiteiten, samen oplossingen zoeken, ruimte geven voor pilots en experimenten, monitoren, samen evalueren en samen het beleid durven aanpassen.

2050 is nog ver weg en het is lastig te voorspellen welke veranderingen zich tot die tijd voordoen. Het is bijvoorbeeld onzeker hoe het klimaat precies verandert, welke technologische ontwikkelingen een toepassing krijgen in de industrie en de energie- en vervoersector en hoe het toerisme zich ontwikkelt. Ook is vaak niet goed te voorspellen hoe deze ontwikkelingen doorwerken in de complexe dynamische processen van de Waddenzee. Daarom willen we adaptief kunnen sturen en bijsturen, zodat we kunnen inspelen op nieuwe kansen, inzichten en omstandigheden. Daarbij hoort ook: samen oplossingen zoeken en ruimte maken voor experimenten en pilots. We gaan vroegtijdig met elkaar in gesprek over de mogelijke gevolgen van activiteiten, voordat we de vergunningsprocedures starten.

Principe 9

Samen verantwoordelijk

We zijn gezamenlijk verantwoordelijk voor het behoud van de kernwaarden van het Waddengebied. Daarbinnen heeft iedere partij een eigen verantwoordelijkheid. We zorgen ervoor dat beleid en beheer van de afzonderlijke partijen samen eenduidig en consistent zijn en met betrokkenheid van de omgeving tot stand komen.

Het Waddengebied is van velen. Het gebied beslaat bijna 10% van Nederland, is een internationaal natuurgebied van wereldklasse, waar gepast medegebruik mogelijk is en waar mensen wonen, werken en recreëren. Dat betekent per definitie dat veel partijen belang hebben bij het beleid en beheer.

Uitgangspunt is dat de verschillende partijen zich gezamenlijk verantwoordelijk voelen voor goed beleid en beheer in het Waddengebied. Met deze Agenda geven we daar richting aan, waarbij partijen uiteindelijk zelf verantwoordelijk blijven voor de implementatie. Om tot goed resultaat te komen, is het belangrijk dat we openstaan voor de zorgen, belangen en ideeën van de ander, onze opgaven koppelen en toewerken naar een gezamenlijk perspectief.

3.3 Ruimtelijke vertrekpunten

Het Waddengebied is een gebied van ongekend hoge kwaliteit. We willen het koesteren en er zorgvuldig mee omgaan. Tegelijkertijd is het een levend landschap dat continu verandert en moeten we nieuwe opgaven en ontwikkelingen een plaats geven passend bij de doelstellingen van het gebied. Dat willen we doen met aandacht voor de ruimtelijke kwaliteit en de ecologische principes.

De ontwikkelingen die op het gebied afkomen zijn divers. Grootschalige ontwikkelingen en ingrepen (zoals havenontwikkeling, nieuwe kustverdedigingswerken, klimaatadaptatie, energietransitie en het toenemende toerisme) kunnen tot nieuwe landschappen leiden. Andere ontwikkelingen zijn makkelijker in te passen in het bestaande landschap. In alle gevallen is het streven tot zo hoog mogelijke ruimtelijke kwaliteit te komen, de ecologische principes te respecteren en slimme combinaties te zoeken.

Het is nog niet precies bekend welke opgaven en ruimtelijke ontwikkelingen de komende jaren een plaats moeten krijgen in het landschap. Daarom kiezen we ervoor de kwaliteit vroegtijdig te borgen met een flexibele benadering, gebaseerd op de bestaande werkwijze van de Waddenprovincies.

Centraal in deze aanpak staan het Waddenatelier, de Basiskaart Landschap & Erfgoed en een gezamenlijke set ruimtelijke vertrekpunten.

Waddenatelier

Ruimtelijke vraagstukken en opgaven die van invloed zijn op het bereiken van de gezamenlijke doelen uit deze Agenda, kunnen worden ingebracht in het Waddenatelier. In dit atelier verkennen we samen wat er kan, door middel van ontwerpend onderzoek. Daarbij benutten we de ervaringen van de kwaliteitsteams van de Waddenprovincies.

Het Waddenatelier wil partijen vooral uitnodigen om van het atelier gebruik te maken. Niet om te toetsen, maar om een inspiratiebron te bieden en helpen om

het ontwerp sterker te maken: hoe kan een plan de ruimtelijke kwaliteit van het Waddengebied versterken, passend bij de bestaande kwaliteiten (de Basiskaart Landschap en Erfgoed) en de ruimtelijk vertrekpunten.

Het Waddenatelier bestaat uit een nog aan te stellen externe atelierleider en de ruimtelijke kwaliteitsadviseurs van de provincies. Per opgave wordt het team verbreed met betrokkenen en specialisten. Agendering van onderwerpen kan op verschillende manieren gebeuren: via de individuele of samenwerkende overheden, het Bestuurlijk Overleg Waddengebied of het Omgevingsberaad, het Waddenfonds of initiatiefnemers.

Basiskaart Landschap & Erfgoed

De landschappelijke kwaliteiten van het Waddengebied zijn vastgelegd op de Basiskaart landschap en Erfgoed. Denk bijvoorbeeld aan de langgerekte en diverse Waddenkust, de bochtige (voormalige) prielen in het kleigebied en de strandvlakten op de eilanden². De Basiskaart landschap & Erfgoed vormt de gezamenlijke inhoudelijke basis voor de dialoog over opgaven en ontwikkelingen.

Agenda voor het Waddengebied 2050

agendeert de opgaven van de toekomst voor het Waddengebied

Waddenatelier

samenwerking • inspiratie •
verkennen • verbeelden •
onderzoek • slimme
oplossingen •

Kwaliteitskaart

als onderlegger

Ruimtelijke vertrekpunten

waar en hoe

Ontwikkelingen Waddengebied

gezamenlijk uitvoering geven aan de opgaven/
projecten en vraagstukken in het Waddengebied

² Gedetailleerdere informatie is te vinden in de bronbestanden bij de drie Waddenprovincies, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en Rijkswaterstaat.

Ruimtelijk vertrekpunten

De ruimtelijke vertrekpunten bieden een handreiking om toekomstige ruimtelijke ontwikkelingen goed in te passen in het Waddengebied. Waar kunnen ontwikkelingen landen en hoe geven we ze vorm? De vertrekpunten dagen uit de landschappelijke diversiteit in het gebied te vergroten volgens een eenduidige visie voor het gebied. Ze vormen aansporingen om bepaalde karakteristieken te beschermen, behouden, versterken, ontwikkelen of te transformeren. De vertrekpunten gelden in principe voor het hele Waddengebied maar vormen geen blauwdruk.

Vertrekpunt 1

Zet in op één samenhangend internationaal Waddengebied met het landschap als drager.

- Koester de eenheid van het grootste getijdengebied van Europa door de opgaven altijd in het perspectief van het hele gebied te plaatsen: wat betekent de ontwikkeling in het Waddengebied als geheel?
- Kijk op welk gebied de ontwikkeling of opgave invloed heeft en/of waar relaties liggen.
- Neem in de ontwerpopgave een voldoende groot gebied in beschouwing, afhankelijk van de schaal van de ontwikkeling en de impact op het landschap.

Vertrekpunt 2

Respecteer de natuurlijk dynamiek van de Waddenzee en geef ruimte om die dynamiek te versterken waar kan.

- De natuurlijke dynamiek vormt de basis voor het handelen in de Waddenzee: deze dynamiek was mede de reden voor de aanwijzing van de trilaterale Waddenzee als Werelderfgoed.
- Respecteer de sturende rol van het getij en de morfologische dynamiek.
- Verbind de dynamiek van buiten met de dynamiek van binnen.
- Benut ingrepen die nodig zijn vanwege de zeespiegelstijging, de energietransitie en de leefbaarheid om tot nieuwe kwaliteiten in het landschap langs de kust te komen.
- Verrijk de kuststrook met de geschiedenis van de mens in het gebied: visserij, handelshavens, de strategische ligging in oorlogstijden, oude Hanzeverbanden, de agrarische functie en de gaswinning.

Vertretpunt 3

Koester de unieke kwaliteiten van de eilanden.

- Koester de identiteit en geïsoleerde ligging.
- Koester de verscheidenheid van de eilanden.
- Respecteer de historisch gegroeide relatie tussen het vaste land en de verschillende eilanden tussen de eilanden onderling.

Vertretpunt 4

Respecteer open ruimte, rust en duisternis van de Waddenzee. Cluster grote economische opgaven en energieopgaven.

- Zoek naar gezamenlijke definities en tools voor de bescherming van de open ruimte en de beleving van rust en duisternis. Welke ontwikkelingen, op welke plek, versterken deze beleving en welke doen hier afbreuk aan?
- Koester de gebieden waar openheid prevaleert ("vensters") en respecteer verschillen in rust en ruimte, gradaties in openheid en afwisseling in beleving van landschappen.
- Cluster de grote economische ontwikkelingen en ontwikkelingen in de energiesector waar deze passen bij de maat, de schaal en het karakter van het bestaande landschap.

Vertretpunt 5

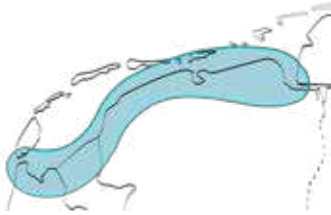
Zet in op versterking van de verschillende (ruimtelijke) identiteiten in het Waddengebied.

- Koester de verschillende ruimtelijke identiteiten van het Wad en water, en de ervaring van horizon en weidsheid.
- Benadruk de grote verscheidenheid aan kustvormen (kwelderwerken, natuurlijke kwelders, dijken, zomerpolders, etc.) en het ruimtelijk beeld van deze vormen. Benut deze diversiteit voor toekomstig opgaven.
- Koester de lokale of regionale verschillen bij ontwikkelingen en betrek daarbij de ontstaansgeschiedenis en de verschillende identiteiten van de Waddenzee.
- Benadruk de historische identiteit en sociaaleconomische betekenis van de steden en dorpen en de eilanden als basis voor verdere ontwikkelingen.

Vertrekpunt 6

Benader kusten van het Waddengebied als robuuste zones en als onderdeel van één samenhangende kuststrook.

- Laat de kust een verbinding zijn in plaats van een barrière. Benader de kuststrook als kans de interactie tussen land en water te herstellen of te versterken.
- Benut kansen om tot geleidelijke overgangen tussen land en water te komen en verbindt die met andere opgaven, zoals leefbaarheid, klimaatadaptatie, versterken van ecologische waarden, verduurzamen van de landbouw en recreatie.
- Beschouw de kuststrook in de lengte als een gedifferentieerd kralensnoer, maar bewaak ook de samenhang en de rust.
- Benut het fijne netwerk van erftoegangswegen, fiets- en wandelpaden voor de beleving van de Waddenzee.
- Benoem de hoogdynamische en luwere toegangspunten/gebieden.
- Benut nieuwe en bestaande elementen (denk aan kwelders, pieren, kunst, een nieuwe terp) om de beleving te versterken, maar bewaak de samenhang en voorkom een willekeurige verzameling van ingrepen langs de kust.

Vertrekpunt 7

Neem bij ontwikkelingen de bestaande kwaliteiten als vertrekpunt*.

- Let bij ontwikkelingen op de huidige kwaliteiten, zoals de kwaliteit van de openbare ruimte, natuur, rust, geur, dynamiek, cultuurhistorie, maritieme ervaring, openheid, licht en donker, luchtkwaliteit

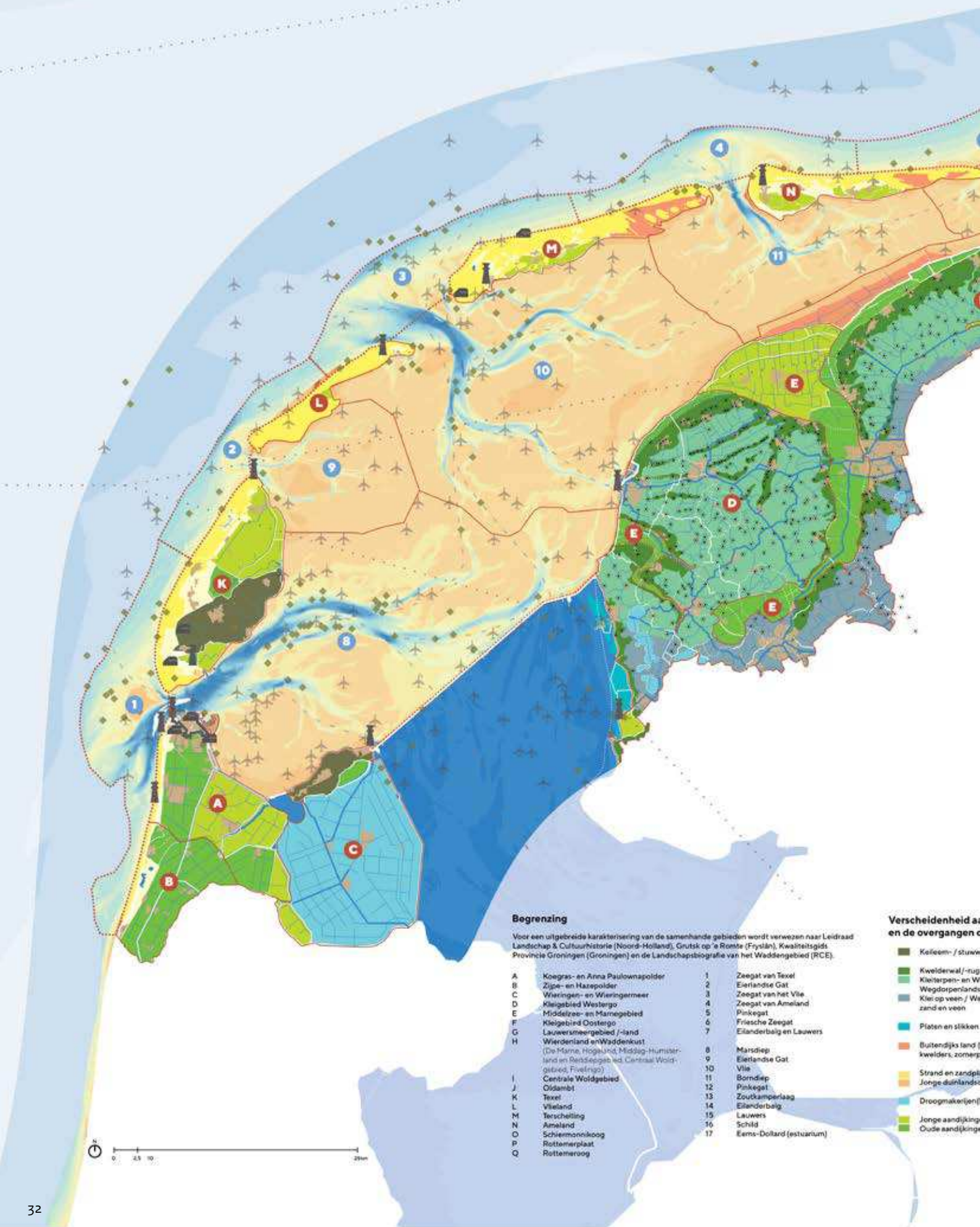
en geluid. Gebruik daarbij de Basiskaart Landschap & Erfgoed.

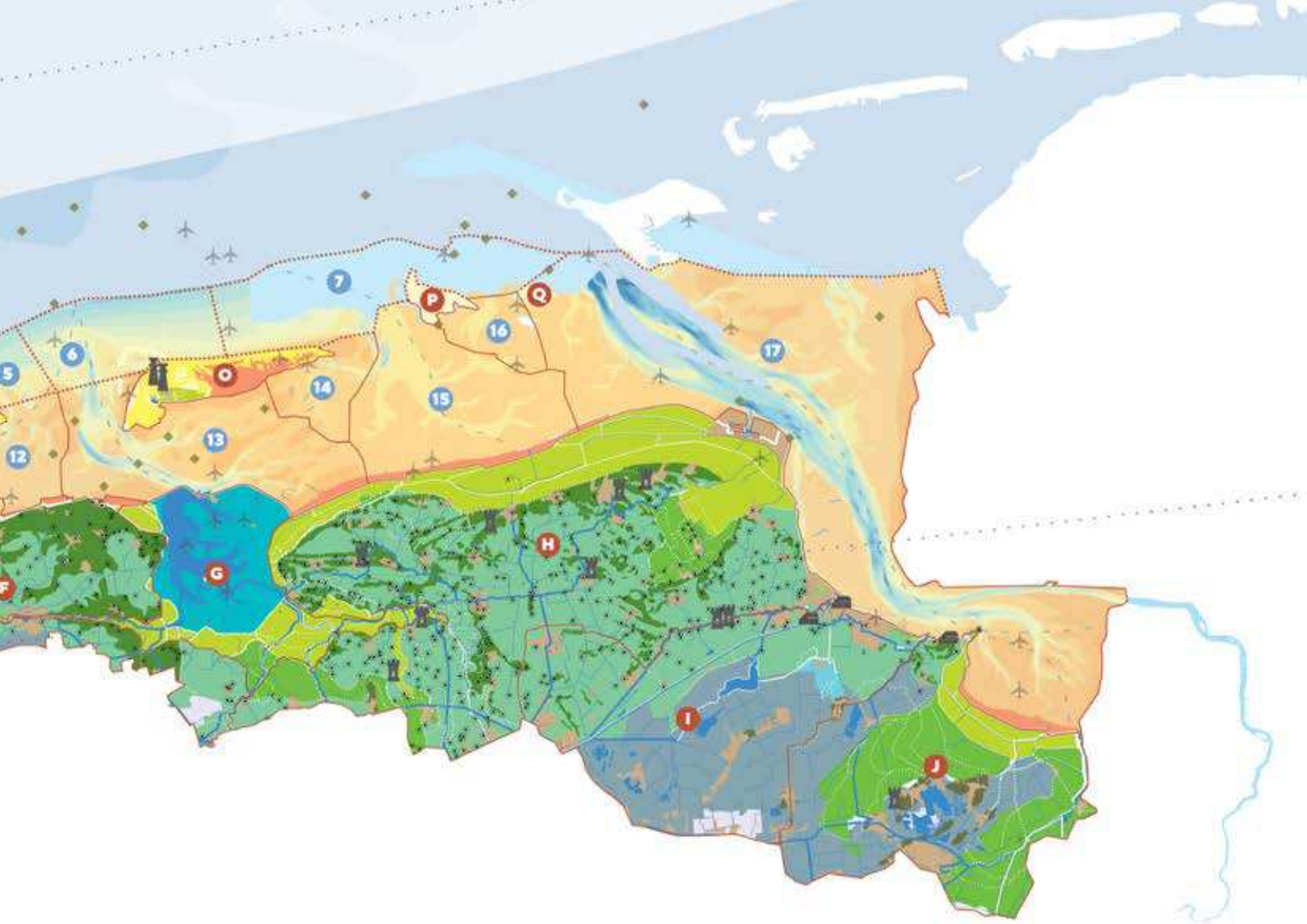
- Breng de ontstaanswijze van de cultuurlandschappen in beeld en benoem de verschillen en overeenkomsten. Houd beslissingen uit voorgaande tijdslagen zichtbaar en leesbaar.
- Verdiep de kennis over de (dynamische) ontwikkeling van het landschap ("landschapsbiografie"). Bevorder het opstellen van landschapsbiografieën voor verschillende regio's en eilanden.
- Inventariseer en waardeer het buitendijks erfgoed, water- en kustgerelateerde archeologie, oorlogserfgoed, bouwkunst en historische geografie en gebruik daarbij alle bestaande kennis.

* (zie kaart volgende pagina)

Waddengebied

Basiskaart Landschap & Erfgoed

an landschapstypen daartussen

allenlandschap / glaciële rug

erdenlandschap / Kweldervlakte /
chap op zeekeel

gdorpenlandschap op overgang

landaanwinningwerken /
olders)

sten
hap / duinen
landschap)

erlandschap / jonge zeepolders*
erlandschap / oude zeepolders*

Structuur van nederzettingen, dorpen en steden en relatie met de omgeving

- Terpen- en wierendorpen (en silhouetten)
(indicatief)
- Borgen
- Vuurtorens
- Elementen Atlantikwall
- Stelling van Den Helder

Stelsel van dijken

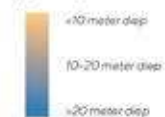
- Dijk - Primaire waterkering
- Dijk - herkenbaar
- Dijk - verdwenen

Watersystemen op land

- Waterlopen
- Vaarweg

Waddensysteem

Voor deelgebieden 7, 15, 16 en 17 was
actuele informatie niet beschikbaar
(april 2020)

Onzichtbare waarden

- Routes RAF WO2
- Historische scheeproutes
- Scheepswrakken
- Vliegtuigwrakken

Openheid

Bron: Wageningen Environmental Research (2018)
via Compendium voor de Leefomgeving

Zichtbare openheid (20)

- Minder dan 1
- 1-10
- 10-50
- 50-100
- 100-250
- 250-500
- 500-1000
- 1000-1500
- Meer dan 1500

4

Thematische opgaven en strategieën

4

Thematische opgaven en strategieën

In het Waddengebied vraagt een groot aantal thema's aandacht. Dit hoofdstuk geeft per thema een beschrijving van de ontwikkelingen, de opgaven en de strategieën om tot het gewenste resultaat te komen. De strategieën zijn afgeleid uit het perspectief voor het Waddengebied (hoofdstuk 2) en de hoofddoelstellingen, leidende principes en ruimtelijke vertrekpunten (hoofdstuk 3). De strategieën beschrijven op hoofdlijnen de wijze waarop we de opgaven willen realiseren en/of om willen gaan met de dilemma's. In het Uitvoeringsprogramma, dat de komende periode tot stand komt, worden de strategieën verder uitgewerkt met daarbij duidelijkheid over trekkerschap en tijdsplan.

Onzekerheden over toekomstige ontwikkelingen maken het lastig om eenduidige strategieën voor de lange termijn te formuleren. Het is bijvoorbeeld onzeker hoe de dynamische morfologie van de Waddenzee zich ontwikkelt, welke effecten klimaatverandering heeft en hoe snel die merkbaar zijn en welke technologische vernieuwingen in de mobiliteit beschikbaar komen. Daarom kiest de Agenda voor adaptieve strategieën: er is ruimte om mee te bewegen met nieuwe inzichten en ontwikkelingen.

4.1 Natuur van Wereldklasse

Het natuurbeleid voor de Waddenzee en de Noordzeekustzone is helder en consistent: dit zijn internationaal belangrijke natuurgebieden. In beide wateren staat de natuur centraal. De natuur in de Waddenzee wordt duurzaam beschermd en ontwikkeld en het unieke open landschap blijft behouden. Nederland, Duitsland en Denemarken hebben voor de Waddenzee ook een gezamenlijke afspraak gemaakt: "to achieve, as far as possible, a natural and sustainable

ecosystem in which natural processes proceed in an undisturbed way." Deze trilaterale afspraak is leidend. Medegebruik is duurzaam en tast de natuur en het landschap niet aan. Voor de Waddeneilanden en de Waddenkust zijn natuur en landschap belangrijke dragende functies.

Ontwikkelingen

Het Waddenecosysteem heeft door tal van oorzaken zijn natuurlijke veerkracht verloren. Uit de evaluatie van de Structuurvisie Waddenzee (2015) blijkt dat de bescherming van de Waddenzee redelijk op orde is, maar de ontwikkeling van de natuur nog onvoldoende is gerealiseerd.

Inmiddels wordt volop gewerkt aan natuurherstel en -ontwikkeling, met de impuls van het Investeringskader Waddengebied en het Waddenfonds, de Kaderrichtlijn Water, het Programma naar een Rijke Waddenzee (PRW), de Programmatische Aanpak Grote Wateren (PAGW) en convenanten tussen overheid en gebruikers van het gebied. Desondanks zijn er nog grote opgaven.

De hydromorfologie (het patroon van waterstromingen en sediment) is van nature voortdurend in beweging, maar wordt ook beïnvloed door menselijke ingrepen in het verleden, huidige menselijke activiteiten en de gevolgen van klimaatverandering.

Bedijkingen, afdammingen en het afkoppelen van onder meer de Zuiderzee en de Lauwerszee hebben nog steeds grote invloed op de verdeling van sediment en water.

Er zijn weinig overgangszones tussen zoet en zout water en de wisselwerking tussen kust, zee en eilanden is op verschillende plaatsen onvoldoende. Langs de kust wordt gewerkt aan het verbeteren van de vismigratie, maar brakke overgangszones en meer wisselwerking tussen kust, zee en eilanden zijn moeilijker te realiseren.

Klimaatverandering leidt tot veranderingen in de soortensamenstelling, onder meer door zeespiegelstijging, hogere (water)temperaturen, toename van stormen, veranderende stromingen en te abrupte lozingen van zoet water bij extreme neerslag. Door zeespiegelstijging wordt het areaal wadplaten kleiner, in eerste instantie in de westelijke Waddenzee en later mogelijk ook in de oostelijke Waddenzee. Het aantal exoten neemt toe door de temperatuurstijging en de (onbedoelde) introductie van soorten via schelpdiertransporten en ballastwater.

De waterkwaliteit is verbeterd, maar voldoet nog niet overal aan de normen. (Micro)plastics en restanten van geneesmiddelen, pesticiden en zware metalen zijn een bron van zorg.

In de Waddenzee zijn minder biobouwers aanwezig dan vroeger. Grootschalige zeegrasvelden zijn nagenoeg verdwenen en moeilijk terug te brengen. Met droogvallende mosselbanken gaat het de laatste jaren beter en ook sublitorale mosselbanken lijken zich te herstellen. Maatregelen die het ecosysteem rust, tijd en ruimte geven, lijken effectief. Daarnaast heeft de Japanse oester - een exoot - een functie als biobouwer bewezen.

De biomassa van vis in de Waddenzee is sinds de jaren zeventig met 90% afgenomen. Ook zijn de vissen gemiddeld kleiner dan toen. Verschillende vissoorten die de Waddenzee als kinderkamer gebruiken, zijn in biomassa achteruitgegaan, waaronder schol, tong en schar. Jonge vis trekt vroeg weg uit de

Waddenzee (waarschijnlijk onder meer door de stijgende watertemperatuur), terwijl deze soorten het in de Noordzee goed doen. Tegelijk komen er in de Waddenzee soorten bij die van warm water houden. Zeehonden zijn momenteel zeer talrijk, maar andere kenmerkende predatoren, zoals grote vissen, ontbreken. Er is een groot gebrek aan kennis over (zee)vis en onderwaternatuur.

Broedvogels hebben het moeilijk; veel populaties zijn gekrompen of bijna verdwenen door afgenomen

broedsucces. Voor trekvogels geldt dat meer soorten een negatieve trend laten zien dan een positieve. Oorzaken van het verminderde broedsucces zijn gebrek aan geschikte broed- of rustgebieden, predatie en toename van het aantal voorjaars- en zomerstormen.

Het Eems-Dollardestuarium is uit balans door ingrepen in het verleden, zoals inpolderingen en kanalisatie en verdieping van de Eems. Daardoor is het water nu te troebel en ontstaan in de Eems-rivier zuurstofloze zones, met name in de zomer. Ook hier zijn te weinig geleidelijke overgangen tussen zoet en zout water, en tussen land en water. Met het programma ED2050 wordt gewerkt aan herstel.

De eilanden herbergen een grote en unieke soortenrijkdom, met (beschermde) flora en fauna en bijbehorende leefgebieden in duin-, polder- en kweldergebieden. Er wordt gewerkt aan herstel en versterking van de natuurwaarden op de eilanden door de samenhang tussen de leefgebieden onderling en met de Waddenzee te versterken. De verjonging van de duinen en kwelders biedt kansen om het areaal en de biodiversiteit van deze systemen op lange termijn te waarborgen.

Opgaven en dilemma's

Centrale opgave is het behoud en versterken van een robuuste, dynamische en veerkrachtige natuur. Natuur dat tegen een stootje kan en nieuwe ontwikkeling als klimaatverandering kan opvangen. Maar ook een natuur waar mensen van leven en in leven, waar medegebruik mogelijk is mits het de natuur en het landschap niet aantast.

Belangrijke dilemma's daarbij zijn:

- Hoe vinden we een goede balans tussen het vinden van ruimte voor natuurherstel en -ontwikkeling versus de ruimte voor medegebruik, bijvoorbeeld bij het instellen van gesloten gebieden?
- Hoe gaan we om met de wens het gebied zo natuurlijk mogelijk te laten ontwikkelen of grijpen we in om natuurherstel en -ontwikkeling te stimuleren.

- Hoe gaan we om met nieuwe autonome ontwikkelingen als de invloed van exoten en effecten van klimaatverandering, of grijpen we in?
- Hoe gaan we om met het uitgangspunt van een zo dynamisch mogelijk gebied of grijpen we in om de veiligheid of bereikbaarheid waarborgen?

Strategieën

1. De natuurlijke dynamiek vergroten:
 - Een veerkrachtige kustverdedigingszone ontwikkelen in samenhang met andere functies.
 - Zoet-zoutovergangen verbeteren en creëren.
 - Ruimte voor natuurlijke dynamiek op de eilanden maken, o.a. voor het versterken van sedimentatie.
 - Het meegroeïend vermogen van wadplaten en kwelders behouden en zo nodig vergroten.
 - Inzetten op processen en gebruikmaken van overgangszones.
2. De omstandigheden voor biobouwers en andere onderwaterhabitats in de Waddenzee verbeteren:
 - Rust op de bodem creëren voor herstel van onderwaternatuur, in combinatie met afspraken met de visserij over een duurzaam perspectief voor de visserij.
 - Biobouwers terugbrengen en onderzoeken onder welke omstandigheden verdwenen biobouwers kunnen terugkeren en als dat na 10-15 jaar rust onvoldoende blijkt eventueel actief beheer inzetten om biobouwers te herstellen.
 - Rijke dijken realiseren en de biodiversiteit op de aanwezige harde structuren van dijken en dammen vergroten door het substraat te verbeteren.
3. De ecologische samenhang in het Waddengebied versterken:
 - Binnendijkse en buitendijkse broed- en hoogwatervluchtplaatsen en foerageergebieden voor wadvogels inrichten, met maatwerk voor recreatieve beleving en rust voor vogels.
 - Paai- en opgroeiplaatsen voor (trek)vissen herstellen, zowel buiten- als binnendijks, en vispassages en binnendijkse stroomgebieden geschikt maken voor vissen.
4. Verder inzetten op verduurzaming van gebruik:
 - Binnendijks zilte natuurgebieden ontwikkelen voor vogels, vissen, insecten en vegetaties, waar mogelijk in combinatie met de teelt van zouttolerante gewassen of rassen of proefgebieden voor zilte teelt.
 - Slimmer omgaan met baggeren in de Waddenzee door minder te baggeren en de gevolgen van baggeren en verspreiden van bagger te verminderen, zonder dat dit ten koste gaat van de bereikbaarheid van de havens.
 - Verkennen wat de effecten zijn van zandsuppleties buiten de Waddenzee op de morfologie en ecologie in de Waddenzee en daar slimmer mee omgaan.
 - Inzetten op een gezonde visserijsector die de bodem in delen van de Waddenzee met rust laat en alleen het surplus uit het ecosysteem oogst.
 - De bedreigingen door menselijke activiteiten (zoals introductie van exoten en verontreinigingen met olie, plastic, licht en geluid) verminderen.
5. De kennis over het Waddenecosysteem vergroten:
 - Leren door te doen, en soms iets niet meer te doen ('leren door te laten').
 - Langlopende strategische onderzoeksprogramma's ontwikkelen en borgen, onder meer over toppredatoren van het sublitoraal, interacties in het voedselweb en het effect van plastics.
 - Adequate basismonitoring ontwikkelen en borgen en de monitoring op basis van vergunningen koppelen met de basismonitoring.
 - Kennis ontwikkelen over cumulatie van effecten van alle menselijke activiteiten op de waddennatuur en verkennen hoe bij medegebruik een goede afweging gemaakt kan worden in relatie tot andere activiteiten.

6. Het behouden en vergroten van de verbondenheid en sociaal-maatschappelijke bewustwording:
 - Investeren in kennisontwikkeling en draagvlak voor natuur bij de bewoners van het Waddengebied, bijvoorbeeld met gebiedsbrede educatie en voorlichting en Werelderfgoed-gastheerschap.
 - Behouden van de mogelijkheid van kleinschalig historisch medegebruik voor bewoners van het gebied.
7. De ruimte in wet- en regelgeving voor natuurherstel en -ontwikkeling verkennen:
 - Investeren in kennisontwikkeling en draagvlak voor natuur bij de bewoners van het Waddengebied, bijvoorbeeld met gebiedsbrede educatie en voorlichting en Werelderfgoed-gastheerschap.
 - Behouden van de mogelijkheid van kleinschalig historisch medegebruik voor bewoners van het gebied.
8. Het Eems-Dollardestuarium herstellen:
 - De troebelheid in de Eems-Dollard verminderen tot een natuurlijk niveau.
 - Meer geleidelijke overgangen van land naar water en van zoet naar zout water realiseren.
9. De internationale samenwerking consolideren en versterken: de samenwerking langs de flyways en swimway, de Trilateral Waddensea Coöperation en de Duits-Nederlandse samenwerking in het Eems-Dollardgebied.

4.2 Landschap en cultureel erfgoed

Het Waddengebied heeft een bijzonder landschap en een rijke, bewogen historie. Nergens anders in Nederland zijn rust, ruimte en nachtelijke duisternis zo goed beleefbaar als hier. Behoud en ontwikkeling van de unieke waarden van het landschap is dan ook een hoofddoelstelling voor het Waddengebied.

Daarnaast heeft het Waddengebied krachtige lokale identiteiten, die zichtbaar zijn in de gebruiken, bebouwing, cultuurlandschappen en archeologie. Dit cultureel erfgoed geeft de toekomst een verleden.

Ontwikkelingen

Kenmerkend voor het Waddengebied zijn de eilanden en de kwelderwallen op het vasteland. De kwelderwallen zijn zandhoogten uit het pleistoceen die later met veen en klei zijn afgedekt en vanaf 1000 na Chr. werden bedijkt. Dit oude kwelderwallenlandschap is terug te vinden in de Kop van Noord-Holland, rond Westergo en Oostergo in Fryslân en rond Hunsingo, Fivelingo en Oldambt in Groningen.

Zowel de eilanden als de landschappen op het vasteland worden onderbroken door estuaria die deels zijn ingepolderd of juist zijn opgegaan in de zee. De estuaria van IJssel en Vlie groeiden bijvoorbeeld uit tot de Westelijke Waddenzee. Verder naar het oosten lag de voormalige Middellandse Zee, de vroegere benedenloop van de rivier de Boorne. Nog goed zichtbaar zijn de voormalige estuaria van de Lauwers (het Lauwersmeer) en de ingepolderde Fivelboezem in Noordoost-Groningen. Het laatste estuarium dat nog als zodanig functioneert, is de Eems-Dollard. Dit landschappelijke patroon van deels ingepolderde estuaria en bedijkte kwelders zet zich voort tot in Duitsland en Denemarken, net als de reeks eilanden.

In grote delen van het Waddengebied is het donker. Nachtelijk duister is een voorwaarde voor het bioritme van mens en dier. Donkerte is een belangrijke kernwaarde van het Waddengebied.

In 2016 benadrukten 43 partijen uit de regio dit, door de Intentieverklaring Dark Sky Werelderfgoed Waddengebied te ondertekenen. Deze brede coalitie wil met concrete maatregelen de lichtuitstoot verder verminderen.

In het Waddengebied is de bijzondere verhouding tussen de mens en de zee goed zichtbaar in het landschap. Denk aan de inpolderingen van Wieringen en delen van Texel,

de opeenvolgende rijen zeedijken en polders in Noord-Groningen en de restanten van de oude damverbinding tussen Ameland en de vaste wal. Deze laatste was onderdeel van grotere plannen voor inpoldering van de Waddenzee.

Andere elementen van de menselijke historie zijn door natuurkrachten uit zicht verdwenen. Zo herbergt het Waddengebied tal van verdronken nederzettingen (bijvoorbeeld in de Dollard) en ondergestoven dorpen op de eilanden. Onder water en onder drooggevalen land zijn vele wrakken bewaard gebleven. Door de dynamiek in de Waddenzee spoelen wrakken soms vrij en dreigen ze verloren te gaan.

De grootste blikvanger is 'de dijk' die een scherpe grens vormt tussen de zee en het grootschalige open agrarische landschap. De kuststrook heeft ook een rijke historie met terpen en wierden, de voormalige Waddeneilanden, het nollenlandschap, oude (binnen) zeeën, oude slaperdijken en dijkcoupures in het land. De namen van vele dorpen: "...zijl" (uitwateringssluis), "...werd" en "...werf" (wierde/terp) weerspiegelen de voormalige ligging van de dorpen aan zee.

Het verleden en de identiteit zijn terug te zien in de bebouwing en het landgebruik, bijvoorbeeld in specifieke bouwtypen, de verkaveling en bedijkingen. Het landschap, de gebouwen en de scheepswrakken laten zien hoe dit gebied van oudsher gekenmerkt werd door landbouw, handel, visserij en walvisvaart. De functie van de gebouwen verandert in de loop van de tijd. Een zorgvuldige herbestemming van vrijkomende karakteristieke panden als boerderijen en kerken, en industrieel en militair erfgoed zorgt ervoor dat de identiteit van het gebied behouden blijft en toch aansluit bij de veranderende wereld.

Aandacht voor landschap en cultuurhistorie versterkt de identiteit van een gebied en vergroot de trots en betrokkenheid van bewoners. Op de eilanden is de identiteit diepgeworteld. De bewoners langs de vastelandskust ervaren de identiteit van het landschap en de verbondenheid met de zee minder

sterk. Culturele projecten, recreatieve tochten als de Slachtemarathon, landschapskunst zoals Sense of Place of het project 'icoon Afsluitdijk' van Daan Roosegaarde, versterken bestaande waarden en leiden tot hernieuwde waardering van landschappelijk en cultuurhistorisch erfgoed.

Het Waddengebied kent een schat aan maritiem erfgoed. De scheepswrakken rond de Waddeneilanden zijn afkomstig uit vele eeuwen zeevaart. Naast wrakken gaat het ook om ander archeologisch erfgoed zoals prehistorische resten en vliegtuigwrakken.

Opgaven en dilemma's

Het open landschap en de duisternis, de weidsheid en de rust zijn belangrijke en unieke waarden van het Waddengebied. Behoud van het open landschap is onderdeel van de hoofddoelstelling voor de Waddenzee. Uit de evaluatie van de Structuurvisie Waddenzee (2015) blijkt echter ook dat deze hoofddoelstelling nauwkeuriger ingevuld moet worden, vanwege de sterk toegenomen ruimtevraag voor duurzame energie en bedrijvigheid. De komende tientallen jaren zal de druk op de ruimte alleen maar groter worden.

Op de eilanden staan de landschappelijke kwaliteiten en de identiteit onder druk door de groei van het toerisme. Aan de kust laat de druk op de ruimte zich met name rond de havens gelden. Tot nu toe werd de bebouwing geconcentreerd in de aangewezen clusters rond havens, om de tussenliggende vensters zo open mogelijk te houden. De energietransitie gaat veel ruimte vragen.

Met name windparken en solo-windmolens hebben duidelijk invloed op de openheid van het Waddengebied. Ook schaalvergroting in de landbouw en grote velden zonnepanelen beïnvloeden de landschappelijke kwaliteiten. Dit leidt tot maatschappelijke discussies.

Samengevat zijn de opgaven voor landschap en cultureel erfgoed in het Waddengebied:

- Behoud van de belangrijke unieke waarden zoals het open landschap en de rust, stilte en duisternis.
- Behoud, versterking en inzet van landschappelijke en cultuurhistorische kwaliteiten.
- Versterken van de verbondenheid tussen het kustgebied en de Waddenzee, op een manier die meerwaarde biedt voor bewoners en bezoekers.
- Behoud van identiteit en eigenheid van de eilanden en de Waddenkust.

Belangrijke dilemma's daarbij zijn:

- Hoe gaan we om met de wens het karakteristieke open landschap te behouden in combinatie met de enorme energieopgave en de wens om ook zelfvoorzienend of koploper te willen zijn in die energietransitie?
- Hoe gaan we om met de wens de karakteristieke landschappelijke en cultuurhistorische elementen in het gebied, waar de landbouw in het Waddengebied mede drager van is, te behouden zonder nieuwe ontwikkelingen tegen te houden die de leefbaarheid behouden of versterken?
- Hoe gaan we om met wens om de identiteit van de eilanden en de Waddenkust te behouden, in combinatie met de groei van de recreatie en toerisme?

Strategieën

1. De waarde van het Waddengebied als levend landschap en van het cultureel erfgoed versterken door behoud en ontwikkeling:
 - Beschermen en behouden hand in hand laten gaan met (mede)gebruik, waarbij het cultureel erfgoed onderdeel blijft van het dagelijks gebruik in het Waddengebied.
 - Karakteristieke landschappelijke elementen en ensembles en cultureel erfgoed behouden en versterken: een robuust (cultuurhistorisch waardevol) landschap kan tegen een stootje.
 - De waarde als levend landschap vergroten door hergebruik en ontwikkeling van cultureel erfgoed met respect voor het verleden en als bijdrage aan de ruimtelijke kwaliteit.
 - Effectievere bescherming bewerkstelligen van waarden als 'openheid', 'duisternis', 'stilte' en 'rust', onder andere door deze juridisch beter te definiëren.
2. De zichtbaarheid en robuustheid van historische verbindingen, landschappelijke kwaliteiten en cultureel erfgoed vergroten:
 - Beeldbepalende cultuurhistorische waarden vergroten en zichtbaar maken in het landschap (denk aan oude maren, zijlen, terpen en wierden, etc.).
 - Cultureel erfgoed inzetten om verbindingen te leggen, bijvoorbeeld door oude verbindingen tussen het land en het achterland benutten (denk aan kwelders, Noordpolderzijl, Holwerd en Zwarte Haan).
 - Mogelijkheden verkennen voor kleinschalige nieuwe landschapsbeelden en de beleving van het wad.
3. De openheid van de Waddenzee als unieke waarde behouden:
 - Ontwikkelingen aan laten sluiten bij het huidige landschap en de bebouwing en gebruik blijven maken van een cluster-vensterbenadering (clusters bevinden zich aan de vaste-walkust van Den Helder, Den Oever, Harlingen, de Eemshaven en Delfzijl).
 - Het Waddenatelier en op te stellen Energieverkenning voor het hele Waddengebied benutten voor de verdere invulling en beleving van de clusters en vensters en het ontwikkelen van ideeën om de openheid te versterken.
4. Maritieme archeologie die bedreigd wordt door erosie en menselijk handelen beter beschermen, met name de scheepswrakken die vrij spoelen:
 - Kennis over de aanwezige scheepswrakken en andere archeologie vergroten en de bedreiging door onder andere erosie vaststellen.
 - Bepalen welke archeologische vindplaatsen/wrakken beschermd moeten worden en daarbij rekening houden met de kansen van de wrakken voor biobouwers.

- De verhalen achter de vele wrakken achterhalen en vertellen, zodat deze kunnen bijdragen aan de identiteit van het gebied.
5. De historische karakteristieken van de havensteden en hun relatie met de Waddenzee versterken en behouden.

4.3 Duurzame bereikbaarheid

Goede en betrouwbare bereikbaarheid in het Waddengebied is een basisvoorziening voor bewoners en bezoekers, op de eilanden en langs de kust. Het is een voorwaarde voor een goed vestigingsklimaat voor bedrijven en voor recreatie en toerisme.

Bij de bereikbaarheid van het Waddengebied richt de aandacht zich vaak op het vaarverkeer: de veerboten van en naar de Waddeneilanden, vracht- en visserij schepen van en naar de Waddenzeehavens en recreatievaart van en naar de jachthavens.

Duurzame bereikbaarheid en mobiliteit in het Waddengebied gaat echter om meer dan vaarbewegingen. Het gaat over de hele vervoersketen en de logistieke ketens, de bereikbaarheid van de Waddenzeehavens en veerhavens vanuit het

achterland en de bereikbaarheid van werk, woningen en voorzieningen op de eilanden en langs de kust.

Ontwikkelingen

Voor de bereikbaarheid via het water moet tegenwoordig, met name in de oostelijke Waddenzee, fors meer gebaggerd worden dan enkele decennia geleden. Dat is onder meer het gevolg van morfologische veranderingen in de Waddenzee. Daardoor staat de betrouwbaarheid van de dienstregeling van met name de veerverbinding Holwerd-Ameland onder druk en nemen de kosten en inspanningen om de vaargeul op orde te houden toe. Voor Holwerd-Ameland zijn inmiddels maatregelen genomen om de betrouwbaarheid van de dienstregeling te verbeteren en wordt een lange termijn visie ontwikkeld. Ook bij verschillende (jacht) havens op de eilanden en langs de Waddenkust zijn de baggerinspanningen relatief groot. In enkele havens is het baggerbezwaar afgenomen door nieuwe technieken toe te passen, bijvoorbeeld door een ander spuiregime.

De vaargeulen naar de havens, de eilanden en het achterland zijn van cruciaal belang: de economie en leefbaarheid blijven ook op de lange termijn afhankelijk van de bereikbaarheid van de havens. Gelet op de morfologische ontwikkelingen op

het oostelijk wad zullen, zonder veranderingen, de baggerinspanningen in de komende decennia verder toenemen om dezelfde betrouwbaarheid en kwaliteit van de bereikbaarheid te behouden. Dat kan leiden tot grotere effecten op het ecosysteem en hogere baggerkosten. Om dit te voorkomen zijn op de lange termijn andere oplossingen nodig.

In het Waddengebied wordt er al gewerkt aan de verduurzaming van de bereikbaarheid en mobiliteit. Zo is het programma Duurzame Mobiliteit gericht op CO₂-reductie in de mobiliteitssector. Rederijen investeren in schonere veerboten en de scheepvaart werkt aan de bouw van energiezuinige schepen. Op de eilanden lopen verschillende initiatieven voor energiezuinig transport. Rijkswaterstaat wil in 2030 haar netwerken energieneutraal hebben. Tegelijkertijd neemt het autoverkeer toe, zowel naar de eilanden als naar de veerhavens. Dit leidt onder meer tot file- en parkeerproblemen in Den Helder en Harlingen.

Opgaven en dilemma's

In 2050 is het Waddengebied duurzaam en veilig bereikbaar en past de mobiliteit bij de status van het Werelderfgoed. De opgave is de mobiliteit te verduurzamen en de bereikbaarheid ook op de lange termijn te blijven garanderen. Tegelijk is de opgave de baggerinspanningen te verminderen en de impact op natuur en milieu zo gering mogelijk te laten zijn. Bestaande afspraken worden gerespecteerd, maar we kijken ook naar oplossingen en kansen op de lange termijn.

Belangrijke dilemma's daarbij zijn:

- Hoe kunnen we de bereikbaarheid op de huidige locaties ook op de lange termijn blijven garanderen, bij grootschalige autonome morfologische veranderingen van de Waddenzeebodem?
- Hoe gaan we om met het uitgangspunt dat vaarwegen zoveel mogelijk aansluiten bij de natuurlijke dynamiek versus het garanderen van een betrouwbare dienstregeling?

Strategieën

1. De toekomstige bereikbaarheid garanderen:
 - Uitgangspunt voor de vaarroutes van en naar de havens en Waddeneilanden is gebruik te maken van de natuurlijke geulen.
 - Voor de economie en leefbaarheid is de bereikbaarheid van havens en eilanden belangrijk. Daarbij gelden de huidige, zoals in het Natura 2000-beheerplan 2016-2022 en het Beheerplan Rijkswateren 2016-2021 vastgelegde, trajecten met bijhorende streefdiepten en -breedten. Deze zijn tevens de basis voor het nieuwe NWP 2022-2027 en daarop volgende NWP's. Het uitgangspunt is dat diepte en/of breedte van de door de scheepvaart gebruikte geulen niet toenemen. Het belang van bereikbaarheid wordt ook onderschreven in het Pact van Marrum (2018), waarin de Coalitie Wadden Natuurlijk en de Waddenzeehavens tevens aangeven verdere ontwikkeling te willen richten op vermindering van de impact op de natuurwaarden. Om de effecten van baggeren te verminderen, bijvoorbeeld als nieuwe baggertechnieken dat mogelijk zouden maken, is bijstelling in de toekomst mogelijk. Bijstelling van baggerinspanningen en dimensies is in de toekomst ook denkbaar als kennis van morfologische ontwikkelingen daartoe aanleiding geeft en ontwikkelingen in de scheepvaart en mobiliteit dat mogelijk maken. Deze aspecten worden meegenomen in de langetermijnverkenningen onder strategie 4. Dergelijke bijstellingen gebeuren vervolgens via formele inspraakprocedures in het kader van de zes-jaarlijkse cyclus van het NWP.
2. Bestaande systemen voor bereikbaarheid en mobiliteit verduurzamen:
 - Het huidige mobiliteitssysteem van, naar en op de Waddeneilanden verduurzamen, bijvoorbeeld door zero-emissie-reizen, scheiding van vervoerstromen afgestemd op de doelgroep (indien dit effectief is), het ontwikkelen van nieuwe vervoerconcepten voor toeristen en het versterken

- van de mobiliteit in de keten (van huis naar huisje) en de beleving tijdens de reis.
 - De huidige baggerinspanningen waar mogelijk verder verduurzamen door baggerschepente laten varen op duurzame brandstoffen en baggerschepen slimmer/korter te laten varen.
 - Innovaties die de scheepvaart verduurzamen bevorderen en reders uitdagen om met behoud van de scheepsveiligheid de lichtuitstraling in het Waddengebied te verminderen.
 - De impact van uitvoeringsmaatregelen op de bereikbaarheid monitoren.
3. Het vaargeulonderhoud door baggeren optimaliseren:
- Baggerspecie uit de Waddenzee en de Waddenzeehavens in beginsel verspreiden in de Waddenzee, waarbij de specie dient te voldoen aan het Besluit bodemkwaliteit. Voor het Eems-Dollardestuarium geldt voornamelijk een uitzondering, waarbij slib uit het systeem wordt gehaald als maatregel om de vertroebeling tegen te gaan. Voor andere gebieden langs de kust en eilanden kan onderzocht worden of bepaalde slibonttrekking mogelijk is als bijdrage aan natuurherstel, mits dit niet ten koste gaat van het met zeespiegelstijging meegroeiend vermogen van de Waddenzee.
 - Baggerspecie van elders niet in de Waddenzee verspreiden.
 - Per haven verkennen welke afspraken mogelijk zijn om het bijbehorende vaargeulstelsel en (zo mogelijk) de sedimenthuishouding te verbeteren, waarbij de afspraken in het Eems-Dollardestuarium als inspiratie dienen.
 - Het baggeren en de verspreiding van baggerspecie optimaliseren met het oog op de sedimenthuishouding en het verkennen nature based solutions.
4. Nieuwe oplossingen opzoeken om in te kunnen spelen op ontwikkelingen en oplossingen voor de mobiliteit op de lange termijn:

- Een langetermijnverkenning uitvoeren naar een optimaal mobiliteitssysteem voor duurzame bereikbaarheid van de eilanden, met maatwerk per eilandverbinding (in het verlengde van de Lange Termijn Visie Holwerd-Ameland).
- Een langetermijnverkenning uitvoeren naar mondiale ontwikkelingen die van invloed zijn op de havenactiviteiten in de Waddenzeehavens, de bijbehorende eisen en wensen voor de bereikbaarheid en de mogelijke effecten op het Waddengebied.

De resultaten worden betrokken bij de periodieke herziening van het NWP en het Natura 2000-beheerplan.

4.4 Klimaatverandering

Klimaatverandering en zeespiegelstijging zullen gevolgen hebben voor het Waddengebied en zijn bewoners, op korte, middellange en lange termijn. Er zullen effecten optreden op de dynamiek van droogvallende en onder water lopende wadplaten in de Waddenzee, het open landschap, het ecosysteem en de landbouw.

In de recente geologische geschiedenis kon de Nederlandse kust grote zeespiegelstijging aan dankzij natuurlijke sedimentatie. Dammen en (stuif)dijken hebben dat dynamische proces ingeperkt. Toch kan de natuurlijke sedimentatie in de Waddenzee de versnelde zeespiegelstijging en bodemdaling deze eeuw naar verwachting ook grotendeels bijhouden, als de doelstellingen van “Parijs” voor reductie van de CO₂-uitstoot invulling krijgen. Dat laatste is nog onzeker en de wetenschappelijke marges rond de te verwachten zeespiegelstijging zijn groot. Als de Waddenzee de zeespiegelstijging niet bij kan houden en dieper wordt, gaat de functie als klimaatbuffer verloren: de Waddenkust krijgt dan te maken met hogere golven en waterstanden.

Met het Deltaprogramma Waddengebied zijn in de afgelopen jaren strategieën voor waterveiligheid en

adaptatie ontwikkeld, maar de opgave is breder. Klimaatverandering leidt ook tot een grotere kans op wateroverlast door veranderende neerslagpatronen, overstromingsrisico's vanuit zee en de boezem, een versterkte zoutindringing, langere perioden van droogte en temperatuurstijging.

Ontwikkelingen

Verandering van het klimaat heeft effect op het natuurlijk leven, de soortensamenstelling en de morfologie in de Waddenzee. Voor de bewoners en bedrijven van het Waddengebied heeft klimaatverandering gevolgen voor de waterveiligheid, stormschade, wateroverlast, hitte, zoutindringing en de beschikbaarheid van zoetwater.

Op dit moment komt de bodem van de Waddenzee sneller omhoog dan dat de zeespiegel stijgt. Dat is het gevolg van de afsluiting van de Zuiderzee en de Lauwerszee en de trendmatige ophoging van de bodem. Gemiddeld wordt de Waddenzee steeds ondieper en het areaal wadplaten groter. Die trend zet zich voort. Per saldo komt er netto sediment in de Waddenzee bij, maar binnen de Waddenzee zijn er wel verschillen. De zeegaten zullen dieper worden doordat de stroomsnelheid toeneemt, terwijl meer beschutte plaatsen langs de kust juist ondieper worden door lagere stroomsnelheden. Ook is er verschil tussen het westelijk en het oostelijk deel van de Waddenzee. Het areaal wadplaten neemt in eerste instantie af in de westelijke Waddenzee en later mogelijk ook in de oostelijke Waddenzee. In de Eems-Dollard zullen de geulen en zandige platen tot 2050 naar verwachting lang niet overal meegroeien met de zeespiegelstijging. Door zeespiegelstijging zal meer slib sedimenteren in de Eems-Dollard, ook in ondiepe zones waar voorheen voornamelijk zand bleef liggen. Zandige platen worden slibrijker.

De basiskustlijn bij de eilanden wordt met zandsuppleties in stand gehouden. Binnen dit beleid is er bij zogenaamde 'eilandstaarten' meer ruimte voor dynamiek. Wat daarbij wel of niet mogelijk of gewenst is, moet lokaal worden bekeken.

Zand dat in de Waddenzee door natuurlijke processen wordt afgezet, komt uit het kustsysteem aan de noordzijde van de Waddeneilanden (de Noordzeekustzone). Als de zeespiegel versneld stijgt, neemt de 'zandvraag' van de Waddenzee toe en zullen natuurlijke processen meer zand aanvoeren uit de Noordzeekustzone. De natuurlijke zandvoorkomens in de buitendelta's boven de eilanden worden daarmee kleiner, terwijl na 2050 veel meer zand nodig is om de basiskustlijn bij de eilanden in stand te houden: in 2100 mogelijk tot 20 keer zoveel als nu.

Vooralsnog laten metingen in de Waddenzee geen versnelling van de zeespiegelstijging zien. Wel is de temperatuur van het zeewater gestegen en zijn effecten op de soortensamenstelling te zien. Vanwege de ondiepe wateren is de Waddenzee vatbaar voor temperatuurschommelingen. Naar verwachting zal het water nog warmer worden. Dat zal grote effecten op het ecosysteem hebben. Buitendijkse gebieden, zoals kwelders en havengebieden, zullen vaker last krijgen van hoogwater.

In de toekomst worden de effecten van klimaatverandering naar verwachting groter en gaat de zeespiegelstijging sneller stijgen. Hoe snel dit gaat en in welke mate is nog onzeker. Dat hangt onder andere af van de wereldwijde uitstoot van CO₂ en andere broeikasgassen en de daarmee samenhangende opwarming. De gevolgen hangen samen met tal van factoren, zoals het veranderende weer, de watertemperatuur, het aanpassingsvermogen van de natuur, de veranderende morfologische dynamiek en de ontwikkeling van het menselijk gebruik. Hoe deze factoren zich tot elkaar gaan verhouden in het Waddengebied, is moeilijk te voorspellen. Daarom is het belangrijk de veranderingen te monitoren en de relaties tussen de factoren te onderzoeken. Als de mondiale terugdringing van broeikasgasen weinig voortvarend verloopt, kunnen delen van de westelijke Waddenzee (de getijdebekkens Vlie en Marsdiep) de zeespiegelstijging vanaf 2030 mogelijk niet meer bijhouden. De oppervlakte aan wadplaten wordt dan steeds kleiner. Wat de ecologische gevolgen daarvan zijn, is nog onvoldoende bekend.

Ook is er te weinig bekend over mogelijkheden om de wadplaten met beheermaatregelen te behouden. Het is belangrijk hier kennis over te vergaren.

Het grondwater op de eilanden en langs de Waddenkust is zout. Boven het zoute grondwater heeft zich een zoetwaterlens gevormd, dankzij het neerslagoverschot. Landbouwgewassen zijn hier voor hun vochtvoorziening afhankelijk van. Bodemdaling en klimaatverandering leiden onder meer tot zeespiegelstijging, droogte en hogere temperaturen waardoor gewassen meer vocht verliezen. Daardoor treedt overal verzilting op, met mogelijke consequenties voor de bodemstructuur en landbouwopbrengsten. Op de eilanden wordt de drinkwaterbel in de duinen kleiner door zeespiegelstijging en perioden van droogte, terwijl de vraag naar drinkwater groter wordt.

Zeespiegelstijging, bodemdaling en perioden van droogte hebben ook gevolgen voor de zoetwatertoevoer voor landbouw en industrie. De beschikbaarheid van zoetwater neemt af door verzilting van het grondwater en het oppervlaktewater. Tegelijkertijd neemt de zoetwatervraag van de industrie de komende tien jaar naar verwachting toe, onder meer door de productie van

waterstof en koeling van datacenters.

De beschikbaarheid van zoetwater is daarmee een vestigingsfactor geworden voor deze bedrijven.

De dijken moeten voldoen aan de nieuwe veiligheidsnormen, waarbij rekening wordt gehouden met de klimaatscenario's. Op sommige locaties is een integrale oplossing voor de versterkingsopgave nodig, vanwege andere ruimteclaims en opgaven langs de kust. Daarnaast moeten de eilanden met hun inwoners en vele toeristen toegerust zijn op de effecten van klimaatverandering. Met de 'klimaatstresstest' brengen de gemeenten en waterschappen op dit moment de mogelijke effecten van klimaatverandering in beeld.

Opgaven en dilemma's

Centrale opgave is het realiseren van een veilig en veerkrachtig Waddengebied dat veranderingen van het klimaat kan opvangen en kan meebewegen, voor de bescherming van de mens en van de flora en fauna in het Waddengebied.

Uitgangspunt is dat zowel nationaal als internationaal de afspraken van Parijs ingevuld worden. Als dit

niet gebeurt, zijn de geplande maatregelen voor klimaatmitigatie en -adaptatie in de Waddenzee onvoldoende en zijn forsere maatregelen nodig.

Belangrijke dilemma's daarbij zijn:

- Monitoren en doen we onderzoek de komende jaren naar de effecten van zeespiegelstijging en temperatuurstijging, of grijpen we ook in met bijvoorbeeld suppleties of maatregelen tegen exoten?
- Wat betekenen de effecten van klimaatverandering voor de natuurdoelen van de Waddenzee. Passen we de natuurdoelen aan?
- Hoe gaan we om met het versterken van de van de waterveiligheid en het ruimtebeslag van klimaatmaatregelen en de effecten daarvan op andere functies?
- Wat betekenen de effecten van bodemdaling en klimaatverandering voor de beschikbaarheid van zoetwater en inrichting van de kustzone?

Strategieën

1. Een integrale aanpak voor de kustzone ontwikkelen:
 - Bij nieuwe dijkversterkingen actief zoeken naar mogelijkheden voor een gebiedsgerichte en integrale aanpak en waar mogelijk innovatieve dijkconcepten toepassen om tot combinaties met andere opgaven in de kustzone te komen (zoals natuurherstel en -ontwikkeling, recreatie en regionale economie).
 - Beschikbare financiële middelen voor diverse programma's samenvoegen om tot een integrale aanpak te komen.
2. Vinger aan de pols houden door de ontwikkelingen in het klimaat en de gevolgen nauwgezet te volgen:
 - De omvang en snelheid van de klimaatverandering in het Waddengebied nauwgezet monitoren.
 - Onderzoeken wat de effecten zijn in het Waddengebied, met name voor de hoofdfunctie natuur voor de Waddenzee.
 - Iedere vijf jaar onderzoek uitvoeren naar de
3. Nog sterker inzetten op (trilaterale) kennisontwikkeling en een kennisagenda opzetten voor klimaatvraagstukken, onder meer over de volgende vragen:
 - In welke mate kunnen bodem, platen en kwelders van de Waddenzee mee blijven groeien met de zeespiegelstijging?
 - Wat betekent dit voor de natuur?
 - Hoe werken hydromorfologische ontwikkelingen door in de natuur van de meest kwetsbare getijdebekkens?
 - Wat is de effectiviteit en uitvoerbaarheid van mitigerende maatregelen?
 - Wat zijn de effecten van opwarming van het zeewater op habitats en soorten?
4. Zorgen dat het zandvolume in de kust op orde blijft en meegroeit met de zeespiegelstijging.
 - De basiskustlijn bij de eilanden wordt met zandsuppleties in stand gehouden.
 - Binnen het onderzoeksprogramma Kustgenese en het Deltaprogramma onderzoeken in welke mate de zandsuppleties moeten toenemen bij een mogelijke versnelde zeespiegelstijging.
 - Met pilots onderzoeken of het zand zich tijdig naar de platen en kwelders van de Waddenzee verspreidt en wat de effecten van (extra) zandsuppleties zijn op de sedimentsamenstelling en ecologie.
5. Met pilots onderzoeken of de natuurlijke sedimentatie en de dynamiek van de Waddenzee te versterken is:
 - Pilots uitvoeren met buitendijkse slibinvang (in combinatie met cyclisch kwelderbeheer) en binnendijkse invang.
 - Pilots uitvoeren met het toelaten van meer dynamiek op de eilandstaarten, eventueel in combinatie met suppleties boven de eilanden en/of het creëren van kansen voor biobouwers.

zeespiegelstijging, bodemdaling en sedimentatie in de hele Waddenzee (inclusief het Eems-Dollard-estuarium), om de onzekerheidsmarges te verkleinen.

6. Voor ieder Waddeneiland een integrale klimaataanpak opstellen:
 - Met bewoners en andere partijen op het eiland in beeld brengen welke maatregelen mogelijk zijn tegen wateroverlast, hittestress, droogte en zeespiegelstijging, en voor een duurzame drinkwater- en zoetwatervoorziening voor de landbouw en natuur (klimaatdialoog).
 - Als onderdeel hiervan uitwerken hoe de crisisbeheersing op de eilanden bij een eventuele dijkdoorbraak kan plaatsvinden.
 - Overstromingsrisico's in buitendijkse gebieden beperken bij herontwikkeling, met aandacht voor hoogwaterbestendig bouwen, omgaan met schade bij hoogwater, kwetsbare infrastructuur en bewustwording.
7. Aansluiten bij de zoetwaterstrategie die het Deltaprogramma Zoetwater ontwikkelt voor landbouw, industrie en drinkwater.
8. Ruimte geven om in gebruik en beheer mee te bewegen met klimaatverandering, niet alleen via technische oplossingen, maar ook via de ruimtelijke inrichting, de organisatie van de samenleving, nieuwe teeltkeuzen of andere manieren van natuur- en waterbeheer en visserij; hiermee experimenteren en oefenen en onderzoek uitvoeren.

4.5 Energietransitie

De energietransitie staat nationaal en internationaal vol op de agenda. Het Kabinet wil in 2030 de uitstoot van CO₂ met minimaal 49 procent terugdringen. Met het Klimaatakkoord heeft het Rijk met de sectoren afspraken gemaakt over het verminderen van de uitstoot van broeikasgassen. Verschillende ministeries, regio's en bedrijfsleven zijn verantwoordelijk voor de uitvoering. Op dit moment worden door de regio's hiervoor Regionale Energie Strategieën (RES) geformuleerd.

In trilateraal verband hebben Nederland, Duitsland en Denemarken afgesproken te zullen streven naar een CO₂ neutrale Waddenzeeregio in 2030. En ook op regionale schaal zijn doelstellingen geformuleerd die per sector en per regio verschillen.

De grote uitdaging is voor het Waddengebied is om deze energietransitie vorm te geven in een kwetsbaar gebied. Hoe verhoudt de ambitie om zelfvoorzienend te zijn, of als Noord-Nederland koploper te zijn in de energietransitie, zich tot de natuurwaarden en de doelen voor een open landschap? In de komende jaren zullen daar antwoorden op moeten worden gevonden.

Ontwikkelingen

De samenstelling van de energiehuishouding verandert. Het gebruik van elektriciteit zal enorm toenemen. Er zullen andere bronnen dan fossiele worden toegepast.

En ook de locaties van gebruik en opwekking gaan veranderen. Dit heeft consequenties voor de infrastructuur die de afgelopen decennia is opgebouwd.

Duurzame opwekking van elektriciteit zal van zeer grote betekenis worden voor nationale en regionale energieambities. Op korte en middellange termijn zijn zonne-energie, biomassa-energie en windenergie (op land en op zee) hiervoor de dominante technieken.

Boven de Waddeneilanden wordt de komende jaren fors geïnvesteerd in windparken op zee.

En ook ten westen van Den Helder en Texel wordt fors ingezet op de ontwikkeling van windparken op zee.

De opgave is echter nog groter, onder meer voor het vergroenen van de industrie in de havens.

In de Waddenzee liggen verschillende kabels, buizen en leidingen waarmee gassen of andere stoffen, elektriciteit en data worden getransporteerd. Er liggen verschillende kabels en leidingen tussen de eilanden en de vaste wal, maar ook van de vaste wal, via de Waddenzee, naar winningslocaties in de Noordzee en naar andere landen.

In de Milieueffectenstudie kabels en leidingen (MES) Waddengebied uit 2012 is rekening gehouden met de toen voorziene ontwikkelingen. Daarbij is geen rekening gehouden met nieuwe ontwikkelingen zoals windparken ten noorden van de Waddeneilanden en ten westen van Den Helder en Texel. Vanwege de ambities op het gebied van de energietransitie, de toename van het dataverkeer en de noodzaak van transport en opslag van gasen als waterstof en CO₂, wordt onderzocht waar in de Waddenzee en in het Waddengebied nog ruimte is voor doorvoer en aanlanding van met name elektriciteit.

Noord-Nederland, inclusief het Waddengebied, zet vol in op waterstof als mogelijkheid om de duurzaam opgewekte energie op te slaan. Daardoor kunnen het energieaanbod en de energievraag beter op elkaar worden afgestemd. Het gebruik van waterstof als bron van energie vindt in eerste instantie hoofdzakelijk plaats in de industrie- en mobiliteitssector.

Het gebruik van grondstoffen als bouwsteen voor industriële productie verduurzaamt. Circulariteit en het gebruik van CO₂ als grondstof worden van grotere betekenis voor de industriële sector in het

Waddengebied. Biomassa wordt gebruikt als bijstook, voor de productie van groen gas en in een bio-raffinageketen t.b.v. de chemie. Om als Waddeneilanden voorop te lopen in de energietransitie is er behoefte aan ruimte voor experimenten, passend bij de kernwaarden van het gebied.

Betrokkenheid en initiatief vanuit de lokale energiecoöperaties, bewoners en bedrijven is belangrijk om het draagvlak voor de energietransitie te vergroten. Diverse dorpen en buurten in het Waddengebied hebben zich verenigd in coöperaties en werken aan lokale energieprojecten. De Waddenprovincies zijn daarbij koploper. Ieder Waddeneiland heeft inmiddels een eigen energiecoöperatie.

Opgaven en dilemma's

Noord-Nederland, inclusief het Waddengebied, kan een grote bijdrage leveren aan de ambitieuze klimaatdoelstellingen. De jarenlange ervaring en infrastructuur in de gassector, de aanwezigheid van havens en de nabijheid van de Noordzee heeft geleid tot een gunstig vestigingsklimaat voor energie gerelateerde bedrijvigheid en kennis. Dit maakt dat Noord-Nederland, incl. het Waddengebied, de ambitie heeft koploper te zijn in de energietransitie.

Specifiek de eilanden zijn vanwege hun afgelegen ligging en zelfvoorzienende instelling de perfecte locaties om te laten zien hoe de energietransitie in de praktijk kan werken. Tegelijkertijd speelt deze transitie zich af in en rond een kwetsbaar werelderfgoed Waddenzee waarbij natuur en het open landschap belangrijke kernwaarden zijn. Daarmee zijn de opgaven:

- Het benutten van de kansen die de energietransitie met zich mee brengt voor behoud en versterking van de werkgelegenheid in het Waddengebied.
- Het op een zorgvuldige manier, met zo min mogelijk effect op de natuurwaarden, aanleggen van kabels en (buis)leidingen voor de energietransitie door de Waddenzee en in het Waddengebied.
- Het organiseren van nieuwe vormen van samenwerking tussen sectoren. De energietransitie brengt veranderingen met zich mee in energie- en grondstoffenstromen. Zo kan de landbouwsector een belangrijke leverancier voor grondstoffen worden voor de industrie.

Belangrijke dilemma's daarbij zijn:

- Het leveren van een bijdrage aan de energietransitie met behoud van de natuurwaarden en ruimtelijke kwaliteit van het Waddengebied. Hoe behouden we zo goed mogelijk het karakteristieke open landschap?
- Hoe benutten we de specifieke eigenschappen van het Waddenzee, zoals golf- en stromingsenergie, zonder effecten op de natuur en het landschap. Staan we experimenten toe, en bij succes schalen we dan ook op?
- Hoe spelen we in op de aanleg van windparken boven en ten westen van de Waddeneilanden, zonder dat dit ten koste gaat van de beleving van de eilanden, of van de natuur door aanleg van kabels door de Waddenzee?

Strategieën

1. De Agenda neemt de nationale klimaatdoelstellingen als uitgangspunt en biedt ruimte aan anderen om verdergaande ambities

te formuleren. De Agenda formuleert geen eigen aparte ambitie voor het Waddengebied.

2. Aan de uitwerking en implementatie van de RES'en worden ruimtelijke vertrekpunten meegegeven voor het borgen van de ruimtelijke kwaliteit van het Waddengebied, zoals de cluster-vensterbenadering.
3. Om de kernwaarden van het Waddengebied te beschermen wordt, als onderdeel van het Uitvoeringsprogramma, een Energieverkenning opgesteld voor het Waddengebied als geheel. Onderdeel van de Energieverkenning is een ruimtelijke vertaling van de energie-opgave in het Waddengebied als basis voor de definiëring van de cluster-vensterbenadering, het al dan niet plaatsen van windmolens en de aanlanding van energie vanaf de Noordzee. De uitkomsten van de verkenning worden gebruikt bij de implementatie van RES'en.
4. De ontwikkelingen op energiegebied gaan snel. Het is nu nog lastig te voorzien hoe de stand der techniek over tien, twintig of dertig jaar zal zijn. Om in te kunnen spelen op nieuwe innovatieve energietechnieken, die ook passen in het Waddengebied, worden nieuwe vergunningen voor energieopwekking in het Waddengebied die impact hebben op natuur en/of landschap en/of overlast veroorzaken voor bewoners, voor een beperkte duur afgegeven, passend bij een rendabele exploitatie, zodat hierover in de toekomst nieuwe besluiten genomen kunnen worden.
5. De energietransitie biedt kansen voor werkgelegenheid in de energiesector. Daartoe zetten we vooral in op kennisontwikkeling en het gebruik van waterstof als één van de toekomstige pijlers in de energiehuishouding en de vergroening en verduurzaming van de chemie uit te bouwen tot regulier bedrijfstak.
6. Aanleg (en onderhoud) van kabels en leidingen vindt plaats met zo min mogelijk effect op de

natuurwaarden en in de bodem aanwezige archeologische waarden. Uitgangspunt blijft het clusteren van kabels, buizen en leidingen en zuinig gebruik van de beperkte ruimte in de Waddenzee. De aanleg van kabels en buisleidingen door de Waddenzee van de Noordzee naar het vaste land en naar de Waddeneilanden dient in beginsel aan te sluiten bij bestaande corridors (westzijde nabij Den Helder en oostzijde nabij de Eemshaven).

7. Voor de Waddenzee/Noordzeekustzone wordt, onder voorwaarden, experimenteerterruimte voor energetische innovaties (onderwatervlieger/ golfenergie via watermolen e.d.) geboden. Voor experimenten en meer reguliere toepassing in de Waddenzee en Noordzeekustzone moet het gaan om duurzame energieopwekking die nadrukkelijk gekoppeld is aan de specifieke karakteristieken van de Waddenzee en Noordzeekustzone (stroming, golfslag) en er geen sprake is van negatieve effecten op de kernwaarden en doelen van de Waddenzee/ Noordzeekustzone. Naast een adequate monitoring van de effecten op de natuurwaarden vindt afstemming plaats met andere vormen van menselijk medegebruik.
8. Eventuele opschaling van experimenten en reguliere toepassing kan alleen als het gaat om duurzame energieopwekking die nadrukkelijk gekoppeld is aan de specifieke karakteristieken van de Waddenzee en Noordzeekustzone en het een substantiële bijdrage levert aan de doelstelling van de Waddeneilanden om zelfvoorzienend te zijn en het project voldoet aan de voorwaarden van de ADC-toets. De precieze voorwaarden worden uitgewerkt in het kader van het Uitvoeringsprogramma.
9. Er wordt bij de plaatsing van windmolens gebruik gemaakt van de nieuwste technieken die de hinder voor natuur, landschap en bewoners zo veel mogelijk beperken, bijvoorbeeld radardetectie gekoppeld stilstandsvoorziening voor windmolens.

4.6 Een leefbaar Waddengebied

De leefbaarheid van het Waddengebied staat onder druk. De demografische ontwikkeling langs de Waddenkust door ontgroening en vergrijzing. Zorgen over de bereikbaarheid van voorzieningen. Disbalans op de arbeidsmarkt. Voor energietransitie en recreatie en toerisme is meer ruimte nodig. De ligging aan zee en de eenzijdige economie versterken de leefbaarheidsproblematiek. Natuur- en landschapsbescherming kunnen als beperkend worden ervaren op de mogelijkheden om de leefbaarheid op een aanvaardbaar peil te houden, maar natuur en landschap bieden ook kansen om de leefbaarheid op een hoger peil te brengen.

De vraagstukken op het gebied van leefbaarheid zijn op de Waddeneilanden anders dan in de kustzone en daarmee verschillen ook de oplossingsrichtingen. De krimpende bevolking op de eilanden zet bijvoorbeeld vooral de bereikbaarheid van de eilanden verder onder druk. Krimp speelt ook op de vaste wal, in delen van Groningen, Fryslân en de kop van Noord-Holland, maar hier vraagt met name de bereikbaarheid van voorzieningen aandacht. Krimp biedt tegelijkertijd ook kansen om de kwaliteiten van het gebied meer te benutten.

Ontwikkelingen

De demografische ontwikkelingen tussen 2002 en 2017 geven een wisselend beeld. In sommige gemeenten is de bevolking min of meer stabiel gebleven (vooral in Fryslân en Noord-Holland en op Texel, Terschelling en Ameland). In andere gemeenten is de bevolking matig tot sterk gekrompen (vooral in de provincie Groningen, in Den Helder en op Vlieland en Schiermonnikoog). Ook de samenstelling van de bevolking is veranderd. Over het algemeen is sprake van ontgroening, sterke vergrijzing en een afname van de beroepsbevolking.

Op de eilanden vragen leefbaarheidsaspecten extra aandacht vanwege de door toerisme gedomineerde economie en de beperkte bereikbaarheid per veerverbinding. Zo leidt toerisme tot een toename

van seizoensarbeid, specialisatie (bijvoorbeeld in installatietechniek) en dienstverlening vanaf de vaste wal. Voor de werkende bevolking op de eilanden is het moeilijk om aan een passende woning te komen, doordat er weinig mogelijkheden voor nieuwbouw zijn en bestaande woningen voor toeristisch gebruik worden ingezet. Door ontgroening en vergrijzing hebben de eilanden steeds minder basis voor voorzieningen zoals zorg en onderwijs. Makkelijke oplossingen zijn er niet; vanwege de bereikbaarheid zijn voorzieningen maar beperkt te clusteren.

Op de vaste wal wordt de economie gedomineerd door slechts enkele sectoren: visserij, landbouw en (in de steden) havens. Toerisme en woningbouw vormen beperkte dragers voor de economie. De aanwezigheid van het natuur- en landschapsschoon en de cultuurhistorie is een kans die nog onvoldoende is benut voor de economie.

In veel dorpen staan voorzieningen onder druk door krimp, schaalvergroting en veranderende consumentenwensen. Zolang er een bereikbaar alternatief is, is dit deels een kwestie van wennen: de meeste inwoners van het Waddengebied zijn mobiel genoeg om voorzieningen op enige afstand te kunnen bereiken. Voor de minder mobiele groepen kan dit een probleem zijn. Op de eilanden heeft het verdwijnen van voorzieningen een veel grotere impact, door het gebrek aan bereikbare alternatieven.

Langs de kust is sprake van een woningoverschot. Vraag en aanbod sluiten niet goed op elkaar aan, met leegstand en achterstallig onderhoud als gevolg. Op de Waddeneilanden is juist een tekort aan woningen, ook doordat woningen daar deels gebruikt worden voor toerisme en als tweede woning. Jonge gezinnen en starters kunnen op het eiland moeilijk aan een betaalbaar huis komen.

Voor in de piek van het seizoen merken de eilanden een tekort aan werknemers, mede omdat de mogelijkheden voor forenzen beperkt zijn. Niet alleen in de horeca en toerisme, maar ook andere

sectoren hebben te maken met een tekort aan (gekwalficeerd) personeel. Aan de andere kant is het aanbod van werk (te) eenzijdig. In de kustzone nemen vraag en aanbod van arbeidskrachten af of sluiten vraag en aanbod niet goed op elkaar aan. De beschikbaarheid van snel en goed internet is van niet te onderschatten waarde voor de werkgelegenheid en de leefbaarheid in het Waddengebied.

Het aardbevingsgebied Groningen ligt gedeeltelijk binnen het toepassingsgebied van Agenda. Het Nationaal Programma Groningen draagt hier ook bij aan de versterking van de leefbaarheid. Dit kent zijn eigen proces en is geen onderdeel van de Agenda.

Opgaven en dilemma's

Centrale opgave is ervoor te zorgen dat de Waddenkust en de Waddeneilanden een aantrekkelijk woon- en werkgebied worden en blijven als drager voor de leefbaarheid van het gebied.

De opgave voor de kust is vooral het behoud van vitale dorpskernen en bereikbare (basis) voorzieningen.

De opgave voor de eilanden is het behoud van een levendige eilander gemeenschap, waarbij wonen, werken, onderwijs en zorg ook voor toekomstige generaties mogelijk blijven. De eilanden willen daarbij voorkomen dat vele eilanders aan de wal gaan wonen omdat er geen kernvoorzieningen zijn en er onvoldoende woonruimte en passend werk is.

Belangrijke dilemma's daarbij zijn:

- Hoe om te gaan met autonome demografische ontwikkelingen versus het streven naar behoud van de basisvoorzieningen. Kiezen we voor behoud en/ of is inzetten op bereikbaarheid en het zoeken naar slimme oplossingen mogelijk?
- Hoe kunnen we langs de vaste wal kust het draagvlak voor voorzieningen behouden en versterken door bijvoorbeeld het ontwikkelen van toerisme en recreatie en tegelijk de kernwaarden van het gebied behouden en versterken?

Strategieën

1. De bereikbaarheid van de Waddeneilanden (en vaste wal kust) betrouwbaar behouden en versterken, en de mogelijkheden voor andersoortig transport, waar de natuur het toelaat, vergroten om de bereikbaarheid van voorzieningen te behouden.
2. De kwaliteiten van het Waddengebied beter benutten door de relatie met de Waddenzee te versterken:
 - Het Waddengebied ontwikkelen tot een aantrekkelijk gebied om te wonen, werken en recreëren, met karakteristieke, ruime en betaalbare woningen in een aantrekkelijk landschap.
 - De verbinding met de Waddenzee herstellen en daarmee de Waddenkust ontwikkelen tot een volwaardige toeristische Waddenbestemming, in combinatie met de eilanden.
3. De samenwerking tussen kustgemeenten en eilandgemeenten versterken, waarbij de gemeenten het voortouw nemen. Innoveren, intensiever samenwerken, onderling als eilanden en met de vaste wal gemeenten en de gezamenlijke schaalgrootte gebruiken is nodig om bereikbare en betaalbare voorzieningen aan te kunnen blijven bieden.
4. De kwaliteit van de woningvoorraad laten aansluiten bij de eisen van de huidige en toekomstige bewoners en deze transitie met inspanning van gemeenten, het ministerie van BZK, woningcorporaties en marktpartijen vormgeven (gemeenten nemen samen met de provincies het voortouw).

4.7 Duurzame Waddeneconomie

In de toekomst blijven havens, toerisme, landbouw en visserij de belangrijkste motoren van de economie in het Waddengebied. Daarnaast is de kustregio een

aantrekkelijke omgeving voor forenzen, waarmee deze regio ook een drager is voor economische voorzieningen, zoals dienstverlening en detailhandel.

De economische dragers staan niet los van elkaar. Juist in het Waddengebied kunnen ze elkaar versterken. Kansrijk zijn het verwerken van de producten in de regio zelf, het verbinden van landbouw en visserij met recreatie en toerisme en het verbinden van landbouw met energie.

Havens

Verspreid langs de Waddenkust liggen grotere industrie-, veer- en visserijhavens, met daaromheen verschillende bedrijven. Deze clusters zijn belangrijk voor de economische ontwikkeling en een bron van werkgelegenheid.

Ontwikkelingen

De werkgelegenheid in de havencomplexen ontwikkelde zich in de jaren 2002-2012 minder goed dan het landelijke gemiddelde voor de havens. In 2013 werd een trendbreuk zichtbaar: de werkgelegenheid in de noordelijke zeehavens groeide tussen 2013 en 2016 met bijna 30% en de directe toegevoegde waarde van 1,3 naar 2,2 miljard euro. Het relatieve belang van de Waddenzeehavens voor de werkgelegenheid en de toegevoegde waarde ten opzichte van omliggende regio's zal de komende decennia verder toenemen.

De Eemshaven heeft zich de afgelopen 15 jaar stormachtig ontwikkeld, door de komst van een aantal energieproducenten, de toename van wind-offshore-activiteiten en datacenters.

Voor Delfzijl bieden de vergroening van de chemie, de inzet en productie van waterstof en nieuwe verbindingen tussen de biobased chemie- en recyclingsclusters een nieuw perspectief.

De haven van Harlingen ontwikkelt zich, dankzij de centrale ligging en goede verbindingen, tot het duurzame maritieme en logistieke hart van het Waddengebied op het gebied van scheepsbouw, op- en overslag van grondstoffen, visserij en varend toerisme. Harlingen heeft stabiele havenclusters dankzij

de cross-overs tussen de bedrijven met een regionale hub functie, veerverbindingen, behandeling van ruwe grondstoffen en maritieme dienstverlening.

In de visserijhavens Lauwersoog, Den Oever en Oudeschild op Texel ontwikkelt het toerisme zich steeds verder, vooral in samenhang met de visserij. Een trend in de visserij is dat meer vis in de haven wordt verwerkt en verkocht, bijvoorbeeld via restaurants.

Den Helder is de thuisbasis van de kustwacht en Marine, waar de ontwikkelingsmogelijkheden met de civiele haven onderling moeten worden afgestemd. Den Helder wil zijn centrale positie aan de Noordzee benutten voor het aanlanden van energie en de opslag en hergebruik van CO₂. De infrastructuur samenhangend met de gasbehandeling kan een functie krijgen voor de nieuwe energievoorziening van Nederland. Daaromheen ontwikkelt zich een kennis- en bedrijvenscluster op het gebied van energievoorziening. Onder de naam 'Hydroports' werken de havens van Den Helder, de Eemshaven en Amsterdam aan de ontwikkeling van de rol van waterstof in de energietransitie. De bereikbaarheid van de haven in Den Helder staat onder druk door files van en naar de veerboot en er is onvoldoende parkeergelegenheid. Parkeeroverlast geeft in het seizoen ook problemen in Harlingen en in de toekomst mogelijk ook in Lauwersoog.

Opgaven en dilemma's

De centrale opgaven voor de Waddenhavens zijn:

- Goede infrastructurele voorzieningen realiseren, zodat de havens zich verder kunnen ontwikkelen tot sterke en duurzame economische clusters, als internationale koplopers (op het gebied van de energietransitie, biobased economie, waterstoftoepassingen, digitalisering en circulaire economie) en als motor voor de regionale economische ontwikkeling.
- De ligging van de Waddenzeehavens aan het Werelderfgoed Waddenzee benutten als kans en

de havens ook laten bijdragen aan de versterking van het Werelderfgoed.

- De Waddenzeehavens verduurzamen en inspelen op de nieuwe eisen die energiebesparing, de productie en toepassing van schonere brandstoffen en utilitaire netwerken aan de haveninrichting en de omgeving stellen.
- Het belangrijkste dilemma om deze opgaven te realiseren is: havens werken in een internationaal economische omgeving. Regionale ambities voor verduurzaming en versterking van de Waddennatuur kunnen daarmee op gespannen voet staan. Tegelijk zien de havens de ligging aan een Werelderfgoed als kans.

Strategieën

1. Transitie in specialisaties van havens faciliteren en versnellen, waarbij de havens zelf:
 - Inzetten op een sleutelrol in de energietransitie, zowel door duurzame energieopwekking op land als het faciliteren van duurzame energieopwekking op de Noordzee.
 - Digitale economie faciliteren door ruimte te bieden voor datacenters.
 - Inzetten op vergroening van de grondstoffen en circulair gebruik van grondstoffen en energiestromen (waterstof vervangt aardgas).
 - Faciliteren van verduurzaming van de scheepvaart- en visserijsector.
2. Ruimte voor transitie bieden:
 - Nieuwe bebouwing in de havenclusters zoveel mogelijk inpassen in de bestaande skyline.
 - De gebieden in en rond de industriehavens Den Helder, Harlingen, Eemshaven en Delfzijl als mogelijke zoekgebieden voor windmolens te beschouwen, met mitigerende maatregelen om vogelaanvaringen te voorkomen.
 - Geen haventerreinen in de Waddenzee aanleggen. Eventuele uitbreiding van havens vinden landinwaarts plaats waarbij naast economische wensen ook landschappelijke- en milieucriteria worden meegenomen.

3. Werelderfgoed benutten als inspiratiebron voor havens:
 - De verduurzaming door de havens doorzetten en borging via de EcoPort-certificering continueren.
 - Bij optimalisatie van de bestaande havens bekijken hoe eventuele aanpassing van de havenmond te realiseren is met oplossingen waar de natuur ook beter van wordt.
 - Waar mogelijk optimaliseren havens het bagger- en sedimentmanagement, om de impact van baggeren op de natuurwaarden in zee te verminderen.
4. Havens optimaal verbinden, ook voor de lange termijn, passend bij de vraag van het bedrijfsleven, de aard van het Waddengebied en het maatschappelijke draagvlak:
 - Havens bereikbaar houden voor de scheepvaart. Daarbij gelden de huidige, zoals in het Natura2000-beheerplan 2016-2022 en het Beheerplan Rijkswateren 2016-2021 vastgelegde trajecten met bijhorende streefdiepten en -breedten. Deze zijn tevens de basis voor het nieuwe NWP 2022-2026 en daarop volgende NWP's.
 - Havens bereikbaar houden per as.
 - Voorkomen dat de toeristisch verkeer en werkverkeer tot congestie leiden. Problemen op dit punt worden langs duurzame weg opgelost, waarbij ook de mogelijkheden van verplaatsing van veerterminals worden beschouwd. Uitgangspunt hierbij is dat er in Den Helder voldoende gebruiksruimte is voor de vitale functie van Defensie met het oog op de nationale veiligheid.
 - Knelpunten in het bereikbaarheid van de binnenvaart, die door de relevante betrokken partijen worden onderkend en waar in daarvoor geldende procedures besluitvorming heeft plaatsgevonden, worden opgelost.
 - Zorgen voor ondergrondse en bovengrondse infrastructuur voor transport van energie en voor het koppelen van sectoren (elektriciteit AC&DC, warmte en waterstof).

5. Samenwerking tussen havens behouden en versterken en de samenwerking tussen havens, havenbedrijven en havengemeenten en natuurorganisaties voortzetten (via het Pact van Marrum en onder regie van de Raad van Advies Waddenzeehavens).
6. Het vestigingsklimaat versterken voor een leefbare regio, door de volgende inzet van de havens:
 - Bijdragen aan groei van de werkgelegenheid in de regio door samen te werken met onderwijs, onderzoek, ondernemers en overheid en door studenten/leerlingen en potentiële werknemers actief te interesseren voor werk in de havens.
 - Bijdragen aan een aantrekkelijke woonomgeving voor werknemers en goede verbindingen met Groningen, Leeuwarden en de Randstad.
7. Modernisering en/of ombouw van boorplatforms faciliteren door met alle partijen samen een oplossing te zoeken voor een tijdelijke parkeerfaciliteit in de buurt van de haven van Den Helder.

Recreatie en toerisme

Recreatie en toerisme zijn de belangrijkste economische sectoren op de Waddeneilanden. Recreatie en toerisme dragen ook belangrijke bij aan het draagvlak voor de bescherming van het gebied. Langs de Waddenkust is het aandeel van recreatie in de totale werkgelegenheid nog steeds bescheiden, hoewel er wel sprake is van groei.

Ontwikkelingen

De zee en het strand, de natuur en het landschap, de rust en ruimte en de authentieke dorpen hebben de Waddeneilanden tot een populaire toeristische bestemming gemaakt.

Het aantal bezoekers op de Waddeneilanden neemt toe. Het aantal overnachtingen blijft echter stabiel en zijn bovendien meer over het jaar verspreid. Het hoogseizoen is relatief minder belangrijk geworden, maar nog altijd goed voor de helft van

de overnachtingen. Daarnaast zijn de eilanden een bestemming voor dagjesmensen, waarbij de afstand (Terschelling en Vlieland) of de capaciteit van de veerboot de regulerende factor is. Door de groei van het aantal evenementen is het aantal piekmomenten toegenomen. Door seizoensverbreding, inzet op kwaliteit in plaats van kwantiteit en regulering via het aantal bedden en toeristische overnachtingen proberen de Waddeneilanden de groei van het toerisme bij te sturen.

Op de Waddeneilanden zorgt de sterke recreatiesector voor werkgelegenheid en economisch perspectief, maar ook voor een (te) eenzijdige economische structuur en een disbalans op de woningmarkt. Voor de Waddenkust ligt dit anders. Ook hier groeit de recreatiesector, het aandeel in de totale werkgelegenheid is nog klein. Met een integrale benadering van de kustzone kan dit gebied aantrekkelijker voor toeristen worden. Marconi-Delfzijl, de ontwikkelingen rond De Nieuwe Afsluitdijk en rond het Lauwersmeer laten dit zien.

De aanwijzing van de Waddenzee als UNESCO Werelderfgoed biedt kansen om het Waddengebied beter op de toeristische kaart te zetten, zowel nationaal als internationaal. De opgave hierbij is het UNESCO-predicaat te benutten om de sociaaleconomische vitaliteit van het kustgebied een positieve impuls te geven. Met de campagne 'visitwadden.nl' werken de gezamenlijke marketingorganisaties en provincies aan een betere en samenhangende ontsluiting en bekendheid van het recreatieve aanbod.

Op de Waddenzee neemt de recreatie toe. De recreatievaart met eigen of gehuurde boten blijft sinds een jaar of tien gelijk, maar de toeristische beroepsvaart (watertaxi's, RIB-boten en zeehondentochten) groeit.

Als vervolg op het Convenant Vaarrecreatie (2007) is het Actieplan vaarrecreatie 2014-2018 in uitvoering gegaan. Dat heeft een basis gelegd voor verantwoorde uitbreiding van het aantal ligplaatsen in de jachthavens langs de Waddenzee. Daarbij hebben overheden, recreatievaart en natuurorganisaties afspraken gemaakt om verstoring van vogels en zeehonden

zoveel mogelijk te voorkomen en de recreatievaart tegelijkertijd voldoende kansen te geven om gebruik te maken van de Waddenzee. Door de ontwikkeling in de vaarrecreatie bleek uitbreiding van het aantal ligplaatsen uiteindelijk niet nodig. Wel is er behoefte aan meer aanlegfaciliteiten langs de Waddenkust (bij bestaande havens).

De toeristische beroepsvaart breidt zich momenteel uit. Hierdoor kunnen overlast en verstoring toenemen. De wettelijke eisen voor snelheid, geluid en verstoring blijven het uitgangspunt. Handhaving is een aandachtspunt.

Opgaven en dilemma's

De centrale opgave voor de Waddenkust is het versterken van de recreatieve waarde van de Waddenkust met behoud van de rust en kleinschaligheid, als nieuwe drager voor de sociaaleconomische vitaliteit van het kustgebied. Daarvoor is het nodig de relatie tussen de Waddenkust en de Waddenzee te herstellen, zowel fysiek als in de beleving van de toerist en bewoner van het gebied. Op die manier draagt recreatie ook bij aan de leefbaarheid van het gebied. Daarbij is de opgave tevens om te komen tot duurzame vormen van recreatie en toerisme. In de Trilaterale Verklaring van Tonder (2014) is hier ook al bijzondere aandacht voor gevraagd.

Op de eilanden blijft recreatie de economische motor. De opgave is de kwaliteit van het bestaande aanbod te versterken en het evenwicht te bewaken tussen de groei van het toerisme en de leefbaarheid voor de eilander en eilandbeleving door de toerist.

Belangrijke dilemma's daarbij zijn:

- Recreatie en toerisme is op de eilanden de belangrijkste economische motor. Tegelijk leidt de groei van de recreatie en toerisme tot druk op de kenmerkende landschappelijke, historische en natuurwaarden, de leefbaarheid en een eenzijdige economische structuur. Hoe behouden we het evenwicht enerzijds de groei van het toerisme

en anderzijds de leefbaarheid (voor de eilander) en de eilandbeleving (van de toerist)?

- Voor de vaste wal kust is het andersom. Hoe kunnen we langs de vaste wal kust recreatie en toerisme benutten als (mede) drager voor het behoud van voorzieningen en de leefbaarheid en tegelijk de kernwaarden van het gebied behouden en versterken?

Strategieën voor de Waddenkust

1. Ruimte bieden voor nieuwe toeristische voorzieningen (of 'hotspots'):
 - Toerisme en belevingseconomie aan de rand van het werelderfgoed versterken.
 - Havenplaatsen aantrekkelijker maken voor toerisme.
 - Het aanbod van voorzieningen en belevingsmogelijkheden langs de kust groter en gevarieerder maken, als basisinfrastructuur om toeristen te trekken en meerdere dagen in het gebied te houden.
2. Een integrale benadering van de kustzone toepassen:
 - De kustzone aantrekkelijker maken door waterveiligheid, natuurontwikkeling, landbouw, recreatie en cultuur meer te combineren.
 - Gevarieerd toeristisch programma aanbieden dat inspeelt op kansen van integrale kustontwikkeling.
3. De verbindingen langs en naar de kust versterken:
 - Recreatieve water-, wandel- en fietsverbindingen langs de kust en van de dorpen naar de Waddenzee tot stand brengen waar deze ontbreken.
 - Nieuwe vormen van vervoer aanbieden (elektrische fietsen bij knooppunten), het OV-netwerk optimaal verbinden met andere vormen van vervoer.
4. De beleving van havenclusters versterken:
 - De maritieme wereld en de Waddenzee beter beleefbaar maken in visserijhavens, havensteden en veerterminals.
 - De overlast van het verkeer bij de veerverbindingen beperken (Den Helder en Harlingen).

Strategieën voor de Waddeneilanden

5. De balans tussen de ontwikkeling van de recreatie en toerisme en de effecten op de leefbaarheid voor bewoners en de landschappelijke, historische en natuurwaarden zal per eiland verschillen. Per eiland zal met bewoners en andere partijen die afweging moeten worden gemaakt, rekening houdend met de druk op de natuur en landschap en de drinkwater- en energievoorziening.
6. De kwaliteit van het recreatieaanbod op de Waddeneilanden versterken:
 - Kwaliteit voor kwantiteit laten gaan;
 - Verblijfsaccommodaties aanpassen aan de wensen van toeristen (van camping naar huisjes, horeca), bezoekerscentra opwaarderen, overdekte accommodaties aanbieden.
7. Inzetten op verduurzaming van het recreatieve aanbod en het vervoer, passend bij de status van Werelderfgoed en de duurzaamheidsambities van de eilanden.

8. Het seizoen verlengen en de economische basis verbreden om de recreatieve capaciteit en de werkgelegenheid jaarrond te vergroten en 'overvolle eilanden' te voorkomen.

Strategieën voor de Waddenzee

9. Goede balans waarborgen tussen vaarrecreatie op de Waddenzee en verstoring:
 - De uitgangspunten van het Actieplan Vaarrecreatie, zoals ook opgenomen in het Nzooo-beheerplan, naleven, ook bij uitbreiding van het aantal ligplaatsen bij bestaande jachthavens of aanleg van een nieuw jachthaven. Aandachtspunt is daarbij de handhaving en het uitdragen van de uitgangspunten.
 - Jachthavens benutten de leerervaringen van EcoPort-havens voor een duurzame havenbedrijfsvoering.
 - Beleving en bescherming van de natuur laten samengaan, onder meer met de Erecode 'Ik pas op het Wad' waarmee Wadvaarders zelf verantwoordelijkheid nemen.

Foto: Simone Mink

10. Voorzieningen bieden voor de recreatievaart:

- Door Rijkswaterstaat, havenbedrijven en de recreatievaart laten bekijken of medegebruik van bestaande havenfaciliteiten als vluchthaven mogelijk is.
- Kleine jachthavens in principe goed bereikbaar houden voor de recreatievaart en per situatie beoordelen hoe de bereikbaarheid op de lange termijn duurzaam te waarborgen is.

11. De recreatieve beroepsvaart duurzaam inpassen:

- Ervoor zorgen dat recreatieve beroepsvaart in de vaargeul mogelijk is binnen de wettelijke kaders voor geluid, snelheid en het beperken van verstoring van zeehonden en vogels.
- Verkennen of de handhaving te verbeteren is of dat het doel met andere afspraken te bereiken is.

Strategie voor het hele Waddengebied

12. De status van Werelderfgoed gezamenlijk vermarkten en versterken om het Waddengebied als (inter)nationale duurzame toeristische bestemming te positioneren, door de Waddenprovincies en marketingorganisaties. VisitWadden.nl is hier een mooi voorbeeld van.

Landbouw

Het agrarische landschap is onderdeel van de identiteit van het Waddengebied. Het kustgebied behoort zelfs tot de beste landbouwgebieden van Europa. Langs de Waddenkust is de grondgebonden grootschalige landbouw de belangrijkste economische sector, met name de akkerbouw. De pootaardappel is economisch gezien de belangrijkste teelt langs de Gronings-Friese kust en heeft een grote exportwaarde. In de Kop van Noord-Holland vindt grootschalige bollenteelt plaats. Bij Sexbierum en Berlikum en in de Wieringermeer is glastuinbouw te vinden. Ook melkveehouderij speelt in de kustgebieden en zeker op de eilanden een grote rol. Tot slot is sprake van ‘zilte veeteelt’: beweiding van de Groningse en Friese kwelders en zomerpolders door schapen, jongvee en paarden.

Op de eilanden en Wieringen zijn agrarische bedrijven vaak kleinschaliger, multifunctioneel en meer verbonden met natuur, zorg, recreatie en toerisme.

Ontwikkelingen

Sinds 2010 is het aantal landbouwbedrijven in het Waddengebied met bijna tien procent afgenomen. In dezelfde periode is het oppervlakte aan landbouwgrond vrijwel gelijk gebleven. De geproduceerde toegevoegde waarde is met tien procent gestegen.

De beschikbaarheid van zoet water is van groot belang voor de landbouw. In de Waddenregio is het grondwater merendeels zout. Landbouw is hier mogelijk door dunne zoete regenwaterlenzen die op het zoute grondwater ‘drijven’. Door zeespiegelstijging, bodemdaling, perioden van droogte en soms ook door drainage, neemt de invloed van zoute kwel toe. Daardoor kunnen de zoete regenwaterlens en zoet water in de wortelzone verdwijnen. De landbouw vreest dat de verzilting verder toeneemt bij herstel van zoet-zoutovergangen.

Om ook in de toekomst perspectief te houden zal vasthouden en zuinig omgaan met zoetwater en het vergroten van de zouttolerantie van (reguliere) gewassen steeds belangrijker worden. Denk aan omvangrijker landbouwteelt die zoetwater nodig blijft houden. Daarnaast is het vergroten van de zouttolerantie van (reguliere) gewassen steeds belangrijker worden. Daarom is de landbouwsector actief op zoek naar kennis over verzilting en denkt ze na over hoe de landbouw zich kan wapenen tegen deze ontwikkelingen (bijvoorbeeld door gebruik spaarwatertechnieken) of kan meebewegen met autonome ontwikkelingen (bijvoorbeeld met een andere rassenkeuze).

Zilte teelt langs de randen van de Waddenkust zal aan belang winnen, maar blijft voorlopig een nichemarkt. Het is de moeite waard deze te versterken. Economisch zullen deze vormen van teelt vooralsnog bescheiden blijven.

Ook andere ontwikkelingen stellen de landbouw voor op opgaven: de ambitie voor herstel van de biodiversiteit (ook in brakke habitats), het Klimaatakkoord en het vergroten van het organisch-stofgehalte in de bodem. Ook is er de landelijke ambitie om te komen tot kringlooplandbouw in 2030. Deze ambitie sluit goed aan bij het streven naar natuurinclusieve landbouw om de biodiversiteit in het agrarisch gebied te vergroten en in te zetten voor de landbouw.

Omdat landbouwbedrijven tussen kwetsbare natuurgebieden op de Waddeneilanden liggen, is het belangrijk de landbouw verder te verduurzamen. Daarnaast zijn er goede kansen om de landbouw verder te verbreden met andere economische activiteiten, zoals recreatie en toerisme, agrarisch natuurbeheer en nicheproducten.

Opgaven en dilemma's

Voor de landbouw in het Waddengebied zijn de belangrijkste opgaven:

- De sterke (export)positie van de landbouw behouden, ook als drager van het landschap en de identiteit van het gebied en bron van werkgelegenheid.
- De landbouw verduurzamen, zoals ook in de rest van Nederland, en omvormen naar een meer circulaire en natuurinclusieve landbouw.
- In specifieke (kleinschalige) gebieden zoeken naar kansen voor verbreding van de landbouw met bijvoorbeeld recreatie en natuur, ook als drager van een sociaaleconomische vitale kustzone en eilanden.

Belangrijke dilemma's daarbij zijn:

- De landbouw in de noordelijk kleischil heeft een sterke (export)positie en werkt in een internationaal economische omgeving. Regionale ambities voor verduurzaming en versterking van natuur en landschap kunnen daarmee op gespannen voet staan. Tegelijk biedt de positie langs de Waddenkust ook kansen.
- De landbouw wordt geconfronteerd meteen toenemende verzilting. Er is een toenemende zoetwatervraag (door verzilting, maar ook door andere economische) sectoren. Tegelijk neemt de

potentiele zoetwateraanbod op de lange termijn mogelijk af.

Strategieën

Adaptie-strategieën voor het omgaan met verzilting:

1. Een kennis- en monitoringprogramma opzetten voor het hele Waddengebied om zicht te krijgen op de verzilting, ook gebruikmakend van projecten als 'Boeren meten Water'.
2. De zoetwaterlens behouden en toewerken naar een waterneutrale bedrijfsvoering:
 - Zoetwater vasthouden en spaarwatertechnieken inzetten.
 - Maatwerk toepassen per regio en per perceel, rekening houdend met de verschillen in de zoetwaterlens en zoute kwel.
3. Kennis ontwikkelen over de zouttolerantie van bestaande gewassen en de bandbreedte daarin en in combinatie daarmee nieuwe gewassen/ rassen en innovatieve teeltechnieken in de reguliere teelt ontwikkelen.
4. Kennis en ruimte creëren om te leren van experimenten met zilte teelt:
 - In laaggelegen gebieden langs de kust, waar de verzilting onomkeerbaar is, ruimte bieden voor experimenten met zilte teelt en vormen van aquacultuur.
 - Zilte teelt waar mogelijk te combineren met natuurbeheer van brakke habitats.

Andere strategieën voor de landbouw in het Waddengebied:

5. De huidige landbouwteelt verduurzamen en werken aan een circulaire landbouw, rekening houdend met sterke positie van de grootschalige pootaardappelteelt en akkerbouw langs Waddenkust en bloembollenteelt in Noord-Holland.
6. De ontwikkeling naar een meer natuur-inclusieve landbouw in de noordelijk kleischil, gekoppeld

aan de Regiodeal Natuurinclusieve landbouw en de Regiodeal Noordoost Fryslân (Fjildlab).

7. Verkennen hoe de land- en tuinbouw kunnen bijdragen aan de afgesproken energie- en klimaatopgaven voor de landbouwsector.
8. Verkennen hoe landbouwbedrijven kunnen bijdragen aan de biobased chemie in Noord-Nederland, als leverancier van reststoffen en biomassa.
9. De verbondenheid van producten en diensten met het Waddengebied versterken, om de toegevoegde waarde van het product te vergroten en bij te dragen aan de gebiedseigen identiteit en kwaliteit van het kustgebied voor toerisme.
10. De landbouw verbreden door samenhang te zoeken met natuur en landschap en recreatie en toerisme.
11. De samenwerking tussen landbouw- en natuurorganisaties versterken waarbij LTO, landbouwcollectieven en natuurorganisaties bekijken hoe ze de bovenstaande strategieën gezamenlijk kunnen invullen.

Visserij

De visserij is een belangrijke inkomensbron voor bewoners van het Waddengebied en daarbuiten. De visserij is ingebed in de gemeenschappen en vertegenwoordigt naast een economische waarde ook een maatschappelijke en culturele waarde. De beroepsvissers op de Waddenzee en in de Noordzeekustzone vissen vooral op garnalen. Mosselzaad wordt in de Waddenzee ingevangen en opgevisst en vervolgens uitgezaaid en opgekweekt op kweekpercelen. Daarnaast vindt in de Waddenzee handmatige kokkelvisserij, vaste vistuigvisserij, zeebaars- en hardervisserij plaats en worden oesters geraapt. Ook is er van oudsher sprake van recreatieve visserij, bijvoorbeeld met staand want en het

handmatig rapen van schelpdieren voor eigen gebruik. Een groot deel van de Nederlandse vissersvloot meert af in de Waddenzeehavens voor het lossen van vis, en voor onderhoud en reparatie. Ook de vloot die meer noordelijk vist in de Noordzee op platvis en andere vissoorten.

Ontwikkelingen

De visserij hoort bij het Waddengebied. De Waddenzee en Noordzeekustzone zijn tegelijkertijd uniek natuurgebiedem. Daarom heeft de visserij te maken met natuurbeschermende maatregelen.

De visserijsector is zich continu aan het ontwikkelen. Er vindt onderzoek plaats naar nieuwe duurzame vistechnieken en naar de ecologische effecten van sluiting van gebieden voor bodemberoerende visserij.

De mechanische kokkelvisserij is al jaren verboden en de vissers zijn uitgekocht. In de afgelopen jaren hebben visserijorganisaties, overheid en natuurorganisaties afspraken gemaakt (convenanten) om een duurzame toekomst van de visserijsector te waarborgen en tegelijk natuurherstel en -ontwikkeling in de Waddenzee en de Noordzeekustzone mogelijk te maken. In 2008 zijn in het kader van het Convenant transitie mosselsector en natuurherstel Waddenzee afspraken gemaakt over een stapsgewijze afbouw van bodemberoerende mosselzaadvisserij, het herstel van mosselbanken en het ontwikkelen van alternatieve bronnen van mosselzaad waarmee een renderende kweek van mosselen mogelijk blijft. Hierbij zijn mosselzaadinvanginstallaties (mzi's) onmisbaar. In 2014 zijn afspraken gemaakt met de garnalenvisserij in de Waddenzee over een halvering van de visserij-impact ten opzichte van 2014, door duurzame technieken, reductie van het aantal garnalenvergunningen voor de kustwateren (GK-vergunningen), gebiedssluitingen en regulering van de vistijd (Viswad). In 2020 is door het Waddenfonds hiervoor een tenderregeling opgesteld. Voor de Noordzeekustzone zijn afspraken gemaakt met de platvisvloot en de garnalenvissers over het uitvoeren van het Verduurzamingsplan Garnalenvisserij en het instellen van gesloten gebieden

(VIBEG2). Met de handmatige kokkelvisserij zijn in 2010 langetermijnafspraken gemaakt om ook in kokkelarme jaren voldoende voedsel voor vogels te garanderen en de visserij toegang te geven tot het bestand. Inmiddels zijn deze afspraken geëvalueerd en geactualiseerd. En ook voor het handmatig rapen van Japanse oesters zijn in 2019 meerjarige afspraken gemaakt.

Naast het vissen op vis en schaal- en schelpdieren spant de visserij zich in om afval in zee te verminderen. Met initiatieven als Fishing for Litter brengen vissers opgevist zwerfafval vrijwillig aan wal. Ook ondersteunden ze de opruimacties na de ramp met de MSC Zoë en zetten ze zich in om visserij-gerelateerd afval in zee te verminderen. De visserij en zeescheepvaart werken via Green Deals aan een Schone Zee. In de haven is afvalscheiding vanaf het schip volwaardig geregeld (Stichting Financiering Afvalstoffen Visserij).

Certificering van de visserij wordt steeds belangrijker om toegang tot bepaalde markten te behouden of te verkrijgen. Momenteel zijn de garnalen- en schelpdiervisserij MSC-gecertificeerd. Belangrijke voorwaarde voor behoud van het certificaat is verdergaande verduurzaming.

Opgaven en dilemma's

De centrale opgave is de visserij zo in te richten dat ze past bij de Waddenzee en Noordzeekustzone. De Waddenzee heeft als hoofddoelstelling een duurzame bescherming en ontwikkeling als natuurgebied. Daarbij hoort het komen tot een economisch rendabele visserij die het herstel van de natuurwaarden, gekenmerkt door ongestoorde natuurlijke processen in de Waddenzee, maar ook in de Noordzeekustzone, niet verhinderen.

Specifieke opgaven zijn:

1. De effecten van bodemberoering en de bijvangst tot een minimum beperken.
2. Omgaan met de effecten van klimaatverandering (morfologische effecten en veranderende

soortensamenstelling) en bijbehorend menselijk ingrijpen zoals toenemende zandsuppleties en baggerinspanningen.

3. Fysieke ruimte houden voor de visserij, naast andere ruimtelijke ontwikkelingen zoals gesloten gebieden voor natuur, dynamisch kustbeheer, natuurontwikkeling langs de randen van het Wad en experimenten voor de opwekking van energie.
4. Omgaan met veranderende marktomstandigheden en (internationale) regelgeving. Vissers kunnen niet zomaar overschakelen naar een andere vorm van visserij en mogen onderling niet afspreken om minder te vissen als de prijzen dalen. Ook is er een discrepantie tussen Europese visserijregels en nationale regelgeving waardoor geen sprake is van een level playing field.
5. Inspelen op nieuwe eisen en innovaties, zoals het gebruik van andere brandstoffen, andere vistechnieken en regionale initiatieven voor ketenverkorting. Dit vergt ook verandering in de infrastructuur rond de visserij. Havens spelen hierin een grote rol.

Belangrijke dilemma's daarbij zijn:

- De visserij werkt voor een groot deel voor de internationale markt. Regionale ambities voor verduurzaming en versterking van de Waddennatuur kunnen daarmee op gespannen voet staan. Tegelijk ziet de visserij het 'Waddenproduct;' ook als een kans.
- Hoe vinden we een goede balans tussen het vinden van ruimte voor natuurherstel en -ontwikkeling en ruimte voor een duurzame en toekomstbestendige visserij, bijvoorbeeld bij het instellen van gesloten gebieden?
- In het kader van het Convenant mosseltransitie en natuurherstel is de inzet te komen tot 100% sluiting van visgebieden voor de bodemberoerende mosselzaadvisserij in de Waddenzee. Het dilemma richt zich op de snelheid waarmee sluiting van

gebieden voor natuurherstel mogelijk is en tegelijk een duurzame bedrijfsvoering mogelijk blijft. De sector, natuurorganisatie en LNV zijn hierover intensief in gesprek. Onderdeel van dat gesprek is ook een pilot op de Noordzee.

- In het kader van VisWad is in 2020 gestart met het uit de markt nemen van visvergunningen, gekoppeld aan gebiedssluitingen, om impact van de visserij te halveren. De vraag is in hoeverre verdere maatregelen wenselijk zijn voor natuurherstel, waarbij een economisch duurzaam opererende garnalenvisserij in de Waddenzee goed mogelijk blijft.
- Afspraken over verduurzaming van de visserij worden per 'deelsector' gemaakt. Er is nog geen overkoepelende lange termijnvisie en organisatie die ook door alle visserijsectoren gedragen wordt.

Strategieën

1. De innovatiekracht van de visserij versterken: vanuit de eigen verantwoordelijkheid van de visserijsector proefprojecten initiëren met innovatieve vistechieken, gericht op het verminderen van de impact van de visserij op het natuurlijk systeem, en bij succes bekijken hoe verdere implementatie te bereiken is.
2. Zorgen voor een adequaat en transparant toezicht- en handhavingssysteem en uniforme registratiesystemen, voor beroepsmatige en recreatieve visserij (waar, hoe en wanneer wordt er gevisst en wat wordt uit de zee onttrokken), gebruik makend van innovatieve technieken zoals een blackboxsysteem; Vissers gaan al hun vangsten registreren; via track en trace zijn producten uit de Waddenzee herleidbaar.
3. Het gebruik van alternatieve brandstoffen en hernieuwbare energie in de visserij stimuleren en faciliteren.
4. Visserijgebonden initiatieven op land en op de Noordzee stimuleren en faciliteren, om de druk op de Waddenzee te verlichten en ruimte te bieden aan de toekomstige visserijondernemers.
5. De rol van visserij bij het beheer van de Waddenzee versterken:
 - Instellen van één beheeroverleg over de visserijen in de Waddenzee en de Noordzeekustzone met vissers, natuurorganisaties, experts en de nieuwe beheerautoriteit. De eerste stap daarin is in 2020 één gezamenlijk overleg van de verschillende visserijen in de Waddenzee.
 - Meewerken aan adequate monitoring en onderzoek, en de opgedane kennis gebruiken als bouwsteen voor het beheer en beleid rond de Waddenzee.
 - Bodemberoerende visserij op de droogvallende wadplaten verbieden, tenzij deze visserij is vergund of binnen een afsprakenkader is toegestaan (bijvoorbeeld handkokkelvisserij).
 - Afspraken over het intrekken van vergunningen of over het niet-overdraagbaar maken van visrechten nakomen en uitvoeren.
 - Op korte termijn afspraken maken tussen visserij- en natuurorganisaties en het bevoegd gezag over de omgang met zogeheten slapende visrechten (staand want) om te voorkomen dat de visserijdruk op de Waddenzee kan toenemen bij het alsnog in gebruik nemen van deze rechten.
 - Het beëindigen van de pierenwinning per 1 januari 2030 (er is al 30 jaar sprake van een uitsterfbeleid). Er dienen nadere afspraken gemaakt te worden met de betreffende ondernemers.
 - Mogelijkheden voor vissen met seizoenen bevorderen (adaptief visserijmanagement) en daarvoor verkennen of aanpassing van de vergunningenstructuur mogelijk is.
6. Ruimte voor innovatieve visserijondernemers bieden:
 - De visserij versterken en regionaal inbedden door de regionale toegevoegde waarde te vergroten (o.a. door te investeren in regionale verwerkingsactiviteiten) en visserij te koppelen met toerisme en recreatie in havens en de

vermarkting van Werelderfgoed Waddenzee ('Waddengarnaal').

- Vissers inzetten als kennisbron en beheerder.

7. Ruimte maken voor transities:

- De langetermijnafspraken over de visserij in de Waddenzee (waaronder de verduurzaming van de visserij) continueren en borgen in convenanten en interne verduurzamingsafspraken van de sectoren (zoals bijvoorbeeld MSC) en regelen via vergunningen, jaarlijkse visplannen en de Natura 2000-beheerplannen; inzet is vermindering van de visserij-impact en ruimte voor natuurherstel.
- Nadere afstemming en onderzoek inzetten om ruimte te houden voor zowel visserij op de Waddenzee als het visserijvrij houden van grote delen in het litoraal en sublitoraal.
- Via het integraal beheeroverleg per soort vaststellen hoeveel de beroepsmatige (inclusief educatieve/demonstratie) en recreatieve visserij kan 'oogsten'.

4.8 Overige thema's

Defensie

In het Waddengebied vinden verschillende militaire activiteiten plaats. Den Helder is de thuisbasis van de marine, een onderdeel van Defensie dat voor het eerst in decennia weer groeit. Op Texel vormen De Hors en Horsduinen samen met de Joost Dourleinkazerne een amfibisch oefenterrein voor de Koninklijke Marine en het Korps Mariniers. Op de Vliehors op Vlieland voeren NAVO-vliegtuigen schietoefeningen uit. Ook de Marnewaard met de Willem Lodewijk van Nassaukazerne is een belangrijk oefenterrein, met een veiligheidszone boven de Waddenzee. In fort Erfprins in Den Helder is de schietopleiding van de Koninklijke Marine gevestigd. Vanaf de zeewering wordt geschoten in de richting van de zandplaat Noorderhaaks/Razende Bol. Vanaf Breezanddijk, halverwege de Afsluitdijk, worden schietproeven gehouden over het IJsselmeer.

De afgelopen decennia zijn de militaire activiteiten in het Waddengebied verminderd. Hierdoor is de druk op de Waddennatuur op verschillende plaatsen afgenomen. Ook op andere manieren neemt de druk door militaire activiteiten af, bijvoorbeeld door de verlichting van militaire terreinen te verduurzamen. Voor de meeste militaire vliegbewegingen geldt inmiddels een minimale vlieghoogte van 450 meter (1500 ft).

Naast verduurzaming van de activiteiten van Defensie in het Waddengebied, is de ambitie om de impact van de activiteiten van Defensie op de natuur in het Waddengebied verder te verminderen, ook bij een eventuele toename van Defensie activiteiten.

Strategieën

1. Defensieactiviteiten in en nabij het Waddengebied toetsen aan de Natura 2000-doelen van het gebied en opnemen in de betreffende Natura 2000-beheerplannen of vergunningen in het kader van de Natuurbeschermingswet.
2. Militair gebruik in de Waddenzee alleen laten toenemen als de totale belasting van natuur en milieu in de Waddenzee daardoor niet toeneemt.
3. Schietrange de Vliehors zoveel mogelijk benaderen vanaf de Noordzee, om de Waddenzee te ontzien, ook bij oefeningen waarbij doelen worden beschoten met boordwapenmunitie.
4. Bij veranderingen in militaire activiteiten de kansen benutten om de druk op de natuur en de overlast voor mensen te verminderen, bijvoorbeeld door de terreinverlichting op de verschillende militaire terreinen rond de Waddenzee te verduurzamen.
5. Bij de inrichting en het beheer van de militaire terreinen in het Waddengebied de kansen benutten voor verdere verduurzaming, natuurherstel en -ontwikkeling of civiel medegebruik. Specifiek voor Den Helder wordt gekeken hoe de opgaven vanuit de Marine, de

civiele haven en de Waddenzee met elkaar kunnen worden verbonden om te komen tot gezamenlijke oplossingen.

6. Verstoring van (avi)fauna, vegetatie, bodemstructuur en de waterhuishouding zoveel mogelijk voorkomen bij het gebruik van oefenterreinen en schietranges en schietgebieden; tijdelijke laagvliegroutes bij internationale oefeningen niet over de Waddenzee leggen.

Diepe delfstoffen

De NAM en Vermillion winnen gas in het Waddengebied. De gaswinning hier is onderdeel van het kleine-velden-beleid van de overheid. Onder de Waddenzee liggen meerdere kleine gasvelden; de gaswinning vindt onder meer plaats vanaf Ameland, Moddergat, Nes en Lauwersoog. Nieuwe boringen naar gas in de Waddenzee zijn niet toegestaan. In plaats daarvan wordt nu schuin geboord vanaf locaties op land. Die locaties bevinden zich achter de dijk op het vasteland. Gaswinning vindt plaats via het principe 'hand aan de kraan'.

Aanvullend op de beperkingen uit de Structuurvisie Waddenzee zijn in de Mijnbouwwet (2017) nadere beperkingen gesteld aan mijnbouwactiviteiten in het Waddengebied. Hierdoor is het oprichten van nieuwe mijnbouwwerken in de Waddenzee, op de Waddeneilanden en in de Noordzeekustzone (tot circa 7 km ten noorden van de Waddeneilanden) niet meer toegestaan, en geldt verder op de Noordzee binnen de 12-mijlszone allereerst gekeken moet worden naar medegebruik van bestaande platforms en dat anders de zichthinder van een nieuw platform moet worden geminimaliseerd.

In 2011 is hebben provincie Fryslân, gemeenten en het waterschap met Frisia Zout afgesproken de zoutwinning in ondergrondse locaties in Noordwest-Fryslân uiterlijk in 2021 te beëindigen en volledig te verplaatsen naar locaties onder de Waddenzee, voor zover de natuurwaarden van de Waddenzee hierdoor niet in het geding komen. De concessie van Frisia is in 2012 verlengd tot 2052 en met een monitoring systeem

wordt de 'hand aan de kraan' gehouden. In de aan Frisia verleende Wnb-vergunning is in artikel 26 opgenomen dat: "Zes jaar na aanvang van de werkzaamheden (en opvolgend elke verdere zes jaren) zal door of namens de vergunninghouder een volledige evaluatie plaatsvinden over de ontwikkeling van de bodemligging en de ecologische parameters in relatie tot de specifiek benoemde relevante beschermde natuurwaarden". Er is een vergunning afgegeven voor zoutwinning via een schuine boring vanaf Harlingen Haven.

Strategieën

1. De gaswinning uit het Groningenveld zo snel mogelijk afbouwen (de verwachting is dat de gaswinning uit het Groningenveld vanaf medio 2022 nihil kan zijn).
2. De gaswinning uit de kleine velden aan te houden zolang het nodig is om tegemoet te komen aan de (afnemende) Nederlandse aardgasvraag waarbij de verwachting is dat rond 2035 deze kleine voorraden nagenoeg zullen zijn uitgeput. Er worden geen nieuwe opsporingsvergunningen meer afgegeven af voor het zoeken naar gasvelden op land, waaronder de Waddenzee.
3. De huidige concessie voor de zoutwinning nabij Harlingen als uitgangspunt nemen en geen nieuwe concessies voor zoutwinning onder de Waddenzee afgeven.
4. De gaswinning uit de kleine velden wordt gezien binnen de gewenste transitie naar duurzame energie. Zolang en voor zover dit nodig is om tegemoet te komen aan de Nederlandse gasvraag wil het kabinet gas winnen in eigen land. Randvoorwaarde daarbij is dat het veilig moet zijn voor bewoners en omgeving.
5. Zowel voor de gas- als voor de zoutwinning geldt dat indien veiligheidsoverwegingen dan wel het 'hand aan de kraan'-principe daartoe aanleiding geven, de winning zal worden beperkt of afgebouwd.

Calamiteiten

Calamiteiten kunnen helaas altijd plaatsvinden, al is het doel ze te voorkomen. Voor het geval toch een incident optreedt, is adequate calamiteitenbestrijding noodzakelijk. De International Maritime Organization (IMO) heeft de trilaterale Waddenzee aangewezen als Particularly Sensitive Sea Area (PSSA). Dit betekent dat preventief extra beschermende maatregelen voor de scheepvaart kunnen worden ingesteld om de Waddenzee te beschermen.

Bestrijden van incidenten is vooral een taak van professionele organisaties. Voor de Waddenzee en de Noordzeekustzone zijn dat Rijkswaterstaat, de Kustwacht, havens en de veiligheidsregio's. Voor de vaste wal en de eilanden zijn drie veiligheidsregio's in het Waddengebied aangewezen om eventuele calamiteiten te bestrijden.

In 2050 zal de scheepvaart grotendeels niet meer op olie varen. De kans op calamiteiten met olieverontreiniging zal dan ook richting 2050 afnemen. Tegelijk doen zich andere ontwikkelingen voor die aandacht vragen.

Het transport van goederen zal in de toekomst verder toenemen. Door klimaatverandering zijn extremere weertypes mogelijk. Door de energietransitie en de aanleg van windmolenparken zal de infrastructuur op de Noordzee drastisch veranderen. De ramp met MSC Zoë heeft laten zien dat een incident op de Noordzee een directe bedreiging kan vormen voor de kwaliteiten van de Waddenzee en de eilanden.

De toenemende bedrijvigheid op de Noordzee en de recente incidenten met impact op de Waddenzee vragen om een continue onderhoud en verbetering van preventieve maatregelen en organisatie van incidentenbestrijding.

Strategieën

Preventie

1. Onderzoek om meer inzicht te krijgen in de risico's van containerverlies op verschillende typen containerschepen onder verschillende

weersomstandigheden boven de Waddeneilanden.

Op basis van de onderzoeken en in afstemming met Duitsland zullen, indien daartoe aanleiding is, maatregelen worden geagendeerd bij het veiligheidscomité van het IMO. Door de Kustwacht worden schepen gewaarschuwd om bij een golfhoogte van 5 meter of meer de zuidelijke vaarroute te mijden en de noordelijke te kiezen.

2. Permanent werken aan het verminderen van veiligheidsrisico's in het Waddengebied door overheden, havens en particulieren.
3. De nautische veiligheid optimaal blijven regelen, zowel op de Noordzee als op de Waddenzee zelf, door intensieve samenwerking tussen de nautische autoriteiten en dezelfde systemen en informatie gebruiken.
4. Leren van eerdere calamiteiten: kennis over incidenten met olie, chemicaliën en containers ontsluiten en toepassen, deze kennis vertalen naar het Waddengebied en de resultaten en aanbevelingen van onderzoeken naar incidenten delen.
5. Waar nodig het agenderen van extra preventieve maatregelen bij de IMO en de EU-transportraad op basis van een periodieke risicoanalyse.

Bestrijden

6. Professionele samenwerking inrichten en onderhouden:
 - Ervoor zorgen dat organisaties paraat staan, flexibel en getraind zijn en 24/7 inzetbaar zijn om adequaat in te spelen op incidenten.
 - Plannen hiervoor voortdurend verbeteren en actueel houden.
 - Specifiek aandacht geven aan directe effecten op de natuur.
 - Het vrijwilligersmanagement bij incidenten op de Waddenzee laten regelen door Rijkswaterstaat en de veiligheidsregio.
 - Periodiek overleg organiseren tussen

Rijkswaterstaat en de visserijsector over structurele inzet bij bestrijding van calamiteiten op zee.

- De ontwikkeling en inzet van wadden-specifieke bestrijdingsapparatuur bevorderen.
- De aanpak optimaliseren met internationale kennis over olie-, chemicaliën en containerincidenten.
- Het gebruik van vluchthavens goed regelen, ook in de wet, zodat bekend is wat te doen met beschadigde schepen.

Zand- en schelpenwinning en slibonttrekking

In de Waddenzee vindt zandwinning plaats, gekoppeld aan het onderhoud van vaargeulen. Tussen 2017 en 2022 wordt het toegestane volume, voor zover het niet betreft baggerzand uit het onderhoud van de hoofdvaargeulen, met 100.000 m³ per jaar verminderd, van maximaal 500.000 m³/jaar tot nul. Ook voor schelpenwinning gelden maximale hoeveelheden. De maximale winningshoeveelheden hangen af van de natuurlijke aanwas en worden jaarlijks vastgesteld met een maximum van 90.000 m³ per jaar voor de Waddenzee. De winning is alleen toegestaan in daarvoor aangewezen gebieden in de diepere geulen: Marsdiep, Vlie en het Friese Zeegat.

Strategieën

1. Zandonttrekking in de Waddenzee, voor zover het geen onderhoud van de hoofdvaargeulen betreft, stapsgewijs afbouwen om extra kusterosie te voorkomen. Vanaf 2022 worden, met uitzondering van baggerzand uit de hoofdvaargeulen, geen zandonttrekkingen meer toelaten in de Waddenzee en al het vrijkomende baggerzand wordt binnen het systeem verspreid, zodat dit volledig ten goede komt aan de zandhonger van de Waddenzee.
2. Voor het Eems-Dollard estuarium geldt een uitzondering gekoppeld aan het doel om de ecologische kwaliteit van het estuarium te verbeteren. Binnen de looptijd van deze gebiedsagenda (10 jaar) is het, als onderdeel van het programma ED2050, toegestaan maximaal 1 miljoen ton slib per jaar te onttrekken voor nuttige toepassingen, om de vertroebeling te verminderen, met een mogelijke uitloop naar 2 miljoen ton per jaar. Op basis van monitoring van de waterkwaliteit, hoogteligging en bodemsamenstelling, en nieuwe inzichten in de effecten van zeespiegelstijging, kunnen

- binnen het programma Eems-Dollard2050 nieuwe afspraken over de mogelijke onttrekking van slib uit het systeem worden gemaakt. Voor andere gebieden langs de kust en eilanden kan onderzocht worden of bepaalde slibonttrekking mogelijk is als bijdrage aan natuurherstel, mits dit niet ten koste gaat van het met de zeespiegelstijging meegroeiend vermogen van de Waddenzee.
3. Bekijken of het wenselijk en mogelijk is de schelpenwinning in de Waddenzee en de Noordzeekustzone af te bouwen en daarvoor alternatieven te zoeken in locaties elders.
 2. Geen nieuwe vliegvelden aanleggen in het Waddengebied en bestaande vliegvelden alleen uitbreiden als dat nodig is voor de vliegveiligheid en het past binnen de geldende afwegingscriteria.
 3. Nagaan of aanvullende regels nodig zijn voor drones boven de Waddenzee en de Noordzeekust als onderdeel van het nieuwe nationale beleid, om in te kunnen spelen op nieuwe mogelijkheden en tegelijk de rust en de ruimte van de Waddenzee te beschermen. Daarbij afwegen of regels voor drones het beste in de luchtvaartregelgeving of de natuurregelgeving kunnen staan of dat beide elkaar aanvullen.

Luchtvaart

In het Waddengebied bevinden zich de volgende vliegvelden: Den Helder Airport/Maritiem Vliegveld de Kooy, Texel International Airport en Ameland Airport Ballum. Op alle Waddeneilanden en bij de Eemshaven bevinden zich helikopterhavens. Een nieuwe ontwikkeling die snel verloopt is het vliegen met drones, bijvoorbeeld voor onderzoek en monitoring, militaire doeleinden, fotografie en transport van medicijnen. De huidige wetgeving laat vliegen met drones boven de Waddenzee niet toe: de minimale vlieghoogte boven de Waddenzee is 450 meter en drones mogen op maximaal 120 meter hoogte vliegen. Wel zijn er mogelijkheden voor ontheffing, waarbij een vergunning van de provincie vereist is op basis van de Wet Natuurbescherming. Specifiek beleid voor drones boven de Waddenzee ontbreekt nog.

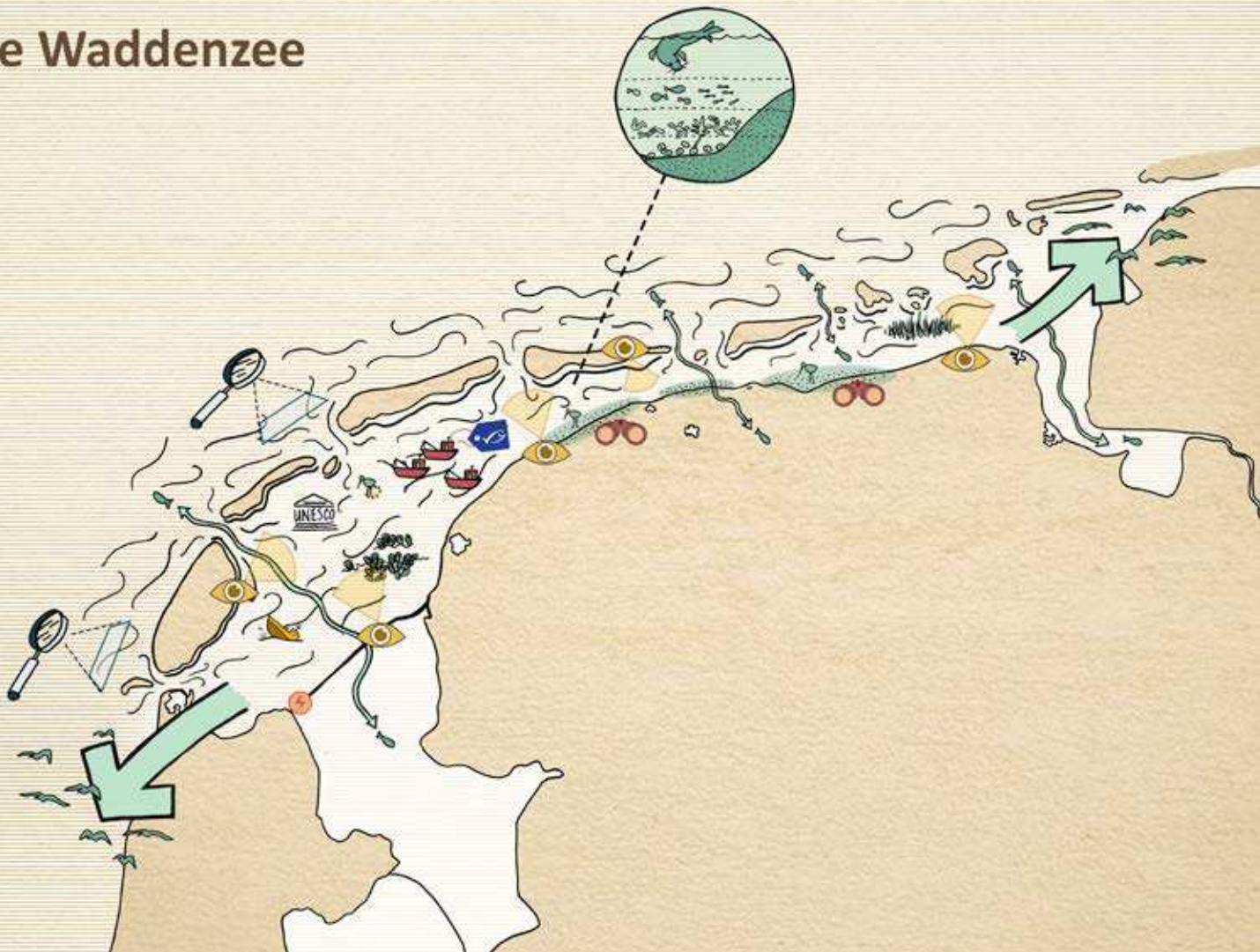
Strategieën

1. Boven de Waddenzee de minimum vlieghoogte voor de burgerluchtvaart van 450 meter aanhouden, conform het Besluit beperkingen burgerluchtverkeer Waddenzee, en alleen voor expliciet benoemde omstandigheden uitzonderingen maken.

Op sommige plaatsen blijft baggeren nodig om de

De Waddenzee

De Waddenkust in 2050

In 2050 is de Nederlandse Waddenkust een internationaal gewaardeerd gebied, in ecologisch, economisch én cultureel opzicht. Dynamiek en rust zijn in balans. Dynamiek is er in de moderne havengebieden, de levendige dorpen en havensteden. Daarnaast zijn er gebieden waarin rust, ruimte, nachtelijk duister en fraaie vergezichten domineren. De unieke ontstaansgeschiedenis is zichtbaar in het oude cultuurlandschap.

De Waddenkust is een gewild woongebied. Rust en ruimte, de ligging aan het Werelderfgoed en het eeuwenoude cultuurlandschap zijn belangrijke 'trekkers' voor vestiging in het gebied. De trend van bevolkingskrimp en vermindering van het aantal voorzieningen is gekeerd door goede bereikbaarheid en nieuwe combinaties van voorzieningen. Er is volop werkgelegenheid in de havens, de landbouw en het toerisme langs de kust. Goede verbindingen maken de Waddenkust een aantrekkelijk woongebied voor forenzen. Zzp'ers en kleine ondernemers vinden hier een aantrekkelijk woon- en werkklimaat, mede dankzij de goede fysieke en digitale verbindingen. De bebouwing is sinds 2020 aangepast aan de woonbehoeften en op sommige plaatsen zijn panden gesloopt. De vele lokale initiatieven dragen bij aan krachtige gemeenschappen en worden actief ondersteund.

De havens hebben zich gespecialiseerd in de sectoren waar ze al sterk in waren: offshore, scheepsbouw, Marine, kustwacht, visserij, energie, recycling, data en chemie. Binnen deze specialisaties maakten ze een enorme duurzaamheidsslag. Ze hebben goede verbindingen met binnen- en buitenland voor logistiek, data en energie. De havencomplexen vormen een belangrijke bron van werkgelegenheid en de havensteden hebben een aantrekkelijk maritiem karakter ontwikkeld. De havens en daaraan verbonden bedrijven zijn CO₂-neutraal en internationale voortrekkers van de circulaire economie. Daarnaast hebben de havens een sterke positie verworven in het faciliteren van de (inter)nationale (offshore) energietransitie.

In 2050 wordt de zone aan weerskanten van de zeedijk integraal benaderd. Binnendijks en buitendijks is ruimte voor innovatieve concepten die waterveiligheid, natuur, landbouw, slibvangst en beleving van het Werelderfgoed samenbrengen. De risico's van een stijgende zeespiegel,

een dalende bodem en extremere weersomstandigheden zijn met innovatieve dijkconcepten ondervangen waar dat kon. Op zorgvuldig gekozen locaties, zoals in het Lauwersmeer, zijn geleidelijke overgangen tussen zoet en zout water en tussen land en water gecreëerd. Dit heeft de zoetwatervoorziening van de landbouw in de omgeving niet verstoord. Het aantal broedende en foeragerende wadvogels en de hoeveelheid jonge vis in het kustgebied zijn door deze overgangen toegenomen. De overgangen versterken bovendien de beleving van het Werelderfgoed langs de hele Waddenkust. Ook het buitendijkse kustlandschap van schorren en kwelders is van nabij te ervaren. Er is volop ruimte voor natuur- en landschapskunst en cultuurbeleving. Door grote en kleine recreatieve voorzieningen op slimme locaties kan dat zonder de bijzondere natuur te verstoren.

In het landschap is de strijd met het water terug te zien in terpen of wierden, dijken, voormalige eilanden en kreken. Aan deze cultuurhistorische waarden zijn nieuwe iconen toegevoegd. Landschapsprojecten maken de unieke natuur, het landschap en de cultuurhistorie zichtbaar voor een breed publiek. Dat heeft een impuls gegeven aan de toeristische beleving van het landschap en ondersteunt de cultuurhistorische identiteit van het kustgebied. Een nieuwe doelgroep van natuur- en cultuurtoeristen bezoekt de goed bereikbare Waddenkust. De veerhavens zijn niet uitsluitend een opstapplaats voor de veerboot naar de eilanden, maar ook recreatief aantrekkelijk: de omgeving en de achterliggende historische havensteden worden goed bezocht en er is veel te beleven. Van en naar de veerhavens is gedifferentieerd vervoer: snel en stipt voor bewoners, goede aansluitingen voor de transportsector en op beleving gericht vervoer voor de toerist.

De agrarische sector heeft nog steeds een belangrijke toegevoegde waarde voor de economische en sociale vitaliteit in de regio. Door nauwe samenwerking tussen de agrarische sector en de chemische en verwerkende industrie is een biobased economie ontstaan. De landbouw heeft, evenals in de rest van Nederland, een belangrijke duurzaamheidsslag doorlopen en heeft zich in 2050 optimaal aangepast aan het veranderende klimaat en vervult nu een belangrijke (internationale) voorbeeldfunctie. Dat is gelukt door zoetwater zo veel mogelijk vast te houden en er zuinig mee om te gaan,

De Waddenkust

de zouttolerantie van bestaande gewassen te benutten en ook nieuwe rassen te telen. In de laagstgelegen gebieden, waar de verzilting onomkeerbaar is, heeft de landbouw zich toegelegd op vormen van zilte landbouw en aquacultuur (algen, schelpdieren).

De Waddenkust heeft een sterke export- en kennispositie op het gebied van teelten met een hoge toegevoegde waarde, zoals pootaardappel- en bloembollenteelt en aquacultuur. Ook worden de kansen benut van nieuwe gewassen, zoals sojaverwanten, algen, zilte teelten en nieuwe non-food gewassen.

Noord-Nederland, inclusief de Kop van Noord-Holland, is een belangrijke 'hub' van waterstof geworden, zoals dertig jaar geleden de ambitie was. Dat vraagt wel de nodige hernieuwbare energie.

Ook nieuwe mobiliteitsvormen, de transitie van gas

naar andere energiebronnen in de bebouwde omgeving, industrie en de landbouw gebruiken hernieuwbare energie. Die komt voor een belangrijk deel uit wind op zee, maar windenergie alleen was onvoldoende om in de grote vraag te voorzien. Het is gelukt een groot aantal andere bronnen te benutten: zonne-energie, windmolens op het land (goed ingepast in het landschap), geothermie en op sommige plekken langs de Waddenzee ook het verschil tussen zoet en zout water en stromingsenergie. Dat dit gelukt is, is allereerst te danken aan de goede regie met hulp van de cluster-vensterbenadering. Windmolens zijn geclusterd in en rondom haven(clusters). In de tussengelegen gebieden (vensters) is de openheid behouden. Ook is regelmatig onderzoek gedaan naar het draagvlak van hernieuwde energievormen bij bewoners. Dat heeft ertoe geleid dat bewoners nu mede-initiatiefnemer en eigenaar zijn van hernieuwbare energie.

De Waddeneilanden in 2050

In 2050 zijn de Waddeneilanden gebieden van wereldklasse. Ze vormen een sterke eenheid, vooral door de samenwerking tussen de eilanden onderling en met de kustgemeenten. De eilandbevolking is gevarieerd en iedereen doet mee, ongeacht leeftijd, inkomen of beperking. Op alle eilanden zijn basisvoorzieningen als basisonderwijs, basiszorg en huisvesting aanwezig. Ook verdergaande onderwijs en zorg zijn voor eilandbewoners goed bereikbaar, door de digitalisering en de voorzieningen op andere eilanden en de Waddenkust. Ook is er passende en betaalbare huisvesting op de eilanden.

De eilanden zijn goed bereikbaar, de veerverbinding (de levensader!) is betrouwbaar, betaalbaar en flexibel. Het vervoer is nu afgestemd op de verschillende soorten reizigers. Als om medische redenen spoedverkeer noodzakelijk is, kan dat door de lucht of over water. Op de eilanden zelf is het transport CO₂-neutraal.

De karakteristieke verscheidenheid in de natuur en het landschap is behouden en heeft zich verder ontwikkeld. Weidevogels zijn weer volop aanwezig in het poldergebied en agrariërs zijn nauw betrokken bij het natuurbeheer op de eilanden. Vogels vinden volop broedgelegenheden en foerageermogelijkheden in de graslanden, het aangrenzende duingebied en op het wad. Duinen en kwelders zijn verjongd en dat heeft een hogere biodiversiteit opgeleverd. Op een aantal zorgvuldig gekozen locaties, zoals de eilandstaarten, heeft de natuurlijke dynamiek ruimte gekregen om zich te herstellen. Burgers en ondernemers zijn hierbij actief betrokken.

Ieder eiland heeft een eigen karakter. Dat is duidelijk te zien in het landschap, de architectuur, lokale producten, tradities en evenementen. Het cultureel erfgoed - materieel en immaterieel - wordt gewaardeerd en benut. De eilanden beschermen het en maken het verleden zichtbaar. Bewoners en bezoekers kennen de historie van de eilanden, het maritieme verleden en de verdwenen dorpen. De eilanden laten zien hoe een gebied zichzelf kan voorzien van energie en water en hoe je dat organiseert.

Belangrijk was dat er steeds volop ruimte was (en is) om te experimenteren en te vernieuwen. De zelfvoorzienendheid op het gebied van drinkwater heeft niet geleid tot verdroging. De eilanden vervullen ook een voorbeeldfunctie op het gebied van circulaire economie. Door de hoeveelheid afval fors terug te dringen en (rest)materialen te hergebruiken is het gelukt de cirkel volledig te sluiten.

De eilanden benutten de toeristische potenties, maar laten dat niet ten koste gaan van de eigen unieke waarden. De eilanden hebben nog altijd hun karakteristieke gastvrije uitstraling. Het toeristische aanbod is duurzaam en van hoge kwaliteit en past bij de Werelderfgoedstatus. Voor bewoners en gasten is er een aantrekkelijke mix van cultuurhistorie, evenementen en rijke natuur. Toeristen kunnen desgewenst volledig georganiseerd 'van huis naar huisje' of naar een hotel reizen. Het seizoen is langer geworden. Overnachtingsmogelijkheden, toeristische activiteiten en georganiseerde evenementen zijn afgestemd op de draagkracht van elk eiland: waar nodig zijn grenzen gesteld aan toerisme en recreatie. Daarbij is de werkgelegenheid op de eilanden in 2050 verbreed, mede dankzij de sterke economische relatie met de Waddenkust.

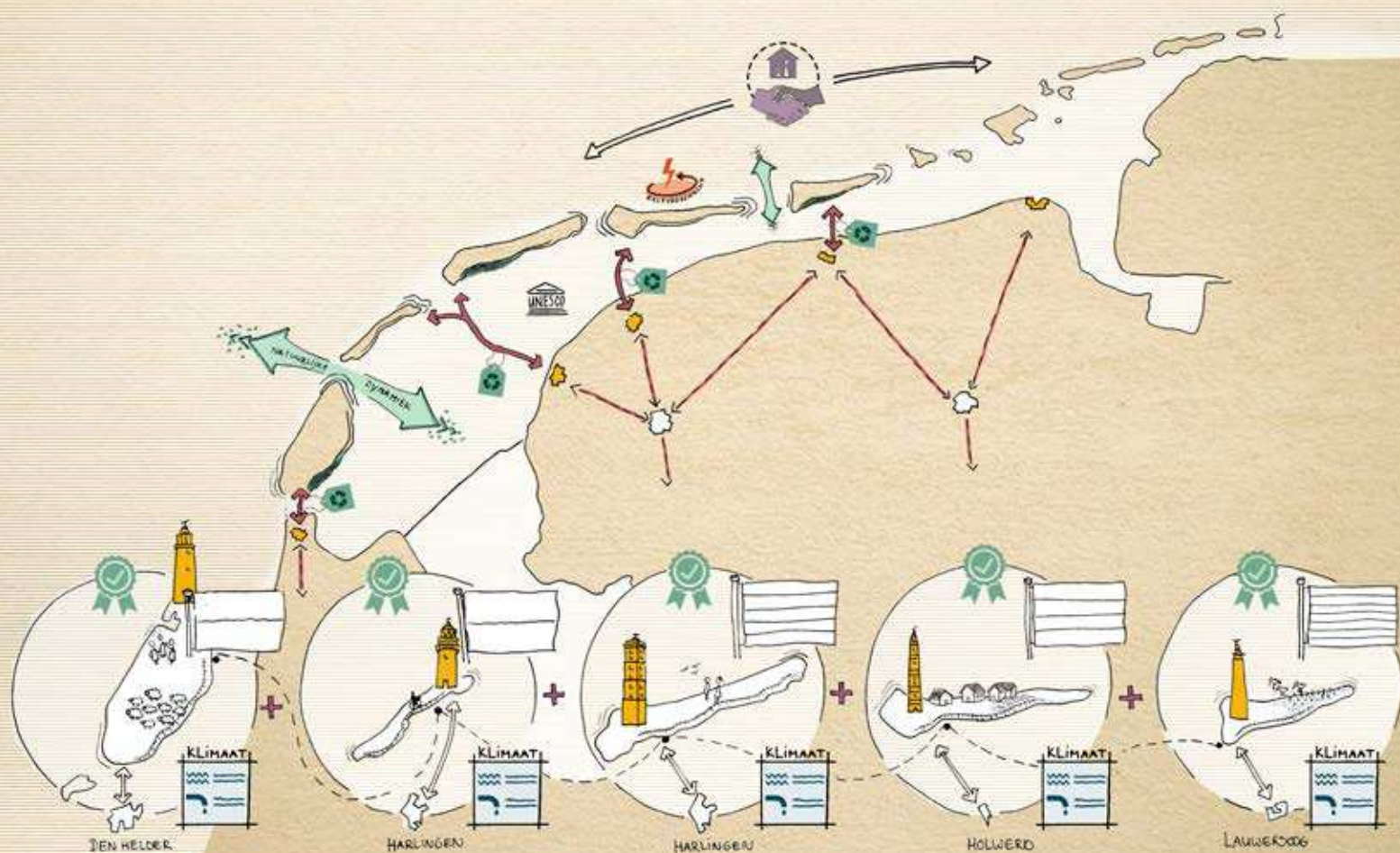
De landbouw is kleinschalig en extensief en er zijn combinaties gezocht met het vasthouden van zoetwater, natuurbeleving, energieopwekking en recreatie en toerisme. Op de eilanden hebben nieuwe economische activiteiten en 'proeftuinen' de ruimte, waarbij behoud en ontwikkeling van natuur en landschap altijd het uitgangspunt zijn.

De eilanden zijn goed beschermd tegen de zeespiegelstijging, waar het moet met sterke dijken, duinen en oeverbeschoeiingen en het kan met dynamisch kustbeheer. Het strand en de duinen bieden ruimte voor een meer dynamische kustverdediging. Dat heeft de landschappelijke en ecologische variatie van de natuur vergroot.

Op de eilanden is extra aandacht voor het vasthouden van zoet water voor landbouw en natuur en het benutten van de zogenoemde zoetwaterlenzen onder de eilanden.

De Waddeneilanden

Het Eems-Dollardgebied in 2050

In 2050 zijn ecologie en economie in het Eems-Dollard gebied met elkaar in balans. De havenregio's en industriegebieden in Delfzijl en Eemshaven floreren, net als de veerkrachtige natuur van het estuarium. Doordat de natuur weer veerkrachtig is, is er ook ruimte voor het maatschappelijk en economisch gebruik ervan. In 2050 voeren Duitsland en Nederland het beheer van de Eems-Dollard gezamenlijk uit en bepalen de twee landen samen wat er in het estuarium gebeurt. Het gemeenschappelijk gebied met Duitsland is onderdeel van het UNESCO Werelderfgoed Waddenzee.

De Eems-Dollard is weer een groot, brak en slibrijk slikkengebied, een overgangsgedebied van land naar water en van zoet naar zout. De omvang en diepte van het estuarium zijn in evenwicht. Zandplaten en slikken herbergen enorme aantallen kenmerkende dieren. Vorm en ligging van de leefgebieden veranderen voortdurend door de werking van het water, in een proces van aanwas en afslag. Menselijke ingrepen en constructies belemmeren de natuurlijke processen zo min mogelijk. Dankzij goede afspraken tussen Groningen Seaports, bedrijven, natuurorganisaties en overheden en een professionele scheepvaartbegeleiding zijn we in staat het estuarium ook bereikbaar te houden voor de scheepvaart.

Zeegrasvelden en mosselbanken zijn terug in het middendeel van het estuarium. Het oppervlak natuurlijke kwelders is sinds 2020 aanzienlijk vergroot, zowel binnen- en buitendijks. Op de brakke kwelders groeien planten als riet, fioringras, zulte en zeebies. Geleidelijke overgangen tussen zoet en zout en tussen land en water, die zo kenmerkend zijn voor een estuarium, zijn rijkelijk aanwezig. Ze zijn een levensvoorwaarde voor trekvisen als de fint, rivierprik en stekelbaars.

Het water van de Eems-Dollard is in 2050 een stuk minder troebel dan in 2020. Trekvisen hebben nu voldoende zuurstof om door te zwemmen naar hun paaigebieden en er is voldoende licht voor een gezond voedselweb. De hoeveelheid algen in het water en op de bodem van de Eems-Dollard is weer toegenomen. Daarmee er meer voedsel beschikbaar voor zoöplankton, schelpdieren en vislarven, waarvan uiteindelijk weer grotere visen, vogels en zeezoogdieren profiteren. Het water is minder troebel, maar niet helemaal helder: precies zoals het moet zijn in een estuarium.

In 2050 is een structurele oplossing voor de vertroebeling gevonden. Er komt minder slib het gebied binnen en het slib dat binnenkomt blijft liggen op kwelders en platen. In het Eems-Dollardgebied is voor het herstel en behoud van een gezond estuarium een slibeconomie op gang gekomen: het overschot aan slib in het estuarium wordt langs de kust ingevangen in combinatie met natuurverbetering. Dat heeft binnendijks meer pionierkwelders opgeleverd. Buitendijks is de dynamiek en biodiversiteit van de bestaande kwelders toegenomen door het stimuleren van natuurlijke slibsedimentatie. Het slib vindt een nuttige toepassing, bijvoorbeeld bij dijkversterking langs de Waddenkust, structuurverbetering van landbouwgronden, ophoging (als compensatie van bodemdaling en inklinking door oxidatie) en bij infrastructurele werken.

In het Eems-Dollardgebied wordt in 2050 op grote schaal duurzame energie opgewekt. Het gebied speelt voor Nederland een bepalende rol in de energieketen door het opwekken, aanlanden en balanceren van duurzame energie. Dankzij de grootschalige productie van duurzaam opgewekte elektriciteit is het gelukt op een betaalbare manier waterstof te produceren. De huidige energiecentrales en de industrie zijn overgestapt op niet-fossiele bronnen voor het opwekken van energie.

De haventerreinen in de Eemshaven en bij Delfzijl spelen een belangrijke rol in de circulaire en biobased economie. De chemie is vergroend door biobased producten te verwerken als grondstof. Bedrijven verwerken en hergebruiken grondstoffen en restproducten. Om dat mogelijk te maken zijn in de industriegebieden de noodzakelijke voorzieningen aangelegd en hebben zich nieuwe bedrijven gevestigd. Dankzij nieuwe verbindingen kunnen de bedrijven onderling warmte, water en grondstoffen uitwisselen. Door de combinatie van energiezeekerheid en uitstekende dataverbindingen is de Eemsdelta een ideale vestigingslocatie voor bedrijven met een hoog energieverbruik, zoals datacenters. Om alle economische ontwikkelingen te kunnen faciliteren is extra ruimte gecreëerd in de havens door deze landinwaarts uit te breiden. De bereikbaarheid over weg, water, spoor en via de ondergrondse infrastructuur is afgestemd op de functie van het gebied. Nieuwe vervoersconcepten en scheepstechnieken maken verdere vaargeulverdieping overbodig. Langs de kust heeft de landbouw zich aangepast aan de verziltende omstandigheden.

5

Kennis als basis

Kennis als basis

In een dynamisch gebied als de Wadden speelt kennis een belangrijke rol. Onafhankelijke en objectieve kennis is nodig om goede discussies te kunnen voeren over actuele, maatschappelijke onderwerpen, zoals de gevolgen van klimaatverandering en zeespiegelstijging op de morfologie en de natuurwaarden, de effecten van gebruik van de Waddenzee op het ecosysteem, behoud en ontwikkeling van het cultureel erfgoed en de sociaaleconomische ontwikkeling van het Waddengebied. Er behoefte aan kennis over de manier waarop het Waddengebied zich ontwikkelt, kennis om doeltreffend beleid te formuleren en kennis om de effecten van uitvoering, beheer en gebruik te kunnen evalueren. Daarmee is kennis cruciaal in de cyclus voor beleid en beheer van het Waddengebied.

Ontwikkelingen en opgaven

We mogen in het Waddengebied trots zijn op onze kennis en inzichten over het ecosysteem en het medegebruik door de mens. Voor verschillende onderwerpen hebben we lange meetreeksen, bijvoorbeeld over de hydromorfologie, trekvogels en landgebruik. Kennisinstituten als WMR, NIOZ en Deltares, RUG en andere universiteiten en gespecialiseerde onderzoeksbureaus werken voortdurend aan verdere kennisontwikkeling over het Waddengebied.

In 2008 is de Waddenacademie opgericht, een onafhankelijk kennisinstituut met als taak het verbinden van kennisvragen en kennisaanbod. De Waddenacademie draagt bij aan een duurzame kennishuishouding voor het Waddengebied door wetenschappelijke kennis te verbinden en toegankelijk te maken. In 2018 hebben Nederland, Duitsland en Denemarken de Trilaterale Onderzoeksagenda opgenomen in de Verklaring van de Trilaterale Regeringsconferentie in Leeuwarden.

Tegelijkertijd is er nog veel te winnen. Vaak is kennis versnipperd en vraagt het veel tijd om beschikbare kennis over een bepaald gebied of thema bijeen te brengen. Met het ontwikkelen van een gezamenlijke Basismonitoring wordt hier volop aan gewerkt.

Het ontbreekt ook aan een gezamenlijke aansturing van kennisontwikkeling. De uitdaging is te komen tot een gezamenlijke kennisagenda, gekoppeld aan vragen over beleid, beheer of gebruik van het Waddengebied. Momenteel loopt een verkenning naar een duurzame inrichting van de kennishuishouding en de rol daarin voor verschillende partijen, waaronder de Waddenacademie. Onderdeel daarvan is ook de wens te komen tot en meer gedeelde gezamenlijke verantwoordelijkheid voor de kennishuishouding.

Tot slot ontleent veel Waddenonderzoek en monitoring zijn waarde aan langjarige meetreeksen. Daar is structurele financiering voor nodig en dat is nog te weinig het geval.

Strategieën

1. De Agenda biedt de basis voor een gezamenlijke verantwoordelijkheid voor de kennishuishouding in het Waddengebied. Als onderdeel van het Uitvoeringsprogramma wordt een gezamenlijke kennisagenda voor beleid, beheer en gebruik opgezet. De kennisagenda maakt daarbij onderscheid tussen wetenschappelijke vragen, beleidsondersteunende vragen en kennisvragen voor beheer en uitvoering. Deze Agenda en de Trilaterale Onderzoeksagenda bieden hiervoor een belangrijke basis. Daarbij is de kennisagenda adaptief, zodat we kunnen inspelen op nieuwe vragen vanuit het gebied. Het Bestuurlijk Overleg Waddengebied functioneert als opdrachtgever voor deze kennisagenda.

Op basis van de uitkomsten van de verkenning van de kennishuishouding wordt bepaald hoe verschillende partijen, waaronder de Waddenacademie, ondersteuning kunnen bieden.

2. Onderzoek en monitoring aansturen op basis van de gezamenlijke kennisagenda.

De ministeries van OCenW, IenW en LNV spelen een belangrijke rol bij de programmering van onderzoek doordat ze kennisinstituten aansturen. Ook regionale overheden initiëren onderzoeken. Om uitvoering te geven aan de gezamenlijke kennisagenda zullen partijen de kennishouders in het Waddengebied, op basis van de uitkomsten van de evaluatie van de kennishuishouding, vragen hun te adviseren over de programmering van onderzoeksmiddelen voor het Waddengebied.

3. Samenwerken aan de Basismonitoring.

Veel verschillende organisaties monitoren al jarenlang ontwikkelingen in het Waddengebied. Dat levert waardevolle meetreeksen op. Sinds 2018 werken de samenwerkende beheerders van het Waddengebied aan de Basismonitoring Wadden. Daarin worden alle monitoringgegevens samengebracht en ontsloten. De Basismonitoring geeft informatie en inzicht aan de Beheerautoriteit en de beheerders en gebruikers over de ontwikkelingen en trends in de Waddenzee. De Beheerautoriteit en Rijkswaterstaat hebben hierin een belangrijke rol.

4. Onderzoek voor projecten of vergunningen koppelen met de Basismonitoring.

Naast onderzoek en monitoring dat in opdracht van de overheid wordt uitgevoerd, vindt ook door initiatiefnemers van projecten of activiteiten monitoring plaats. Binnen de Basismonitoring wordt gekeken hoe deze kan bijdragen aan de Basismonitoring, en andersom hoe initiatiefnemers deze Basismonitoring beter kunnen benutten.

5. Bevorderen van internationale kennisdeling.

In het Waddengebied wordt veel kennis opgedaan, bv. over hoe we om kunnen gaan met klimaatverandering in een kwetsbaar gebied. Veel van die kennis is belegd bij bestaande kennisinstellingen. In de komende decennia zal kennis en data steeds meer algemeen deelbaar en toepasbaar zijn. Aansluitend op de afspraken uit de trilaterale Verklaring van Leeuwarden (2018) kijken we hoe we deze kennis ook breder kunnen delen via nieuwe vormen van kennisdeling via social media, challenge games, innovation hubs, etc.

6

Organisatie en doorwerking

Organisatie en doorwerking

De partijen die deze Agenda hebben opgesteld, spannen zich in om de doelen en strategieën te laten doorwerken in hun beleid en regelgeving en bij de inzet van financiële middelen. De nieuwe Omgevingswet en de investeringsprogramma's van partijen spelen daarbij een belangrijke rol. Iedere partij blijft zelf verantwoordelijk voor de uiteindelijke afweging. De nieuwe structuur voor de governance - met het Bestuurlijk Overleg Waddengebied, het Omgevingsberaad Waddengebied en de Beheerautoriteit Waddenzee - vormt de basis voor intensieve samenwerking en afstemming.

6.1 Doorwerking

Relatie met de Omgevingswet

Zodra de Omgevingswet in werking treedt, vervalt de huidige Structuurvisie Waddenzee. Op nationaal niveau krijgt de gebiedsagenda doorwerking via het instrumentarium van de Omgevingswet. In de Nationale Omgevingsvisie zal de hoofdstelling voor het Waddengebied en de Waddenzee worden opgenomen.

De ruimtelijke kaders uit deze gebiedsagenda worden op nationaal niveau verankerd in het Bkl.

Om ervoor te zorgen dat de NOVI en de omgevingsvisies en doelen van provincies en gemeenten op elkaar aansluiten, komen er omgevingsagenda's als opvolgers van de huidige landsdelige (MIRT)-gebiedsagenda's. De Agenda is gelijkwaardig aan deze omgevingsagenda's en cruciaal voor een integrale benadering van het Waddengebied als één van de grote wateren. Afstemming van de Agenda met de Omgevingsagenda's Noord en West-Nederland Noord en de Agenda IJsselmeergebied 2050 blijft belangrijk.

Op regionaal niveau verloopt de doorwerking via de Provinciale Omgevingsvisies van de Waddenprovincies, de Gemeentelijke Omgevingsvisies en de 'Blauwe

Omgevingsvisies' van de waterschappen. Het spreekt voor zich dat deze omgevingsvisies zo veel mogelijk op elkaar aan moeten sluiten. De omgevingsvisies werken op provinciaal en gemeentelijk niveau door in omgevingsplannen, programma's en de Omgevingsvergunning.

Relatie met ander beleid en regelgeving

De Agenda sluit aan bij bestaande gebiedsvisies en lange termijn afspraken. Waar nodig zijn de ambities en uitvoeringstrategieën aangescherpt op basis van nieuwe ontwikkelingen en opgaven. De huidige wet- en regelgeving, beheerplannen en andere instrumenten zijn ongewijzigd.

Als deze Agenda tot aanscherpingen van beleid en regelgeving, verloopt dat via formele besluitvormingsprocessen, bijvoorbeeld door de actualisatie van het Bkl of het nieuwe Natura 2000-beheerplan in de komende jaren. Daarmee blijft ook de bescherming van het Waddenzee geborgd.

De principes, vertrekpunten voor ruimtelijke kwaliteit en de strategieën brengen de partijen in alle relevante trajecten in, bijvoorbeeld bij het opstellen en implementatie van de RES'en. Ook maatschappelijke organisaties die bijdragen aan de totstandkoming van deze gebiedsagenda nemen hun verantwoordelijkheid om de gebiedsagenda te laten doorwerken in overlegtafels en lange termijn afspraken.

Rol Agenda in het gebiedsproces

Naast de hierboven beschreven doorwerking van de Agenda gaat het vooral ook om de proces-ondersteunende werking van de Agenda. Het markeert een punt in de samenwerking waarbij partijen ruim voorafgaand aan hun gebruik van bevoegdheden en juridische mogelijkheden met elkaar het gesprek aangaan over hun ambities en opgaven. Idee is dat een vroege dialoog over dilemma's en kansen de

mogelijkheid biedt om maximaal comfort te bieden naar elkaar, bij soms moeilijke beslissingen. Soms kan gezamenlijke kennisontwikkeling en uitstel van oordeel daarbij helpen. Idealiter leidt het gebiedsproces tot versterking van de samenwerking bij de uitvoering van projecten.

6.2 Investeren in het Waddengebied

Investeringsprojecten in het Waddengebied moeten bijdragen aan de doelen van deze Agenda. Het Rijk, de Waddenprovincies, de gemeenten en de waterschappen investeren gezamenlijk in het Waddengebied en blijven dat de komende jaren doen. Belangrijke financieringsstromen zijn het Waddenfonds, de PAGW, de Regiodeal en het Investeringskader Waddengebied (IKW). Binnen deze bestaande regelingen spannen partijen zich in de strategieën uit de gebiedsagenda te realiseren. Ook benutten ze de kansen om andere investeringsprogramma's, zoals het Hoogwaterbeschermingsprogramma (HWBP) en infrastructuurprogramma's, te koppelen met de doelen van deze gebiedsagenda. Daarbij is het de uitdaging om bestaande- en nieuwe geldstromen (publiek en privaat) met elkaar te verbinden om integrale projecten mogelijk te maken, de uitvoering van innovatieve projecten met een onrendabele top mogelijk te maken. Ook private partijen worden verleid om te investeren in het Waddengebied. Zo werken de samenwerkende partijen in 'Economie en Ecologie in Balans' in het Eems-Dollardgebied met een 'Ecologische plus'.

6.3 De governance

De doorwerking van de gebiedsagenda verloopt via de nieuwe governancestructuur voor beleid en beheer in het Waddengebied. Deze bestaat uit drie pijlers:

- Bestuurlijk Overleg Waddengebied.
- Omgevingsberaad Waddengebied.
- Beheerautoriteit Waddenzee.

Daarnaast werkt Nederland samen met Duitsland en Denemarken in de Trilaterale Waddenzee-Samenwerking, en met Duitsland binnen het Eems-Dollard Verdrag, omdat de Waddenzee zich uitstrekt van Den Helder tot Esbjerg in Denemarken.

Bestuurlijk Overleg Waddengebied

In het BO Waddengebied zijn het Rijk, de drie Waddenprovincies, kust- en eilandgemeenten en waterschappen op bestuurlijk niveau vertegenwoordigd, plus de voorzitter van het Omgevingsberaad.

Het BO Waddengebied richt zich op strategische besluitvorming over het beleid voor het Waddengebied. De voorzitter is de minister van IenW (coördinerend bewindspersoon voor het Waddengebied).

Omgevingsberaad Waddengebied

Met het Omgevingsberaad Waddengebied ontstaat een structureel platform voor discussies over het Waddengebied en het uitwisselen van informatie. Gebruikers, maatschappelijke organisaties en de Waddenacademie worden uitgenodigd om aan dit beraad deel te nemen. Rijk en regionale overheden gebruiken het Omgevingsberaad actief voor het bespreken en toetsen van beleidsvoorstellen die van invloed zijn op het bereiken van de gezamenlijke doelen voor het Waddengebied, en als voorbereiding van het BO Waddengebied. De betrokkenheid van stakeholders bij de beleidsvorming is cruciaal, vooral ook omdat stakeholders in het Waddengebied dikwijls ook shareholders zijn.

Beheerautoriteit Waddenzee

Het doel van de Beheerautoriteit is het natuur-, vis- en waterbeheer in de Waddenzee in samenhang te verbeteren en te versterken.

De Beheerautoriteit is verantwoordelijk voor het opstellen van een integraal beheerplan voor de Waddenzee en de vertaling daarvan in operationeel beheer, passend bij de status van het Werelderfgoed Waddenzee.

Het integrale beheerplan Waddenzee wordt samen met alle betrokken beheerders opgesteld en omvat al het beheer van de Waddenzee. Het vormt de schakel tussen de (wettelijk verplichte) sectorale beheerplannen voor natuur, visserij en water en de operationele beheerplannen van de verschillende beheerders. Het beheer van de Waddenzee wordt hierbij breed opgevat. Het omvat fysiek beheer, natuurherstel, vergunningverlening, monitoring, toezicht en handhaving, gastheerschap, praktijkgericht onderzoek (voor zover gekoppeld aan het beheer) en de taken die voortvloeien uit de status van de Waddenzee als UNESCO Werelderfgoed, zoals promotie, educatie en draagvlakvergroting.

De Beheerautoriteit bestaat uit vijf opdrachtgevers en twee directeurs. De directeurs fungeren als opdrachtnemer en sturen een compacte eenheid aan. De vijf opdrachtgevers zijn de ministeries van LNV en IenW en de Waddenprovincies Noord-Holland, Fryslân en Groningen.

Internationale samenwerking

Sinds 1978 werken Denemarken, Duitsland en Nederland samen om de Waddenzee als één ecologische eenheid te beschermen. Dat doen ze via de Trilaterale Samenwerking voor de Bescherming van de Waddenzee, of kortweg de Trilaterale Waddenzee-Samenwerking (TWSC). De samenwerking wordt ondersteund door het Trilateraal Waddensecretariaat (CWSS) en aangestuurd door de gemeenschappelijke Waddenseaboard. De Nederlandse agenda voor de trilaterale samenwerking wordt besproken in het BO Waddengebied en het Omgevingsberaad.

Omdat in de Eems-Dollard het verloop van de landsgrenzen door Nederland en Duitsland niet op dezelfde manier wordt geïnterpreteerd, werken Nederland en Duitsland in het Eemsestuarium samen binnen het Eems-Dollard Verdrag. In dit verdrag worden zaken geregeld over het onderhoud van de vaargeulen en nautische samenwerking.

De formele samenwerking verloopt via de permanente Nederlands-Duitse Grenswatercommissie en onderliggende de Subcommissie-G. Daarnaast wordt samengewerkt bij de uitvoering van het programma ED2050 aan Nederlandse zijde en het Masterplan Ems 2050 aan Duitse zijde. Een gemeenschappelijk streefbeeld ('Leitbild') schetst de kaders voor de ontwikkeling van een strategie voor ecologisch sedimentmanagement.

6.4 Borging en communicatie

Deze Agenda is ons gezamenlijke uitgangspunt voor beleid en beheer van de Waddenzee en het Waddengebied. De Agenda is vastgesteld door het BO Waddengebied. Het BO Waddengebied is de eigenaar van de Agenda en ziet toe op de implementatie ervan. Het Omgevingsberaad speelt hierbij een belangrijke adviserende rol.

Het secretariaat van het BO Waddengebied bewaakt de voortgang van de Agenda en het nog op te stellen Uitvoeringsprogramma. Het secretariaat betreft hierbij de andere deelnemende partijen van de Agenda. Over de uitvoering van deze Agenda en het bijbehorende Uitvoeringsprogramma wordt regelmatig gecommuniceerd. Hiervoor benutten wij de website www.agendavoorhetwaddengebied2050.nl en de nieuwsbrieven.

De Agenda heeft een looptijd van tien jaar. Vijf jaar na vaststelling vindt een evaluatie plaats.

7

Doorkijk naar het Uitvoeringsprogramma

7

Doorkijk naar het Uitvoeringsprogramma

De Agenda beschrijft de uitvoeringstrategieën richting het gezamenlijke perspectief. Daarbij gelden de doelen, principes en vertrekpunten als leidend. De strategieën worden uitgewerkt in een periodiek te actualiseren Uitvoeringsprogramma voor het Waddengebied. Dit hoofdstuk beschrijft de contouren van het Uitvoeringsprogramma Waddengebied 2021-2016.

Uitvoeringsprogramma 2021-2026

Het Uitvoeringsprogramma 2021-2026 beslaat de volle breedte van de Agenda. Activiteiten kunnen bestaan uit de voortzetting (of initiëren) van het gesprek over de dilemma's en kansen, de (verdere) verankering van de doelen in beleid en regelgeving, verdere verkenningen en onderzoeken en de doorwerking in - soms al lopende - gebiedsprocessen, programma's of projecten. Niet alle strategieën uit deze Agenda krijgen een plaats in dit eerste Uitvoeringsprogramma: de focus ligt op de onderwerpen waar de partijen nu op korte termijn mee aan de slag willen.

Organisatie en vaststelling

Dit hoofdstuk schetst de contouren van het Uitvoeringsprogramma. De definitieve invulling en uitwerking komt tot stand onder coördinatie van een regieteam. Het regieteam legt op ambtelijk niveau de verbinding met de partijen die aan de slag gaan met het Uitvoeringsprogramma en vervult een coördinerende rol in de uitvoering.

Het Uitvoeringsprogramma is binnen een jaar na de definitieve vaststelling van de Agenda gereed. Het is een product van alle partijen die betrokken zijn bij de Agenda en wordt - na advies van het Omgevingsberaad - vastgesteld door het BO Waddengebied.

Jaarlijks bespreekt het BO Waddengebied de voortgang van uitvoering.

Bij de invulling van het Uitvoeringsprogramma maken de partijen afspraken over de financiering van de verschillende onderdelen. De financiering kan plaatsvinden via bestaande budgetten, nieuwe cofinancierings-constructies en subsidieaanvragen bij relevante programma's en fondsen. Partijen spannen zich gezamenlijk in om hiervoor de financiering te vinden en zo nodig te bundelen. Het ministerie van IenW zal ondersteuning bieden bij de uitwerking en voortgangsbewaking van het Uitvoeringsprogramma.

Inhoud op hoofdlijnen

Het Uitvoeringsprogramma beschrijft voor de onderwerpen waar de partijen nu met prioriteit mee aan de slag willen: de benodigde activiteiten en maatregelen, de prioritering, de planning, de rol van de betrokken partijen en de beschikbare financiële middelen. Daarmee biedt het Uitvoeringsprogramma ook de mogelijkheid om de gezamenlijke inzet te coördineren.

Bij de uitvoering van maatregelen kunnen nieuwe kennisvragen ontstaan die een nadere uitwerking vragen. Deze krijgen een plaats in de Kennisagenda. Het Uitvoeringsprogramma, en bijbehorende Kennisagenda, is adaptief: we spelen in op nieuwe kansen, vragen en wensen vanuit het gebied. Het programma wordt elke twee tot drie jaar bijgesteld.

Uitgangspunt is dat de uitvoering zoveel mogelijk plaatsvindt via bestaande programma's en projecten. Het Uitvoeringsprogramma legt daar de verbinding mee. Waar nodig initiëren we nieuwe projecten.

Contouren Uitvoeringsprogramma 2021-2026

Het proces om te komen tot het Uitvoeringsprogramma is parallel aan de afronding van de gebiedsagenda gestart. Deze doorkijk naar het Uitvoeringsprogramma geeft de onderwerpen aan waar de partijen nu met prioriteit mee aan de slag willen. Het definitieve Uitvoeringsprogramma 2021-2026 kan hiervan afwijken.

Doelen en principes

1. Handelen vanuit ecologische principes

Onderdeel van het Uitvoeringsprogramma is het verder uitwerking geven aan het principe van Ecologie en Economie versterken elkaar (leidend principe 3, hoofdstuk 3.2), binnen de hoofddoelstelling voor natuur voor de Waddenzee en de ecologische principes. Grondgedachte daarbij dat partijen in een zo vroeg mogelijke fase, liefst dicht op de stap van ideevorming richting initiatieven en liefst ver voor de stap van formele procedures, met elkaar in gesprek gaan. Hoe kunnen we de hoofddoelstelling natuur uitwerken naar een aanpak om het gesprek over de balans tussen ecologie en economie optimaal te faciliteren? Belangrijk hierbij is dat het gesprek wordt gevoerd op basis van een scherp beeld van de cumulatieve effecten van gebruiksfuncties en dat er voldoende kennis is van de grenzen van de draag- en veerkracht van de natuur.

Organisaties: natuurorganisaties, Omgevingsberaad, gemeenten, provincies, ministeries van IenW en LNV. Trekkers zijn de natuurorganisaties en het Omgevingsberaad.

Gereed: 2023

2. Inrichting Waddenatelier

Het Waddengebied is een gebied met unieke natuurlijke kwaliteiten waar we zuinig op moeten zijn. Tegelijkertijd is het een levend landschap dat continu verandert door natuurlijke en menselijke invloeden.

Die veranderingen moeten we op een zorgvuldige manier vertalen naar de fysieke ruimte van het Waddengebied.

Voor die vertaalslag is een belangrijke rol weggelegd voor het Waddenatelier.

In dit atelier verkennen partijen samen hoe ontwikkelingen zijn in te passen door middel van ontwerp onderzoek: hoe kan een plan de ruimtelijke kwaliteit van het Waddengebied versterken, passend bij de bestaande kwaliteiten de Basiskaart Landschap en Erfgoed) en de ruimtelijk vertrekpunten?

De vorming van het Waddenatelier staat nog aan het begin. In het kader van het Uitvoeringsprogramma zal de organisatie, werkwijze, benodigde financiën en borging van de kwaliteitskaart verder worden uitgewerkt. We benutten daarbij de ruimtelijke kwaliteitsteams van de Waddenprovincies en kijken wat nodig is om als één Waddenatelier te werken.

Organisaties: Waddenprovincies, kustgemeenten, Waddeneilanden, BZK, RCE, e.a. Trekker zijn de Waddenprovincies.

Gereed: 2021 (Plan van Aanpak en organisatie)

Natuur

3. Natuurbeheer, -herstel en -ontwikkeling en duurzaam medegebruik

Uit de evaluatie in 2015 blijkt dat de Structuurvisie Waddenzee goed werkt voor de natuurbescherming, maar dat de natuurontwikkeling achterblijft. Voor bepaalde soorten en habitats verkeert de Waddenzee in een slechte staat. Ambitieuze natuurherstel gedurende een lange periode is hard nodig, voor de natuur, maar ook voor het medegebruik van de Waddenzee: door te investeren in robuuste en veerkrachtige natuur ontstaat ook ruimte voor recreatie en toerisme, visserij, havenontwikkeling en industriële ontwikkeling.

In verschillende programma's werken de partijen

gezamenlijk aan actief natuurherstel: onder meer met het PRW, Natura 2000, de PAGW, het Programma ED2050, het IKW en het Waddenfonds.

Bij nieuwe activiteiten wordt bovendien steeds de vraag gesteld hoe de initiatiefnemer - afzonderlijk of in samenwerking met anderen - vrijwillig een betekenisvolle bijdrage kan leveren aan natuurherstel en verbetering van de kernwaarden van het gebied, of aan het vermijden en uitfasen van negatieve effecten op de natuur.

Organisaties: Waddenprovincies, ministeries van LNV en IenW, Rijkswaterstaat, natuurorganisaties, Waddenfonds, e.a. Namens de ministeries van IenW, LNV, de natuurorganisaties en de Waddenprovincies vervult PRW hierin een aanjagende rol.

Gereed: de verschillende programma's hebben een verschillend eindtermijn.

4. Uitvoering 2^e tranche Programma Eems-Dollard 2050

De Eems-Dollard is een uniek natuurgebied. Het is een van de laatste gebieden in Nederland waar zoet en zout water samenkomen en het enige estuarium in het Waddengebied. Industrie en natuur kunnen hier prima samengaan als sprake is van een goed evenwicht.

De natuur is echter flink verstoord: er zit te veel slib in het water van de Eems-Dollard er zijn te weinig geleidelijke overgangen tussen zoet en zout water en tussen land en water.

In het Programma Eems-Dollard 2050 (ED2050) werken overheden, natuur- en milieuorganisaties en bedrijven samen om de natuur te herstellen, te zorgen voor waterveiligheid en tegelijkertijd kansen en mogelijkheden te creëren voor de economie. De komende jaren wordt gewerkt aan het terugdringen van de vertroebeling door 1 tot 2 miljoen ton slib uit het systeem te onttrekken. Het onttrokken slib wordt benut voor bodemverbetering en het ophogen van landbouwgronden, dijkversterking en bouwblokken. Langs de randen van het estuarium vindt

natuurherstel plaats in combinatie met slibvangst, recreatie en waterveiligheid. Ook de kansen voor buitendijkse sedimentatie worden verkend.

In 2020 is de 1^e tranche van het programma geëvalueerd en inmiddels wordt gewerkt aan de doorstart van het programma. Belangrijke projecten in de 2^e tranche (vanaf 2021) zijn: de pilot en IBP- verkenning Ophogen landbouwgrond, de inrichting van het tussengebied van de Dubbele Dijk voor slibvangst, natuurherstel en zilte teelt, de monitoring van de Kleirijperij en aanleg van Brede Groene Dijk, de inrichting van de Groote Polder voor slibvangst, natuurverbetering en recreatie en het verkennen van de kansen voor een grootschalige zoet-zoutverbinding.

Organisaties: provincie Groningen, ministeries van IenW en LNV, waterschappen, gemeenten, Het Groninger Landschap, Groningen Seaports e.a. Trekker is het Programma ED2050.

Gereed: 2021 - 2026 (2e tranche)

Bereikbaarheid

5. Verkenning duurzame bereikbaarheid lange termijn

De verbindingen van en naar de Waddeneilanden en Waddenzeehavens zijn onderhevig aan morfologische veranderingen. De bodem van de Waddenzee is tegen de zeespiegelstijging in omhoog gekomen én doet dat nog steeds. Mede daardoor hebben we te maken met toenemende hoeveelheden slib en een veranderende getijdenstroming, die weer effect hebben op de diepte en breedte van de vaargeulen. Op termijn krijgt het gebied waarschijnlijk te maken met een versnelde zeespiegelstijging wat voor nieuwe uitdagingen zorgt. Daarnaast worden er nieuwe (duurzame) eisen gesteld aan de manier waarop we de vervoersketen en de havens inrichten en de manier waarop we reizen. De vraagstukken over duurzame bereikbaarheid en mobiliteit van vandaag, zijn echter niet logischerwijs die van morgen. Met het oog op de morfologische en

klimatologische ontwikkelingen in de Waddenzee is het van belang in goede afstemming met eilanders en betrokken organisaties te onderzoeken hoe op de lange termijn ook gezorgd kan worden voor duurzame en betrouwbare bereikbaarheid en mobiliteit.

Dit gebeurt langs twee sporen. Het eerste is het traject Lange Termijnoplossingen Bereikbaarheid Ameland 2030. Uit de eerste fase van dit traject zijn drie oplossingsrichtingen gekomen. De komende fase is erop gericht om beter inzicht te krijgen in de effecten van de twee resterende oplossingsrichtingen; het optimaliseren van de huidige situatie en verplaatsing van de veerinrichting, in relatie tot de huidige (referentie)situatie.

Het tweede spoor focust op de duurzame bereikbaarheid van de Waddeneilanden en -havens en ontwikkelt een transitieplan voor een duurzaam mobiliteitssysteem naar de Waddeneilanden in 2050.

Organisaties: Rijkswaterstaat, rederijen, Waddenzeehavens, Waddeneilanden, kustgemeenten, natuurorganisaties, PRW, e.a. Trekker is Rijkswaterstaat.

Gereed: 2020

Klimaatverandering

6. Onderzoek naar de langetermijneffecten van zeespiegelstijging op de morfologie, inrichting kustgebieden en de natuur

Het ministerie van IenW is in 2019 samen met het Deltaprogramma het Kennisprogramma Zeespiegelstijging gestart. In dit programma, dat tot 2025 loopt, worden zoveel mogelijk gegevens gecombineerd om tot nauwkeuriger voorspellingen te komen van de stijgsnelheden en de meegroei capaciteit van het Waddensysteem. Ook is er aandacht voor de gevolgen voor de inrichting van de kustgebieden in het Waddengebied.

Behalve veranderingen in het fysische systeem kunnen ook ingrijpende effecten optreden in het biotische systeem van de Waddenzee. Deze kunnen het gevolg

zijn van veranderingen in de geomorfologie (zoals het verdrinken van wadplaten), de sedimenthuishouding (waaronder zandsuppleties), maar ook van de opwarming van zeewater (zoals noordwaartse verplaatsing van soorten, vroegere voortplanting, hogere sterfte broedvogels tijdens extreem weer). Er loopt onderzoek en monitoring naar de biotische effecten, deels ook als onderdeel van de Trilaterale Kennisagenda.

Onderdeel van het Uitvoeringsprogramma 2021-2026 is dat de nieuwe kennis over de langetermijneffecten van zeespiegelstijging op de morfologie, inrichting kustgebieden en de natuur wordt gevolgd en dat de inzichten worden ingebracht in andere onderdelen.

Organisaties: ministeries van IenW en LNV en waterschappen. Nauwe relaties met Deltaprogramma, Kennisprogramma Zeespiegelstijging, Waddenacademie, Rijkswaterstaat, NIOZ, Deltares, universiteiten en hogescholen. Trekker is het ministerie van IenW.

Gereed: doorlopend 2021-2026

7. Integrale aanpak kustzone

De Waterschappen werken in het kader van het HWBP aan het versterken van de Waddenzeedijken om de waterveiligheid van het Waddengebied te waarborgen. Daarbij kunnen ruimtelijke keuzes spelen die verder in de tijd reiken dan 2050. De ministeries van IenW en LNV werken via de PAGW aan ecologische versterking van de grote wateren. De provincies werken via het IKW aan de integrale ontwikkeling en versterking van de kustzone.

Gebiedspartijen zoeken actief naar mogelijkheden om andere opgaven langs de kust mee te nemen binnen een integrale gebiedsontwikkeling. Met de versterking van de Prins Hendrikdijk op Texel en de Dubbele Dijk en de Brede Groene dijk langs de Eems-Dollard doen ze daar veel ervaring mee op. In de PAGW en het IKW en Waddenfonds worden middelen gereserveerd om dijkversterkingen ook te koppelen met andere

opgaven langs de kust. Zo wordt bij de dijkversterking Koehool-Lauwersmeer en het traject Lauwersmeer-Vierhuizergat verkend of waterveiligheid te koppelen is met het versterken van natuurlijke dynamiek en het ontwikkelen van land-watergradiënten en zout-zoetgradiënten. Ook wordt verkend welke andere kansen en mogelijkheden het versterken van de dijk voor de regio brengt.

Onderdeel van deze integrale verkenningen vormt het inrichten van een participatieproces met belanghebbenden zoals de landbouw, bewoners, natuurorganisaties en andere stakeholders. De landbouw in de kustzone heeft een groot belang waar het onder meer gaat om de beschikbaarheid van zoetwater. Mogelijke consequenties voor de landbouw en andere stakeholders worden meegenomen bij de uitwerking van de alternatieven en de uiteindelijke keuzes.

Organisaties: waterschappen, Rijkswaterstaat, ministerie van BZK, Waddenprovincies, gemeenten, natuurbeheerders, landbouw, bewoners. Trekkers zijn de waterschappen (afhankelijk van het dijktraject).

Gereed: de verschillende dijkversterkingstrajecten hebben hun eigen oplevertermijnen.

Energie & landschap

8. Energieverkenning voor het Waddengebied

Het open landschap en de duisternis, de weidsheid en de rust zijn belangrijke en unieke waarden van het Waddengebied. Behoud van het open landschap is één van de hoofddoelstellingen voor de Waddenzee. Door de sterk toegenomen ruimtevrage voor duurzame energie zal de druk op de open ruimte groter worden. Om de kernwaarden van het Waddengebied te beschermen, wordt een Energieverkenning voor het gehele Waddengebied opgesteld.

Met de verkenning willen we inzicht krijgen in de gevolgen van de energietransitie voor het Waddengebied. Het resultaat is een beschrijving van

bestaande en toekomstige energieopgaven, de verwachte invulling van die opgaven in het Waddengebied en de effecten ervan op de ruimtelijke kwaliteiten. Onderdeel van de Energieverkenning is een ruimtelijke vertaling van de energie-opgave in het Waddengebied als input voor de definiëring van de cluster-vensterbenadering.

De energieverkenning maakt zoveel mogelijk gebruik van al lopende verkenningen (Regionale Energiestrategieën, 'Net op zee Ten Noorden van de Waddeneilanden' en Windenergie op Land), bundelt deze en vult waar nodig aan.

Organisaties: Waddenprovincies, ministerie van EZK, Waddeneilanden en vaste wal gemeenten.

Trekkers zijn de gezamenlijke Waddenprovincies.

Gereed: 2021

Leefbaarheid

9. Verkenning 'Waddeneilanden in balans voor brede welvaart'

De Waddeneilanden werken samen met de provincies Noord-Holland en Fryslân aan maatregelen om de leefbaarheid op de Waddeneilanden te behouden en te werken aan een duurzaam en vitaal toekomstperspectief. Doel is dat de eilanden een aantrekkelijk woon-, werk- en leefgebied blijven voor de inwoners, waar het voorzieningenniveau op peil is en iedereen een leven lang kan blijven wonen. In 2019 hebben de Waddeneilanden samen met de provincies de regiodeal-aanvraag 'Waddeneilanden in balans voor brede welvaart' opgesteld. Het plan omvat vijf programmalijnen: wonen, zorg en onderwijs, slimme mobiliteit, circulaire economie en versterking samenwerking.

In het kader van het Uitvoeringsprogramma verkennen we de komende tijd:

- Hoe het plan 'Waddeneilanden in balans voor brede welvaart' te verbreden is met de thema's zelfvoorzienende eilanden (duurzaamheid) en bereikbaarheid.

- Welke partijen zich willen (blijven) verbinden aan het plan en wie hieraan een bijdrage wil en kan leveren door financiering (incl. EU-financiering) en personele inzet. Daarbij wordt een relatie gelegd met programma's en projecten voor de 'vaste wal'.
- Hoe de uitvoering van het plan geprogrammeerd kan worden.

Organisaties: Waddeneilanden, Waddenprovincies, ministeries van LNV en BZK.

Gereed: 2021 (verkenning)

Waddeneconomie

10. Implementatie van pilots voor Green Shipping voor verduurzaming van de scheepvaart

De scheepvaart in het Waddengebied vaart nu bijna volledig op diesel (fossiele brandstof). Prijsstechnisch zal de sector nog niet snel overstappen op fossielvrije brandstof. Het havenbedrijfsleven wil internationaal vooroplopen en een voorbeeldrol vervullen voor schone en fossielvrije scheepvaart in het Waddengebied. Met het programma Green Shipping wordt gewerkt aan de ontwikkeling en testen van pilotsschepen die het Waddengebied als thuishaven hebben en laten zien hoe de scheepvaart emissie en -fossielvrij kan varen. Ook het realiseren van de bijbehorende havenfaciliteiten is onderdeel van de pilot. Aandachtspunt is hoe om te gaan met de onrendabele top van de pilotprojecten.

Organisaties: Waddenzeehavens, Rijkswaterstaat, rederijen, visserij, kennisinstituten, stichtingen en verenigingen. Trekkers zijn de samenwerkende Waddenzeehavens.

Gereed: 2020-2024

11. Integraal beheeroverleg visserij

Met de totstandkoming van de Agenda zijn de afgelopen jaren meerdere momenten georganiseerd met de gezamenlijke vertegenwoordigers van de visserij in de Waddenzee. Dit is een verandering in aanpak, waarbij tot dusver bij vergunningverlening steeds afspraken

werden gemaakt per deelsector over de verduurzaming van de visserij. Hierbij is de zorg dat leidt tot onderlinge verdringing op de Waddenzee. Het bundelen van de aanwezige kennis binnen de visserij kan bijdragen aan een zorgvuldig beheer van de visbestanden en het beheer. De sector heeft het initiatief genomen om samen met PRW in 2020 een Waddenzee Visserij Platform op te richten waarin gewerkt wordt aan een gezamenlijke toekomstvisie voor de gehele Waddenzee visserij.

Samen met PRW verkent de visserij de vormgeving en werkwijze van het te vormen integrale beheeroverleg over de visserijen in de Waddenzee en de Noordzeekustzone met vissers, natuurorganisaties, experts. Onderdeel hiervan is ook de bijdrage die de visserij kan leveren aan het verzamelen en ontsluiten van kennis over visbestanden en schelpdieren, almede het op tijd signaleren van veranderingen van in de natuurkwaliteit en morfologische ontwikkelingen. Bij de verkenning wordt een relatie gelegd met de nieuwe Beheerautoriteit.

Organisatie: Waddenzee Visserij Platform samen met PRW en de Beheerautoriteit. Trekker is het Waddenzee Visserij Platform.

Gereed: 2028

Overige thema's

12. Vervolgacties beperking risico's van grote containerschepen boven de Waddeneilanden

In opdracht van het ministerie van IenW vindt onderzoek plaats om meer inzicht te krijgen in de risico's van grote containerschepen onder verschillende weersomstandigheden boven de Waddeneilanden. Naar aanleiding van de uitkomsten van het onderzoek zullen vervolgstappen worden gezet. Dit betreft onder meer - mogelijk - verdere gesprekken in het kader van de IMO en mogelijk vervolgonderzoek.

Organisatie: ministerie van IenW, Waddenprovincies en Waddeneilanden. Trekker is het ministerie van IenW.

Gereed: 2021

13. Beleidsregels voor drones in het Waddengebied

Een nieuwe ontwikkeling is het vliegen met drones, bijvoorbeeld voor onderzoek en monitoring, militaire doeleinden, fotografie en transport van medicijnen.

Op basis van de Wet Luchtvaart en bijbehorende regelingen voor het vliegen met drones is het niet verboden om boven de Waddenzee te vliegen. Wel gelden er speciale regels. Zo mag onder de nu geldende regelgeving voor drones niet hoger dan 120 meter worden gevlogen. Tegelijk geldt op basis van Besluit een minimale vlieghoogte voor de burgerluchtvaart van 450 meter. Daarmee laat de wetgeving het vliegen met drones boven de Waddenzee niet toe. Wel zijn er mogelijkheden voor ontheffing, waarbij een vergunning van de provincie vereist is op basis van de Wet Natuurbescherming. Omdat het Besluit beperking beperkingen burgerluchtverkeer Waddenzee is vastgesteld voor de bemande luchtvaart, voordat sprake was van drones, ontbreekt het aan specifiek beleid voor de Waddenzee.

Om in te kunnen spelen op de nieuwe ontwikkelingen en tegelijk de rust en de ruimte van de Waddenzee en Noordzeekustzone te beschermen, wordt in het kader van het Uitvoeringsprogramma nagegaan of aanvullende beleidsregels of regelgeving nodig zijn.

Organisatie: ministerie van IenW, Waddenprovincies, gemeenten, waddenzeehavens, natuurorganisaties, e.a. Trekker is het ministerie van IenW.

Gereed: 2021

Integrale opgaven

14. Ontwikkeling Kop van Noord-Holland

In 2019 werd het Haalbaarheidsrapport Aanpassing havendammen Den Helder opgesteld om te onderzoeken of het mogelijk is de natuurontwikkeling op het Balgzand en de westelijke Waddenzee te bevorderen en tegelijk meer ruimte in de haven van Den Helder te creëren. Het bleek niet mogelijk om een nieuwe havenmonding te ontwerpen die een significant positief effect heeft op de omringende waddennatuur.

Winst voor zowel natuur- als havenontwikkeling kan alleen in beeld komen door het onderwerp te verbreden met de verbindingen tussen de Waddenzee en het Amstelmeer en IJsselmeer en met broed- en rustplaatsen voor vogels.

De partijen in het gebied kijken naar mogelijkheden om significante natuurwinst binnendijs te verbinden aan de buitendijkse havengerelateerde ontwikkeling. Onderzoek moet duidelijk maken of hier draagvlak voor is en of deze benadering juridisch houdbaar is. De aanleg van havendammen betekent immers dat er gebouwd wordt in de Waddenzee.

Onder leiding van de Rijksbouwmeester worden verschillende scenario's voor de ruimtelijke inpassing van functies in het havengebied in beeld gebracht. In het kader van dit Uitvoeringsprogramma wordt onderzocht of de aanleg van havendammen in combinatie met buitendijs en binnendijs natuurherstel ecologische, juridische en maatschappelijke voordelen kan hebben.

Op basis van de onderzoeken vindt besluitvorming plaats over de toekomst van het Maritiem Cluster Kop van Noord-Holland en specifiek het havengebied van Den Helder.

Organisatie: gemeente Den Helder, provincie Noord-Holland en Landschap Noord-Holland. Trekker is de provincie Noord-Holland.

Gereed: 2022

15. Integrale maritieme ontwikkeling havenplaatsen

Met Marconi Delfzijl wordt in 2020 een integrale gebiedsontwikkeling afgerond, waarbij Delfzijl weer meer wordt verbonden met de Waddenzee. Ook in andere visserijhavens, havensteden en veerterminals zijn initiatieven om de maritieme wereld en de Waddenzee beter beleefbaar maken. Daarbij wordt de koppeling gelegd met andere opgaven op het gebied van de Waddennatuur, toerisme,

leefbaarheid, economische havenontwikkeling en waterhuishouding.

De kustgemeenten onderzoeken hoe integrale maritieme ontwikkeling, als onderdeel van brede kustontwikkelingsprogramma's vorm kan krijgen.

Een voorbeeld is Harlingen, waar veel energie is om te werken aan de ontwikkeling van Harlingen tot een maritiem centrum met een moderne industriehaven, behoud van het historisch karakter, het versterken van recreatie en toerisme en de Waddennatuur. Daarmee wil de gemeente Harlingen ook een voorloperrol vervullen, om te inspireren en van te leren.

Organisatie: Kustgemeenten, Waddenprovincies en waterschappen. Trekkers zijn de kustgemeenten (de gemeente Harlingen voor Maritiem centrum Harlingen).

Gereed: 2024

Kennis en monitoring

16. Verkenning kennishuishouding en opstellen integrale kennisagenda

In een dynamisch gebied als de Wadden speelt kennis een belangrijke rol. Er behoefte aan kennis over de manier waarop het Waddengebied zich ontwikkelt, kennis om doeltreffend beleid te kunnen formuleren en monitoring om de effecten van het beheer en gebruik te kunnen evalueren. Daarmee is kennis en de manier waarop kennis is georganiseerd (de kennishuishouding) een cruciaal onderdeel van de beleids- en beheercyclus van het Waddengebied.

In de afgelopen jaren is, onder meer onder leiding van de Waddenacademie, gewerkt aan het beter ontsluiten en bundelen van kennis. In 2018 hebben Nederland, Duitsland en Denemarken de Trilaterale Onderzoeksagenda opgenomen in de Verklaring van de Trilaterale Regeringsconferentie in Leeuwarden. Toch is er nog veel te winnen. Beschikbare kennis is

nog vaak versnipperd, het kost veel tijd om de kennis van verschillende instellingen bijeen te brengen en het ontbreekt aan een gezamenlijke aansturing van kennisontwikkeling.

Als onderdeel van het Uitvoeringsprogramma wordt de kennishouding verkend en een gezamenlijke kennisagenda voor beleid, beheer en gebruik opgesteld. De kennisagenda maakt daarbij onderscheid tussen wetenschappelijke vragen, beleidsondersteunende vragen en kennisvragen voor beheer en uitvoering, met de Trilaterale Onderzoeksagenda als basis. De organisaties die werken aan beleid en beheer, worden hierbij actief betrokken.

Organisatie: Waddenacademie, Waddenfonds Waddenprovincies, ministeries van IenW en LNV, beheerders en gebruikers. Het BO Waddengebied is opdrachtgever voor deze kennisagenda. Op basis van de uitkomsten van de evaluatie van de kennishuishouding wordt bepaald hoe verschillende partijen, waaronder de Waddenacademie, ondersteuning kunnen bieden..

Gereed: 2021

17. Synergie bevorderen tussen monitoring bij vergunningverlening en Basismonitoring

zijn er mogelijk voordelen te behalen door effectgerichte monitoring gekoppeld aan de vergunningverlening slimmer te organiseren. Nu vraagt de monitoring van effecten vaak een forse inspanning van de vergunninghouder, zonder dat de resultaten ervan gekoppeld worden aan de bestaande Basismonitoring. In het kader van dit Uitvoeringsprogramma wordt verkend hoe de vergunninghouders kunnen bijdragen aan de Basismonitoring, en andersom hoe de Basismonitoring kan bijdragen aan het monitoren van effecten van activiteiten.

Organisatie: ministerie van LNV, Waddenprovincies en Beheerautoriteit. Trekker is het ministerie van LNV.

Doorwerking

18. Doorvertaling van de gebiedsagenda in beleid en regelgeving

Centraal in de Agenda staat de hoofddoelstelling voor de Waddenzee: een duurzame bescherming en ontwikkeling van de Waddenzee als natuurgebied en het behoud van het unieke open landschap. Ook voor het Waddengebied zijn doelen geformuleerd. De gebiedsagenda is een zelfbindend beleidskader. Dat betekent dat de bij de Agenda betrokken organisaties de doelen voor de Waddenzee en het Waddengebied laten doorwerken in hun landelijke, regionale en lokale visies en plannen. Op nationaal niveau gebeurt dat in ieder geval in de NOVI, het NWP en de provinciale, gemeentelijke en 'blauwe' omgevingsvisies. Waar nodig wordt beleid verankerd in regelgeving, zoals het Bkl en de provinciale en gemeentelijke verordeningen. Onderdeel van Uitvoeringsprogramma is dat alle organisaties samen een planning voor de doorwerking maken en het overzicht in beeld brengen.

De instructieregels in het Besluit algemene regels ruimtelijke ordening (Barro) worden beleidsneutraal omgezet naar het Bkl. Als de Agenda, of de uitwerking daarvan, aanleiding geeft tot aanpassing van het Bkl wordt daarvoor het vereiste besluitvormingstraject doorlopen.

Organisatie: ministeries van IenW en BZK, Waddenprovincies en gemeenten. Het ministerie van IenW coördineert deze actie.

Gereed: overzicht in 2022, daarna jaarlijkse actualisaties

19. Omgaan met wet- en regelgeving in een dynamisch systeem

De morfologische en ecologische processen in de Waddenzee en de Noordzeekustzone hangen met elkaar samen. De Agenda benadert deze gebieden daarom zoveel als mogelijk als één geheel. De doorwerking in beleid en regelgeving kan per

gebied verschillen, omdat onder de Omgevingswet sprake blijft van twee aparte gebieden (Bkl). In het Uitvoeringsprogramma wordt verkend hoe de samenhang in beleid en regelgeving te versterken is.

De praktijk leert dat het ontwikkelen van dynamische en klimaatbestendige natuur vaak aansluit bij de Natura 2000-doelstellingen, maar daar soms ook op gespannen voet mee staat.

Als onderdeel van dit Uitvoeringsprogramma verkennen partijen welke kansen er zijn om binnen de regelgeving van Natura 2000 flexibeler in te spelen op de dynamiek van het gebied, klimaatverandering en kansen voor natuurherstel.

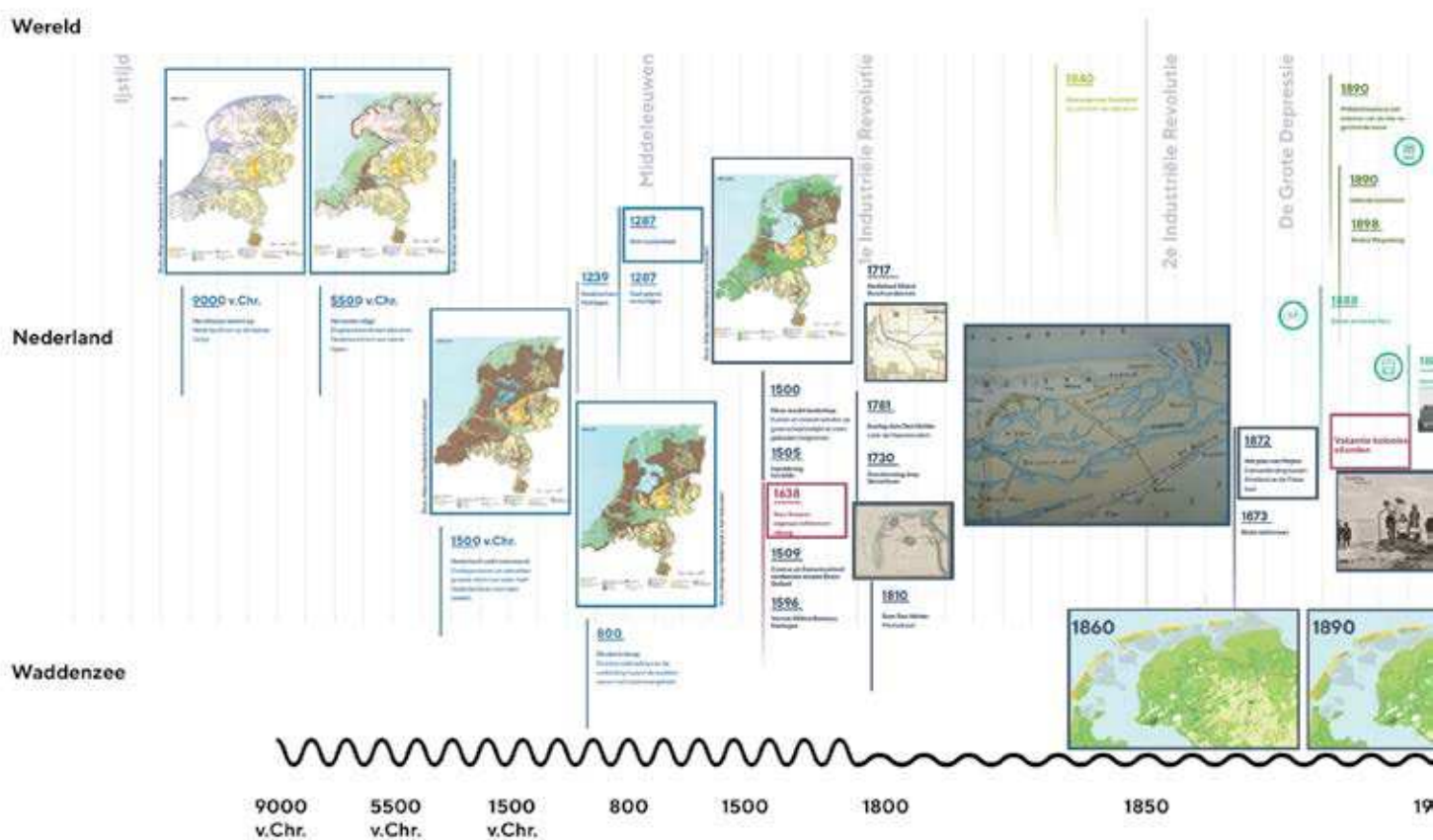
Daarbij verkennen we:

- Of het mogelijk is de aanwijzingen en de Natura 2000-beheerplannen voor de Waddenzee en de Noordzeekustzone samen te voegen.
- Of de instandhoudingsdoelstelling ‘estuarium’ volstaat voor het Eems-Dollardestuarium (zoals in Duitsland), zodat maatregelen voor de instandhouding van het estuarium mogen leiden tot verandering in de oppervlakte van onderliggende habitattypen.
- Hoe de ‘ten gunste van’-bepaling verder toepasbaar is om binnen bepaalde grenzen meer flexibiliteit te creëren.
- Wat klimaatverandering en de bijbehorende dynamiek betekent voor het behoud van de natuur in het Waddengebied op de lange termijn. Daarbij leggen we een relatie met het (landelijke) Natuurwinstplan, waar gekeken wordt naar het lange termijn ecologisch potentieel van de grote wateren vanuit klimaatverandering, mede in relatie tot de huidige Natura 2000-doelstellingen.

Organisatie: ministerie van LNV, Waddenprovincies, Coalitie Wadden Natuurlijk, LIFE-IP. Trekker is het ministerie van LNV.

Gereed: 2021

Ontwikkelingen in het Waddengebied in de tijd (niet volledig)

Verklarende woordenlijst

Agenda	Agenda voor het Waddengebied 2050
Beheerautoriteit	Beheerautoriteit Waddenzee
BO Waddengebied	Bestuurlijk Overleg Waddengebied
Bkl	Besluit kwaliteit leefomgeving
NOVI	Nationale Omgevingsvisie
NvA	Nota van Antwoord
NWP	Nationaal Waterprogramma 2022-2026
Omgevingsberaad	Omgevingsberaad Waddengebied
PAGW	Programmatische Aanpak Grote Wateren
PRW	Programma naar een Rijke Waddenzee
RCW	Regiecollege Waddengebied In het RCW waren Rijk, provincies, gemeenten en waterschappen, natuur- en milieuorganisaties, het bedrijfsleven en de wetenschap bestuurlijk vertegenwoordigd. Het RCW is op 1 juni 2020 definitief ontbonden.
Uitvoeringsprogramma	Uitvoeringsprogramma Waddengebied 2021-2026

Colofon

De Agenda voor het Waddengebied is de gezamenlijke agenda van Rijk, Waddenprovincies, eilandgemeenten en gemeenten langs de vastewalkust, waterschappen, natuurorganisaties, visserijorganisaties, organisaties voor recreatie en toerisme, en de samenwerkende havens. Meer informatie is te vinden op www.agendavoorhetwaddengebied2050.nl.

Uitgave:	Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat (IenW)
Tekst:	Rijk-regio Projectgroep Agenda voor het Waddengebied 2050
Begeleiding:	Wing (ontwerp-Agenda) en P2 (Agenda)
Vormgeving:	Wing
Illustraties:	Must
Website en nieuwsbrief:	Els van Westrienen (www.whatels.nl)
Tekstredactie:	Renske Postma (www.dekrachtvantaal.nl)
Fotografie:	Foto's zijn aangeleverd door initiatiefnemers, aangeschaft of zijn rechtevrij tenzij anders vermeld.

December 2020

+31 (0)317 46 52 00
info@wing.nl
www.wing.nl

+31 (0)418 66 47 47
info@p2.nl
www.p2.nl

+31 (0)20 4702013
mail@must.nl
www.must.nl

Agenda voor het Waddengebied 2050, Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat

Koersen naar een veilig, vitaal en veerkrachtig Waddengebied in 2050

Ondertekenaars,

De Minister van Infrastructuur en Waterstaat, de Minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, gedeputeerde staten van de Waddenprovincies Groningen, Fryslân, Noord-Holland, de Dagelijkse Besturen van het Hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier, Wetterskip Fryslân, Waterschap Noorderzijlvest, Waterschap Hunze en Aa's, het Dagelijks bestuur van De Waddeneilanden (Samenwerkingsverband Texel, Vlieland, Terschelling, Ameland en Schiermonnikoog), allen handelend als bestuursorganen; de Vereniging Waddenzeegemeenten en de gemeenten Den Helder, Hollands Kroon, Súdwest-Fryslân, Harlingen, Waadhoeke, Het Hogeland, Eemsdelta en Oldambt; Vereniging Vogelbescherming Nederland, Het Groninger Landschap, It Fryske Gea, Landschap Noord-Holland, Natuurmonumenten en Stichting Wad; Visned, PO Delta Zuid, PO Urk, PO Texel, Nederlandse Visserijbond, Visserijvereniging Ons Belang, Visserijvereniging Hulp in Nood, Garnalenvissersbond, P.O. Wieringen, NetVISwerk, Goede Visserij, PO Mosselcultuur, O.H.V. (Kokkelrapers), Stichting Visserij & Natuur en Stichting Geïntegreerde Visserij; Haven Lauwersoog, Groningen-Seaports, Port of Harlingen, Port of Den Helder en de Haven Den Oever; Staatsbosbeheer, Stichting Waddenacademie, alsmede

de commissaris van de Koning van de provincie Fryslân in zijn hoedanigheid van voorzitter van het Omgevingsberaad Waddengebied dat verschillende stakeholders in het Waddengebied samenbrengt, en het lid van het Omgevingsberaad Waddengebied voor recreatie en toerisme;

de directeurs Beheerautoriteit Waddenzee, gelet op hun taken voor samenhang en samenwerking bij het beheer van de Waddenzee zoals opgenomen in de Bestuursovereenkomst Beheerautoriteit Waddenzee, namens de Minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit.

Overwegende dat:

- De Waddenzee de unieke status heeft van een UNESCO Werelderfgoed; het is grootste intergetijdengebied ter wereld en het grootste aaneengesloten natuurgebied van West-Europa;
- Behoud en herstel van de ecologische waarden van het Waddengebied en het Waddengebied nieuwe kansen biedt voor duurzaam medegebruik;
- Ontwikkelingen op het gebied van onder meer klimaatverandering, energietransitie, economische ontwikkeling en recreatie tot nieuwe opgaven leiden en kansen in en voor de Waddenzee en het Waddengebied;
- Bescherming en ontwikkeling van de waarden van de Waddenzee en het Waddengebied het beste tot zijn recht komen als alle relevante betrokkenen, overheden van Rijk en regio, natuur- en visserijorganisaties en bedrijfsleven van de sectoren recreatie en toerisme en zeehavens, als partners vanuit hetzelfde langetermijnperspectief en vanuit een goed begrip van elkaars verantwoordelijkheden, bevoegdheden en belangen bijdragen aan oplossingen voor de genoemde maatschappelijke opgaven en de krachten bundelen om het Waddengebied veilig, vitaal en veerkrachtig te houden voor nu en in de toekomst.

Komen het volgende overeen:

De Agenda voor het Waddengebied 2050 geeft ondertekenaars aanleiding om het volgende gezamenlijk vast te leggen voor de looptijd van die Agenda, zijnde tien jaar, waarbij zij aangeven:

- zich verbonden te voelen met de ambities van een veilig, vitaal en veerkrachtig Waddengebied in 2050;
- het langetermijnperspectief van de Agenda voor het Waddengebied 2050, en de daarin beschreven kernwaarden, te onderschrijven;
- de hoofddoelstelling voor de Waddenzee te onderschrijven zijnde: een duurzame bescherming en ontwikkeling van de Waddenzee als natuurgebied en het behoud van het unieke open landschap;
- de hoofddoelstellingen voor het Waddengebied te onderschrijven zijnde:
 - de natuur is en blijft van wereldklasse en ontwikkelt zich verder, in samenhang met de natuur over de grens;

- de unieke waarden van het landschap en het cultureel erfgoed blijven behouden en ontwikkelen zich verder;
- in het Waddengebied is het goed, veilig en klimaatbestendig wonen, werken en recreëren;
- de economische sectoren excelleren, in de context van het UNESCO Werelderfgoed Waddenzee;
- de Agenda voor het Waddengebied 2050 en de daarin opgenomen uitvoeringstrategieën te gebruiken als richtsnoer bij de eigen besluitvorming en het handelen binnen de grenzen van de eigen verantwoordelijkheid;
- de ecologische principes, samen met de andere ‘leidende principes voor handelen’ en de ‘ruimtelijke vertrekpunten’, zoals genoemd in de Agenda voor het Waddengebied 2050, als uitgangspunt te nemen voor de onderlinge samenwerking en activiteiten;
- vanuit eigen kracht en mogelijkheden bij te dragen aan de uitvoering van de Agenda voor het Waddengebied 2050 en de doorwerking daarvan binnen het eigen beleid;
- als eerste stap daarvoor bij te dragen aan het opstellen van het op de Agenda voor het Waddengebied 2050 gebaseerde gezamenlijke Uitvoeringsprogramma Waddengebied 2021-2026. Dat programma bevat ook de Kennisagenda die onder andere onderzoek zal agenderen ten behoeve van verdere dialogen en maatregelen die voortvloeien uit de Agenda;
- zich in te spannen om de realisatie van het Uitvoeringsprogramma Waddengebied 2021-2026 mogelijk te maken door inzet van personeel, financiële middelen of anderszins;
- de organisatie en de rol van trekker van specifieke onderdelen van het Uitvoeringsprogramma Waddengebied 2021-2026 nader in te laten vullen door de organisaties die initiatieven hebben aangedragen, mede in overleg met het Omgevingsberaad Waddengebied en bekrachtigd in het Bestuurlijk Overleg Waddengebied.

Het Omgevingsberaad Waddengebied is één van de pijlers van de governance van het Waddengebied om de betrokkenheid bij beleidsvorming te verzekeren van stakeholders zoals kennisinstituten, maatschappelijke organisaties en bedrijfsleven. Vanuit dit platform wordt aangegeven dat het Omgevingsberaad Waddengebied de Agenda voor het Waddengebied 2050 als uitgangspunt voor zijn eigen werkplan neemt.

De ondertekenaars zijn ervan overtuigd dat met de Agenda voor het Waddengebied 2050 samen vorm en uitvoering kan worden gegeven aan de bescherming en ontwikkeling van het Waddengebied in de toekomst. Daarvoor:

- Spreken zij af om bij afwijking/divergentie/onverenigbaarheid/doorkruising van de eigen beleidsvoornemens met de Agenda voor het Waddengebied 2050 in overleg te treden om te bespreken hoe een afwijking/onverenigbaarheid kan worden vermeden, en gezamenlijk tot oplossingen kan worden gekomen;
- Willen zij in gesprek blijven met elkaar en voor elkaar aanspreekbaar zijn op het naleven van deze afspraken die echter niet in rechte afdwingbaar zijn;
- Spreken zij af dat indien één of meerdere ondertekenaars deze afspraken willen wijzigen zij hierover in overleg treden met elkaar. Nieuwe of gewijzigde afspraken behoeven instemming van alle ondertekenaars;
- Spreken zij af dat als een andere betrokkene zich wil verbinden aan deze afspraken hij kan toetreden na instemming van alle ondertekenaars. De instemmingsverklaringen worden aan de Minister van Infrastructuur en Waterstaat overgelegd waarna de betrokkene de status van ondertekenaar ontvangt;
- Spreken zij af dat deze afspraken worden ondertekend in verschillende exemplaren, die samengevoegd hetzelfde rechtsgevolg hebben alsof deze afspraken zijn ondertekend door alle ondertekenaars in één exemplaar;
- Deze afspraken worden kenbaar gemaakt door publicatie in de Staatscourant.

ALDUS OVEREENGEKOMEN EN ONDERTEKEND,

*De Minister van Infrastructuur en Waterstaat,
C. Van Nieuwenhuizen-Wijbenga*

Den Haag, 3 februari 2021

*De Minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit,
C.J. Schouten*

Den Haag, 3 februari 2021

*Gedeputeerde staten van de provincie Groningen,
namens deze:
H. Staghouwer,
gedeputeerde*

Leeuwarden, 3 februari 2021

*Gedeputeerde staten van de provincie Fryslân,
namens deze:
A. Fokkens-Kelder,
gedeputeerde*

Leeuwarden, 3 februari 2021

*Gedeputeerde staten van de provincie Noord-Holland,
namens deze:
C. Loggen,
gedeputeerde*

Haarlem, 16 februari 2021

*Het Dagelijks Bestuur van het Hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier,
namens deze:
E. Luitjens
(gemandateerd)*

Loppersum, 3 februari 2021

*Het Dagelijks Bestuur van Wetterskip Fryslân,
namens deze:
E. Luitjens
(gemandateerd)*

Loppersum, 3 februari 2021

*Het Dagelijks Bestuur van Waterschap Noorderzijlvest
namens deze:
E. Luitjens,
lid Dagelijks Bestuur Waterschap Noorderzijlvest*

Loppersum, 3 februari 2021

*Het Dagelijks Bestuur Waterschap Hunze en Aa's,
namens deze:
E. Luitjens
(gemandateerd)*

Loppersum, 3 februari 2021

*Het Dagelijks Bestuur van De Waddeneilanden,
namens deze:
L.P. Stoel,
voorzitter Dagelijks Bestuur De Waddeneilanden (het Samenwerkingsverband van Texel, Vlieland,
Terschelling, Ameland en Schiermonnikoog)*

Nes (Ameland), 3 februari 2021

*De Vereniging Waddenzeegemeenten,
vertegenwoordigd door
K. Visser,
wethouder gemeente Den Helder*

Den Helder, 3 februari 2021

*Gemeente Den Helder
K. Visser,
wethouder gemeente Den Helder*

Den Helder, 3 februari 2021

*Gemeente Hollands Kroon
te dezen vertegenwoordigd door De Vereniging Waddenzeegemeenten,
vertegenwoordigd door
K. Visser,
wethouder gemeente Den Helder*

Den Helder, 3 februari 2021

*Gemeente Súdwest-Fryslân
te dezen vertegenwoordigd door De Vereniging Waddenzeegemeenten,
K. Visser,
wethouder gemeente Den Helder*

Den Helder, 3 februari 2021

*Gemeente Harlingen
te dezen vertegenwoordigd door De Vereniging Waddenzeegemeenten,
K. Visser,
wethouder gemeente Den Helder*

Den Helder, 3 februari 2021

*Gemeente Waadhoeke,
te dezen vertegenwoordigd door De Vereniging Waddenzeegemeenten,
K. Visser,
wethouder gemeente Den Helder*

Den Helder, 3 februari 2021

*Gemeente Het Hogeland,
te dezen vertegenwoordigd door De Vereniging Waddenzeegemeenten
vertegenwoordigd door
K. Visser,
wethouder gemeente Den Helder*

Den Helder, 3 februari 2021

*Gemeente Eemsdelta
te dezen vertegenwoordigd door De Vereniging Waddenzeegemeenten,
vertegenwoordigd door
K. Visser,
wethouder gemeente Den Helder*

Den Helder, 3 februari 2021

*Gemeente Oldambt
te dezen vertegenwoordigd door De Vereniging Waddenzeegemeenten,
vertegenwoordigd door
K. K. Visser,
wethouder gemeente Den Helder*

Den Helder, 3 februari 2021

*Vereniging Vogelbescherming Nederland
te dezen vertegenwoordigd
A.J.M. Wouters,
directeur Vereniging Vogelbescherming Nederland en lid van het Omgevingsberaad Waddengebied
voor de natuur- en milieuorganisaties*

Zeist, 3 februari 2021

*Het Groninger Landschap
te dezen vertegenwoordigd door
A.J.M. Wouters*

Zeist, 3 februari 2021

*It Fryske Gea
te dezen vertegenwoordigd door de
A.J.M. Wouters*

Zeist, 3 februari 2021

*Landschap Noord-Holland
te dezen vertegenwoordigd door
A.J.M. Wouters*

Zeist, 3 februari 2021

*Natuurmonumenten
te dezen vertegenwoordigd door de
A.J.M. Wouters*

Zeist, 3 februari 2021

*Stichting Wad
te dezen vertegenwoordigd door
A.J.M.. Wouters*

Zeist, 3 februari 2021

*Visned
te dezen vertegenwoordigd door
D.A.M. Risseeuw*

Yerseke, 3 februari 2021

*PO Delta Zuid
te dezen vertegenwoordigd door
D.A.M. Risseeuw*

Yerseke, 3 februari 2021

*PO Urk
te dezen vertegenwoordigd door
D.A.M. Risseeuw*

Yerseke, 3 februari 2021

*PO Texel
te dezen vertegenwoordigd door
D.A.M. Risseeuw*

Yerseke, 3 februari 2021

*Nederlandse Visserijbond
te dezen vertegenwoordigd door
D.A.M. Risseeuw*

Yerseke, 3 februari 2021

*Visserijvereniging Ons Belang
te dezen vertegenwoordigd door
D.A.M. Risseeuw*

Yerseke, 3 februari 2021

*Visserijvereniging Hulp in Nood
te dezen vertegenwoordigd door
D.A.M. Risseeuw*

Yerseke, 3 februari 2021

*Garnalenvisserijbond
te dezen vertegenwoordigd door
D.A.M. Risseeuw*

Yerseke, 3 februari 2021

*P.O. Wieringen
te dezen vertegenwoordigd door
D.A.M. Risseeuw*

Yerseke, 3 februari 2021

*NetVISwerk
te dezen vertegenwoordigd door
D.A.M. Risseeuw*

Yerseke, 3 februari 2021

*Goede Visserij
te dezen vertegenwoordigd door
D.A.M. Risseeuw*

Yerseke, 3 februari 2021

*PO Mosselcultuur
te dezen vertegenwoordigd door
D.A.M. Risseeuw,
secretaris van de Producentenorganisatie Mosselcultuur en lid van het Omgevingsberaad Wadden-
gebied voor de visserij*

Yerseke, 3 februari 2021

*O.H.V. (Kokkelrapers)
te dezen vertegenwoordigd door
D.A.M. Risseeuw*

Yerseke, 3 februari 2021

*Stichting Visserij & Natuur
te dezen vertegenwoordigd door
D.A.M. Risseeuw*

Yerseke, 3 februari 2021

*Stichting Geïntegreerde Visserij
te dezen vertegenwoordigd door
D.A.M. Risseeuw*

Yerseke, 3 februari 2021

*Haven Lauwersoog
te dezen vertegenwoordigd door
H.D. Post,
directeur Haven Lauwersoog en lid van het Omgevingsberaad Waddengebied voor de Zeehavens*

Winsum, 3 februari 2021

*Groningen-Seaports
te dezen vertegenwoordigd door
H.D. Post*

Winsum, 3 februari 2021

*Port of Harlingen
te dezen vertegenwoordigd door
H.D. Post*

Winsum, 3 februari 2021

*Port of Den Helder
te dezen vertegenwoordigd door
H.D. Post*

Winsum, 3 februari 2021

*de Haven Den Oever
te dezen vertegenwoordigd door
H.D. Post*

Winsum, 3 februari 2021

*Staatsbosbeheer,
vertegenwoordigd door
J.J. Ottens,
directeur Kennis & Expertise*

Lelystad, 3 februari 2021

*Stichting Waddenacademie,
vertegenwoordigd door
K. Philippart,
directeur van de Waddenacademie*

Texel, 16 februari 2021

*De commissaris van de Koning van de provincie Fryslân, in de hoedanigheid van voorzitter van het
Omgevingsberaad Waddengebied,
A.A.M. Brok*

Leeuwarden, 3 februari 2021

*R. Leemans,
voorzitter van de Vereniging Wadvaarders, in de hoedanigheid van lid van het Omgevingsberaad
Waddengebied voor recreatie en toerisme*

Leeuwarden, 3 februari 2021

*De Minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit,
namens deze
M.E. Walter en
C.H.M. Wijshake
Directeuren Beheerautoriteit Waddenzee*

Zutphen, Vledder, 3 februari 2021

UITVOERINGSPROGRAMMA WADDENGEBIED 2021-2026

- Agenda voor het Waddengebied 2050 -

**Koersen naar een veilig, vitaal en veerkrachtig
Waddengebied in 2050**

Advisering- en besluitvormingsversie
Omgevingsberaad Waddengebied en Bestuurlijk overleg Waddengebied
februari 2023

UITVOERINGSPROGRAMMA WADDENGEBIED 2021-2026

- Agenda voor het Waddengebied 2050 -

Vooraf

In december 2020 heeft het Bestuurlijk Overleg Waddengebied de Agenda voor het Waddengebied 2050 vastgesteld. De Agenda is opgesteld en onderschreven door een breed scala aan betrokken partijen in het Waddengebied.

Om uitvoering te geven aan de Agenda hebben de partijen in het Waddengebied een vertaling gemaakt van de Agenda in concrete doelen en uitvoeringsinitiatieven voor de periode 2021-2026. Dit Uitvoeringsprogramma Waddengebied 2021-2026 beschrijft de gezamenlijke initiatieven en de bijbehorende organisatie. Daarnaast beschrijft dit Uitvoeringsprogramma hoe partijen gezamenlijk willen omgaan met een aantal grote transities die op het Waddengebied afkomen.

Het Uitvoeringsprogramma staat niet op zichzelf. Er gebeurt veel in het Waddengebied. Beleidsmatig met de ontwikkeling van een Beleidskader Natuur Waddenzee, op het gebied van beheer met het opstellen van het Integraal beheerplan, en op het gebied van uitvoering met concrete uitvoeringsprojecten vanuit onder meer het Investeringskader Waddengebied, het Waddenfonds en het Hoogwaterbeschermingsprogramma. In het Uitvoeringsprogramma leggen we die verbinding.

Het Uitvoeringsprogramma is opgesteld door het Regieteam Uitvoeringsprogramma. Hierin werken de Waddenprovincies, het Rijk, de vastewalgemeenten, de eilandgemeenten, de waterschappen, de Coalitie Wadden Natuurlijk, de havens, de visserijorganisaties, de landbouworganisaties, Rijkswaterstaat, het Omgevingsberaad en de Beheerautoriteit Waddenzee samen aan een veilig, vitaal en veerkrachtig Waddengebied in 2050.

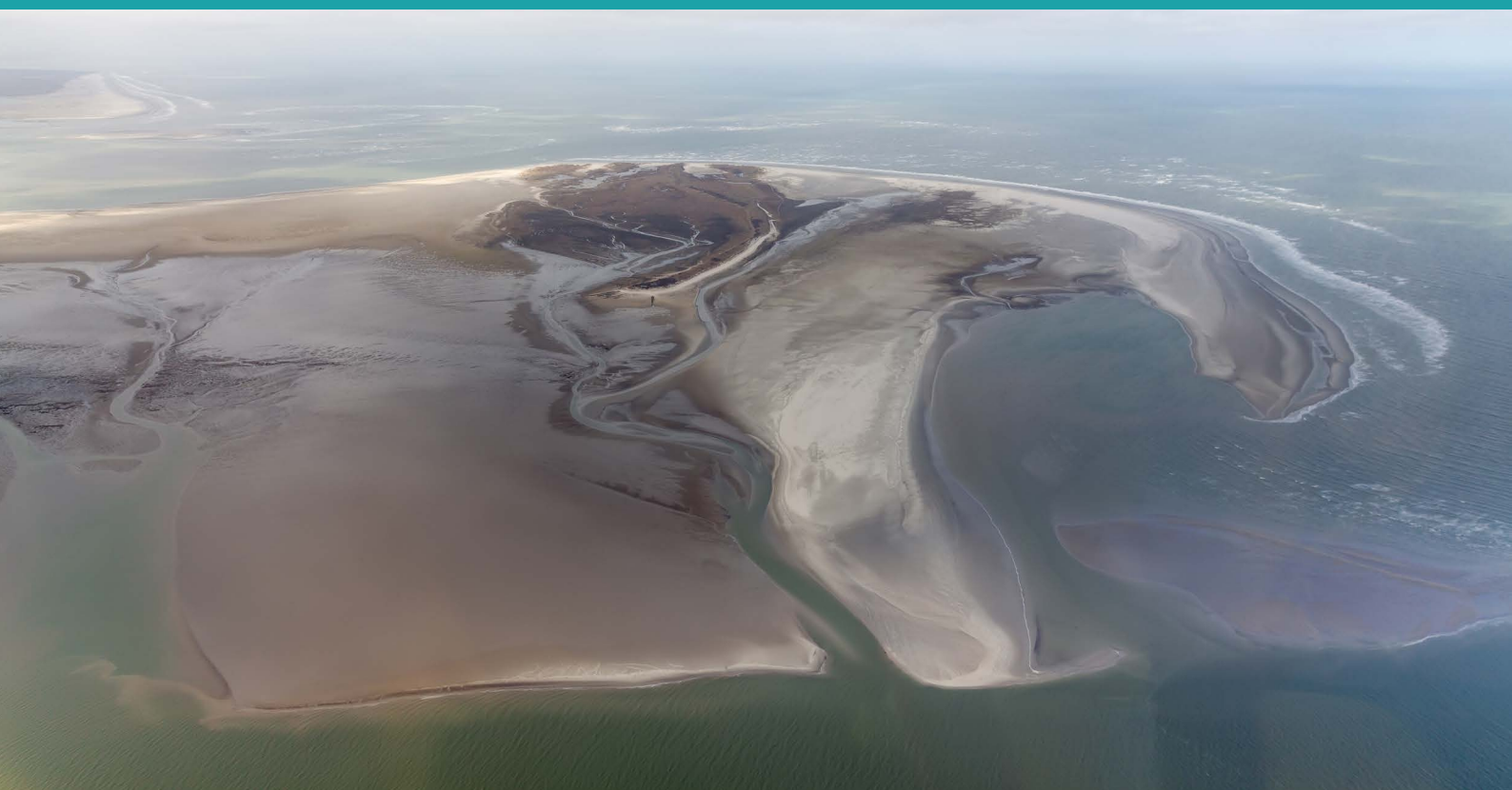

Inhoud

Voorwoord	3
1. Inleiding	6
2. Deelprogramma's en veranderdoelen	12
3. Programma-initiatieven in 2021-2026	16
4. De UP-initiatieven uitgewerkt	32
5. Kennis als basis	60
6. Monitoring en evaluatie van het Uitvoeringsprogramma	64
7. De organisatie	68
8. Communicatie	72
9. Financiering	76
10. Verder werken aan transities in het Waddengebied	80
11. Tot slot	92
Betrokken partijen	94
Verklarende woordenlijst	95
Colofon	96
Bijlage 1	97
Bijlage 2	101

1

Inleiding

1

Inleiding

1.1. Agenda voor het Waddengebied 2050

In 2009 is door de UNESCO de Waddenzee de status van natuurlijk Werelderfgoed toegekend. Daarmee veranderde de kijk op de Waddenzee. De toekenning gaf gezamenlijke verantwoordelijkheid voor de instandhouding van de Waddenzee en bood tegelijk inspiratie om de kwaliteiten van het Waddengebied veilig, vitaal en veerkrachtig te benutten en te versterken.

De afgelopen jaren is hard gewerkt om vanuit een gemeenschappelijke verantwoordelijkheid en inspiratie een gezamenlijke koers vast te stellen in de Agenda voor het Waddengebied 2050 (Agenda). Dit gebeurde in december 2020. De Agenda bundelt bestaande ambities, doelen en strategieën van Rijk en regio, bevat ook aanscherpingen en benoemt de belangrijkste opgaven en dilemma's die leven in het Waddengebied. De Agenda vormt het vertrekpunt voor beleid en beheer van het Waddengebied en voor de gesprekken over de realisatie en financiering.

Het Rijk, de Waddenprovincies, vastewal- en eilandgemeenten, waterschappen, natuurorganisaties, visserij, havens, de recreatie- en agrarische sector hebben de Agenda opgesteld en zich eraan verbonden door middel van een instemmingsverklaring. De landbouworganisaties, de gemeente Noardeast-Fryslân en de Waddenvereniging hebben uiteindelijk deze instemmingsverklaring niet ondertekend. Na de instemming is een start gemaakt met het ontwikkelen van voorliggend uitvoeringsagenda 2021-2026.

1.2. Aan de basis van de Agenda: ruimtelijke vertrekpunten en leidende principes

Bij de uitvoering van de Agenda gelden de ruimtelijke vertrekpunten en leidende principes uit de Agenda. De leidende principes geven richting aan het handelen en de samenwerking in het Waddengebied ("zo doen we dat hier"). De ruimtelijke vertrekpunten bieden een handreiking om toekomstige ruimtelijke ontwikkelingen goed in te passen in het Waddengebied.

Ruimtelijke vertrekpunten

- Zet in op één samenhangend internationaal Waddengebied met het landschap als drager.
- Respecteer de natuurlijke dynamiek van de Waddenzee en geef ruimte om die dynamiek te versterken waar dat kan.
- Koester de unieke kwaliteiten van de eilanden.
- Respecteer open ruimte, rust en duisternis van de Waddenzee. Cluster grote economische opgaven en energieopgaven.
- Zet in op versterking van de verschillende (ruimtelijke) identiteiten in het Waddengebied.
- Benader de kusten van het Waddengebied als robuuste zones en als onderdeel van één samenhangende kuststrook.
- Neem bij ontwikkelingen de bestaande kwaliteiten als vertrekpunt.

Leidende principes voor handelen

- 1. Ruimte voor bewoners:** we betrekken inwoners vroegtijdig bij ontwikkelingen in het gebied. We geven inwoners ruimte voor eigen initiatieven en ondersteunen die waar mogelijk en nodig.
- 2. Natuurlijke ontwikkeling Waddenzee:** bij ingrepen of handelingen gaan we uit van een duurzame bescherming en zo natuurlijk mogelijke ontwikkeling van de Waddenzee.
- 3. Ecologie en economie versterken elkaar:** we investeren in robuuste en veerkrachtige natuur. In eerste instantie voor de natuur zelf, maar ook om ruimte te houden voor economische ontwikkeling. Economie en ecologie versterken elkaar en dragen samen bij aan een vitaal en veerkrachtig Waddengebied. Nieuwsgierigheid en begrip voor elkaars belangen vormen onze drijvende kracht om tot oplossingen te komen.
- 4. Regionaal en internationaal verbonden:** bij het zoeken naar oplossingen en kansen letten we altijd op de samenhang binnen het Waddengebied, de samenhang met de Noordzee en het IJsselmeer, binnen de trilaterale Waddenzee en op internationaal niveau.
- 5. Oplossingen zijn altijd integraal:** we benaderen opgaven in het gebied integraal. Opgaven en programma's voor waterveiligheid, energie, klimaat, leefbaarheid, landbouw, beleving van het Werelderfgoed en natuurherstel en -ontwikkeling koppelen we aan elkaar en pakken we aan met integrale gebiedsontwikkeling.
- 6. Werelderfgoed als verantwoordelijkheid en inspiratiebron:** we zijn samen verantwoordelijk voor de instandhouding van het Werelderfgoed en we benutten de Werelderfgoedstatus en de kwaliteiten van het gebied als inspiratiebron voor maatschappelijk ondernemen. We blijven het Werelderfgoed goed beschermen met de bestaande instrumenten: de status leidt niet tot extra regelgeving.
- 7. Rekening houden met specifieke omstandigheden:** bij beleidsvoorbereiding door het Rijk en de Waddenprovincies wordt rekening gehouden met de specifieke situatie van de Waddeneilanden en vastewalgemeenten.
- 8. Adaptief werken in een dynamische omgeving:** we volgen een adaptieve werkwijze: we kiezen een aanpak die we kunnen aanpassen als omstandigheden veranderen. Adaptief werken vraagt om intensief samenwerken: vroegtijdig met elkaar in gesprek gaan over vergunningsaanvragen en activiteiten, samen oplossingen zoeken, ruimte geven voor pilots en experimenten, monitoren, samen evalueren en samen het beleid durven aanpassen.
- 9. We zijn gezamenlijk verantwoordelijk voor het behoud van de kernwaarden van het Waddengebied:** daarbinnen heeft iedere partij een eigen verantwoordelijkheid. We zorgen ervoor dat beleid en beheer van de afzonderlijke partijen samen eenduidig en consistent zijn en met betrokkenheid van de omgeving tot stand komen.

1.3. Uitvoeringsprogramma als stap naar uitvoering

Met het Uitvoeringsprogramma Waddengebiet 2021-2026 (Uitvoeringsprogramma/UP) werken de gezamenlijke partijen in het Waddengebiet nu aan de uitvoering van de Agenda. Het Uitvoeringsprogramma is in 2021 en 2022 opgesteld door het Regieteam Uitvoeringsprogramma Waddenagenda. Het nu voorliggende UP is de uitwerking van de Agenda voor de periode 2021-2026. De insteek van het UP is om op de korte termijn aan de slag te zijn met haalbare, behapbare acties in de lijn van de agenda en daar bovenop nadrukkelijker in gesprek te komen en blijven over majeure transitie die lastiger lijken. Ook de Waddenvereniging, de landbouworganisaties en de gemeente Noardeast-Fryslân hebben overigens aan de totstandkoming van het Uitvoeringsprogramma meegewerkt.

1.4. De reikwijdte en scope van het Uitvoeringsprogramma

Het Uitvoeringsprogramma richt zich - overeenkomstig de Agenda - op het Waddengebiet: de Waddenzee, inclusief de Eems-Dollard, de Waddeneilanden, de Noordzeekustzone boven de eilanden en de vaste wal langs de Waddenzee kust van de provincies Noord-Holland, Fryslân en Groningen. Afhankelijk van de opgave strekt de beleidsmatige invloedssfeer van het Uitvoeringsprogramma zich meer of minder ver uit.

De Agenda geeft twee gemeenschappelijke hoofddoelen voor het Waddengebiet:

- De hoofddoelstelling voor de Waddenzee is 'duurzame bescherming en ontwikkeling van de Waddenzee als natuurgebied en het behoud van het unieke open landschap'.
- Het hoofddoel voor het Waddengebiet is dat het in 2050 veilig, vitaal en veerkrachtig is. Veilig doordat we tijdig anticiperen op de gevolgen van klimaatverandering en zeespiegelstijging. Vitaal doordat wonen, werken, onderwijs en zorg mogelijk blijven, op de eilanden en langs de kust, en doordat economische sectoren excelleren in

de context van het Werelderfgoed Waddenzee. Veerkrachtig doordat robuuste natuur en het landschap van wereldklasse de effecten van klimaatverandering, duurzaam gebruik en nieuwe ontwikkelingen kunnen opvangen.

Het Uitvoeringsprogramma is de logische vervolgstap in de samenwerking tussen alle Waddenpartijen en beslaat de volle breedte van de Agenda. Het borduurt voort op de hoofddoelen en de strategieën van de Agenda. Het is een levend document dat zo nodig (op basis van een jaarlijkse voortgangsrapportage) kan worden bijgesteld. De partijen werken zo stapsgewijs toe naar doelen voor de langere termijn, inspeliend op nieuwe ontwikkelingen.

Het Uitvoeringsprogramma beschrijft, aansluitend op de thema's uit de Agenda, de initiatieven om uitvoering te geven aan de strategieën en doelen uit de Agenda. Ook bundelt het programma de initiatieven voor monitoring, onderzoek, financiering, organisatie en communicatie. Aan het eind van het UP wordt ingegaan op vier majeure transitietrajecten waar in de planperiode verder invulling zal worden gegeven.

1.5. Het Uitvoeringsprogramma in de Waddengovernance

Met dit Uitvoeringsprogramma houden de organisaties die actief zijn in de Waddenzee en het Waddengebiet hun eigen formele verantwoordelijkheid. Bijvoorbeeld voor het beheer en het uitvoeren van initiatieven. De nadruk van het Uitvoeringsprogramma ligt op bundeling van krachten, afstemming en een gezamenlijke koers. De organisaties en instanties die betrokken zijn bij het Uitvoeringsprogramma, binden zichzelf. Ook verbinden ze het Uitvoeringsprogramma waar dat handig is met andere trajecten van sturing en uitvoering in de Waddenzee of in het Waddengebiet. Na vaststelling van het Uitvoeringsprogramma door het Bestuurlijk Overleg Waddengebiet (BOW) in februari 2023, bespreken de betrokken partijen periodiek de voortgang van de uitvoering. Partijen kunnen elkaar aanspreken op de overeengekomen koers.

Voor het Uitvoeringsprogramma vindt geen aparte inspraakprocedure plaats, omdat in het programma veelal bestaande initiatieven staan die soms al lopen en deels hun eigen inspraakprocedure kennen. Wel hebben er meerdere informatiebijeenkomsten over het concept-Uitvoeringsprogramma plaatsgevonden met de achterbannen van de betrokken partijen. De ontvangen reacties en de antwoorden hierop zijn vastgelegd in een Reactiedocument dat als externe bijlage bij deze versie van het Uitvoeringsprogramma hoort. Alle partijen spannen zich in om draagvlak te creëren onder de betrokkenen bij de Agenda en bij de bewoners, ondernemers en bezoekers in het gebied.

1.6. Initiatieven buiten het Uitvoeringsprogramma

Het Uitvoeringsprogramma leidt niet tot 'dubbele' acties. Bij de uitwerking van de doelen en initiatieven is verbinding gelegd met lopende programma's en initiatieven in het Waddengebied. Wat via andere initiatieven al de goede kant op gaat, moet vooral doorgaan. De Agenda en het Uitvoeringsprogramma zijn bedoeld om krachten te bundelen, bijvoorbeeld met onderstaande bestaande programma's en initiatieven:

- Programmatische Aanpak Grote Wateren (PAGW)
- Kennisprogramma Zeespiegelstijging
- Nationaal Programma Landelijk gebied (NPLG)
- Landbouwakkoord (in ontwikkeling)
- Nationaal Programma Regionale Energie Strategieën (RES)
- Nationaal Water Programma 2022-2027
- Programma Noordzee 2022-2027
- Investeringskader Waddengebied (IKW)
- Deltaprogramma
- Pact van Marrum
- Integraal beheerplan Waddenzee
- Provinciale programma's en gebiedsprocessen
- Visserijconvenanten (zoals VisWad, VIBEG, Mosselconvenant)
- Programma Infrastructuur Duurzame Industrie
- Programma Energie Hoofdstructuur

Bij het opstellen van het Uitvoeringsprogramma is bekeken of - gezien de doelen en strategieën van de Agenda en de verdere concretisering van de doelen - aanvullende initiatieven nodig zijn om de doelen van de Agenda te bereiken.

1.7. Separaat Doelendocument

Als voorbereiding op dit Uitvoeringsprogramma zijn de hoofddoelen en strategieën van de Agenda verder geconcretiseerd in zgn. 'veranderdoelen' en SMART-doelen voor de periode 2021-2026. Over een belangrijk deel van deze concretere doelen hebben de partijen overeenstemming bereikt. Over een deel blijven de partijen verder met elkaar in gesprek, zie hiervoor hoofdstuk 10. Deze concrete uitwerking van de doelen staat in een separaat Doelendocument dat ook als externe bijlage fungeert. Het Uitvoeringsprogramma zelf bevat alleen initiatieven die nodig zijn om deze doelen dichterbij te brengen en benoemt ook de onderwerpen waar partijen de komende tijd verder met elkaar het gesprek over voeren. In het Doelendocument staan ook de zogenaamde 'doelenbomen' van de elf deelprogramma's die in één oogopslag de samenhang tussen de veranderdoelen, de SMART-doelen en de initiatieven uit het Uitvoeringsprogramma zichtbaar maken.

Disclaimer Doelendocument

Het Doelendocument beschrijft de ambitie die de partijen wensen te bereiken, maar niet de manier waarop. Dat zal een kwestie worden van langdurige programmatische sturing op deze doelen. We benadrukken daarom dat de betrokken partijen op dit moment niet aanspreekbaar zijn op hun - eventueel ook financiële - inzet om de doelen op korte termijn te bereiken.

1.8. Hoe is dit UP-document opgebouwd?

In hoofdstuk 2 beschrijft hoe de initiatieven uit dit Uitvoeringsprogramma tot stand zijn gekomen. Ook geeft dit hoofdstuk de veranderdoelen voor de elf deelprogramma's die aansluiten bij de thematische opgaven uit de Agenda.

Hoofdstuk 3 geeft per deelprogramma een overzicht van de initiatieven waaraan in het licht van dit UP wordt gewerkt. Onderwerpen waarover de partijen in deze programmaperiode verder in gesprek gaan worden aangestipt.

Hoofdstuk 4 geeft een nadere uitwerking van de initiatieven: wie is verantwoordelijk, wat is de gewenste voortgang en planning en welke inzet van partijen is nodig om de initiatieven uit te voeren?

Hoofdstuk 5 tot en met 9 gaan over de overkoepelende onderwerpen: kennisontwikkeling, monitoring en evaluatie organisatie, financiering en communicatie.

Hoofdstuk 10 bespreekt vier majeure transitietrajecten waar in de planperiode aan wordt verder gewerkt. Dat zal gebeuren aan de hand van een te ontwikkelen routekaart waarlangs schuulpunten in de planperiode zullen worden aangepakt.

Hoofdstuk 11 tenslotte vat samen en gaat over het borgen van de Agenda en het Uitvoeringsprogramma.

2

Deelprogramma's en veranderdoelen

2

Deelprogramma's en veranderdoelen

In de Agenda staan de hoofddoelen en de strategieën voor de Waddenzee en Waddengebied. Het Doelendocument geeft een uitwerking van deze hoofddoelen en strategieën in zogenaamde 'veranderdoelen' voor de periode tot 2026. Daarbij is een indeling gemaakt in elf deelprogramma's die samenhangen met de thema's uit de Agenda.

Hieronder staan de veranderdoelen per deelprogramma. Het separate Doelendocument geeft een verdere uitwerking van deze doelen naar SMART-doelen. Ook zijn daar visuele (DIN) uitwerkingen opgenomen van de 11 deelprogramma's uit de volgende paragrafen.

2.1. Natuur van Wereldklasse

Het deelprogramma Natuur van Wereldklasse richt zich op het realiseren van een rijke Waddenzee waarin het voedselweb en de belangrijke functies van de Waddenzee voor de flyway en swimway zich kunnen herstellen. Ook biobouwers en vis- en vogelpopulaties kunnen zich herstellen. Daarbij werken we vanuit zes veranderdoelen:

1. de natuurlijke dynamiek vergroten;
2. de omstandigheden voor biobouwers en andere onderwaterhabitats verbeteren;
3. de ecologische samenhang in het Waddengebied verbeteren;
4. slimmer omgaan met sediment en de impact van andere menselijke ingrepen in het systeem verminderen;
5. de kennis over het Waddenecosysteem vergroten;
6. de internationale samenwerking versterken.

2.2. Landschap en cultureel erfgoed

De inzet van het deelprogramma Landschap en cultureel erfgoed is de kernkwaliteiten van het Waddenlandschap te behouden en verstevigen.

Daarbij werken we vanuit vier veranderdoelen:

1. het landschap in het Waddengebied gericht behouden en versterken;
2. de zichtbaarheid en robuustheid van historische verbindingen, landschappelijke kwaliteiten en cultureel erfgoed gericht vergroten;
3. waarden als openheid, duisternis, stilte en rust effectiever beschermen;
4. de maritieme archeologie beter beschermen en het maritiem erfgoed benutten.

2.3. Bereikbaarheid

Het deelprogramma Bereikbaarheid richt zich op het duurzaam bereikbaar houden en maken van het Waddengebied. Daarbij werken we vanuit vier veranderdoelen:

1. de bereikbaarheid garanderen;
2. de mobiliteit verduurzamen;
3. het vaargeulonderhoud optimaliseren;
4. nieuwe mobiliteitsoplossingen voor de lange termijn ontwikkelen: emissieloos, impactarm en adaptief.

2.4. Klimaatverandering

Het deelprogramma Klimaat is gericht op het verminderen van de effecten van klimaatverandering op het Waddengebied. Daarbij werken we vanuit vijf veranderdoelen:

1. de effecten van klimaatverandering op het Waddengebied beter in beeld brengen;
2. de kustzone op een klimaatadaptieve en integrale wijze versterken;
3. het zoete water langs de kust en op de eilanden beter vasthouden;
4. de natuur (en andere functies) robuuster maken voor klimaatverandering;
5. het zandvolume in de kust op orde houden en laten meegroeien met de zeespiegelstijging.

2.5. Energietransitie

Het deelprogramma Energietransitie richt zich op het goed begeleiden van de energietransitie in het Waddengebied. Daarbij werken we vanuit twee veranderdoelen:

1. de energietransitie (en de kansen die deze transitie biedt) zo vormgeven dat de impact hiervan past bij de hoofddoelstellingen voor de Waddenzee en het Waddengebied;
2. de ontwikkeling en toepassing van innovatieve energieoplossingen stimuleren, gericht op energieneutraliteit en zelfvoorzienendheid van de Waddeneilanden en andere delen van het Waddengebied (incl. bijbehorende energie-infrastructuur).

2.6. Leefbaar Waddengebied

Het vraagstuk van leefbaarheid is op de Waddeneilanden anders dan in de kustzone. Initiatieven die (mede) gericht zijn op het versterken van de leefbaarheid langs de vaste wal kust zijn vooral gericht op recreatie en toerisme, en staan beschreven in deelprogramma (2.7). Ook andere sectoren zoals de land- en tuinbouw, de reeds aanwezige maakindustrie, visserij en havenactiviteiten leveren een bijdrage aan de behoud en versterking van de leefbaarheid van het Waddengebied. Voor de Waddeneilanden sluiten de doelen voor leefbaarheid aan bij het Programma Brede Welvaart Waddeneilanden. In dit programma hebben de vijf Waddeneilanden hun krachten gebundeld.

2.7. Recreatie en Toerisme

Het deelprogramma Recreatie en Toerisme is gebiedsgericht geformuleerd, omdat de situatie en doelgroepen voor recreatie en toerisme per gebied sterk verschillen. Daarbij werken we - verdeeld over de vier deelgebieden - vanuit de volgende 12 veranderdoelen:

Waddenkust

1. meer recreatieve toeristische voorzieningen langs de Waddenkust bieden, passend bij de lokale doelen en ruimtelijke principes;

2. de kustzone integraal benaderen;
3. de recreatieve verbindingen langs en naar de kust verbeteren;
4. de beleving van de havens en havenplaatsen verbeteren.

Waddeneilanden

1. een duurzamere balans op de eilanden creëren tussen de ontwikkeling van recreatie en toerisme en de effecten op leefbaarheid, landschap, natuur, cultuur, drinkwater- en energievoorziening;
2. het recreatieaanbod op de Waddeneilanden versterken met als uitgangspunt kwaliteit voor kwantiteit;
3. inzetten op verduurzaming van het recreatieve aanbod en het vervoer;
4. een bredere economische basis op de eilanden realiseren, aanvullend op recreatie en toerisme.

Waddenzee

1. de (vaar)recreatie op de Waddenzee en het tegengaan van verstoring beter met elkaar in balans brengen.

Waddenkust, Waddenzee en Waddeneilanden

1. de bewustwording van de natuur- en landschapswaarden van het Werelderfgoed vergroten;
2. de natuurbeleving duurzamer en verantwoord maken met beter gastheerschap;
3. de ervaring van bezoekers van het Waddengebied beter laten aansluiten bij de verwachtingen.

2.8. Havens

Het deelprogramma Havens richt zich op het verder ontwikkelen van de Waddenhavens als duurzame economische dragers van het gebied. Daarbij werken we vanuit vijf veranderdoelen:

1. de transitie naar duurzamere havens realiseren, met het Werelderfgoed als inspiratie;
2. de transitie naar specialisatie versnellen;

3. de economische toegevoegde waarde vergroten door betere logistieke verbindingen, meer werkgelegenheid en verduurzaming van het transport;
4. ruimte voor transitie bieden;
5. het vestigingsklimaat versterken.

2.9. Landbouw

Het deelprogramma Landbouw richt zich op een excellerende agrarische sector in het Waddengebied die tegelijkertijd optimaal anticipeert op de natuur- en landschapsdoelen. Daarbij werken we vanuit zeven veranderdoelen:

1. de excellente (export)positie van de landbouw als producent van hoogwaardig voedsel versterken;
2. klimaatbestendige landbouw versterken;
3. de landbouw verder verduurzamen;
4. de landbouw verbreden met agrarisch natuurbeheer;
5. aanvullende verdienmodellen voor een toekomstbestendige landbouw zoeken;
6. de band tussen landbouw en burgers versterken;
7. de bijdrage vanuit de landbouw aan de energietransitie en biobased economie vergroten.

2.10. Visserij

Het deelprogramma Visserij richt zich op het versterken van de positie van de beroepsmatige visserij in het Waddengebied, anticiperend op de natuurdoelen in het Werelderfgoed. Daarbij werken we vanuit drie veranderdoelen:

1. de toekomst van de visserij in het Waddengebied zeker stellen;
2. beter samenwerken met natuurorganisaties en natuurbeheerders;
3. meebewegen met de natuur, de seizoenen en de oogstmogelijkheden in de Waddenzee.

2.11. Overige activiteiten

Het deelprogramma Overige activiteiten richt zich op de overige thema's die in het Waddengebied spelen.

Daarbij werken we vanuit vijf veranderdoelen:

1. de impact van defensieactiviteiten op het Waddengebied verminderen;
2. de impact van diepe delfstoffenwinning in het Waddengebied verminderen;
3. de impact van calamiteiten op het Waddengebied verminderen;
4. de impact van grondstoffenwinning in de Waddenzee verminderen;
5. de impact van luchtvaartactiviteiten op het Waddengebied verminderen.

3

Programma-initiatieven in 2021-2026

3

Programma-initiatieven in 2021-2026

Dit hoofdstuk geeft per deelprogramma een overzicht van de UP-initiatieven voor de programmaperiode 2021-2026. De basis hiervoor hebben de partijen in de Agenda van december 2020 gelegd. Bij de uitwerking van de 'veranderdoelen' in het Doelendocument zijn echter meer initiatieven ontstaan en zijn initiatieven nader toegespitst.

De initiatieven waar de partijen mee aan de slag gaan, staan in de blauwe kaders (UP1, UP2 etc.). Daaronder staan andere initiatieven binnen en buiten dit Uitvoeringsprogramma die ook aan het betreffende deelprogramma bijdragen. Tot slot volgt een overzicht van de onderwerpen/schuurpunten waarover de partijen verder met elkaar in gesprek gaan. Een uitgebreidere uitwerking van de initiatieven staat in hoofdstuk 4.

3.1. Natuur van Wereldklasse

De hoofddoelstelling voor de Waddenzee is 'een duurzame bescherming en ontwikkeling van de Waddenzee als natuurgebied en het behoud van het unieke open landschap'. De inzet is daarmee een rijke Waddenzee waarbij het voedselweb en de belangrijke functies van de Waddenzee binnen de flyway en swimway zich kunnen herstellen.

In het verlengde van de strategieën uit de Agenda werken we in dit deelprogramma Natuur van Wereldklasse vanuit zes veranderdoelen:

1. de natuurlijke dynamiek vergroten;
2. de omstandigheden voor biobouwers en andere onderwater-habitats verbeteren;
3. de ecologische samenhang in het Waddengebied verbeteren;
4. slimmer omgaan met sediment en de impact van andere menselijke ingrepen in het systeem verminderen;
5. de kennis over het Waddenecosysteem vergroten;
6. de internationale samenwerking versterken.

De opgaven, doelen en strategieën zijn beschreven in de Agenda. Met het Uitvoeringsprogramma wordt uitwerking gegeven aan deze strategieën. De minister voor Natuur en Stikstof heeft recent aangegeven dat de natuur sterk onder druk staat, zich onvoldoende herstelt en de ambitie uitgesproken om de natuur van de Waddenzee te versterken en daarvoor een Beleidskader natuur Waddenzee te zullen opstellen (Tweede Kamer, 20 december 2022). Het Beleidskader draagt bij aan de hoofddoelstelling van de Waddenzee zoals beschreven in de Agenda. Er wordt beoogd er met het beleidskader voor te zorgen dat de natuur van de Waddenzee niet nog meer onder druk komt te staan, niet verder achteruitgaat maar juist sneller herstelt. Het Beleidskader is één van de initiatieven uit dit Uitvoeringsprogramma.

Hier gaan we mee aan de slag

In dit deelprogramma werken de partijen in de periode 2021-2026 aan de volgende initiatieven:

UP1. Beleidskader natuur Waddenzee

De partijen geven verder uitwerking aan het principe dat Economie en Ecologie elkaar versterken, passend binnen de hoofddoelstelling voor de Waddenzee en de ecologische principes van de Agenda. Menselijk medegebruik en ecologie moeten waar nodig beter in balans komen om de Waddennatuur te kunnen behouden en ontwikkelen. Daartoe ontwikkelen we het Beleidskader Natuur Waddenzee.

UP2. Natuurbeheer, -herstel en -ontwikkelings

In programma's als Natura 2000, KRW, PAGW en het IKW/Waddenfonds werken partijen gezamenlijk aan actief natuurherstel. De aandacht richt zich

de komende periode specifiek op versterking van onderwaternatuur en bovenwaternatuur. De Beheerautoriteit Waddenzee (Beheerautoriteit) werkt met beheerders aan een gezamenlijk Integraal Beheerplan (IBP) Waddenzee met als doel bij te dragen aan de verbetering van de natuurkwaliteit door samenhang tussen het natuur-, vis- en waterbeheer te bevorderen en de samenwerking tussen beheerders te verbeteren. In UP2 zal aandacht zijn voor de verbinding tussen de verschillende trajecten en de kansen die dat kan gaan bieden voor de natuur en ook voor wat aanvullend nodig is om tot natuurherstel te komen. Hierbij zal het Integraal beleidskader Natuur Waddenzee worden benut. Relevante stakeholders worden hierbij betrokken.

Andere initiatieven in dit Uitvoeringsprogramma die bijdragen aan de veranderdoelen van dit deelprogramma zijn onder meer:

- organisatie kennishouding en opstellen Kennisagenda (UP24);
 - onderzoek naar ecologische effecten van klimaatverandering (UP7);
 - integrale aanpak kustzone (UP8 t/m 11);
 - ontwikkeling zoetwaterstrategie landbouw (UP19).
- Deze zijn beschreven bij de andere deelprogramma's.

Andere relevante initiatieven buiten dit Uitvoeringsprogramma waar we de verbinding mee zoeken zijn onder meer:

- Investeringskader Waddengebied en Waddenfonds;
- Programmatische Aanpak Grote Wateren;
- Integraal Beheerplan Waddenzee;
- Natura 2000 Beheerplannen;
- Trilaterale samenwerking voor de Waddenzee.

Hier zetten we het gesprek in de planperiode over voort (zie ook hoofdstuk 10)

- het tegengaan van en omgaan met verzilting van landbouwgrond (incl. buitendijkse zomerpolders in noordoost Fryslân) in relatie tot binnendijkse en buitendijkse (natuur)initiatieven;
- het mogelijke beslag op landbouwgrond in relatie tot binnendijkse (natuur)initiatieven;
- omgaan met het terugdringen van bodemberoering en het herstel van onderwaternatuur en biobouwers;
- het omgaan met sluiting van gebieden voor herstel van onderwaternatuur en het streven naar een duurzame toekomstbestendige visserij.

3.2. Landschap en cultureel erfgoed

Het Waddengebied heeft een bijzonder landschap en een rijke, bewogen historie. Nergens anders in Nederland zijn rust, ruimte en nachtelijke duisternis zo goed beleefbaar als in het Waddengebied. Behoud en ontwikkeling van de unieke waarden van het landschap is dan ook een hoofddoelstelling voor het Waddengebied. Daarnaast heeft het Waddengebied krachtige lokale identiteiten, die zichtbaar zijn in de gebruiken, bebouwing, cultuurlandschappen en archeologie. Dit cultureel erfgoed geeft de toekomst een verleden.

In het verlengde van de strategieën van de Agenda werken we in het deelprogramma Landschap en cultureel erfgoed vanuit vier veranderdoelen:

1. het landschap in het Waddengebied gericht behouden en versterken;
2. de zichtbaarheid en robuustheid van historische verbindingen, landschappelijke kwaliteiten en cultureel erfgoed gericht vergroten;
3. waarden als openheid, duisternis, stilte en rust effectiever beschermen;
4. de maritieme archeologie beter beschermen en het maritiem erfgoed benutten.

Hier gaan we mee aan de slag

In dit deelprogramma werken de partijen in de periode 2021-2026 aan de volgende initiatieven:

UP3. Inrichting Waddenatelier

In dit atelier verkennen partijen samen met ontwerpend onderzoek hoe ontwikkelingen in het Waddengebied zijn in te passen: hoe kan een plan de ruimtelijke kwaliteit van het Waddengebied versterken, passend bij de bestaande kwaliteiten van de Basiskaart Landschap en Erfgoed en de ruimtelijk vertrekpunten?

UP4. Uitwerking kernwaarden Waddengebied

Rust, ruimte en stilte zijn belangrijke landschappelijke kernwaarden van de Waddenzee binnen het Waddengebied. In reactie op de motie-Dik-Faber en De Groot (TK 2020/21, 35-570 XII, nr. 82) werken de partijen de kernwaarden uit in criteria en afwegingskaders. In aanvulling op de kernwaarden doen ze dit ook voor duisternis (of donkerte).

Een ander initiatief in dit Uitvoeringsprogramma dat bijdraagt aan de veranderdoelen van dit deelprogramma is:

- mogelijkheid energietransitie Waddengebied (UP12);
- organisatie kennishouding en opstellen Kennisagenda (UP24).

Een ander relevant initiatief buiten dit Uitvoeringsprogramma waar we de verbinding mee zoeken is:

- Investeringskader Waddengebied en Waddenfonds.

Hier zetten we het gesprek in de planperiode over voort (zie ook hoofdstuk 10)

- de wens om de kenmerkende openheid van het Waddengebied te waarborgen en de noodzaak om de energietransitie te accommoderen, met input van het Waddenatelier en de uitwerking van de kernwaarden;
- de wens om kernwaarden als rust, stilte en donkerte te behouden en het waarborgen van een vitaal landelijk gebied met vitale sectoren.

3.3. Bereikbaarheid

Goede en betrouwbare bereikbaarheid in het Waddengebied is een basisvoorziening voor bewoners en bezoekers, op de eilanden en langs de kust. Het is een voorwaarde voor een goed vestigingsklimaat voor bedrijven en voor recreatie en toerisme.

In het verlengde van de strategieën uit de Agenda werken we in het deelprogramma Bereikbaarheid vanuit vier veranderdoelen:

1. de bereikbaarheid garanderen;
2. de mobiliteit verduurzamen;
3. het vaargeulonderhoud optimaliseren;
4. nieuwe mobiliteitsoplossingen voor de lange termijn ontwikkelen: emissieloos, impactarm en adaptief.

Hier gaan we mee aan de slag

In dit deelprogramma werken de partijen in de periode 2021-2026 aan de volgende initiatieven:

UP5. Duurzame mobiliteit Waddengebied

Vanaf 2022 wordt met betrokken partijen bekeken of en op welke wijze uitvoering gegeven kan worden aan de in februari 2022 gepubliceerde Transitieschets Duurzame Mobiliteit Waddengebied. Te denken valt aan:

- mobiliteitsplannen voor vervoer naar de (veer)haven, naar/van de eilanden en op de eilanden met aandacht voor o.a. (het scheiden van) vervoersstromen, de aard van het vervoer, voor- en na-vervoer;
- (bijdragen aan) technologische ontwikkelingen voor (veer)boten, zoals emissieloos, ondiep, impactarm en innovatieve vlootconcepten.

UP6. Vervolgonderzoek Bereikbaarheid Ameland 2030

Er wordt reeds gewerkt aan een vervolgonderzoek bereikbaarheid Ameland 2030. Het vervolgonderzoek heeft als doel te komen tot een betrouwbare en duurzame oplossing voor de veerverbinding tussen Holwerd en Ameland. Het streven is het onderzoek in 2023 af te ronden, waarna besluitvorming kan plaatsvinden.

UP23. Ecosysteemgericht baggeren

Eén van de doelstellingen uit de Agenda is Slimmer omgaan met baggeren in de Waddenzee door minder te baggeren en de gevolgen van baggeren en verspreiden van bagger te verminderen, zonder dat dit ten koste gaat van de bereikbaarheid van de havens en de eilanden. In dit initiatief zal bekeken worden welke maatregelen mogelijk zijn om de impact van baggeren te verminderen en natuurherstel te bevorderen.

Andere initiatieven in dit Uitvoeringsprogramma die bijdragen aan de veranderdoelen van dit deelprogramma zijn onder meer:

- Green shipping (UP17);
- Programma Brede welvaart Waddeneilanden, lijn Optimaal Bereikbaar & Verbonden (UP13).

Andere relevante initiatieven buiten het Uitvoeringsprogramma waar we de verbinding mee zoeken zijn onder meer:

- concessie Waddenveren West en Oost 2029;
- concessieverlening ov-vervoer op de eilanden en de vaste wal 2024;
- convenant 'Zero emissie Mobiliteit Waddeneilanden';
- vervoersvisie Ameland en andere eilanden;
- diverse projecten in het kader van Investeringskader Waddengebied en Waddenfonds.

Hier zetten we het gesprek in de planperiode over voort (zie ook hoofdstuk 10)

- omgaan met het terugdringen van bodemberoering en het herstel van onderwaternatuur en biobouwers;
- mogelijkheden voor slimmer baggeren en het verspreiden van sediment met minder impact op natuur of een bijdrage aan natuurherstel;
- bevorderen van duurzame mobiliteit in het Waddengebied.

3.4. Klimaatverandering

Klimaatverandering en zeespiegelstijging hebben gevolgen voor het Waddengebied en zijn bewoners, op korte, middellange en lange termijn. Zo zullen er effecten zijn op de dynamiek van droogvallende wadplaten in de Waddenzee, het open landschap, het ecosysteem en de landbouw. Klimaatverandering leidt ook tot een grotere kans op wateroverlast door veranderende neerslagpatronen, overstromingsrisico's vanuit zee en vanuit de boezem, versterkte zoutindringing, langere perioden van droogte en temperatuurstijging.

In het verlengde van de strategieën uit de Agenda werken we in dit deelprogramma vanuit vijf adaptieve veranderdoelen:

1. de effecten van klimaatverandering op het Waddengebied beter in beeld brengen;
2. de kustzone op een klimaatadaptieve en integrale wijze versterken;
3. het zoete water langs de kust en op de eilanden beter vasthouden;
4. de natuur (en andere functies) robuuster maken voor klimaatverandering;
5. het zandvolume in de kust op orde houden en laten meegroeien met de zeespiegelstijging.

Het tegengaan van van klimaatverandering (mitigatie) en de negatieve effecten daarvan (adaptatie) is onderdeel van de deelprogramma's Energietransitie, Landbouw en Overige activiteiten.

Hier gaan we mee aan de slag

In dit deelprogramma werken de partijen in de periode 2021-2026 aan de volgende initiatieven:

UP7. Onderzoek ecologische effecten klimaatverandering

De ministeries van LNV, IenW en EZK, de provincies Noord-Holland, Fryslân en Groningen (via het Waddenfonds) en de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) investeren met een speciaal onderzoeksprogramma de komende vijf jaar vier miljoen euro in kennisontwikkeling voor het Waddengebied, met de focus op de effecten van klimaatverandering op het Waddengebied.

Programma's in de kustzone

De Waddenprovincies werken samen met gemeenten, waterschappen Rijkswaterstaat en andere partijen actief aan een integrale gebiedsontwikkeling van de Waddenkust. Het gaat dan om de wijze waarop meer integraal invulling kan worden gegeven aan verschillende grote opgaven langs de kust zoals waterveiligheid, landbouw, de zoetwatervraag, natuurherstel, leefbaarheid en versterking van de recreatie. Daaraan wordt deels al separaat vorm gegeven in een viertal provinciaal georiënteerde programma's:

UP8. Programma Eems-Dollard 2050, 2e tranche 2021-2026

In het Programma Eems-Dollard 2050 (ED2050) werken overheden, natuur- en milieuorganisaties en bedrijven aan herstel van het Eems-estuarium. Ze werken aan het verminderen van de vertroebeling door slib te onttrekken en nuttig toe te passen en de sedimentatie binnen- en buitendijks te versterken. Langs de randen van het estuarium vindt natuurherstel plaats in combinatie met slibvang, recreatie en waterveiligheid.

UP9. Versterken Lauwersmeergebied

Het Lauwersmeergebied is een Natura2000 gebied dat ligt op de grens van de provincies Fryslân en Groningen en grenst aan het Werelderfgoed Waddenzee. Een deel van het gebied is aangewezen als Nationaal Park. Het Lauwersmeer een belangrijke schakel in de berging en afvoer van water uit Groningen, Fryslân en Drenthe. Naast natuur wordt het gebied gebruikt voor landbouw-, recreatie- en defensieactiviteiten. De haven van Lauwersoog maakt deel uit van het gebied. Partijen in de Stuurgroep werken samen aan een Toekomstagenda met daarin de gebiedsopgaven voor de komende jaren voor het Lauwersmeergebied.

UP10. Programma Friese Waddenkust

Het Fries Programma Waddenkust zet in op het samenbrengen van de opgaven en regionale doelen in het gebied, en slaat een brug tussen beleid en (regionale) uitvoering. De (aankomende) dijkverbeteringen aan de Friese kust spelen een grote rol in de integrale gebiedsontwikkeling. Tussen Koehool en Lauwersmeer wordt onder het motto "dijk versterkt, randen verzacht en gebied verrijkt" gewerkt aan een integraal ontwerp voor de kustzone. Hierbij werken betrokken overheden en stakeholders zowel ambtelijk als bestuurlijk nauw samen onder de noemer '1DYK'. In een later stadium volgt het westelijke deel van de Friese Waddenkust (Zurich-Koehool).

UP11. Ontwikkeling Noord-Hollandse Waddenkust (Waddenbaai)

Voor het gebied rond het Amstelmeer in de Kop van Noord-Holland zijn verschillende denkrichtingen in beeld voor de toekomstige ontwikkeling (o.a. Waddenbaai). In deze programmaperiode vindt aan de hand van deze denkrichtingen de dialoog met de partijen in het gebied plaats, om te komen tot een gezamenlijk (uitvoerings)perspectief.

Een ander initiatief in dit Uitvoeringsprogramma dat bijdraagt aan de veranderdoelen van dit deelprogramma is:

- Ontwikkeling zoetwaterstrategie voor de landbouw (UP18).

Andere relevante initiatieven buiten het Uitvoeringsprogramma waar we de verbinding mee zoeken zijn onder meer:

- Deltaplan Zoetwater;
- diverse MIRT-trajecten voor dijkversterking in het Waddengebied;
- regionale klimaatadaptatiestrategieën (RAS), waaronder de Friese Klimaatatlas;
- Deltaplan Ruimtelijke adaptatie;
- Deltaprogramma Waddengebied;
- Programmatische Aanpak Grote Wateren (PAGW);
- project klimaatadaptief handelen Terschelling (VHL, Deltares, WUR).

Hier zetten we het gesprek in de planperiode over voort (zie ook hoofdstuk 10)

- Langetermijnscenario's voor de effecten van klimaatverandering op de natuur, morfologie, buitendijkse gebieden en het gebruik van het Waddengebied.
- Een weloverwogen integrale aanpak voor de gebiedsontwikkeling van de vastewal Waddenkust door de gezamenlijke Provincies.

3.5. Energietransitie

De energietransitie staat nationaal en internationaal vol op de agenda. Het kabinet wil in 2030 de uitstoot van CO₂ met minimaal 49 procent hebben verminderd. In 2021 hebben de regio's de eerste versies van de RES'en (RES1.0) en bijhorende zoekgebieden vastgesteld, als bod voor de productie van duurzame energie. De regio's werken nu aan de verdere besluitvorming. De grote uitdaging voor het Waddengebied is om de energietransitie vorm te geven in een kwetsbaar gebied. Hoe verhouden de ambities van de regio om "zelfvoorzienend" te zijn en "koploper te zijn in de energietransitie" zich tot de natuur- en landschappelijke kernwaarden, zoals een open landschap en de functie van de landbouw als voedselproducent.

Het deelprogramma Energietransitie richt zich op het goed begeleiden van de energietransitie in het Waddengebied. Daarbij werken we vanuit twee veranderdoelen:

1. de energietransitie (en de kansen die deze transitie biedt) zo vormgeven dat de impact hiervan past bij de hoofddoelstellingen voor de Waddenzee en het Waddengebied;
2. de ontwikkeling en toepassing van innovatieve energieoplossingen stimuleren, gericht op energieneutraliteit en zelfvoorzienendheid van de Waddeneilanden en andere delen van het Waddengebied (inclusief een goede energie-infrastructuur).

Hier gaan we mee aan de slag

In dit deelprogramma werken de partijen in de periode 2021-2026 aan de volgende initiatieven:

UP12. Mogelijkheden energietransitie Waddengebied

Ambitie van het initiatief 'Mogelijkheden energietransitie Waddengebied' is een gezamenlijk beeld te schetsen van de manier waarop de energietransitie in het Waddengebied nu en in de toekomst zó vormgegeven kan worden dat deze past bij de hoofddoelstellingen voor de Waddenzee en het Waddengebied, zoals geformuleerd in de Agenda. Dit beeld wordt vertaald in een handreiking (inclusief ondersteunend beeldmateriaal en een aanzet voor een afwegingskader) die ondersteuning en inspiratie biedt bij landelijke, regionale en lokale beleidskeuzes en gebiedsprocessen. Op deze manier vindt een verdieping en verbreding plaats van de cluster-vensterbenadering.

Hier zetten we het gesprek in de planperiode over voort (zie ook hoofdstuk 10)

- de wens om de kenmerkende openheid van het Waddengebied te behouden en de noodzaak om de energietransitie te accommoderen, met de uitwerking van de kernwaarden als input;
- de tracékeuze en technieken voor de aanlanding van windenergie die is opgewekt op de Noordzee, in het kader van PAWOZ (voor de 4,7GW in circa 2031) en VAWOZ 2040 (voor eventuele aanlandingen daarna);
- de uitwerking van voorwaarden voor de opschaling van experimenten met nieuwe vormen van energieopwekking in het Waddengebied. Dit mede in relatie tot de ambitie van de Waddeneilanden om zelfvoorzienend te zijn op het gebied van energie.

Andere initiatieven in dit Uitvoeringsprogramma die bijdragen aan de veranderdoelen van dit deelprogramma zijn onder meer:

- Inrichting Waddenatelier (UP3);
- Uitwerking kernwaarden Waddengebied (UP4);
- Programma Brede Welvaart Waddeneilanden (UP13).

Andere relevante initiatieven buiten het Uitvoeringsprogramma waar we de verbinding mee zoeken zijn onder meer:

- RES2.0 Noord-Holland Noord, Groningen en Fryslân;
- Programma Aanlanding Windenergie op Zee (PAWOZ);
- omgevingsvisies en energieprogramma's van overheden;
- transitievisies warmte eiland- en kustgemeenten.

3.6. Leefbaar Waddengebied

De leefbaarheid van het Waddengebied staat onder druk, onder meer door ontgroening en vergrijzing, zorgen over de bereikbaarheid van voorzieningen en een disbalans op de arbeidsmarkt. De ligging aan zee en de daarmee samenhangende beperkingen voor de bereikbaarheid en soms eenzijdige economie versterken de leefbaarheidsproblematiek. Tegelijk biedt de ligging aan het Werelderfgoed Waddenzee kansen voor het versterken van recreatie en toerisme en daarmee voor het versterken van de leefbaarheid van het gebied.

Hier gaan we mee aan de slag

Het vraagstuk van leefbaarheid op de Waddeneilanden is anders dan in de kustzone. Daarmee verschillen ook de oplossingsrichtingen. De initiatieven voor de leefbaarheid langs de vastewalkust staan bij het deelprogramma Recreatie en toerisme. In dit deelprogramma werken de partijen in de periode 2021-2026 aan de initiatieven voortkomend uit het Programma Brede Welvaart Waddeneilanden.

Andere initiatieven in dit Uitvoeringsprogramma die bijdrage aan de veranderdoelen van dit deelprogramma zijn onder meer:

- Duurzame mobiliteit Waddengebied (UP5);
- Vervolgonderzoek Bereikbaarheid Ameland 2030 (UP6);
- Mogelijkheden energietransitie Waddengebied (UP12);
- Programma versterking Recreatie en toerisme Waddenkust (UP14).

Een ander relevant initiatief buiten het Uitvoeringsprogramma waar we de verbinding mee zoeken is:

- Investeringskader Waddengebied (IKW).

UP13. Programma Brede Welvaart Waddeneilanden

Het Programma Brede Welvaart Waddeneilanden heeft als doel het perspectief voor leefbaarheid op de Waddeneilanden te vergroten. De eilanden hebben daarvoor een eigen programma uitgewerkt met 15 actielijnen, verdeeld over 5 programmalijnen:

1. Goed wonen en leven
2. Toekomstbestendig ondernemen en ontwikkelen
3. Optimaal Bereikbaar & Verbonden
4. Duurzame Energie
5. Circulaire Economie

3.7. Recreatie en toerisme

Recreatie en toerisme zijn de belangrijkste economische sectoren op de Waddeneilanden. Recreatie en toerisme dragen ook belangrijk bij aan het draagvlak voor de bescherming van het gebied. Langs de Waddenkust is het aandeel van recreatie in de totale werkgelegenheid nog steeds bescheiden, hoewel er wel sprake is van groei. De kustgemeenten willen recreatie en toerisme (beleving van het Waddengebied) stimuleren ten behoeve van de leefbaarheid en behoud van voorzieningen.

In het verlengde van de strategieën uit de Agenda werkt het deelprogramma Recreatie en toerisme - verdeeld over vier deelgebieden - vanuit twaalf veranderdoelen:

Waddenkust

1. meer recreatieve toeristische voorzieningen langs de Waddenkust bieden, passend bij de lokale doelen en ruimtelijke principes;
2. de kustzone integraler benaderen;
3. de recreatieve verbindingen langs en naar de kust verbeteren;
4. de beleving van de havens en havenplaatsen verbeteren.

Waddeneilanden

5. een duurzamere balans op de eilanden creëren tussen ontwikkeling van recreatie en toerisme en de effecten op leefbaarheid, landschap, natuur, cultuur, drinkwater- en energievoorziening;
6. het recreatieaanbod op de Waddeneilanden versterken met als uitgangspunt kwaliteit voor kwantiteit;
7. inzetten op verduurzaming van het recreatieve aanbod en het vervoer;
8. een bredere economische basis op de eilanden realiseren, aanvullend op recreatie en toerisme.

Waddenzee

9. de (vaar)recreatie op de Waddenzee en de verstoring beter met elkaar in balans brengen.

Waddenkust, Waddenzee en Waddeneilanden

10. de bewustwording van de natuurwaarden van het Werelderfgoed vergroten;
11. de natuurbeleving duurzamer en verantwoord maken met beter gastheerschap;
12. de ervaring van bezoekers van het Waddengebied beter laten aansluiten bij de verwachtingen.

Hier gaan we mee aan de slag

In dit deelprogramma werken de partijen in de periode 2021-2026 aan de volgende initiatieven:

UP14. Programma versterking recreatie en toerisme langs de Waddenkust

Met het programma 'Grenzeloos gebied, begrensd genieten' willen partijen een impuls geven aan duurzame regionale recreatie en toerisme langs de Waddenkust en de noordelijke IJsselmeerkust. Doelen zijn: de Waddenkust promoten als green destination, bewustwording natuur, landbouw, landschap en culturele waarden stimuleren, beleving en toerisme als economische drager versterken. Dit gebeurt door de initiatieven van private partijen, gemeenten, regionale marketingorganisaties, boeren en provincies te bundelen. Onder meer de Landschapstriënnale 2023 dient hierbij als springplank.

Andere initiatieven in dit Uitvoeringsprogramma die bijdragen aan de veranderdoelen van dit deelprogramma zijn onder meer:

- Integrale aanpak kustzone (UP8 t/m 11);
- Programma Brede Welvaart Waddeneilanden (UP13).

Andere relevante initiatieven buiten het

Uitvoeringsprogramma waar we de verbinding mee zoeken zijn onder meer:

- IKW Programma Versterken en Vermarkten (Visit Wadden) Werelderfgoed;

- Marconi Delfzijl;
- Holwerd aan Zee;
- plannen van bezoekerscentra, waaronder Werelderfgoedcentrum Lauwersoog;
- Coalitie Duurzame haven Lauwersoog en manifest Lauwersmeerkust;
- diverse initiatieven voor verbindingen langs/naar het wad, zoals Kiek over diek en Op paad lâns it waad;
- diverse dijkversterkingsprojecten;
- De Nieuwe Afsluitdijk;
- Prowad Link;
- IBP Waddenzee;
- provinciale en gemeentelijke toeristische beleidsplannen en daaraan gekoppelde acties;
- trilateraal actieplan Sustainable Tourism Strategy Werelderfgoed Waddenzee.

3.8. Havens

Verspreid langs de Waddenkust liggen grotere industrie-, veer- en visserijhavens, met daaromheen verschillende bedrijven. Deze clusters zijn belangrijk voor de economische ontwikkeling en zijn tevens een bron van werkgelegenheid.

In het verlengde van de strategieën uit de Agenda richt het deelprogramma Havens zich op het verder ontwikkelen van de Waddenhavens als duurzame economische dragers van het gebied. Daarbij werken we vanuit vijf veranderdoelen:

1. de transitie naar duurzamere havens realiseren, met het Werelderfgoed als inspiratie;
2. de transitie naar specialisatie versnellen;
3. de economische toegevoegde waarde vergroten door betere logistieke verbindingen, meer werkgelegenheid en verduurzaming van het transport;
4. meer ruimte voor transitie bieden;
5. het vestigingsklimaat versterken.

Hier gaan we mee aan de slag

In dit deelprogramma werken de partijen in de periode 2021-2026 aan de volgende initiatieven:

UP15. Maritieme ontwikkeling havenplaatsen

Met Marconi Delfzijl is in 2022 een integrale gebiedsontwikkeling afgerond, waarbij Delfzijl weer een sterkere verbinding krijgt met de Waddenzee. Ook in andere visserijhavens, havensteden en veerterminals lopen initiatieven om de maritieme wereld en de Waddenzee beter beleefbaar te maken. De kustgemeenten onderzoeken hoe integrale maritieme ontwikkeling, als onderdeel van het brede Programma Recreatie en toerisme langs de Waddenkust vorm kan krijgen.

UP16. Ecoport innovatieprogramma verduurzaming havens

Voor de reductie van de CO₂-uitstoot, het realiseren van de circulaire economie, vermindering van bedreigingen voor de natuur en het stimuleren van natuur in en om de havens, wordt het EcoPort innovatieprogramma verduurzaming havens opgezet.

UP17. Green shipping

De scheepvaart in het Waddengebied vaart nu bijna volledig op fossiele brandstof (diesel). Vanwege de prijs zal de sector niet snel overstappen op fossielvrije brandstof. In het programma Green Shipping wordt gewerkt aan de ontwikkeling en het testen van pilotsschepen die emissie- en fossielvrij kunnen varen.

UP18. Tijdelijke parkeerfaciliteit offshore installaties

De haven van Den Helder faciliteert de ombouw van offshore installaties om de offshore sector te verduurzamen. De haven biedt slechts ruimte voor één offshore platform. Doel van dit initiatief is te komen tot een faciliteit voor het tijdelijk parkeren van offshore installaties in de buurt van de haven van Den Helder.

Andere initiatieven in dit Uitvoeringsprogramma die bijdragen aan de veranderdoelen van dit deelprogramma zijn onder meer:

- Ontwikkeling Kop van Noord-Holland “Waddenbaai” (UP11);
- Verbeteren synergie tussen monitoring bij vergunningverlening en Basismonitoring (UP26);
- Duurzame mobiliteit Waddengebied (UP5);
- Organisatie kennishouding en opstellen Kennisagenda (UP24).

Andere relevante initiatieven buiten het Uitvoeringsprogramma waar we de verbinding mee zoeken zijn onder meer:

- Lloyds EcoPort certificering door ESPO;
- afstemming onderwijs en vraag naar arbeid;
- Programma Waddenzeehavens;
- IKW opgave Havenontwikkeling en natuurverbetering;
- evaluatie Pact van Marrum;
- verkenning slimmer baggeren en verspreiden van slib (ED2050);
- diverse initiatieven uit de havenvisies, zoals:
 - oplossen fileproblematiek Den Helder en Lauwersoog;
 - vestiging BioLNG-fabriek en verbeteren scheepvaartveiligheid in toegang naar Port of Harlingen;
 - update ROBAMCI-analyse zeesluis Delfzijl.

Hier zetten we het gesprek in de planperiode over voort (zie ook hoofdstuk 10)

- Havens en bereikbaarheid over land, zoals via sluizen, wegen, energie, etc.

3.9. Landbouw

Het agrarische landschap is onderdeel van de identiteit van het Waddengebied. Het kustgebied behoort bovendien tot de beste landbouwgebieden van Europa. De beschikbaarheid van zoetwater is van groot belang voor de landbouw, inclusief de zomerpolders in Noord-Fryslân buitendijks. Om ook in de toekomst perspectief te houden is het belangrijk zoetwater vast te houden, zuinig om te gaan met zoetwater en kennis te ontwikkelen over het omgaan met verzilting. Ook andere (ruimtelijke) ontwikkelingen stellen de landbouw voor opgaben, waarbij een zorgvuldige en transparante besluitvorming nodig is tegen de achtergrond van behoud van de sterke positie van de agrarische sector in het Waddengebied.

In het verlengde van de strategieën uit de Agenda werken we in het deelprogramma Landbouw vanuit zeven veranderdoelen:

1. de excellente (export)positie van de agrarische sector als producent van hoogwaardig voedsel versterken;
2. klimaatbestendige landbouw versterken;
3. de landbouw verder verduurzamen;
4. de landbouw verbreden met agrarisch natuurbeheer;
5. aanvullende verdienmodellen voor een toekomstbestendige landbouw zoeken.
6. de band tussen landbouw en burgers versterken;
7. de bijdrage vanuit de landbouw aan de energietransitie en biobased economie vergroten.

Hier gaan we mee aan de slag

In dit deelprogramma werken de partijen in de periode 2021-2026 aan het volgende initiatieven:

UP19. Ontwikkeling zoetwaterstrategie landbouw

De partijen ontwikkelen een solide zoetwaterstrategie voor het noordelijk kustgebied, incl. de zomerpolders buitendijks in noordoost Fryslân, om op korte en langere termijn te kunnen beschikken over voldoende en kwalitatief goed zoetwater voor de landbouw en andere gebruikers. De strategie gaat over het aanvoeren, vasthouden, verdelen en afvoeren van zoetwater én een efficiënt en effectief gebruik van zoetwater door de landbouw.

Andere initiatieven in dit Uitvoeringsprogramma die bijdragen aan de veranderdoelen van dit deelprogramma zijn onder meer:

- Ontwikkeling Noord-Hollandse Waddenkust (Waddenbaai) (UP11);
- Integrale aanpak kustzone (UP's 8 t/m 11);
- Mogelijkheden energietransitie Waddengebied (UP12);
- Organisatie kennishuishouding en opstellen Kennisagenda (UP24).

Andere relevante initiatieven buiten dit Uitvoeringsprogramma waar we de verbinding mee zoeken zijn onder meer:

- Actieplan plantgezondheid van de Brancheorganisatie Akkerbouw;
- Klimaatagenda BO Akkerbouw;
- Biodiversiteitsdoelen BO akkerbouw;
- Regiodeal Noordoost Fryslân;
- Programma zoet op zout;
- Kenniscentrum verzilting;
- NPLG;
- Landbouwakkoord;
- Regionale waterbeheerplannen.

Hier zetten we het gesprek in de planperiode over voort (zie ook hoofdstuk 10)

- tegengaan van en omgaan met verzilting van landbouwgrond in relatie tot binnen- en buitendijkse (natuur)ontwikkelingen;
- impact van binnendijkse en buitendijkse ontwikkelingen op een toekomstbestendige landbouw, onder meer met het instrument Impactanalyse.

3.10. Visserij

Visserij is een belangrijke inkomensbron voor bewoners van het Waddengebied en daarbuiten. De visserij is ingebed in de gemeenschappen en heeft naast een economische waarde ook een maatschappelijke en culturele waarde.

Het deelprogramma Visserij richt zich op het versterken van de positie van de beroepsmatige visserij in het Waddengebied waarbij volop ruimte blijft voor natuur. In het verlengde van de strategieën uit de Agenda werken we in het deelprogramma Visserij vanuit drie veranderdoelen:

1. de toekomst van de visserij in het Waddengebied zeker stellen;
2. beter samenwerken met natuurorganisaties en natuurbeheerders;
3. meebewegen met de natuur, de seizoenen en de oogstmogelijkheden in de Waddenzee.

Hier gaan we mee aan de slag

In dit deelprogramma werken de partijen in de periode 2021-2026 aan de volgende initiatieven:

UP20. Waddenzee Visserij Platform

De sector heeft in 2020 het initiatief genomen om het Waddenzee Visserij Platform op te richten waarin de sector samen met de natuurorganisaties aan een gezamenlijke toekomstvisie voor de gehele Waddenzeevisserij werkt. Vanuit het platform wordt stapsgewijs gewerkt aan bovenstaande doelen.

Andere initiatieven in dit Uitvoeringsprogramma die bijdragen aan de veranderdoelen van dit deelprogramma zijn onder meer:

- Green shipping (UP16);
- Maritieme ontwikkeling havenplaatsen (UP15);
- Beleidskader Natuur Waddenzee (UP1);
- Natuurbeheer, -herstel en -ontwikkeling (UP2);
- Onderzoek ecologische effecten klimaatverandering (UP7);
- Organisatie kennishuishouding en opstellen Kennisagenda (UP24).

Andere relevante initiatieven buiten dit Uitvoeringsprogramma waar we de verbinding mee zoeken zijn onder meer:

- Convenant mosseltransitie en natuurherstel;
- afspraken Viswad;
- Meerjarenaafspraken handkokkelvisserij;
- Meerjarenaafspraken oesterrappen.

Hier zetten we het gesprek in de planperiode over voort (zie ook hoofdstuk 10)

- sluiting van gebieden voor herstel van onderwaternatuur en streven naar een duurzame toekomstbestendige visserij;
- streven naar een geïntegreerde visserij die (ook in de vergunningverlening) kan meebewegen met de natuur en de seizoenen;
- wenselijkheid van het ontwikkelen van langetermijnscenario's voor de effecten van klimaatverandering op natuur, morfologie en het gebruik van het Waddengebied.

3.11. Overige activiteiten

Naast visserij, scheepvaart, recreatie en toerisme en landbouw vinden in het Waddengebied ook andere activiteiten plaats, zoals (diepe) delfstofwinning en defensieactiviteiten. Ook vinden activiteiten voor calamiteitenbestrijding plaats.

Het deelprogramma Overige activiteiten richt zich op deze overige activiteiten die in het Waddengebied spelen. Daarbij werken we vanuit vijf veranderdoelen:

1. de impact van defensieactiviteiten op het Waddengebied verminderen;
2. de impact van diepe delfstoffenwinning in het Waddengebied verminderen;
3. de impact van calamiteiten op het Waddengebied verminderen;
4. de impact van grondstoffenwinning in de Waddenzee verminderen;
5. de impact van luchtvaartactiviteiten op het Waddengebied verminderen.

Hier gaan we mee aan de slag

In dit deelprogramma werken de partijen in de periode 2021-2026 aan de volgende initiatieven:

UP21. Beleidsregels voor drones boven de Waddenzee en Noordzeekustzone

Het doel van dit initiatief is duidelijkheid te krijgen over regelgeving voor het vliegen met drones boven de Waddenzee en Noordzeekustzone. De partijen gaan na of aanvullende regels nodig zijn voor drones boven de Waddenzee en de Noordzeekustzone als onderdeel van het nieuwe nationale beleid, om in te kunnen spelen op nieuwe mogelijkheden en tegelijk de rust en de ruimte van de Waddenzee en Noordzeekustzone te beschermen.

UP22. Beperking risico's grote containerschepen boven de Waddeneilanden

In opdracht van het ministerie van IenW is onderzoek uitgevoerd naar de risico's van grote containerschepen boven de Waddeneilanden in verschillende weersomstandigheden. Naar aanleiding van dit onderzoek zijn in het kader van de Internationale Maritieme Organisatie (IMO) gesprekken gevoerd met de buurlanden. De landen werken nu in IMO-verband aan een niet-dwingend voorstel voor aanpassing van de bestaande routeringsmaatregelen boven de Wadden. Stakeholders hebben de wenselijkheid van maatregelen in trilatraal verband geagendeerd.

Andere initiatieven in dit Uitvoeringsprogramma die bijdragen aan de veranderdoelen van dit deelprogramma zijn onder meer:

- Onderzoek ecologische effecten klimaatverandering (UP7);
- Organisatie kennishuishouding en opstellen Kennisagenda (UP24).

Hier zetten we het gesprek in de planperiode over voort (zie ook hoofdstuk 10)

- de tracékeuze voor de aanlanding van windenergie die is opgewekt op de Noordzee;
- gaswinning onder de Waddenzee in de context van de nationale klimaatdoelen, het bevorderen van een betrouwbare en betaalbare energievoorziening in Nederland en het voorkomen van schade aan de natuur van de Waddenzee;
- de kansen voor het beperken van de effecten van bestaande en nieuwe defensieactiviteiten op de kernwaarden van het Waddengebied;
- beperking van risico's van grote containerschepen boven de Waddeneilanden;
- het benutten van slib voor klimaatadaptatie (ook buiten het Eems-Dollardgebied);
- het verkennen van de wenselijkheid en mogelijkheid voor afbouw van schelpenwinning;
- aanvullende apparatuur om de Waddenzee beter te beschermen tegen calamiteiten.

4

De UP-initiatieven uitgewerkt

4

De UP-initiatieven uitgewerkt

Dit hoofdstuk geeft een verdere toelichting op de 23 initiatieven die zijn genoemd in hoofdstuk 3. Er wordt aangegeven wie trekker is van het initiatief, welke partijen nog meer zijn betrokken, wat het beoogde eindresultaat is in 2026, de bijdrage aan de doelen van de Agenda, de voortgang tot nu toe, de vervolgplanning en de benodigde inzet voor uitvoering.

UP1. Beleidskader natuur Waddenzee

Initiatieftrekker en betrokkenen

Initiatieftrekker is het ministerie van LNV, in overleg met alle andere actoren in het Waddengebied. Het initiatief krijgt invulling via het te ontwikkelen Beleidskader Natuur Waddenzee. Hiermee is in het najaar van 2022 een start is gemaakt (Kamerbrief, Tweede Kamer d.d. 20 december Beleidskader natuur Waddenzee). Het beleidskader moet worden gezien in samenhang met de initiatieven voor natuurherstel (zie ook UP2), andere initiatieven binnen het Uitvoeringsprogramma en de te ontwikkelen routekaarten (zie hoofdstuk 10), en het werk ontwikkelen van een Integraal Beheerplan Waddenzee door de Beheerautoriteit (BAW).

Korte toelichting

Het gaat niet goed met de natuur in de Waddenzee. Het waddenecosysteem heeft door tal van oorzaken zijn natuurlijke veerkracht verloren. De toestand van de Waddenzee is van nature voortdurend in beweging, maar wordt ook beïnvloed door menselijke ingrepen in het verleden, huidige menselijke activiteiten en de

gevolgen van klimaatverandering. De gebiedsagenda beschrijft de verschillende ontwikkelingen uitvoeriger. In (delen van) de Waddenzee zijn de natuur en economie uit balans. Menselijk medegebruik en ecologie moeten weer in balans komen om de Waddennatuur te kunnen behouden en ontwikkelen. Dit initiatief draagt daaraan bij doordat partijen met elkaar in gesprek gaan over de passendheid van activiteiten en initiatieven binnen de hoofddoelstelling voor de Waddenzee, met oog voor de bredere doelstelling voor het Waddengebied en mogelijkheden om daarin sturing aan te brengen.

Beoogd resultaat

Het beoogd resultaat is uitgewerkt in een Kamerbrief. Voor de korte termijn wordt ingezet op gesprekken met de diverse actoren in het Waddengebied, het organiseren van het proces om te komen tot het beleidskader, het maken van een projectplan met mijlpalen, en het inrichten van een m.e.r.-traject. Deze zaken worden langs de lijn van de Kamerbrief uitgewerkt in samenwerking met de bestaande Waddengovernance.

Bijdrage aan doelen van de Agenda

Dit initiatief draagt bij aan de doelen van alle deelprogramma's.

Voortgang, planning en vervolg

In december 2022 is de Kamerbrief verschenen. In het Bestuurlijk Overleg van februari 2022 worden de contouren van het Plan van Aanpak besproken.

Kosten en capaciteit

Vooralsnog zijn er geen aanvullende kosten voor de ontwikkeling van het Beleidskader voorzien.

UP2. Natuurbeheer, -herstel en ontwikkeling

Initiatieftrekker en betrokkenen

Initiatieftrekker is het ministerie van LNV, in samenwerking met de Beheerautoriteit Waddenzee en de beheerders in het Waddengebied verenigd in het Beheerderscollectief Waddenzee. De stakeholders, waaronder de Coalitie Wadden Natuurlijk en de andere stakeholders, worden uitgenodigd om actief mee te werken aan het bereik van de gestelde doelen.

Korte toelichting

De afgelopen 100 jaar is de natuurkwaliteit van de Waddenzee als gevolg van menselijk ingrijpen en medegebruik sterk achteruitgegaan. Een deel van de Natura 2000 doelen (habitats en soorten) verkeert nog niet in een goede staat van instandhouding. Naast een grote afname van overgangsgebieden tussen land en water en zoet en zout, zijn biobouwers als zeegrasvelden, mosselbanken en riffen fors afgenomen. Tegelijk zal klimaatverandering (temperatuurstijging, verminder aanbod van zoetwater) naar verwachting gevolgen hebben voor de stop-over functie van de Waddenzee voor miljoenen vogels, als ook voor de samenstelling van vispopulaties. Meer frequent optredend hoogwater in het broedseizoen heeft een negatief effect op het broedsucces van toch al onder druk staande vogelpopulaties. Ook zal herstel van onderwaternatuur op zich laten wachten of in het geheel niet plaats vinden. De Agenda beschrijft de ontwikkelingen.

In het Doelendocument zijn verschillende veranderdoelen geformuleerd. De veranderdoelen vormen een kompas voor dit initiatief, waarbij de nadruk ligt op natuurontwikkeling en het creëren van rust op de bodem, het herstellen van verbindingen en het vergroten van de natuurlijke dynamiek. Daarnaast is er een opgave voor de bevordering van rust op specifieke locaties. Denk daarbij aan paai- en opgroeiplaatsen voor vis of aan foerageer- en broedplaatsen voor vogels, ook buiten de Waddenzee en Noordzeekustzone.

In verschillende programma's werken de partijen gezamenlijk aan actief natuurherstel en -ontwikkeling: onder meer in het Beheerplan Natura 2000 en de herziening daarvan, de Programmatische Aanpak Grote Wateren (PAGW), het Programma Eems-Dollard 2050 (ED2050), het Integraal Beheerplan Waddenzee, het Investeringskader Waddengebied (IKW) en het Waddenfonds. Gekeken zal worden of en zo ja waar op basis van de geformuleerde veranderdoelen en de doelen vanuit Natura 2000, KRW en PAGW, aan bovengenoemde programma's en lopende initiatieven, impulsen moeten worden gegeven.

Beoogd resultaat

Beoogd resultaat is meer samenhang en afstemming van de verschillende programma's en lopende initiatieven om de natuur van de Waddenzee te versterken. Dit wordt op een inzichtelijke manier ontsloten en de voortgang daarvan bewaakt.

Bijdrage aan de doelen van de Agenda

Het initiatief draagt bij aan de doelen voor:

- Natuur van Wereldklasse, veranderdoelen 1 t/m 4.

Voortgang

Er is een eerste inventarisatie van programma's en lopende initiatieven in het kader van natuurherstel en -ontwikkeling gemaakt. Daarnaast vinden sessies plaats om partijen op hetzelfde kennisniveau te brengen op het gebied van bodemberoering en de kansen voor natuurherstel. In het kader van de Programmatische Aanpak Grote Wateren (PAGW) wordt in opdracht van de ministeries van IenW en LNV, gewerkt aan streefbeelden voor die wateren, waaronder een streefbeeld voor de Waddenzee. Dit streefbeeld zal naar verwachting meer richting gaan geven en beoogt een nadere invulling te zijn van het bestaande streefbeeld voor natuur zoals beschreven in de Agenda.

Parallel hieraan werkt het ministerie van LNV momenteel aan een Beleidskader natuur Waddenzee (zie UP1). Partijen kijken samen hoe het beleidskader doorwerking krijgt in de uitwerking van dit initiatief.

Planning

In 2023 is er een overzicht van de verschillende programma's en lopende initiatieven vanuit beleid, beheer en herstel die in samenhang zullen gaan bijdragen aan een verbeterd natuurbeheer, -herstel en -ontwikkeling. De voortgang zal regelmatig worden gemonitord. Het 4 jaarlijkse, samen met Duitsland en Denemarken opgestelde, Quality Status Report (QSR) is voor de monitoring van de natuurkwaliteit van de Waddenzee een belangrijke graadmeter.

Vervolg

Het vervolg hangt sterk samen met de bovengenoemde programma's. Op basis van de voortgang en resultaten zullen partijen, inzetten op eventueel aanvullende projecten gericht op natuurherstel en -ontwikkeling om de doelen te bereiken.

Kosten en capaciteit

Nog niet bekend

UP 3. Inrichting Waddenatelier

Initiatieftrekker en betrokkenen

Initiatieftrekker zijn de Waddenprovincies, waarbij de provincie Groningen coördineert. Andere betrokken organisaties zijn kust- en eilandgemeenten en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE).

Korte toelichting

De landschappelijke en cultuurhistorische waarden zijn belangrijke en unieke kwaliteiten van het Waddengebied. Naar verwachting zal de druk op deze waarden de komende jaren sterk toenemen door een toenemende vraag naar ruimte voor duurzame energie en bedrijvigheid. Dat vraagt om zorgvuldigheid bij toekomstige inpassingsvraagstukken. Het Waddenatelier kan hierbij helpen door het betrekken en bundelen van de bij de betrokken partijen aanwezige expertise.

In het Waddenatelier willen we bestaande kennis en kunde samenbrengen en optimaal benutten voor toekomstige ruimtelijke vragen in het Waddengebied.

De gedachte is te komen tot versterkte samenwerking in een netwerkorganisatie. Het Waddenatelier is geen nieuw instituut, en ook geen eenmalige activiteit of evenement. Het atelier wil via een uitnodigende en inspirerende werkwijze een bijdrage leveren aan de borgen van de ruimtelijke kwaliteit van opgaven uit de Agenda. De adviezen van het atelier zijn niet bindend.

In het Waddenatelier verkennen partijen samen hoe ontwikkelingen zijn in te passen door middel van ontwerp onderzoek: hoe kan een plan de ruimtelijke kwaliteit van het Waddengebied versterken, passend bij de bestaande kwaliteiten. De Basiskaart Landschap en Erfgoed en de ruimtelijke vertrekpunten uit de Agenda vormen hiervoor de basis.

Beoogd resultaat

Doel van het Waddenatelier is een bijdrage te leveren aan het borgen van de ruimtelijke kwaliteit in het Waddengebied; vooral door kennis over gebied samen te brengen en te inspireren. Niet door te toetsen, maar door 'aan de voorkant' mee te denken over meer integrale oplossingen, vanuit de kwaliteiten van het Waddengebied. De beoogde resultaten van het Waddenatelier zijn:

1. een betere kwaliteit van advisering over Waddenbrede landschappelijke en cultuurhistorische vraagstukken, door:
 - het samenbrengen van partijen met kennis over landschap, cultureel en maritiem erfgoed en ruimtelijke kwaliteit;
 - het ontwikkelen van een kennis-samenwerkingsverband dat op basis van de ruimtelijke vertrekpunten kan adviseren (expertoordeel) over toekomstige inpassingsvraagstukken in het Waddengebied;
 - het verbeteren van de kwaliteit van besluitvorming over de ruimtelijke vraagstukken.
2. een zorgvuldige ruimtelijke vertaling van toekomstige ontwikkelingen in het Waddengebied, rekening houdend met de bestaande landschappelijke en cultuurhistorische waarden van het gebied.

Concreet resultaat is een operationeel Waddenatelier in de loop van 2023.

Bijdrage aan doelen van de Agenda

Het initiatief draagt bij aan de volgende doelen:

- Landschap en cultureel erfgoed, veranderdoel 1;
- Energietransitie, veranderdoel 1.

Ook andere opgaven in het Waddengebied met een ruimtelijke impact zijn relevant.

Voortgang

De provincies, kustgemeenten, eilanden, RCE en waterschappen hebben al verschillende gesprekken gevoerd. De samenwerking en de opzet van het Waddenatelier wordt in 2022 verder uitgewerkt.

Planning en vervolg

Het streven is om de inrichting van het Waddenatelier in de loop van 2023 af te ronden. Het Waddenatelier is dan ingebed in de organisatie van de Agenda en het Uitvoeringsprogramma.

Het Waddenatelier heeft raakvlakken met de Landschapstriënnale. Mogelijk dat het gedachtengoed en de manifestaties van de Landschapstriënnale een bijdrage kunnen leveren aan de totstandkoming van het Waddenatelier. Dit zal de komende tijd worden verkend.

Kosten en capaciteit

Voor het Waddenatelier gaan we uit van de inzet van kennis en kunde van de bestaande kwaliteitsteams van de Waddenprovincies en RCE. Uitgegaan wordt van een vaste kern van medewerkers met kennis en kunde van ruimtelijke kwaliteit en erfgoed. Daarnaast wordt gedacht aan een flexibele schil van deskundigen die een bijdrage kunnen leveren aan het advies. De samenstelling van de flexibele schil is afhankelijk van de opgave. Aanvullend op de inzet vanuit de deelnemende organisaties is externe ondersteuning nodig o.a. gedurende de opstartfase en bij het opzetten van het netwerk. De kosten hiervoor zijn nog niet opgenomen in de provinciale budgetten. De kosten worden geraamd op € 20.000,-.

UP4. Uitwerking kernwaarden Waddengebied

Initiatieftrekker en betrokkenen

De initiatieftrekker, het ministerie van IenW, voert dit initiatief uit in samenwerking met de Waddenprovincies.

Korte toelichting

Rust, ruimte en stilte zijn belangrijke landschappelijke kernwaarden van de Waddenzee binnen het Waddengebied. Als reactie op de motie van de Kamerleden Dik-Faber en De Groot (Kamerstukken 2020/21, 35 570 XII, nr. 82) vindt een verdere uitwerking van deze kernwaarden plaats in criteria en afwegingskaders. Dat gebeurt ook voor 'duisternis' (of donkerte), omdat dit ook als belangrijke kernwaarde van de Waddenzee te beschouwen is. Voor de uitwerking van de kernwaarde ruimte sluiten we aan bij de omschrijving van 'weidsheid/open horizon' in de Structuurvisie Waddenzee. Daarbij wordt ook de verbinding gelegd met het Dark Sky convenant.

Beoogd resultaat

Dit initiatief levert criteria op voor de kernwaarden rust, ruimte, stilte en donkerte. Hiermee ontstaat een duidelijk afwegingskader voor het beoordelen van initiatieven dat een vertaling krijgt in beleid en regelgeving.

Bijdrage aan doelen van de Agenda

Dit initiatief draagt bij het volgende doel:

- Landschap en cultuurhistorie, veranderdoel 3.

Voortgang

In 2021 heeft een eerste inventarisatie plaatsgevonden van de doorwerking van de kernwaarden van het Waddengebied in beleid. Daarbij was de conclusie is dat er te weinig heldere (regionale) beleidskaders zijn om de kernwaarden rust, ruimte (openheid), stilte en duisternis uit te werken in criteria en een duidelijk afwegingskader. De Waddenprovincies geven hier op dit moment verschillend invulling aan.

In 2022 heeft een project-startup plaatsgevonden vanuit IenW in samenwerking met de provincies en de Stichting Landschapstriënne. Vanuit de provincies wordt nu gewerkt aan een analyse van de kernwaarden (inhoudelijk, juridische doorwerking) een aanbevelingen voor versterking van de doorwerking van de kernwaarden in het beleid.

Op basis van deze analyse volgt een Plan van Aanpak.

Planning en vervolg

De volgende stappen zijn voorzien:

1. opstellen Plan van Aanpak in 2022;
2. uitvoeren verkenning van borging van de kernwaarden donkerte, rust, ruimte en stilte per Waddenprovincie;
3. bepalen of er aanvullende beleidsregels nodig zijn om tot een afwegingskader te komen en zo ja welke;
4. opstellen van criteria en afwegingskaders in samenwerking met de provinciale kwaliteitsteams en Waddenatelier i.o. 2024;
5. verankering van de criteria en afwegingskaders in beleid en regelgeving: 2025.

Kosten en capaciteit

Onderdeel van het Plan van Aanpak (stap 1) is een raming van de kosten en de benodigde capaciteit.

UP5. Duurzame mobiliteit Waddeneilanden

Initiatiefrekkers en betrokkenen

Rijkswaterstaat is initiatiefrekkers, in nauwe samenwerking met de Waddeneilanden, Provincie Fryslân, het ministerie van IenW vanwege hun verantwoordelijkheid voor de regionale bereikbaarheid, mobiliteit en de concessieverlening Waddenveren. Andere betrokken partijen zijn in ieder geval de vastewalgemeenten, de andere Waddenprovincies, havens, rederijen en beheerders. RWS zal in opdracht van het ministerie van IenW de follow up van de transitieschets op zich nemen.

Korte toelichting

De afgelopen jaren heeft het Programma naar een Rijke Waddenzee gewerkt aan de Transitieschets Duurzame mobiliteit Waddeneilanden. Deze is op 10 februari 2022 opgeleverd en gepubliceerd. De Transitieschets beschrijft de opgaven en biedt inhoudelijke en procesmatige bouwstenen voor de verdere verduurzaming van het transport naar de eilanden. Daarbij legt het ook een relatie met lopende initiatieven gericht op een duurzame mobiliteit, zoals green shipping, H2-certificering en een reserveringssysteem voor de havens van de eilanden.

De Transitieschets schetst een drietal urgente opgaven die de houdbaarheid van het huidige systeem onder druk zet: een toenemend baggerbezwaar, een fossiel gedreven mobiliteitssysteem en druk op de leefbaarheid op de eilanden vanwege toenemende verkeersbewegingen. Er is sprake van een meervoudige opgave die per (verbinding naar) Waddeneiland verschillend is.

Uitgangspunt is dat de Waddeneilanden ook in de toekomst optimaal bereikbaar blijven: veilig, beschikbaar en betrouwbaar. De Transitieschets zet in op een mobiliteitssysteem dat:

- past bij een Werelderfgoedgebied en duurzaam is;
- de unieke identiteit van de verschillende eilanden versterkt;
- in staat is mee te bewegen met de dynamiek van de Waddenzee;
- aanjager is voor een betekenisvolle economie en florerend toerisme;
- de mobiliteitsvraag faciliteert.

De Transitieschets beschrijft vier sporen waarlangs de transitierichting naar een emissieloos, impactarm en adaptief toekomstig mobiliteitssysteem vorm kan worden gegeven:

1. verduurzaming van de overtocht;
2. autoluwe overtochten en eilanden;
3. een duurzame en efficiënte logistieke keten;
4. gebiedsontwikkeling door samenhangende mobiliteitskeuzen passend bij de eilander identiteit.

Beoogd resultaat

De nieuwe concessie voor de Waddenveren voor de periode vanaf 2029 is een kans om een grote stap te maken in de verdere verduurzaming van de mobiliteit. Het streven is om in de aanloop naar de aanbesteding (rond 2026) hiervoor voldoende input te geven. Daarnaast levert de follow-up van de Transitieschets input voor het Nationaal Waterprogramma (NWP) voor de periode vanaf 2027.

Bijdrage aan doelen van de Agenda

Het initiatief draagt bij aan de volgende doelen:

- Bereikbaarheid, veranderdoelen 1, 3 en 4.

Voortgang

De Transitieschets is in februari 2022 afgerond en gepubliceerd. RWS zal in opdracht van het ministerie van IenW de follow up van de transitieschets op zich nemen.

Planning en vervolg

In 2023 verkent het ministerie van IenW en Rijkswaterstaat, in samenwerking met de andere partijen, hoe deze transitie verder gefaciliteerd kan worden. Een van de mogelijke vervolgstappen is het vormen van een Transitiealliantie om de verdere verduurzaming van de mobiliteit gezamenlijk aan te jagen en te faciliteren.

Om richting te geven aan bestaande programma's, projecten en beleid- en onderzoektrajecten zijn een aantal proceslijnen ontwikkeld ter indicatie in een routekaart. Hierbij kan de voorbereiding naar de nieuwe concessie Waddenveren (start aanbesteding 2024) als een hoofdproces worden gezien, maar ook het Programma Waddeneilanden i.o. biedt hiervoor mogelijk kansen.

Daarnaast is het wenselijk te verkennen of en op welke wijze 'gerichte innovatie' naar impactarme (ondiepe en emissieloze scheepvaart) al dan niet als onderdeel van de concessieverlening zijn plek kan krijgen.

Tegelijkertijd zal een verdere maatschappelijke dialoog plaats moeten vinden over de te stellen randvoorwaarden en uitgangspunten zoals het perspectief op de recreatieve ontwikkeling op de eilanden, de mate van bereikbaarheid per doelgroep, het wel/niet scheiden personen-en vracht, duurzaamheidseisen, etc.

Kosten en capaciteit

De partijen bekijken op basis van de Transitieschets wat de vervolgstappen zijn en bepalen vervolgens de kosten en capaciteit.

UP6. Vervolgonderzoek bereikbaarheid Ameland 2030

Initiatiefrekkers en betrokkenen

Initiatiefrekkers en opdrachtgever voor het Vervolgonderzoek Bereikbaarheid Ameland 2030 (VBA2030) is het ministerie van IenW. Opdrachtnemer is Rijkswaterstaat Noord-Nederland, die daarbij samenwerkt met de gemeenten Ameland en Noardeast Fryslân, de provincie Fryslân, het Wetterskip Fryslân, de omgeving, zoals inwoners, belangenorganisaties en experts.

Korte toelichting

De betrouwbaarheid van de vaarverbinding tussen Holwerd en Ameland staat onder druk. Geulen worden kleiner en langer door drempelvorming, uitbochting en het omhoogkomen van de wadbodem. Dit zijn natuurlijke processen. Hierdoor is over een steeds grotere lengte baggerwerk nodig om de geul op diepte en breedte te houden. Als gevolg hiervan neemt de druk op het ecosysteem toe en neemt de garantie voor een bevaarbare geul af. Een oplossing voor de bereikbaarheid van Ameland op de lange termijn is daarom wenselijk.

Het traject Lange Termijn Oplossingsrichtingen bereikbaarheid Ameland na 2030 (LTOA) heeft

drie oplossingsrichtingen opgeleverd waarvan twee in het Vervolgonderzoek bereikbaarheid Ameland 2030 (VBA 2030) een verdere uitwerking krijgen: optimalisatie van de bestaande situatie en verplaatsen van de vertrek- en aankomstlocatie.

Beoogd resultaat

Een betrouwbare en duurzame veerverbinding naar Ameland voor de periode na 2030.

Bijdrage aan doelen van de Agenda

Dit initiatief draagt bij aan het volgende doel:

- Bereikbaarheid, veranderdoel 4.

Voortgang

Het Vervolgonderzoek is eind 2021 gestart na de formele aanbesteding. Fase 1 is inmiddels afgerond.

Planning en vervolg

Het Vervolgonderzoek komt in twee fasen tot stand:

Fase 1:

- uitvoeren onderzoek naar morfologie, ecologie, mobiliteit en ruimtelijke kwaliteit;
- samenstellen van mogelijke oplossingen binnen de twee oplossingsrichtingen.

Fase 2:

- mogelijke oplossingen herijken en uitwerken;
- uitvoeren onderzoek naar de effecten van de mogelijke oplossingen;
- beoordelen van de mogelijke oplossingen.

Fase 1 is inmiddels afgerond. Het streven is het onderzoek in 2023 af te ronden, waarna besluitvorming kan plaatsvinden.

Kosten en capaciteit

De kosten voor het Vervolgonderzoek zijn gedekt. Het onderzoek brengt de uitvoeringskosten van de mogelijke oplossingen in beeld.

UP 23. Ecosysteemgericht baggeren in de Waddenzee

Initiatieftrekker en betrokkenen

Rijkswaterstaat is met de Waddenzeehavens initiatieftrekker, in nauwe samenwerking met de CWN. De Waddenacademie is betrokken in de rol van kennisregisseur.

Korte toelichting

Eén van de doelstellingen uit de Agenda is Slimmer omgaan met baggeren in de Waddenzee door minder te baggeren en de gevolgen van baggeren en verspreiden van bagger te verminderen, zonder dat dit ten koste gaat van de bereikbaarheid van de havens en de eilanden. In dit initiatief zal bekeken worden welke maatregelen de mogelijk zijn om de impact van baggeren te verminderen en natuurherstel te bevorderen.

Startpunten bij dit initiatief zijn de lopende onderzoeks- en kennisprogramma's en bagger gerelateerde projecten van Rijkswaterstaat en de Waddenzeehavens zoals het Kennisprogramma B&O Waddenzee, de NWO aanvraag bij WADSED, Deltares, Wageningen Marine Research en het Programma Building With Nature Waddenzeehavens. Er zal een gezamenlijke analyse worden gemaakt van de resultaten van de verschillende projecten om de leemtes in kennis te inventariseren. Het betreft zowel (voortgezet) morfologisch als ecologisch onderzoek en specifiek de onderlinge relaties.

Beoogd resultaat

Beoogde resultaten zijn praktische en concrete oplossings(richtingen) of voorstellen voor maatregelen om de impact van baggeren en verspreiden te verminderen.

Bijdrage aan doelen van de Agenda

Dit initiatief draagt bij aan de volgende doelen:

- Natuur van Wereldklasse, veranderdoel 2
Omstandigheden voor biobouwers en onderwaterhabitats verbeteren;

- Natuur van Wereldklasse, veranderdoel 4 Slimmer omgaan met sediment en impact in het systeem verminderen;
- Natuur van Wereldklasse, veranderdoel 5 Kennis Waddenecosysteem vergroten;
- Bereikbaarheid, veranderdoel 1 Bereikbaarheid garanderen;
- Bereikbaarheid veranderdoel 3 Vaargeulonderhoud optimaliseren .

Planning en vervolg

Waddenzeehavens, Rijkswaterstaat en CWN werken de kennisvragen verder uit. Vervolgens worden gesprekken met WUR en Deltares gevoerd om de mogelijkheden te verkennen.

Start in 2023.

Kosten en capaciteit

Financiën en capaciteit worden bepaald na de inventarisatie van kennisvragen. In de uitwerking wordt meegenomen wat binnen beschikbare budgetten en capaciteiten past en welke aanvullende financiering gevonden moet worden.

UP7. Onderzoek ecologische effecten klimaatverandering

Initiatieftrekker en betrokkenen

Initiatieftrekker is het ministerie van LNV. Een programmamteam van de Nationale Wetenschapsagenda (NWA) voert het initiatief uit. Het programmamteam heeft een voorzitter van de NWA en bestaat verder uit vertegenwoordigers van de ministeries van LNV en IenW, het Waddenfonds, het IKW-opgaveteam Waddenzee (namens de Waddenprovincies), de Waddenacademie en de Beheerautoriteit (vanwege de verantwoordelijkheid voor toegepaste kennis in beheer).

Korte toelichting

De ministeries van LNV, IenW en EZK, de provincies Noord-Holland, Fryslân en Groningen (via het Waddenfonds) en de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (via de Nationale

Wetenschapsagenda) investeren de komende vijf jaar € 4 miljoen in kennisontwikkeling voor het Waddengebied. Het onderzoeksprogramma focust op de ecologische effecten van klimaatverandering in het Waddengebied. Het programma levert kennis op voor de kennisvragen uit de Agenda en de Trilaterale onderzoeksagenda voor de Waddenzee. Ook komt met dit programma kennis beschikbaar over cumulatie van effecten van alle menselijke activiteiten op de waddennatuur.

Het NWA-programmamteam werkt de vorm van het programma en de inschrijvingsprocedure uit en stelt een stappenplan en planning op. De ambitie is het programma samen met Duitsland en Denemarken verder te ontwikkelen. Als er overeenstemming is over het plan van aanpak stellen de partijen de call for proposals op. Die komt uiteindelijk op de NWO-website te staan. Consortia kunnen vervolgens projectvoorstellen indienen.

Beoogd resultaat

Het initiatief levert kennis op over klimaatverandering in het Waddengebied (deelprogramma 4). Het onderzoeksprogramma vindt plaats onder begeleiding van het Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek.

Bijdrage aan de doelen van de Agenda

Het initiatief draagt bij aan het volgende doel:

- Klimaatverandering, veranderdoel 1.

Voortgang

Het NWA-programmamteam werkt een onderzoeksprogramma uit. Vervolgens wordt een onderzoekscall uitgezet, zo mogelijk met deelname van Duitsland en Denemarken.

Planning en vervolg

Verwachte start: medio 2023

De eerste resultaten komen naar verwachting vanaf 2024 beschikbaar.

Kosten en capaciteit

De financiering is geregeld.

Integrale aanpak in de kustzone van het Waddengebied (UP 8, 9, 10 en 11)

Inleiding

Het tempo van de klimaatverandering stelt de vastewal-kustzone van het Waddengebied in de periode tot 2050 (en daarna) voor grote uitdagingen op het gebied van waterveiligheid en waterbeheer. Daarnaast spelen er uitdagingen op het gebied van energie, leefbaarheid, landbouw, natuur, recreatie en toerisme en havenontwikkeling, met grote impact op het landschap. Mogelijk oplossingen voor de verschillende uitdagingen kunnen elkaar versterken, maar conflicteren soms ook met elkaar. Daarom zijn integrale, toekomstbestendige keuzes nodig: een integrale aanpak van de kustzone met alle betrokken partijen.

Rijk, provincies, waterschappen en gemeenten hebben een eigen verantwoordelijkheid binnen die integrale gebiedsontwikkeling. Waterschappen werken binnen het Hoogwaterbeschermingsprogramma (HWBP) aan het versterken van de Waddenzeedijken. Het Rijk investeert via de Programmatische Aanpak Grote Wateren (PAGW) in herstel en ontwikkeling van natuur. Via het beheerplannen Natura 2000 voor de Waddenzee, Noordzeekustzone en eilanden wordt door Rijk en provincies gewerkt aan het realiseren van de instandhouding en verbeterdoelstellingen. Via KRW-maatregelen wordt gewerkt aan het behalen van de chemische en ecologische waterkwaliteit. Provincies investeren (via het Waddenfonds en het Investeringskader Waddengebied) in kustontwikkeling en het beter beleefbaar maken van de Waddenkust, evenals de kustgemeenten. Vanuit deze verantwoordelijkheden werken partijen vanuit een gezamenlijk beeld van de opgave en visie aan integrale oplossingen voor de kustzone.

Provincies als gebiedsregisseur

De Waddenprovincies willen vanuit hun positie als middenbestuur deze integrale aanpak van de kustzone faciliteren en aanjagen. Essentieel is daarbij dat betrokken overheden hun vaak sectorale budgetten

(zoals HWBP en PAGW) inzetten op basis van een integrerende benadering. Het vraagt de bereidheid om investeringen op elkaar af te stemmen en waar mogelijk aan elkaar te koppelen. Onmisbaar is daarbij het organiseren van voldoende regionale uitvoeringskracht. Hierbij is de betrokkenheid vanuit wonen, landbouw, natuur, landschap en cultuurhistorie, recreatie en toerisme, industrie, en havens) noodzakelijk. Dit vraagt niet alleen budgetten voor projecten, maar ook om budget om het proces goed vorm te geven.

Momenteel wordt via de volgende programma's invulling gegeven aan een integrale ontwikkeling van de kustzone:

- voor de Groningse kust via het programma Eems-Dollard 2050 (UP8) en via het programma versterken Lauwersmeergebied (UP9). Van een integrale gebiedsontwikkeling langs de Groningse Waddenkust (van Vierhuizergat tot Eemshaven) is op dit moment nog geen sprake;
- voor de Friese Waddenkust via het Fries Programma Waddenkust (UP10);
- voor de Noord-Hollandse Waddenkust via het Programma Waddenbaai (UP11).

Er is sprake van kennisuitwisseling en afstemming tussen de genoemde programma's, onder andere via het opgaveteam Vitale Kust en Afsluitdijk van het Interprovinciale Investeringskader Waddengebied (IKW).

Water as Leverage

Op verschillende plekken in het Waddengebied (Texel, Harlingen, Terschelling, Eems-Dollard en mogelijke andere locaties), experimenteren betrokken partijen de komende periode met de systematiek 'Water as leverage' als instrument om invulling te geven aan de integrale gebiedsontwikkeling, onder andere van kustgebieden. Lokaal eigenaarschap en draagvlak bij verschillende partijen is daarbij het vertrekpunt. We delen de ervaringen die we daarmee opdoen en bekijken of toepassing van deze systematiek (integraal, inclusief, financiële haalbaar, opschaalbaar) ook elders meerwaarde kan leveren. Dit doen we samen met partijen in Denemarken en Duitsland en de trilaterale Wadden Sea Board. In 2023 beslissen Rijk, provincies,

waterschappen, gemeenten en andere gebiedspartijen hoe zij om willen gaan met de methodiek 'Water as leverage'. Dit betrekken we bij de ontwikkeling van een routekaart voor het thema Kust zoals opgenomen in hoofdstuk 10 van dit Uitvoeringsprogramma.

Gebundelde financiering

Het is voor de integrale aanpak in de kustzone van groot belang om daar waar mogelijk de krachten én middelen te bundelen. Het gaat in de kustzone immers om het vinden van een samenhangend pakket aan maatregelen dat aan zoveel mogelijk doelen bijdraagt. Hiertoe is het essentieel dat investeringsstromen (zowel voor realisatie als beheer en onderhoud) zoveel mogelijk ruimte bieden om meekoppelkansen te verzilveren. Hoofdstuk 9 van dit Uitvoeringsprogramma zet verschillende acties in gang om de investeringsvraag in beeld te brengen en te komen tot een zoveel mogelijk gebundelde inzet van financieringsstromen. De in hoofdstuk 9 genoemde acties zijn van groot belang voor genoemde gebiedsontwikkelingsprogramma's.

Naar gezamenlijke keuzen langs de Waddenkust: de kansenkaart

Niet alles kan, en hoeft, overal. Oplossingen voor de ene sector, hebben consequenties voor het perspectief van andere sectoren. Niet overal willen we zoet-zout verbindingen in een agrarisch gebied, of recreatieve ontwikkelingen in een kwetsbaar landschap. Bij verschillende partners van de Agenda en het Uitvoeringsprogramma bestaat de behoefte om, in aanvulling op de afzonderlijke gebiedsontwikkelingsprogramma's, op het schaalniveau van de hele Waddenkust keuzes te maken. Provincies nemen daarom in 2023 het initiatief om, samen met andere overheden en stakeholders, bewonersorganisaties en grondeigenaren, te komen tot een integrale kansenkaart die in beeld brengt waar in de kustzone voor welke functies de grote kansen liggen (en waar niet). Het Waddenatelier (UP3) kan hierin een rol spelen. Met de kansenkaart willen we richting geven aan de keuzes en inspiratie bieden aan toekomstige integrale gebiedsprocessen en - voor zover er nog

ruimte voor is - ook voor lopende processen. Het gaat dan om de wijze waarop meer integraal invulling kan worden gegeven aan verschillende grote opgaven langs de kust in de planperiode t/m 2026 en de periode tot 2050. De zoetwaterstrategie voor de landbouw (UP18) vormt belangrijke input voor de kansenkaart.

In hoofdstuk 10 van dit Uitvoeringsprogramma (thema 'Kust') is uitgewerkt hoe aan de transitie naar een integrale aanpak van de kustzone (incl. kansenkaart) verder invulling wordt gegeven. Hieronder gaan we dieper in op de reeds bestaande Provinciaal georiënteerde gebiedsprogramma's.

UP8. Integrale aanpak kustzone: Programma Eems-Dollard 2050, 2e tranche

Initiatief trekker en betrokkenen

Initiatief trekker is de provincie Groningen. De provincie werkt hierbij samen met de andere opdrachtgevers van het programma Eems-Dollard 2050 (ED2050): de ministeries van IenW en LNV en Rijkswaterstaat. Andere betrokken partijen zijn Groningen Seaports, de gemeenten Het Hogeland, Eemsdelta en Oldambt, de waterschappen Hunze en Aa's en Noorderzijlvest en Het Groninger Landschap. Deze partijen zijn vertegenwoordigd in de Stuurgroep Economie en Ecologie in Balans (E&E).

De omgeving langs de Eems-Dollard is direct betrokken. Projecten worden met inwoners, agrariërs, natuurorganisaties, etc. vormgegeven. Goed voorbeeld daarvan is de inrichting van de Kleine en Groote Polder, de pilot Brede Groene Dijk en het ophogen van laaggelegen gebieden met slib uit de Eems-Dollard.

Korte toelichting

De Eems-Dollard is het enig overgebleven estuarium in de Nederlandse Waddenzee. Het is één van de laatste plekken in Nederland waar zoet en zout water samen komen en waar de bijbehorende estuariene habitats en soorten te vinden zijn.

Deze estuariene natuur staat onder druk. Door inpoldering en vaargeulverdieping is sprake van onnatuurlijk hoge concentraties slib in het water, waardoor de voedselproductie van het systeem is afgenomen en het aantal vissen, vogels en planten achteruitgaat. Daarnaast zijn er te weinig geschikte leefgebieden voor vogels, vissen en kleine bodemdieren die passen bij een estuarium.

In het programma ED2050 werken overheden, natuur- en milieuorganisaties en bedrijven samen om de natuur te herstellen en economische ontwikkelingen mogelijk te maken en te verduurzamen. De komende jaren wordt gewerkt aan het terugdringen van de vertroebeling door jaarlijks 1 mln./ton slib (droge stof) uit het systeem te onttrekken of vast te leggen. Het onttrokken slib wordt benut voor bodemverbetering, het ophogen van landbouwgronden, dijkversterking en bouwblokken voor diverse toepassingen. Langs de randen van het estuarium vindt natuurherstel plaats door nieuwe natuurlijke leefgebieden en geleidelijke overgangen tussen land en water en zoet en zout water te creëren, in combinatie met slibvangst, recreatie en waterveiligheid.

Belangrijke projecten in de 2e tranche (vanaf 2021) zijn de pilot Ophogen landbouwgrond, IBP-VLOED, de MIRT-verkenning Eemsijslen, de inrichting en exploitatie van het tussengebied van de Dubbele Dijk voor slibvangst, natuurherstel en zouttolerante teelt en aquacultuur, de aanleg van de Brede Groene Dijk en de inrichting van de Kleine en Groote Polder. In de tweede tranche ligt de nadruk op de opschaling van succesvolle pilots en het verbinden van de programmadoelstellingen met andere beleidsdoelen zoals klimaatadaptatie, leefbaarheid, recreatie en toekomstperspectief voor de landbouw. Zo wordt het slib dat uit het systeem gehaald wordt (door onttrekking of natuurlijke invang) gebruikt voor het ophogen van laaggelegen gebieden en versterken van dijken.

De eerste proeven met het versterken van de dijk met gebiedseigen materiaal zijn positief en het draagvlak

in de regio voor de ophoging van laaggelegen landbouwgronden is groot. Daarbij heeft een aantal agrariërs al aangegeven snel aan de slag te willen. De verwachting is dat wanneer 1 miljoen ton droge stof per jaar (op land wordt gebracht de kosten € 30 mln/jaar bedragen. Dit levert de komende 10 jaar voldoende klei op voor 12 kilometer te versterken primaire Dollarddijk, enkele honderden hectares opgehoogde landbouwgrond, kennis over de ecologische effecten op de Eems-Dollard en - volgens de MIRT-rapportage uit 2015 - een meetbare afname van de vertroebeling van het estuarium.

Beoogd resultaat

Het programma ED2050 heeft twee hoofddoelen (Programmaplan 2021-2026): de vertroebeling verminderen en de natuurlijke leefgebieden langs de randen van de Eems-Dollard versterken. Daarbij is omgaan met klimaatverandering en inspelen op andere opgaven in het gebied - onder meer voor landbouw en waterveiligheid - een belangrijke randvoorwaarde.

Met het programma werken de partijen via zeven inhoudelijke strategieën aan de ecologische doelstellingen:

- het onttrekken van slib en het nuttig toepassen daarvan in onder meer dijkversterking en verbetering van landbouwgronden;
- het versterken van de buitendijks sedimentatie gecombineerd met natuurverbetering;
- het creëren van nieuwe natuurgebieden binnendijks, in combinatie met slibvangst en versterking van de beleving van het gebied;
- het verkennen van kansen om baggeren en verspreiden van zand en slib te combineren met natuurherstel of het verminderen van de impact op natuur;
- het creëren van voldoende broedgebieden en hoogwatervluchtplaatsen;
- het verkennen van de kansen voor versterking van onderwaterleven en biobouwers;
- het verbeteren en borgen van goed natuurbeheer binnen- en buitendijks.

Cruciaal in dit grensoverschrijdend gebied zijn ook de twee overkoepelde strategieën: het benutten en versterken van de samenwerking met Duitsland en een goed ondersteunend kennisprogramma.

De beoogde resultaten per strategie in 2026 staan in het Programmaplan ED2050 2021-2026.

Bijdrage aan doelen van de Agenda

Het initiatief draagt bij aan de volgende doelen:

- Natuur van Wereldklasse, veranderdoel 6;
- Klimaatverandering, veranderdoel 2;
- Havens, veranderdoelen 4 en 5;
- Landbouw, veranderdoel 2;
- Recreatie en toerisme, veranderdoel 2 en 3.

Voortgang en planning

Het programma ED2050 is in 2016 officieel van start gegaan. De eerste tranche (2016-2021) was gericht op het begrijpen van het systeem en op de start van een aantal pilots (Dubbele dijk, kleirijperij, kwelderontwikkeling en habitatverbetering). Dit waren relatief kleinschalige projecten ten opzichte van de te realiseren programmadoelstellingen. Deze pilots hebben veel kennis opgeleverd, die nu vertaald worden in de tweede tranche (2021-2026). Daarnaast blijft - net als in de eerste tranche - veel aandacht voor het ontwikkelen van systeemkennis.

De stuurgroep E&E bewaakt het doelbereik van het programma. Hierin vindt ook de besluitvorming over de programmalijnen plaats. Ieder kwartaal rapporteert het programma richting de Stuurgroep E&E over de voortgang van de strategieën en projecten. Ieder jaar wordt een monitoringrapportage opgesteld, waarin de kwaliteit van het systeem, de voortgang en doelbereik in de individuele projecten en programmadoelen in beeld worden gebracht.

De beoogde (tussen)resultaten in de periode 2021-2026 staan in het programmaplan.

Kosten en capaciteit

De programmakosten voor de 2e-tranche (2021-2025) zijn begroot op gemiddeld €280.000,- (exclusief

€100.000,- voor het kennisprogramma) per jaar en de inzet van 7 fte door de opdrachtgevers.

De uitvoeringskosten van de lopende projecten worden bekostigd uit onder meer het Waddenfonds, de PAGW, het HWBP, het IBP, LIFE-IP en cofinanciering door de verschillende partners van het programma.

UP9. Integrale aanpak kustzone: versterken Lauwersmeergebied

Initiatietrekker en betrokkenen

Het Lauwersmeergebied valt bestuurlijk onder de stuurgroep Lauwersmeer (nieuwe stijl 2022), waarin acht partijen deelnemen, te weten: de provincie Fryslân, provincie Groningen, Wetterskip Fryslân, Waterschap Noorderzijlvest, de gemeente Noardeast Fryslân en Het Hogeland, Staatsbosbeheer en Rijkswaterstaat. De stuurgroep is opdrachtgever van initiatieven die bijdragen aan uiteenlopende doelstellingen. Het accent ligt hierbij vooral op natuur, recreatie, landbouw, duurzaamheid en beleving.

Korte toelichting

Het Lauwersmeergebied is een Natura2000 natuurgebied dat ligt op de grens van provincie Fryslân en Groningen en grenst aan het Werelderfgoed Waddenzee. Een deel van het gebied is aangewezen als Nationaal Park. Het Lauwersmeer een belangrijke schakel in de berging en afvoer van water uit Groningen, Fryslân en Drenthe. Naast natuur wordt het gebied gebruikt voor landbouw-, recreatie- en defensieactiviteiten. De haven van Lauwersoog maakt deel uit van het gebied.

Partijen in de Stuurgroep werken samen aan een Toekomstagenda met daarin gebiedsopgaven voor de komende jaren voor het Lauwersmeergebied.

Voor de onderwerpen 'Nationaal Park, duurzame economie en toerisme' worden de volgende opgaven uitgewerkt:

- het implementeren van het toekomstige landelijke beleidsprogramma Nationale Parken. Onderdelen

daarvan zijn het versterken van de natuur, het opstellen van een educatiestrategie, coördineren en faciliteren van wetenschappelijk onderzoek en voorlichting geven over het Nationaal Park;

- het uitdragen en versterken van de donkerte, voor het Dark Sky Park Lauwersmeer en omgeving. Een onderdeel hiervan wordt naar alle waarschijnlijkheid het 'Masterplan Donkerte Lauwersoog', waar vanaf 2023 mee gestart wordt door de Duurzame Havencoalitie Lauwersoog;
- het versterken van het duurzaam recreatie en toerisme in de kustzone. In de haven van Lauwersoog wordt een Werelderfgoedcentrum opgezet en samengewerkt met het subsidieprogramma 'Lauwersmeer hijst de zeilen';
- het voortzetten van de Duurzame Havencoalitie Lauwersoog en het uitwerken van de visie Lauwersoog. De gemeenten Het Hogeland en Noardeast Fryslân en de provincies Fryslân en Groningen hebben, met input van deskundigen, betrokken bedrijven, organisaties en inwoners, een integrale gebiedsvisie opgesteld voor Lauwersoog 2021-2030: Natuurlijk Lauwersoog. De visie bevindt zich in een afrondende fase. Na vaststelling van de gebiedsvisie, zal deze nader geconcretiseerd worden in een uitvoeringsprogramma.

Voor de onderwerpen 'Water, Natuur en Klimaat' zijn de volgende opgaven benoemd die worden uitgewerkt in de toekomstagenda:

- het nader onderzoeken en uitwerken van zoetwaterbeschikbaarheid voor natuur en landbouw en een verkenning doen naar een verbinding tussen Lauwersmeer en Waddenzee voor onbelemmerde vismigratie. De eerste stap is om te komen tot een goed meetnet op land en water, waar real-time chloride gehalten gemeten gaan worden. Daarnaast is door de provincies een PAGW-aanvraag ingediend om een verkenning te starten vanaf 2024 naar mogelijkheden voor het versterken van de zoet/zout overgang tussen Waddenzee en Lauwersmeer. Het programma 'Zoet op zout' richt zich op de zoetwaterbeschikbaarheid en zouttolerantie van gewassen. Beide ontwikkelingen worden in samenhang beschouwd en geven input voor een

duurzame ontwikkeling van zowel natuur als landbouw in het Lauwersmeergebied;

- het opstellen van een nieuw Natura2000 Beheerplan en het versterken van de natuurwaarden in het gebied. Onderdeel van een nieuw beheerplan is om te komen tot integraal waterbeheer, waarin rekening gehouden wordt met ecologische doelen, afwatering, veiligheid, bergingscapaciteit en zoetwaterbeschikbaarheid. De impact van klimaatverandering zal daarbij een belangrijke rol spelen;
- uitvoeren en afstemmen over de KRW-doelen t/m 2027, met als doel om de kwaliteit van het oppervlaktewater te verbeteren. De kernmaatregel is het verbeteren van de vismigratie tussen de verschillende gebieden (Waddenzee, Lauwersmeer, Drentsche Aa, Friese boezem);
- het waarborgen van de waterveiligheid, mede in relatie tot klimaatverandering. Daarnaast wordt de komende jaren uitvoering gegeven aan de dijkversterking van de Lauwersmeerdijk-Vierhuizen door het Waterschap Noorderzijlvest, met koppelprojecten voor natuur en economie.

In aanvulling hierop wordt in 2023 gekeken hoe deze opgaven en de doelen van UPg (Integrale aanpak in de kustzone van het Waddengebied) elkaar kunnen versterken.

Beoogd resultaat

Een Toekomstagenda gekoppeld aan de gebiedsopgaven met bijbehorende projecten.

Bijdrage aan doelen van de Agenda

Het initiatief draagt bij aan de volgende doelen:

- Natuur van Wereldklasse, veranderdoel 6;
- Klimaatverandering, veranderdoel 2;
- Havens, veranderdoelen 4 en 5;
- Landbouw, veranderdoel 2;
- Recreatie en toerisme, veranderdoel 2 en 3.

Voortgang en planning

Partijen werken op dit moment aan de Toekomstagenda.

Kosten en capaciteit

Nog niet bekend.

UP10. Integrale aanpak kustzone: Fries Programma Waddenkust

Initiatietrekker en betrokkenen

Direct betrokken overheden zijn Wetterskip Fryslân, Rijkswaterstaat Noord-Nederland, de provincie Fryslân, en de gemeenten Súdwest-Fryslân, Harlingen, Waadhoeke en Noardeast-Fryslân. LTO Noord (namens de landbouwsector) en It Fryske Gea (namens de natuur- en milieuorganisaties) maken ook deel uit van de samenwerking rondom de dijkversterking Koehool-Lauwersmeer. Vanuit haar positie als middenbestuur faciliteert de provincie Fryslân het proces om tot een gezamenlijke integrale aanpak van de kustzone te komen.

Korte toelichting

In de kustzone komen verschillende grote opgaven samen. Het tempo van de klimaatverandering stelt het gebied in de periode tot 2050 (en daarna) voor grote uitdagingen op het gebied van waterveiligheid en waterbeheer. Daarnaast spelen er uitdagingen en kansen op het gebied van leefbaarheid, landbouw, natuur, recreatie en toerisme en havenontwikkeling. Deze uitdagingen hangen vaak met elkaar samen en vragen om integrale, toekomstbestendige keuzes op gebiedsniveau. De uitgangspunten en strategieën zoals verwoord in de Agenda voor het Waddengebied 2050 vormen hiervoor het vertrekpunt. Samenwerkende partijen geven dit vorm in het Fries Programma Waddenkust (FPW). Het FPW zet in op het samenbrengen van de opgaven en regionale doelen in het gebied, en slaat een brug tussen beleid en (regionale) uitvoering. Daarbij zetten we in op werken als één overheid, mét gebiedspartners.

Momenteel spelen de (aankomende) dijkverbeteringen aan de Friese kust een grote rol in de integrale gebiedsontwikkeling. Wetterskip Fryslân werkt in het kader van het Hoogwaterbeschermingsprogramma (HWBP) aan het versterken van de Waddenzeedijk in twee fases. Fase 1 betreft het oostelijke deel van de Friese Waddenkust (Koehool-Lauwersmeer, looptijd tot 2029) en fase 2 het westelijke deel (Zurich-Koehool, looptijd tot 2035). Bij Koehool-Lauwersmeer wordt onder het motto

“dijk versterkt, randen verzacht en gebied verrijkt” gewerkt wordt aan een integraal ontwerp voor de kustzone. Hierbij werken betrokken overheden en stakeholders zowel ambtelijk als bestuurlijk nauw samen onder de noemer ‘1DYK’.

Binnen het traject Zurich-Koehool wordt op dit moment lokaal al intensief samengewerkt in het Programma Harlingen en het gebiedsproces Kop Afsluitdijk.

Beoogd resultaat

Koehool-Lauwersmeer

Voor Koehool-Lauwersmeer is het uiteindelijk doel is een integraal gebiedsontwerp op basis van één gedragen verhaal, met inhoud en keuzes die gezamenlijk gevormd en afgewogen zijn.

Het integraal gebiedsontwerp bestaat grofweg uit:

- de dijkversterking Koehool-Lauwersmeer (inclusief inpassingsmaatregelen voor andere opgaven);
- een pakket aan maatregelen in het kader van het project ‘Verzachten randen van het Wad, als onderdeel van het gebiedsproces van het dijkversterkingsproject Koehool-Lauwersmeer’ i.k.v. de Programmatische Aanpak Grote Wateren (PAGW);
- verschillende grotere en kleinere projecten gericht op koppelkansen met opgaven ten aanzien van zoetwaterbeschikbaarheid/landbouw, recreatie en toerisme en leefbaarheid.

De integrale gebiedsontwikkeling Koehool-Lauwersmeer verbindt ook verschillende bestaande gebiedsprocessen (waaronder Holwerd aan Zee) aan elkaar en aan het genoemde integraal gebiedsontwerp.

Zurich-Koehool

Het proces van de dijkversterking Zurich-Koehool bevindt zich (eind 2022) in de voorverkenningfase. Beoogd resultaat is om ook voor dit gebied te komen tot de realisatie van een integraal gebiedsontwerp. In het kader van Programma Harlingen hebben gemeente Harlingen, Wetterskip Fryslân, Rijkswaterstaat Noord-Nederland en provincie Fryslân al de eerste stappen gezet richting een integraal plan waarin enkele complexe, specifieke

opgaven met elkaar gecombineerd worden. Partijen zijn voornemens om de methodiek 'Water as Leverage' toe te passen om tot verdere planvorming te komen. Programma Harlingen is daarmee één van de casussen in een beoogd internationaal Water as Leverage Wadden programma.

Bijdrage aan doelen van de Agenda

Dit initiatief draagt bij aan de volgende doelen:

- Klimaatverandering, veranderdoel 2;
- Natuur van Wereldklasse, veranderdoel 1 en 3;
- Landbouw, veranderdoel 4;
- Recreatie en toerisme, veranderdoel 2 en 3;
- Landschap en cultuurhistorie, veranderdoel 2.

Planning en voortgang

Gelet op de planperiode van de dijkversterking Koehool-Lauwersmeer (uitvoering tot 2029) zal de realisatie van het integraal gebiedsontwerp zich uitstrekken over een langere periode dan de planperiode van voorliggend Uitvoeringsprogramma. Eerste mijlpalen:

- start planuitwerking deeltraject dijkversterking Koehool-Zwarte Haan (Q3 2022);
- oplevering gebiedsdocument 1Dyk Koehool-Lauwersmeer (Q4 2022);
- besluit Rijk over afronding PAGW-verkenning 'Verzachten randen van het Wad, als onderdeel van het gebiedsproces van het dijkversterkingsproject Koehool-Lauwersmeer' en start planuitwerking (Q1 2023);
- verkennen koppeling Nationaal Programma Landelijk Gebied (NPLG) (Q2 2023);
- subsidieaanvragen voor IKW/Waddenfonds en mogelijke andere subsidie aanvragen gericht op sociaaleconomische opgaven resp. groenblauwe opgaven (2023);
- oplevering integraal voorkeursontwerp en definitief ontwerp dijkverbetering Koehool-Lauwersmeer (2023-2024).

Gelet op de planperiode van de dijkversterking Zurich-Koehool (uitvoering tot 2035) zal de realisatie van het integraal gebiedsplan zich uitstrekken over een langere periode dan de planperiode van voorliggend

Uitvoeringsprogramma. Eerste mijlpalen:

- oplevering gebiedsverkenning Programma Harlingen (Q4 2022);
- besluit minister over PAGW-aanvraag 3e tranche (Q4 2022);
- opstart integraal gebiedsproces Zurich-Koehool (HWBP, PAGW, Investeringskader Waddengebied, Fries Programma Waddenkust) (Q1 2023);
- verkennen koppeling Nationaal Programma Landelijk Gebied (NPLG) (Q2 2023).

Op 5 december 2022 stelde de Stuurgroep Koehool-Lauwersmeer het gebiedsdocument Koehool-Lauwersmeer (dijk versterkt, randen verzacht, gebied verrijkt) vast. Dit gebiedsdocument vormt het vertrekpunt voor verdere uitwerking in een integraal gebiedsontwerp.

Kosten en capaciteit

Voor de integrale gebiedsontwikkeling Koehool-Lauwersmeer zijn onder andere budgetten beschikbaar vanuit HWBP, PAGW, Investeringskader Waddengebied/Waddenfonds. Blijvende aandacht is nodig voor het zoveel mogelijk 'ontschot' inzetten van deze en andere budgetten, zodat investeringen zo goed mogelijk op elkaar afgestemd kunnen worden (in tijd, ruimte en qua doelbereik).

Voor de integrale gebiedsontwikkeling Zurich-Koehool komt mogelijk budget beschikbaar vanuit HWBP (afhankelijk van de uitkomsten van de voorverkenning). De Waddenprovincies hebben voorts medio 2022 voorgesteld ook vanuit PAGW (3e tranche) middelen beschikbaar te stellen voor natuurmaatregelen als onderdeel van de integrale dijkversterking Zurich-Koehool. Een besluit hierop van de ministers van IenW en NnS wordt begin 2023 verwacht.

Over een eerste fase (2023-2024) van een Water as Leverage Wadden project zijn Rijk en regio in gesprek. Voor een tweede fase (2024 en verder) is een Interreg-aanvraag in de maak.

Personele inzet te dekken door Rijk, waterschappen, provincies, gemeenten en stakeholders.

UP11. Integrale aanpak kustzone: ontwikkeling Noord-Hollandse Waddenkust en Waddenbaai

Initiatieftrekker en betrokkenen

Het proces rond Waddenbaai wordt gecoördineerd door de provincie Noord-Holland. Het initiatief wordt uitgevoerd in nauwe samenwerking met de vier Kopgemeenten, Landschap Noord-Holland, Staatsbosbeheer, LTO en het Hoogheemraadschap Hollands-Noorderkwartier.

Korte toelichting

Waddenbaai is eind 2018 gestart als een van de 'frames' uit het ambitiedocument van 'De Kop Werkt!', dat als doel versterking van landschaps- en natuurkwaliteit en beleving (recreatie en toerisme) heeft. Alle partijen herkennen en erkennen dat klimaatverandering en de bijbehorende wateropgave enerzijds en ruimtebehoefte anderzijds voor een groeiend aantal knelpunten in het gebied zorgen, met name in de agrarische sector en de natuur. De stuurgroep Waddenbaai heeft daarom het doel van Waddenbaai aangepast: van landschapsplan naar een toekomstbestendig landschap. Daarbij zijn twee concrete doelen geformuleerd:

1. Rondje Waddenbaai. Er komt een nieuwe fietsroute Den Oever-Den Helder met veerverbinding Den Oever-Oudeschild (2e verbinding met Texel) en beleefpunten die wad en achterland beter met elkaar verbinden;
2. Toekomstbestendige Waddenbaai. Binnen specifiek te benoemen deelgebieden werken alle betrokken belanghebbenden samen aan een toekomstbestendige regio, waarin economie, ecologie en landschap in balans zijn.

Bijdrage aan doelen van de Agenda

Het initiatief draagt bij aan de volgende doelen:

- Klimaat, veranderdoelen 2, 3, 4;
- Recreatie en Toerisme, veranderdoelen 1, 2 en 3.

Beoogd resultaat

- het Rondje Waddenbaai is gerealiseerd (ad. 1);
- PM, afhankelijk van besluitvorming (ad. 2).

Voortgang

Het Rondje Waddenbaai wordt nu uitgewerkt. Voor het gebied rond het Amstelmeer in de Kop van Noord-Holland zijn verschillende scenario's in beeld gebracht als denkrichtingen voor de toekomstige ontwikkeling van het gebied langs de assen van water, natuur en landbouw. De denkrichtingen dienen als inspiratie om samen met partijen in het gebied te komen tot een toekomstperspectief. De dialoog daarover wordt door middel van verbindend onderhandelen gevoerd. Met de partijen in de stuurgroep zijn gebiedsanalyses uitgevoerd om met gebiedsprocessen te starten. Dat heeft eind 2021 nog niet tot een keuze voor een gebied geleid. Een belangrijke reden is dat in de Kop van Noord-Holland al veel projecten, processen en onderzoeken lopen om tot oplossingen te komen voor specifieke vragen rond de opgaven voor klimaatadaptatie, water en ruimte. De partijen zijn met elkaar in gesprek gegaan om tot om tot concretisering van de opdracht te komen en vast te stellen welke partij het gebiedsproces gaat trekken. Conclusie van de Stuurgroep Waddenbaai eind september 2022 was dat met de opdracht van het Rijk vanuit het Nationaal Programma Landelijk Gebied (NPLG), de druk op het gebied nog groter wordt. De opgaven vanuit het NLPG en de doelen van de Agenda Waddenbaai kunnen volgens de stuurgroep niet tegelijkertijd gerealiseerd worden. De samenwerkende Kopgemeenten beraden zich op de prioritering.

Planning en vervolg

Het streven is in voorjaar 2023 een subsidieaanvraag bij het IKW in te dienen voor het Rondje Waddenbaai. Dit najaar wordt besloten of een PAGW-aanvraag voor verkennend onderzoek voor het gebiedsproces Waddenbaai, binnen het Masterplan Noord-Hollandse Wadden- en IJsselmeerkusten gehonoreerd wordt. Dit verkennend onderzoek kan zicht bieden op de noodzakelijke integratie van de doelen van de Agenda Waddengebied en het NPLG.

Capaciteit en kosten

Na het uitwerken van het Rondje en het formuleren van een nieuwe opdracht voor een Toekomstbestendige Waddenbaai zijn de benodigde capaciteit en

kosten nader te specificeren (inclusief de inzet van deelnemende overheden en andere partijen en programma's). Uitgangspunt is een onafhankelijk projectleider waarmee de gebiedspartijen samen komen tot een uitvoeringsprogramma voor het Rondje en een uitvoeringsperspectief voor een Toekomstbestendige Waddenbaai.

UP12. Mogelijkheden energietransitie Waddengebied

Initiatieftrekker en betrokkenen

De provincies Noord-Holland, Groningen en Fryslân zijn de initiatiefnemers. Zij werken in nauwe samenwerking met het ministeries van EZK, LNV, IenW, de kustgemeenten, de eilandgemeenten en het Omgevingsberaad.

Korte toelichting

Het doel van het initiatief 'Mogelijkheden energietransitie Waddengebied' is om in 2023 een gezamenlijk beeld te schetsen van de manier waarop de energietransitie in het Waddengebied nu en in de toekomst zo vormgegeven kan worden dat deze past bij de hoofddoelstellingen voor de Waddenzee en het Waddengebied, zoals geformuleerd in de Agenda. Op deze manier vindt een verdieping en verbreding plaats van de cluster-vensterbenadering van het voormalig Regiecollege Waddengebied uit 2014.

Bijdrage aan doelen van de Agenda

Het initiatief draagt bij aan de volgende doelen:

- Energietransitie, veranderdoelen 1, 2 en 3;
- Landschap en cultuurhistorie, veranderdoel 1;
- Landbouw, veranderdoel 7.

Beoogd resultaat

Het initiatief levert twee resultaten op:

- een door overheden én stakeholders gedeelde beschrijving van bestaande en toekomstige energieopgaven en de wijze waarop die opgaven in het Waddengebied invulling kunnen krijgen, daarbij rekening houdend met de hoofddoelstellingen voor

de Waddenzee en Waddengebied, en het bestaande klimaat en energiebeleid (incl. afspraken zoals bijvoorbeeld de 'zonneladder');

- een voorstel voor het omgaan met de kernwaarden in het Waddengebied bij toekomstige besluitvorming over de energietransitie.

Uiteindelijk doel is dat de uitgangspunten van de Agenda gedurende de looptijd van het Uitvoeringsprogramma op een goede wijze vertaald worden in de beslissingen over de energietransitie door het rijk, provincies, gemeenten en waterschappen. Het gaat hierbij bijvoorbeeld om de volgende versies van de Regionale Energiestrategieën van de regio's Noord-Holland Noord, Fryslân en Groningen, PAWOZ en de omgevingsvisies en energieprogramma's van overheden (waaronder Transitievisies warmte van eiland- en kustgemeenten).

Voortgang

Het initiatief is in eerste instantie opgepakt door de Waddenprovincies, het ministerie van EZK en het Omgevingsberaad. Er is een offerteverzoek gereed voor de werving van een extern bureau dat de feitelijke verkenning uitvoert. Dit offerteverzoek is te beschouwen als het Plan van Aanpak. Verdere uitwerking en uitvoering vindt in nauw overleg met kust- en eilandgemeenten en de andere partners van het Uitvoeringsprogramma plaats.

Planning

De uitvoering van de verkenning start naar verwachting voor de zomer 2023, en de oplevering daarvan eind 2023. Na bespreking van het resultaat in het BO Waddengebied is een vervolgtraject denkbaar in de periode vanaf 2024. Dit zal zich naar verwachting vooral richten op procesafspraken over de vertaling van de energieverkenning in besluitvorming over de energietransitie, bijvoorbeeld bij volgende versies van de Regionale Energiestrategieën.

Kosten en capaciteit

De verwachte kosten van het initiatief bedragen vooralsnog naar schatting maximaal € 30.000,-, exclusief de kosten van een eventueel vervolg. Deze kosten zijn nog niet gedekt. De personele inzet van betrokken organisaties (provincies, ministeries, Omgevingsberaad) vindt plaats vanuit bestaande formatie.

UP13. Programma Brede welvaart Waddeneilanden

Initiatieftrekkers en betrokkenen

Initiatieftrekkers zijn de Eilandgemeenten. Ze werken samen met het Rijk en de Waddenprovincies op basis van het 'Convenant Samenwerking Waddeneilanden'. Per actielijn zijn de samenwerkingspartners benoemd.

Korte toelichting

Het Programma Brede Welvaart Waddeneilanden richt zich op behoud en versterking van de leefbaarheid op de Waddeneilanden. Naast het thema leefbaarheid staan daarbij ook de thema's duurzame energie en circulaire economie centraal. Alle drie vallen ze onder 'brede welvaart'.

Het programma bestaat uit 15 actielijnen, verdeeld over 5 programmalijnen:

- Goed wonen en leven;
- Toekomstbestendig ondernemen en ontwikkelen;
- Optimaal Bereikbaar & Verbonden;
- Duurzame Energie;
- Circulaire Economie.

En het overkoepelend thema 'Samenwerking'

Beoogd resultaat

Per actielijn zijn de beoogde resultaten beschreven. Het overkoepelende doel is dat de eilanden een aantrekkelijk woon-, werk- en leefgebied blijven voor de inwoners, waar het voorzieningenniveau op peil is en iedereen een leven lang kan wonen.

Bijdrage aan doelen van de Agenda

Het initiatief draagt bij aan de volgende doelen:

- Leefbaarheid, alle veranderdoelen;
- Energietransitie, veranderdoel 2;
- Recreatie en toerisme, veranderdoel 6, 7 en 8;
- Klimaatverandering, veranderdoel 3.

Voortgang

Het Algemeen Bestuur van het Samenwerkingsverband heeft het Programma Waddeneilanden op 24 juni 2021 vastgesteld.

Er is een stuurgroep ingericht met de volgende leden: voorzitter (lid van het dagelijks bestuur, als bestuurlijk opdrachtgever), vijf wethouders (elk bestuurlijk trekker van één programmalijn), de secretaris-directeur van het Samenwerkingsverband (ambtelijk opdrachtgever), een gemeentesecretaris (namens de Directieraad) en de programmamanager. Uitbreiding is mogelijk met vertegenwoordigers van de provincies, het ministerie van BZK, ondernemers en het onderwijs (triple helix).

Planning en vervolg

Begin 2022 is het bij het Programma behorende Uitvoeringsprogramma vastgesteld. Dit uitvoeringsprogramma vormt de basis voor de aanvraag Regio Deal die in november 2022 wordt aangevraagd (4e tranche). Bij toekenning gaat de Regio Deal medio 2023 van start met een looptijd van 4 jaar. Daarnaast vindt afstemming plaats met de programmalijnen van het Waddenfonds/IKW die vallen onder het thema Eilanden op Eigen Kracht (gelijke doelen voor duurzaamheid, circulariteit en duurzame brede welvaart/toerisme).

In 2023 wordt op alle eilanden gestart met een aantal projecten gericht op het versneld realiseren van ca. 200 woningen. Hiervoor heeft het Rijk een bedrag van € 5 miljoen beschikbaar gesteld.

Kosten en capaciteit

De omvang van het Programma bedraagt circa € 36 miljoen. De Waddeneilanden hebben voor het opstartjaar 2022 € 300.000,- beschikbaar gesteld. Daarmee is een compacte programmaorganisatie bekostigd die aan de slag is gegaan met de Regio Deal-aanvraag en het verder uitwerken van alle beoogde projecten. Naast financiering door het Rijk en beide provincies betekent een Regio Deal ook een substantiële investering (25% van het totaal) van de eilanden. Deze cofinanciering van € 9.000.000 is door de eilander gemeenteraden in 2022 beschikbaar gesteld via de kadernota's. Aanvullend lopen er gesprekken met andere partijen zoals het Waddenfonds.

UP14. Programma Versterking recreatie en toerisme langs de Waddenkust

Initiatieftrekker en betrokkenen

Initiatieftrekkers zijn de Waddenkustgemeenten die voor dit initiatief samenwerken met de Waddenprovincies, private partijen en regionale organisaties (Merk Fryslân, Marketing Groningen, Holland Boven Amsterdam) en het IKW Opgaveteam Vermarkten en Versterken Werelderfgoed.

Korte toelichting

De Vereniging van Waddenzeegemeenten werkt aan het programma 'Grenzeloos gebied, begrensd genieten'. Met dit programma willen partijen een impuls geven aan duurzame regionale recreatie en toerisme langs de Waddenkust en de noordelijke IJsselmeerkust. Achterliggende doelen zijn: ontwikkeling van de Waddenkust als Green destination, sterkere bewustwording van natuur, landschap en culturele waarden, landbouwkundig gebruik en versterking van beleving en toerisme als economische drager.

Uitvoering van dit programma gebeurt door de initiatieven van private partijen, kustgemeenten, regionale organisaties (zoals Merk Fryslân, Marketing Groningen, Holland Boven Amsterdam) en provincies te bundelen. De partijen benutten de Landschapstriënnale 2023 als belangrijk moment voor de beoogde toeristische ontwikkeling.

Beoogde resultaat

Het beoogde resultaat is een samenwerkingsstructuur die de regionale en lokale overheidsbelangen verbindt met initiatieven en ontwikkelingen op het gebied van recreatie en toerisme. Deze structuur biedt houvast aan betrokken overheden, private partijen en gebruikers; hiermee kunnen ze projecten beter tot uitvoering brengen. Specifiek is het programma gericht op:

- een groter en diverser aanbod van overnachtingen, horeca en voorzieningen en betere bestemmingen;
- een betere bereikbaarheid, vooral parallel aan de kust, meer toeristische overstapplaatsen en

vervoerwijken (zoals een kustbus) en doorverwijzende bestemmingen;

- de samenwerking in netwerken van kustgemeenten, aanbieders, natuur- en landschapsbeheerders, landbouw, musea en bezoekerscentra versterken. Daarbij wordt aangesloten bij het platform 'Team de Kust'.

Bijdrage aan doelen van de Agenda

Het initiatief draagt bij aan de volgende doelen:

- Recreatie en toerisme, veranderdoel 1, 2 en 3;
- Landbouw, veranderdoel 6.

Voortgang

De Vereniging van Waddenzeegemeenten heeft het plan van aanpak geaccordeerd, incl. de financiering van het opstellen van het programma.

Planning en vervolg

Het programma is eind 2023 gereed. Start uitvoering eind 2023 met een inventariserende ronde langs de gemeenten. Belangrijke vervolgstappen zijn:

- eind 2023: indiening bij het IKW/Waddenfonds;
- de projecten starten in de periode 2023-2026;
- Landschapstriënnale: 2023 (en daarna bestendiging van de impuls die daarvan uitgaat).

Kosten en capaciteit

De kosten en capaciteit om het programma op te stellen zijn gedekt. Het programma wordt in 2023 bij het IKW/Waddenfonds ingediend. De Waddenzeegemeenten, provincies Noord-Holland en Fryslân financieren de Landschapstriënnale 2023, die een impuls aan het toerisme kan geven.

UP15. Maritieme ontwikkeling havenplaatsen

Initiatieftrekker en betrokkenen

Initiatieftrekker namens de kustgemeenten is de gemeente Harlingen. De andere havengemeenten leveren een substantiële bijdrage aan dit initiatief, in nauwe samenwerking met de havens, provincies, waterschappen en stakeholders.

Korte toelichting

Met de uitvoering van 'Marconi Buitendijks' heeft Delfzijl weer een verbinding met de Waddenzee gekregen. Toch zijn hier nog enkele belangrijke uitdagingen, zoals het omleiden van het spui, vergroting van de zeesluis en herstel van de oude zeesluis voor de recreatievaart. 'Marconi' is een inspiratiebron voor andere havensteden (Harlingen en Den Helder) en visserijhavens (Lauwersoog en Den Oever). Ook daar zijn initiatieven om de maritieme wereld en de Waddenzee beter beleefbaar maken en een wervender vestigingsklimaat te creëren. Daarbij leggen we steeds de koppeling met opgaven op het gebied van de natuur, toerisme en recreatie, leefbaarheid, economische havenontwikkeling, energietransitie en de slibhuishouding. Een voorbeeld is het Programma Harlingen dat inzet op ontwikkeling van Harlingen tot maritiem centrum met een moderne industriehaven, behoud van het historisch karakter, versterking van recreatie en toerisme, natuur en havenontwikkeling, passend bij het Werelderfgoed en inspelend op de effecten van klimaatverandering. Ook in de andere havenplaatsen spelen grote opgaven die samenhangen met transities in de visserij of de ontwikkeling van het maritiem cluster in Den Helder.

De gemeenten van de havenkustplaatsen ontwikkelen een programma om, van elkaar lerend, sterker in te zetten op de relatie met de Waddenzee, de beleving van de Waddenzee in visserijhavens en havensteden en doorwerking van de verschillende havenvisies. Daarbij brengen ze de gezamenlijke dilemma's in beeld om tot een gezamenlijke aanpak te komen, te leren van elkaars ervaringen en deze lessen in praktijk te brengen. Het programma bestaat uit projecten voor de periode tot 2026 en geeft zicht op projecten voor de (middel)lange termijn.

Beoogd resultaat

Het beoogde resultaat is een door bestuurders en stakeholders gedragen programma voor de havenkustplaatsen. De gezamenlijke opgaven voor havenontwikkelingen zijn in beeld en oplossingen zijn uitgevoerd of in plannen geborgd met mogelijke

financieringsbronnen (onder meer IKW/Waddenfonds). Het programma heeft een looptijd tot 2026 en biedt een doorkijk naar de (middel)lange termijn. Daarmee levert het programma ook bouwstenen voor het Kustfonds Wadden. De resultaten passen binnen de doelen en ambities van de Agenda.

Bijdrage aan doelen van de Agenda

Het initiatief draagt bij aan de volgende doelen:

- Natuur van Wereldklasse, veranderdoel 1a, 2c en 4;
- Bereikbaarheid, veranderdoel 1;
- Klimaat, veranderdoel 2;
- Energietransitie, veranderdoel 2 en 3;
- Recreatie en toerisme, veranderdoel 1, 2, 4 en 11;
- Havens, veranderdoel 5;
- Landschap en cultuur erfgoed, veranderdoel 4.

Voortgang

Het Plan van Aanpak voor opstellen van het programma is vastgesteld. Momenteel wordt het programma opgesteld. Er zijn meerdere sessies gehouden met medewerkers van havengemeenten en havens om de programmalijnen vast te stellen en projecten te identificeren. Bij het opstellen van het programma wordt nauw samengewerkt met het IKW Opgaveteam voor de Waddenzeehavens. De Raad van Advies Waddenzeehavens en de Vereniging van Waddenzeegemeenten worden periodiek geïnformeerd over de ontwikkeling van het programma.

Planning en vervolg

- bestuurlijk vastgesteld programma naar Stuurgroep Waddenprovincies en het Waddenfonds eind 2023;
- de projecten starten in de periode 2023-2026;
- korte termijn doelen gereed en uitvoeringsplan met financiering voor de middellange en lange termijn: eind 2026.

Kosten en capaciteit

De partijen gaan voor het opstellen van het programma uit van een externe projectleider en inzet van de betrokken kustgemeenten en havens. Het opstellen van het programma wordt financieel ondersteund door het Waddenfonds en het IKW.

Voor de plan- en uitvoeringsfase zijn middelen gereserveerd bij de majeure opgave Havens en natuurontwikkeling in het Investeringskader Waddengebied.

UP16. Ecoport Innovatieprogramma verduurzaming havens

Initiatietrekker en betrokkenen

Initiatietrekker is de Raad van Advies Waddenzeehavens.

Korte toelichting

De Waddenzeehavens willen met hun directe omgeving en in samenwerking met het bedrijfsleven continu innoveren om te blijven verduurzamen. In 2020 is proefgedraaid met een Innovatiemotor, onder meer met recycling van visnetten, de aanpak van oilspills in havens en on site recycling van plastic afval in havens. Financiers zijn de Waddenprovincies, RWS en Waddenzeehavens. In het verlengde daarvan heeft de Raad de ambitie te komen tot een samenhangend geheel van innovaties gericht op onderstaande doelen:

- de uitstoot van CO₂ en stikstof verder reduceren in en rond de Waddenzeehavens;
- de circulaire economie in en rond de Waddenzeehavens versterken;
- meer biodiversiteit realiseren in en rond de Waddenzeehavens;
- de energietransitie in en rond de Waddenzeehavens versnellen;
- een duurzaam ecosysteem ontwikkelen in en rond de Waddenzeehavens;
- beschikbaarheid en productie van industrieel proceswater vergroten en zoutindringing bij zeesluizen beperken;
- boortechnieken voor vermindering van de impact bij aanleg van kabels en leidingen.

Beoogd resultaat

Een samenhangend geheel van innovatieve projecten die bijdragen aan bovenstaande doelen.

Bijdrage aan doelen van de Agenda

Het initiatief draag bij aan de volgende doelen:

- Natuur van Wereldklasse, veranderdoel 4;
- Bereikbaarheid, veranderdoel 2 en 3;
- Energietransitie, veranderdoel 1;
- Havens, veranderdoel 1 en 2;
- overige activiteiten, veranderdoel 3

Voortgang

De Raad van Advies heeft haar steun uitgesproken voor de opzet van het programma, op basis van de ervaringen tot nu toe en de gepresenteerde nieuwe innovatiemogelijkheden.

Planning en vervolg

De projecten starten in de periode 2023-2026.

Kosten en capaciteit

Capaciteit en kosten voor de opzet van het programma zijn gedekt, deels via het proefproject Innovatiemotor. De inbreng van de havens vindt plaats onder verantwoordelijkheid van de Raad van Advies Waddenzeehavens. Het IKW/Waddenfonds is een mogelijke financieringsbron van de projecten.

UP17. Green shipping

Initiatietrekker en betrokkenen

Initiatietrekker binnen het Uitvoeringsprogramma is het programma Waddenzeehavens. Het programma Green shipping wordt getrokken door FME, de gezamenlijke ondernemersorganisatie voor de technologische industrie. In het programma werken de Waddenzeehavens samen met verschillende bedrijven en met de Rijksrederij.

Korte toelichting

Het havenbedrijfsleven wil internationaal vooroplopen en een voorbeeldrol vervullen voor schone en fossielvrije scheepvaart in het Waddengebied. De ambitie is dat in 2030 60% van de 'Waddenvloot' CO₂-vrij en zonder schadelijke emissies vaart (onder meer geluidsarm en stikstofvrij).

Voor 2040 is dit aandeel op 100% gesteld. De scheepvaart in het Waddengebied vaart nu nog bijna volledig op fossiele brandstof (diesel). Prijsstechnisch zal de sector niet snel overstappen op fossielvrije brandstof. Vanwege de lange afschrijvingstermijn van schepen is nieuwbouw niet de (enige) oplossing; ombouw is cruciaal om deze transitie van de grond te krijgen.

Beoogd resultaat

Het programma ontwikkelt en test pilotsschepen die het Waddengebied als thuishaven hebben en laten zien hoe de scheepvaart emissie- en fossielvrij kan varen. Ook het realiseren van de bijbehorende havenfaciliteiten is onderdeel van de pilots. Het initiatief omvat circa tien pilots.

Bijdrage aan doelen van de Agenda

Het initiatief draagt bij aan de volgende doelen: Havens, veranderdoel 1, Bereikbaarheid, veranderdoel 2, Visserij, veranderdoel 1, Energietransitie, veranderdoel 1

Voortgang

Het programma Green shipping is gestart in juli 2020 en heeft een looptijd van vier jaar. Het eerste schip, de 'Ecolution', is omgebouwd om op waterstof te varen en voert nu proefvaarten uit. Het is een testschip en dient ook als vlaggenschip voor het programma Green shipping. Het Waddenfonds heeft ook vier andere pilots gehonoreerd. Het programma organiseert netwerkbijeenkomsten waarbij de havens als gastheer optreden. Een van de laatste was rond het thema certificering. Daarbij is gepleit om een taskforce certificering voor de Waddenvloot in te stellen die belemmeringen bij de certificering van stikstof- en fossielvrije scheepvaart moet wegnemen.

Planning en vervolg

Het programma Waddenzeehavens werkt aan het Plan van Aanpak Green shipping voor het Waddengebied tot en met 2030, passend binnen de doelen uit de Agenda. Dit initiatief is aanvullend op het lopende programma onder leiding van FME. Aandachtspunt is hoe na

afronding van het programma (2024) om te gaan met een eventuele onrendabele top van pilotprojecten die nu door het programma wordt gefinancierd. Hoe dit gaat lopen ligt (op dit moment) buiten de invloedssfeer van het programma Green shipping, maar moet wel geregeld worden.

Kosten en capaciteit

Het programma Green shipping is financieel gedekt (€ 8 miljoen uit het Waddenfonds en € 2 miljoen van de Waddenprovincies). De totale kosten van het programma bedragen circa € 26 miljoen. Hiermee zijn de pilots voor een deel van de Waddenvloot gedekt. Voor de pilots voor het overige deel van de Waddenvloot - met name voor de grotere schepen en de veerboten - is nog geen financiële dekking; daarover vinden gesprekken plaats met het bedrijfsleven. Ook zijn nog gesprekken gaande over het bekostigen van de taskforce certificering.

UP18. Tijdelijke parkeerfaciliteit offshore-installaties

Initiatieftrekker en betrokkenen

De gemeente Den Helder is initiatieftrekker en werkt hierbij nauw samen met Port of Den Helder, de gemeente Texel, de Waddenzeehavens en het ministerie van IenW.

Korte toelichting

In de voormalige PKB Waddenzee staat dat "Het kabinet zal zorgdragen voor een alternatief buiten de Waddenzee voor het parkeren van booreilanden en andere offshore-installaties." De bijbehorende Nota van Toelichting geeft aan: "Als alternatieven zullen onder meer de mogelijkheden in de haven van Den Helder, de Noordzeekustzone ten noorden van Noorderhaaks en de Noordzeekustzone ten zuiden van de onveilige zones bij de Kop van Noord-Holland worden onderzocht. Indien op basis van dit onderzoek geen redelijk alternatief gevonden kan worden, dan is het kabinet bereid de structuurvisie op dit punt partieel te herzien."

Tot nu toe is geen alternatief gebied aangewezen. In de Agenda hebben we daarom als strategie opgenomen: “Modernisering en/of ombouw van boorplatforms faciliteren door met alle partijen samen een oplossing te zoeken voor een tijdelijke parkeerfaciliteit in de buurt van de haven van Den Helder.”

De Port of Den Helder faciliteert onder meer modernisering en ombouw van offshore installaties in het kader van de verduurzaming van de offshore sector. In de bedrijfsvoering maken offshore installaties gebruik van gas. In de haven worden ze omgebouwd voor het gebruik van zonne-energie, om CO₂-uitstoot te voorkomen. De haven biedt nu ruimte voor één offshore platform. Als zich een volgende offshore installatie aandient voor ombouw, moet deze wachten voor binnenkomst. De energietransitie zal leiden tot een toenemende vraag naar (om)bouw van offshore installaties (ombouw naar productie en doorvoer van waterstof door de bestaande infrastructuur).

Beoogd resultaat

Het beoogde resultaat van dit initiatief is een faciliteit voor het tijdelijk parkeren van offshore installaties in de buurt van de haven van Den Helder, zoals toegezegd door kabinet in 2007.

Bijdrage aan de doelen van de Agenda

Dit initiatief draagt bij aan het volgende doel:

- Havens, veranderdoel 2.

Voortgang

Op dit moment wordt een Plan van Aanpak opgesteld. Dit is naar verwachting in de loop van 2023 gereed.

Planning en vervolg

De vervolgplanning is onderdeel van het Plan van Aanpak.

Kosten en capaciteit

Kosten betreffen de inzet van een onafhankelijk procesbegeleider. Vanwege de voorgeschiedenis heeft het ministerie van IenW toegezegd voor een oplossing zorgen.

UP19 Ontwikkeling zoetwaterstrategie voor de landbouw

Initiatietrekkers en betrokkenen

Initiatietrekkers is de agrarische sector, die aan dit initiatief samenwerkt met de waterschappen, provincies en kustgemeenten. Ook overige partijen worden betrokken.

Korte toelichting

De beschikbaarheid van zoetwater in het Waddengebied staat steeds meer onder druk door het vaker optreden van weerextremen, bodemdaling en zeespiegelstijging. In de kustzone werken de overheid en de agrarische sector samen aan oplossingen in het Deltaprogramma Zoetwater (DPZW) en het Deltaprogramma Agrarisch Waterbeheer (DAW). Op provinciaal niveau werken de waterschappen en provincies aan plannen voor integraal zoetwaterbeheer, via onder meer de Blauwe Omgevingsvisie (BOVI). Landbouwpartijen in de noordelijke kleischil gaan op zoek naar mogelijkheden om slim om te gaan met zoetwater voor de landbouw in het Waddengebied. Hierbij wordt samengewerkt met o.a. hogescholen, onderzoeksinstituten en de proefboerderij SPNA. Ze zoeken daarbij naar manieren om hoogwaardig voedsel en uitgangsmateriaal te verbouwen met respect voor de waarden van het Waddengebied bij toename van extremen in het weer, verzilting en wisselende zoetwaterbeschikbaarheid.

Het initiatief bestaat uit twee lijnen:

1. ontwikkelen van een zoetwaterstrategie voor de landbouw in het noordelijk kustgebied;
2. ontwikkelen van het Kenniscentrum Verzilting.

De te ontwikkelen zoetwaterstrategie voor het noordelijk kustgebied heeft als doel op korte en langere termijn te kunnen beschikken over voldoende en kwalitatief goed zoetwater voor de landbouw. De partijen houden daarbij rekening met veranderende klimaatomstandigheden en de waterbehoefte voor functies als natuur, industrie en drinkwater. Ook de zomerpolders in Noord-Fryslân buitendijks maken deel uit van de zoetwaterstrategie omdat zij een extra buffer kunnen vormen tegen verzilting binnendijks.

De strategie gaat in op aanvoer, vasthouden, verdelen en afvoer van zoet water (door grondgebruikers en waterschappen) en efficiënt en effectief gebruik van zoet water (door de landbouw). Het overall doel is daarbij om de verzilting zo lang en zo goed mogelijk tegen te gaan (mitigatie). Tegelijkertijd wil de landbouw zich ook voorbereiden op het zo goed mogelijk omgaan met verzilting (adaptatie).

Belangrijke pijlers en bijbehorende projecten van de zoetwaterstrategie zijn:

- monitoring verzilting (Boeren Meten Water);
- ontwikkeling toekomstbestendig regionaal watersysteem (waterschappen);
- toepassen nieuwe technieken voor het behouden van de zoetwaterlens en (ondergrondse) opslag van zoet water (spaarwatertechnieken);
- ontwikkelen van een zouttolerant bouwplan (proefboerderijen);
- kennis borging en kennisdeling;
- ontwikkelen van een economisch perspectief voor de toepassingen;
- opstellen van Regionale klimaatadaptatiestrategieën (RAS).

Onderdelen van de strategie krijgen invulling in projecten van het programma Zoet op Zout (Boeren meten Water, Zouttolerant bouwplan).

Het Kenniscentrum Verzilting is een nationaal kenniscluster gericht op voedselproductie in verziltende delta's in de wereld. Het doel is projecten te initiëren, noodzakelijke innovaties te onderzoeken, de toepassing van innovaties op praktijkschaal te bevorderen en verdere opschaling voor te bereiden. De provincie Fryslân heeft een consortium van HVHL, WUR, RUG, Academie van Franeker, Deltares en Potato Valley gevraagd het Kenniscentrum Verzilting te ontwikkelen. Het zoet-zoutknooppunt zorgt voor verbinding tussen de verschillende initiatieven op het gebied van verzilting in de Nederlandse kustgebieden en is nauw betrokken bij het kenniscentrum.

Beoogd resultaat

De beoogde resultaten van dit initiatief zijn:

- een zoetwaterstrategie voor de landbouw in het noordelijk kustgebied;
- bouwstenen voor de ontwikkeling van een integrale kustzone-ontwikkeling, waarbij duidelijk wordt op welke plaatsen eventuele (natuur)initiatieven wel of juist niet kunnen plaatsvinden vanuit de doelen van de zoetwaterstrategie;
- doorontwikkeling van het nationaal Kenniscentrum Verzilting gericht op voedselproductie in verziltende delta's;
- uitvoering van projecten binnen het Programma Zoet op Zout.

Bijdrage aan doelen van de Agenda

Het initiatief draagt bij aan de volgende doelen:

- Natuur van Wereldklasse, veranderdoel 1c en 3c
- Omgaan met klimaatverandering, veranderdoel 2 en 3
- Leefbaar Waddengebied, veranderdoel 4a
- andbouw, veranderdoel 2

Het initiatief wordt afgestemd met de andere initiatieven van de Agenda en het Uitvoeringsprogramma.

De zoetwaterstrategie levert bouwstenen op voor het initiatief Integrale aanpak kustzone (UPg).

Voortgang

Het Programma Zoet op Zout is gestart in 2021. De organisatie wordt nu verder ingericht. Sommige programmaonderdelen zijn al gestart (Boeren Meten water en Zouttolerant bouwplan). Onderzoek van Deltares naar technische innovatie, en een eerste inventarisatie van lopende regionale activiteiten zijn gereed.

Planning en vervolg

Het Programma Zoet op Zout wordt verder ontwikkeld in 2022 en verder. Het voorbereiden van het Kenniscentrum Verzilting start vanaf 2022.

Kosten en capaciteit

Programma Zoet op Zout: financiering is rond.

Kenniscentrum Verzilting: financiering moet voor een groot deel nog gevonden worden.

UP2o Waddenzee Visserij Platform

Initiatieftrekker en betrokkenen

Initiatieftrekker is de visserijsector, in samenwerking met de Coalitie Wadden Natuurlijk (CWN) en de Beheerautoriteit Wadden (BAW).

Korte toelichting

Het bundelen van de ervaring en kennis binnen de visserijsector kan bijdragen aan zorgvuldig beheer van de Waddenzee en het versterken van de visserijsector. Daarom heeft de sector in 2020 het initiatief genomen om samen met PRW het Waddenzee Visserij Platform op te richten en daarin te werken aan een gezamenlijke toekomstvisie voor de gehele Waddenzeevisserij, met name voor de periode na afloop van de bestaande convenanten. Onderdeel van deze toekomstvisie is de bijdrage die de visserij kan leveren aan het verzamelen en ontsluiten van kennis over visbestanden en schelpdieren en het op tijd signaleren van veranderingen in de natuurkwaliteit en morfologische ontwikkelingen, als bijdrage aan het natuur- en visserijbeheer in de Waddenzee.

Beoogd resultaat

De beoogde resultaten van dit initiatief zijn:

- de robuuste samenwerking in het Waddenzee Visserij Platform continueren in 2022 en de jaren daarna voor de gehele Waddenzeegebonden visserij;
- de gezamenlijke vertegenwoordiging van de visserij in het Omgevingsberaad continueren;
- uiterlijk in 2026 in samenspraak met de Beheerautoriteit de monitoring vormgeven;
- in 2023 de verkenning starten om samen met CWN tot een gezamenlijk toekomstbeeld te komen. Het streven is om in 2024 tot een afronding te komen;
- vanaf 2026 een tweejaarlijks visplan opstellen;
- het opstellen van een sociaaleconomische paragraaf waarin de economische en sociale betekenis van de visserij in het Waddengebied zichtbaar wordt. Start voorbereiding en formulering van onderzoeksvragen in 2023.

Bijdrage aan doelen van de Agenda

Dit initiatief draagt bij aan de volgende doelen:

- Visserij, veranderdoel 2;
- Natuur van Wereldklasse, veranderdoel 4c.

Voortgang

Het Waddenzee Visserij Platform is in 2020 van start gegaan. Het platform draagt bij aan de uitwerking van de Agenda. Het platform neemt deel aan het Omgevingsberaad namens de verschillende visserijorganisaties.

Planning en vervolg

Het Waddenzee Visserij Platform start in 2022 samen met de CWN met de verkenning om te komen tot een gezamenlijk toekomstbeeld. Daarnaast is het Waddenzee Visserij Platform met de Beheerautoriteit in gesprek over een plaats in het beheerderscollectief, als kennishouder en leverancier van gegevens over visbestanden.

Het Waddenzee Visserij Platform zal werken met een werkplan dat richting geeft aan de planning en de te behalen resultaten. De geplande resultaten bepalen mede de plannen van het Waddenzee Visserij Platform voor de lange termijn. In 2025-2026 wordt daar de focus op gelegd.

Kosten en capaciteit

De capaciteit en financiering voor de activiteiten van het Waddenzee Visserij Platform zijn gedekt. Voor het opstellen van een gezamenlijke toekomstvisie van het Platform en de CWN zijn aanvullende middelen nodig. De kosten hiervoor bedragen circa € 40.000,- (€ 20.000,- voor het Platform, € 20.000,- voor de CWN). Hiervoor wordt in 2023 aansluiting gezocht met lopende programma's. Voor het formuleren van onderzoeksvragen en opstellen van de sociaaleconomische paragraaf worden nog financiële middelen gezocht (circa € 150.000,-).

UP21. Beleidsregels voor drones boven de Waddenzee en Noordzeekustzone

Initiatieftrekker en betrokkenen

Initiatieftrekker is het ministerie van IenW. Betrokken partij is het Omgevingsberaad.

Korte toelichting

Dit initiatief is gericht op het goed reguleren van vliegen met drones boven de Waddenzee en Noordzeekustzone. Het doel is in te kunnen spelen op nieuwe ontwikkelingen en tegelijk rust en ruimte van de Waddenzee en de Noordzeekustzone te beschermen. Op dit moment zijn vluchten met de drones formeel verboden boven de Waddenzee. Voor maatschappelijke doeleinden (zoals het vervoer van medicijnen) en beheer (onderzoek en monitoring) is het wenselijk (bepaalde vormen van) dronevluchten mogelijk te maken. Regels voor dronegebruik moeten uitvoerbaar en handhaafbaar zijn.

De partijen gaan na wat nodig is in aanvulling op het bestaande beleid. Uitgangspunt is de rust, stilte en ruimte voor de natuur in de Waddenzee en de Noordzeekustzone te respecteren. Ook zal worden gekeken naar de beperkingen vanwege militaire luchtvaart. Een logische stap lijkt aanpassing van het Besluit beperkingen burgerluchtverkeer door drones daarvan uit te zonderen en tegelijkertijd na te gaan of de bescherming van de natuur (rust, stilte en ruimte) op een andere manier is veilig te stellen, bijvoorbeeld via zonerings.

Beoogd resultaat

Het beoogde resultaat van dit initiatief is duidelijke regelgeving voor het vliegen met drones boven de Waddenzee en Noordzeekustzone in 2023.

Bijdrage aan doelen van de Agenda

Dit initiatief draagt bij aan het volgende doel:

- Overige activiteiten, veranderdoel 5.

Voortgang

Het Omgevingsberaad heeft een advies uitgebracht aan de minister van IenW. Naar aanleiding van dit advies hebben meerdere gesprekken plaatsgevonden met het

secretariaat van het Omgevingsberaad Waddenzee (OBW), en enkele personen rondom de Beheerautoriteit Waddenzee, over de huidige (on)mogelijkheden voor het inzetten van drones in het Waddenzee gebied. Over de in deze gesprekken naar voren gekomen constatering en knelpunten, de drie oplossingsrichtingen en de handhaving en informatieverstrekkingaspecten is het Omgevingsberaad geïnformeerd bij brief van 23 augustus 2022. Daarbij wordt zonerings als meest geschikte en toekomstbestendige oplossingsrichting benoemd. Hierbij is het uitgangspunt dat dronevliegen in het Beschermingsgebied Waddenzee niet is toegestaan, tenzij wordt voldaan aan de voorwaarden die in de daarvoor in te stellen geografische zone gelden.

Planning en vervolg

Inmiddels is aan de Beheerautoriteit Waddenzee gevraagd om een inhoudelijk voorstel op te stellen voor voorwaarden die kunnen gelden voor een in te richten geografische zone met beperkingen voor drones boven de Waddenzee. Het voorstel zal aan betrokkenen volgens de bestaande Governance van de Waddenzee worden voorgelegd. Tot 1 februari 2023 heeft het BAW de tijd om met een voorstel te komen, daarna wordt dit (uiterlijk per 1 april) samen met een hiervoor benodigde wijziging van het Besluit Beperkingen Burgerluchtverkeer Waddenzee, aangeboden aan de Raad van State voor het verdere wetgevingstraject.

Kosten en capaciteit

Aanpassing van de regelgeving zal plaatsvinden met bestaand budget en bestaande capaciteit.

UP22 Beperking risico's grote containerschepen boven de Waddeneilanden

Initiatieftrekker en betrokkenen

Initiatieftrekker is het ministerie van IenW. Betrokken partijen zijn de partijen in het Omgevingsberaad Waddengebied, de kust- en eilandgemeenten en waterschappen.

Korte toelichting

Naar aanleiding van de ramp met de MSC ZOE heeft de minister van IenW diverse onderzoeken laten uitvoeren naar de risico's van containerverlies boven de Waddeneilanden onder verschillende weersomstandigheden. Naar aanleiding van deze onderzoeken zijn gesprekken gevoerd met de buurlanden en maatregelen ingevoerd ter beperking van containerverlies. Hierover zijn diverse voortgangsbrieven aan de Tweede Kamer gestuurd. Recentelijk heeft de Onderzoeksraad voor Veiligheid (OvV) een update gegeven van de aanbevelingen uit het rapport "Veilig containertransport ten noorden van de Waddeneilanden. Lessen na het containerverlies van de MSC ZOE". Daarin constateert het Onderzoeksraad dat de minister voor de meeste onderdelen de aanbevelingen opvolgt of heeft opgevolgd. Tegelijk constateert de Onderzoeksraad dat de internationale aanpak die nodig is om de risico's van containerverlies beter te beheersen, zeker nog een aantal jaren zal vergen: veel acties en initiatieven die in internationaal verband zijn afgesproken, krijgen pas in 2023 of later hun beslag.

Voor een bredere analyse van de mate waarin internationale regelgeving mogelijk is achtergebleven bij de schaalvergroting in de containervaart is hoogstwaarschijnlijk nog meer tijd nodig. De Onderzoeksraad constateert dat de PSSA-status van het Waddengebied voor beschermende maatregelen in IMO-verband nog beperkt is benut (International Maritime Organization, een VN organisatie voor scheepvaartveiligheid).

Beoogd resultaat

Zie Voortgangsbrieven aan de Tweede Kamer met de stand van zaken.

Het Incidentbestrijdingsplan Noordzee is geactualiseerd op basis van opgedane ervaringen met onder meer het MSC Zoe incident.

De Samenwerkingsovereenkomst bestrijding Kustverontreiniging RWS-diensten wordt herzien

op basis van het MSC Zoe incident. De huidige overeenkomst, die bepaalt dat RWS gemeenten te hulp komt bij verontreiniging van het strand door olie, chemicaliën en dode walvisachtigen, wordt uitgebreid met grootschalige verontreiniging veroorzaakt door maritieme ongevallen. De officiële vaststelling van de herziene samenwerkingsovereenkomst zal naar verwachting in de eerste helft van 2023 plaatsvinden. Tot die tijd zal al wel worden gewerkt in de geest van de herziening.

Bijdrage aan doelen van de Agenda

Het initiatief draagt bij aan het volgende doel:

- Overige activiteiten, veranderdoel 3.

Voortgang

De voortgang van de implementatie van de maatregelen staat in de volgende documenten:

- Kabinetsreactie aan de Tweede Kamer over het OvV-rapport (26 november 2020);
- Voortgangsbrief aanbevelingen OvV-rapport MSC Zoe aan de Tweede Kamer over de implementatie van de aanbevelingen van de OVV (26 mei 2021);
- tweede Voortgangsbrief OvV-rapport MSC Zoe aan de Tweede Kamer met de stand van zaken over de implementatie van de aanbevelingen van de Onderzoeksraad (24 november 2021);
- derde Voortgangsbrief MSC Zoe aan de Tweede kamer met de stand van zaken over de implementatie van de aanbevelingen van de Onderzoeksraad (29 juni 2022).

Planning en vervolg

Vierde Voortgangsbrief aan de Tweede Kamer met de stand van zaken over de implementatie van de aanbevelingen van de Onderzoeksraad begin december 2022.

Kosten en capaciteit

Zie Voortgangsbrieven MSC Zoe aan de Tweede Kamer over de implementatie van de aanbevelingen van de Onderzoeksraad.

De overige UP-initiatieven 24 t/m 30 zijn opgenomen in de volgende hoofdstukken over kennis, monitoring, organisatie, financiën en communicatie.

5

Kennis als basis

5

Kennis als basis

Onafhankelijke en objectieve kennis is nodig om goede discussies te kunnen voeren over de natuurwaarden, de gevolgen van klimaatverandering en zeespiegelstijging op de morfologie, de effecten van gebruik van de Waddenzee op het ecosysteem en de sociaaleconomische ontwikkeling van het Waddengebied. Er is behoefte aan kennis over de manier waarop het Waddengebied zich ontwikkelt en kennis om doeltreffend beleid te formuleren en het doelbereik en de effecten van uitvoering, beheer en gebruik te kunnen evalueren. Ook om de spanning tussen de ecologische ontwikkeling van het Waddengebied en het menselijk medegebruik op te lossen is nieuwe kennis nodig. Daartoe is de Waddenacademie gevraagd zich als kennisregisseur op te stellen.

5.1. Kennis in de Agenda

In het verlengde van de strategieën uit de Agenda werken we in de kennisontwikkeling op basis van vier veranderdoelen:

1. een gezamenlijke kennisagenda opzetten voor beleid, beheer en gebruik;
2. onderzoek gericht aansturen op basis van de gezamenlijke Kennisagenda;
3. kennis vergroten om de spanning tussen ecologie en economie te kunnen verlagen;
4. de internationale kennisdeling verbeteren.

In de afgelopen periode hebben de Waddenacademie, de Beheerautoriteit en de betrokken opdrachtgevers van Rijk en provincies al verschillende stappen gezet om aan deze doelen te werken. In het verlengde van de verkenning van de kennishuishouding zijn afspraken gemaakt over de positie van de Waddenacademie als kennisregisseur en is een start gemaakt met het opstellen van een integrale Kennisagenda.

Recent heeft nog een aanvullende inventarisatie van kennisvragen plaatsgevonden. Het Uitvoeringsprogramma borduurt hierop voort.

5.2. Rol van de Waddenacademie als kennisregisseur

Het Bestuurlijk Overleg Waddengebied is opdrachtgever voor een duurzame kennishuishouding. De Waddenacademie is gevraagd om met de betrokken partijen in gezamenlijkheid te komen tot een voorstel omtrent een duurzame inrichting van de kennishuishouding voor het Waddengebied. Ook is de Waddenacademie gevraagd zich om te vormen tot een onafhankelijk kennisregisseur (Waddenacademie 2.0). Die rol zal de Waddenacademie met alle betrokken partijen van beleid, beheer en gebruik verder uitwerken. De bestaande wettelijke taken en verantwoordelijkheden blijven ongewijzigd.

5.3. Uitwerking Kennisagenda

De Waddenacademie zal in de rol van kennisregisseur een meerjarige Kennisagenda opstellen met de partijen, zoals aangekondigd in de Agenda. De Agenda, het Uitvoeringsprogramma, het bijbehorende Doelendocument en de trilaterale onderzoeksagenda bieden hier een goede basis voor.

In 2021 heeft de Waddenacademie gewerkt aan het in beeld brengen van het kennisaanbod, lopende kennisprogramma's etc. In samenwerking met het Regieteam brengt de Waddenacademie op basis van het Uitvoeringsprogramma momenteel de kennisvragen in beeld gekoppeld aan de initiatieven en de gesprekspunten tussen partijen. Denk bij inhoudelijke vragen bijvoorbeeld aan langetermijneffecten van klimaatverandering, zoetwater, verzilting, vitale landbouw, klimaat en veiligheid.

Dit Uitvoeringsprogramma en de initiatieven per deelprogramma leveren daarmee input voor de verdere uitbouw van de Kennisagenda voor de jaren 2021-2026.

De scope van een kennisvraag, de vraagformulering en afspraken over de gewenste kwaliteiten voor het onderzoek komen in overleg met de belanghebbenden tot stand. Vervolgens zoekt de kennisregisseur een passende opdrachtgever voor de onderzoeksvraag. De inzet is dat deze vroegtijdige betrokkenheid tot breder gedeelde kennisresultaten leidt.

5.4. Initiatief

In de periode 2022-2026 werken de partijen aan het volgende initiatief:

UP24. Organisatie kennishuishouding en opstellen Kennisagenda

Het initiatief is erop gericht te komen tot een gezamenlijke kennisagenda, gekoppeld aan vragen over beleid, beheer en gebruik van het Waddengebied. Onderdeel hiervan is ook het ontwikkelen van kennis over de cumulatieve effecten van het handelen en kennis om de spanning tussen ecologie en economie te verminderen.

6

Monitoring en evaluatie van het Uitvoeringsprogramma

Monitoring en evaluatie van het Uitvoeringsprogramma

Het Uitvoeringsprogramma bevat initiatieven om de doelen en strategieën uit de Agenda dichterbij te brengen. Maar lukt dat ook? Om dit goed in beeld te brengen en tijdig te kunnen bijsturen, vindt monitoring plaats. Dat betreft de jaarlijkse rapportage over de voortgang van de initiatieven (inclusief een expert-judgement van de resultaten tegen de achtergrond van de (hoofd)doelen uit het doelendocument), alsmede een 4 jaarlijkse evaluatie. Hiermee wordt ook invulling gegeven aan de motie De Groot en Dik-Faber⁴ én het advies Omgevingsberaad uit december 2021.

6.1. Diagnose van het doelbereik van de Agenda

Het Uitvoeringsprogramma is uitgewerkt aan de hand van een doelendocument dat richting geeft aan elf deelprogramma's. Omdat in een dynamisch systeem als de Waddenzee het moeilijk is direct causale relaties te leggen tussen oorzaak en gevolg, is het niet altijd mogelijk kwantitatief te onderbouwen of de diverse doelen worden behaald en in hoeverre dat het gevolg is van de genomen maatregelen. Om die reden wordt gewerkt langs twee lijnen:

1. jaarlijks wordt op basis van de bestaande Basismonitoring gerapporteerd over de toestand en trends in het Waddengebied ('Wadden in beeld'). De jaarlijkse rapportage wordt uitgevoerd door een expertteam onder leiding van de kennisregisseur (Waddenacademie). De komende periode wordt gekeken hoe de doelen uit het Doelendocument kunnen worden vertaald in indicatoren die kunnen worden ondergebracht bij de Basismonitoring;
2. parallel hieraan vindt op basis van de voortgang van de UP-initiatieven en andere initiatieven in het Waddengebied, de doelen en bijbehorende indicatoren uit het Doelendocument en 'Wadden in beeld', een tweejaarlijkse kwalitatieve expert judgement plaats over de mate van doelbereik van de Agenda en het Uitvoeringsprogramma.

Deze wordt uitgevoerd door een expertteam onder leiding van de kennisregisseur (de Waddenacademie). Zo kan om het jaar worden besproken in welke mate de realisatie van de doelen uit de Agenda en bijbehorende Doelendocument op koers ligt en waar bijsturen nodig is.

Via het Omgevingsberaad bespreekt het Bestuurlijk Overleg Waddengebied jaarlijkse de voortgang van het Uitvoeringsprogramma en tweejaarlijks de realisatie van de doelen om te kijken waar bijsturing nodig is. Het Regieteam bereidt in dit verband een advies voor op basis van de diagnose.

Om input te kunnen leveren aan de jaarlijkse diagnose wordt op twee onderdelen gemonitord:

1. basismonitoring: trends en ontwikkelingen in het Waddengebied;
2. voortgang initiatieven: wat is de voortgang van de verschillende initiatieven uit het Uitvoeringsprogramma? Lukt het om de benodigde inspanningen en bijbehorende resultaten te leveren? En in welke mate voldoet de samenwerking tussen alle betrokkenen en ons handelen aan de principes uit de Agenda?

De twee sporen hangen nauw met elkaar samen. De uitkomsten van de basismonitoring geven een indicatie van de toestand in de Waddenzee en in het Waddengebied. De uitvoering van de initiatieven draagt bij aan de realisatie van de doelen. Daarnaast voeren verschillende partners ook separaat initiatieven uit die daaraan bijdragen. En bovenal: goede samenwerking en handelen volgens de leidende principes dragen ook bij aan het slagen van de Agenda. Inzicht in het doelbereik, de voortgang en het handelen maakt het mogelijk de inzet, de prioritering van de initiatieven als de werkwijze bij te sturen. Plan-do-check-act!

6.2. Basismonitoring

In het Waddengebied vinden veel metingen plaats, waarbij het detailniveau sterk verschilt. Bijvoorbeeld metingen van soorten en habitats, de effecten van klimaatverandering, aantal overnachtingen op eilanden, energieverbruik, aantallen bedrijven en havenactiviteiten. Het overzicht en de samenhang is de laatste jaren aanzienlijk verbeterd, met name door de samenwerking in het kader van de basismonitoring. Sinds 2015 werken de overheden en beheerders in het Waddengebied samen om de monitoring beter op elkaar af te stemmen en toegankelijker te maken.

Op basis van langjarige meetreeksen binnen de Basismonitoring wordt jaarlijks gerapporteerd over de toestand en trends van het Waddengebied ('Wadden in beeld').

Het doel van de Basismonitoring Wadden is driedelig:

- de beheerders helpen bij de uitvoering van hun taken door inzicht te geven in de toestand en trends;
- de stap te maken van monitoring gericht op vergunningverlening en uitvoering van wettelijke taken naar effectieve en efficiënte systeemgerichte monitoring;
- alle beschikbare Informatie en monitoringgegevens over het Waddengebied toegankelijk maken, om de gebruiker zicht te geven op het volledige Waddensysteem.

De publicatie Wadden in Beeld schets een totaalbeeld van de sociaal- culturele, economische en ecologische ontwikkelingen per gemeente in het Waddengebied. Relevante onderwerpen zijn bijvoorbeeld de ontwikkeling van toerisme en recreatie, havens, landbouw(areaal), visserij en de bodem en grondwaterkwaliteit.

Voortgang initiatieven

Naast onderzoek en monitoring in opdracht van de overheid, voeren ook initiatiefnemers van projecten of activiteiten monitoring uit. Het Omgevingsberaad en het BO Waddengebied bespreken jaarlijks de voortgang van de uitvoering van initiatieven uit het Uitvoeringsprogramma. De programmaorganisatie stelt daarvoor jaarlijks een voortgangsrapportage op.

Monitoring leidende principes voor handelen

Ook de monitoring van het handelen volgens de leidende principes is onderdeel van de tweejaarlijkse evaluatie van het doelbereik. Centrale vraag is daarbij of de leidende principes voor handelen voldoende gevolgd worden en in welke mate dit bijdraagt aan het bereiken van de doelen in het Waddengebied. Volstaan de leidende principes bij het samen werken aan de uitvoering van de Agenda en Uitvoeringsprogramma, moeten we de principes aanscherpen of aanvullen of expliciet met elkaar in gesprek gaan over de principes om de samenwerking te verbeteren?

6.3. Evaluatie

In 2025 - een jaar voor het einde van de looptijd van dit Uitvoeringsprogramma (2026) - vindt op basis van de jaarlijkse diagnoses, voortgangsrapportages en de monitoring van de doelen een eerste uitgebreide evaluatie plaats van de Agenda en het Uitvoeringsprogramma. Deze evaluatie biedt input voor het opstellen van een geactualiseerd Uitvoeringsprogramma voor de periode vanaf 2026.

6.4. Impactanalyse

In december 2020 heeft de Tweede Kamer de motie Dijkstra en Geurts aangenomen. Naar aanleiding van de motie hebben de partijen een methodiek opgesteld voor een impactanalyse. Het doel van de impactanalyse is de effecten op economie en ecologie evenwichtig in beeld te brengen en tegen elkaar af te kunnen wegen. De impactanalyse is een informatie-instrument dat de besluitvorming ondersteunt, waarbij rekening wordt gehouden met eventuele consequenties cf. de motie Dijkstra/Geurts.

Door in een vroegtijdig stadium de (mogelijke) effecten in kaart te brengen, kunnen de economische en ecologische belangen bij de uitvoering van de Agenda geborgd worden. Daarnaast maakt het ook duidelijk voor welke aspecten eventueel aanvullend onderzoek nodig is voor de besluitvorming en over welke dilemma's het gesprek moet plaatsvinden. Voor een groot deel van de initiatieven uit dit Uitvoeringsprogramma moeten de effecten in kaart worden gebracht. In het rapport Methodiek Impactanalyse staan de criteria om te bepalen wanneer dat nodig is.

Voor initiatieven met een ruimtelijke impact wordt als onderdeel van het besluitvormingsproces vaak een maatschappelijke kosten-batenanalyse opgesteld. In dat geval kan de Methodiek Impactanalyse dienen als checklist om te bepalen of de impact op alle relevante aspecten in beeld komt en of bepaalde aspecten ontbreken. In het laatste geval biedt de Methodiek Impactanalyse handvatten om deze aspecten in kaart te brengen. Daarmee voldoet impactanalyse bijdragen aan het voldoen aan het tweede dictum van de motie Dijkstra/Geurts.

De methodiek is getoetst in twee pilots. De keuze voor de pilots is tot stand gekomen in overleg met de betrokken partijen. Op basis van de resultaten van de pilots wordt de methodiek waar nodig aangescherpt en toegepast in de praktijk voor nieuwe initiatieven in het Waddengebied.

6.5. Initiatieven

In de periode 2021-2026 werken de partijen aan de volgende initiatieven:

UP25. Uitwerken en uitvoeren monitoring en voortgang

In nauwe samenwerking met de Waddenacademie ontwikkelen we de monitoring en evaluatie verder en maken daarbij gebruik van bestaande Basismonitoring. Specifiek gaat het om:

- het opzetten van de tweejaarlijkse diagnose, incl. een expertteam en de aanpak daarvan;
- het vertalen van de doelen uit het doelendocument in indicatoren en bijbehorende streefwaarden en verkennen hoe de monitoring kan aansluiten bij bestaande meetreeksen binnen de Basismonitoring;
- het jaarlijks opstellen van een voortgangsrapportage met medeneming van het handelen volgens de leidende principes uit de Agenda;
- het evalueren van de uitvoering van de Agenda en bijbehorende Uitvoeringsprogramma in 2025.

UP26. Verbeteren synergie tussen monitoring bij vergunningverlening en Basismonitoring

Er zijn mogelijke voordelen te halen door effectgerichte monitoring gekoppeld aan de vergunningverlening slimmer te organiseren. Nu vraagt monitoring van effecten vaak een forse inspanning van de vergunninghouder, zonder dat de resultaten ervan gekoppeld worden aan de bestaande Basismonitoring. In het kader van dit UP bekijkt de Beheerautoriteit samen met RWS en de bevoegde gezagen voor vergunningverlening, hoe de Basismonitoring kan bijdragen aan de monitoring voor de vergunningverlening en hoe initiatiefnemers de Basismonitoring beter kunnen benutten.

UP27. Toetsing en toepassing impactanalyse

Begin 2023 ronden we twee pilots af om de methodiek Impactanalyse te toetsen, waarna deze methodiek zo nodig wordt aangepast en vervolgens op de relevante onderdelen van het UP wordt toegepast.

7

De organisatie

7

De organisatie

Bij de uitvoering van de initiatieven uit dit Uitvoeringsprogramma zijn veel partijen betrokken. Het eigenaarschap van de Agenda wordt dan ook door veel partijen gedragen, op basis van zelfbinding: de partijen laten de doelen doorwerken in hun eigen visies en plannen. Dat maakt het Uitvoeringsprogramma sterk. Samenwerken op basis van zelfbinding vraagt wel constante alertheid en een slagvaardige, kleine, sturende organisatie. Daarnaast is een adequate voortgangsbewaking van het programma (en het bijbehorende doelbereik) nodig. De diverse gremia hiervoor, hun doel, samenstelling en scope worden dit hoofdstuk kort toegelicht (zie Bijlage 1).

7.1. De governance van het Waddengebied

De Agenda en het Uitvoeringsprogramma sluiten aan bij de governance van het Waddengebied zoals die sinds 2020 bestaat:

- het Bestuurlijk Overleg Waddengebied (BOW). Het BOW is formeel opdrachtgever voor de Agenda en het Uitvoeringsprogramma. Het richt zich op strategische besluitvorming over het beleid voor het Waddengebied. In het BO Waddengebied zijn het Rijk (de minister van IenW en de ministers voor Natuur en Stikstof, en voor Klimaat en Energie), de drie Waddenprovincies Noord-Holland, Friesland en Groningen, de kust- en eilandgemeenten en de waterschappen op bestuurlijk niveau vertegenwoordigd, plus de voorzitter van het Omgevingsberaad, die tevens optreedt als vicevoorzitter;
- het Omgevingsberaad Waddengebied (OBW) is het adviesorgaan, waarin gebruikers van het Waddengebied, maatschappelijke organisaties en de Waddenacademie meedenken en werken aan de doelstellingen van de Agenda. Het Omgevingsberaad formuleert adviezen (gevraagd en ongevraagd) richting de leden van het BOW;
- de Beheerautoriteit (BAW) stimuleert en faciliteert de beheerders van de Waddenzee om een Integraal Beheerplan (IBP) Waddenzee te ontwikkelen en uit te voeren. De Beheerautoriteit heeft als doel de

samenhang tussen het natuur-, vis- en waterbeheer te bevorderen en daarmee de natuurkwaliteit te verbeteren. Nauwe afstemming tussen het Uitvoeringsprogramma en het Integraal Beheerplan is nodig om afspraken te maken over de aanpak van initiatieven die te maken hebben met beheer.

7.2. Een klein programmabureau

In deze eerste programmaperiode 2021-2026 werken de partijen aan de initiatieven. De organisaties die aan het programma werken behouden daarin hun eigen verantwoordelijkheid. De coördinatie verloopt via een klein, flexibel programmabureau. De Rijkscoördinator (directeur IenW die verantwoordelijk is voor Wadden) is gedelegeerd opdrachtgever namens het BOW.

Taken van het programmabureau zijn:

- voorstellen doen aan het MT Rijk Regio Wadden om de ambities van de Agenda naar UP-initiatieven te vertalen;
- het signaleren en waar nodig agenderen in het OBW en BOW van de voortgang van initiatieven;
- het signaleren en waar nodig agenderen van nieuwe ontwikkelingen die van invloed zijn op de realisatie van de Agenda-doelen en het Doelendocument;
- het signaleren en initiëren van gesprekken tussen partijen over 'schurende' doelen zoals die in hoofdstuk 10 zijn beschreven, in overleg met de trekkers van de verschillende daar beschreven schuurpunten;
- het organiseren van de totstandkoming van de voortgangsrapportage ten behoeve van het OBW en BOW en het organiseren van de uitvoering van de monitoring en evaluatie;
- het (laten) uitvoeren van de kennisagenda;
- het uitwisselen van signalen over BOW-stukken met andere organisaties binnen het Waddengebied;
- het blijvend verbinden en zorgdragen voor goede betrokkenheid van alle partners bij de Agenda en het uitvoeringsprogramma;
- het voorbereiden van de stukken ter bespreking in het BO Waddengebied (en daarmee automatisch het Omgevingsberaad), in samenwerking met de secretaris van het BOW.

Het programmabureau dat aan het bovenstaande werkt kent de volgende functies en rollen (geen volledige fte's):

1. een programmacoördinator vanuit het Rijk;
2. een programmamedewerker/plv.; programmacoördinator vanuit de Waddenprovincies;
3. de secretaris van het Omgevingsberaad namens de belangenorganisaties;
4. een programmaondersteuner/secretariaat;
5. een communicatiemedewerker.

7.3. Voortgangsoverleg Uitvoeringsprogramma

Tot eind 2022 was sprake van een Regieteam Uitvoeringsprogramma dat verantwoordelijk was voor het tot stand brengen van het programma, en het initiëren van de diverse UP initiatieven. Met het accorderen van het Uitvoeringsprogramma door het BOW is het Regieteam opgeheven. In plaats daarvan wordt het Voortgangsoverleg Uitvoeringsprogramma Waddengebied gevormd, bestaande uit alle partijen betrokken bij het Uitvoeringsprogramma.

Het Voortgangsoverleg richt zich primair op de voortgang rondom het Uitvoeringsprogramma. De deelnemers fungeren als klankbord voor het Programmabureau voor de voortgang van de initiatieven op hoofdlijnen. Daarnaast kan het Voortgangsoverleg waar nodig aangeven of bijsturing of toevoeging van initiatieven nodig is om de doelen van de Agenda te bereiken.

Het Voortgangsoverleg Uitvoeringsprogramma Waddengebied controleert en stimuleert de voortgang van het Uitvoeringsprogramma door:

- de voortgang van het UP te monitoren;
- te zorgen voor optimale betrokkenheid van de achterbannen van elke organisatie;
- als vooruitgeschoven vertegenwoordiger van de betrokken samenwerkingspartner vroegtijdig mee te denken over de relevante vraagstukken in het Waddengebied;
- mee te denken over manieren waarop een kwestie opgelost kan worden: bijvoorbeeld via de tafel van het Omgevingsberaad, het BO Waddengebied of de Beheerautoriteit;

- samenwerking te stimuleren en zo nodig samenhang te brengen tussen de initiatieven en deelnemende partijen;
- het gesprek over 'schurende' onderwerpen van een positieve impuls te voorzien;
- elkaar te informeren over voortgang, inhoud en proces en mogelijke kansen en belemmeringen te bespreken, bijvoorbeeld in relatie tot de uitvoering, of relaties met andere initiatieven buiten het Uitvoeringsprogramma.
- voorstellen aan het MT Rijk Regio Wadden te doen voor eventuele nieuwe initiatieven.

De voortgangsgroep komt tweemaal per jaar, in aanloop naar een BOW, bij elkaar. De Rijkscoördinator (directeur verantwoordelijk voor Wadden) is gedelegeerd opdrachtgever namens het BOW.

7.4. Het MT Rijk Regio Wadden

Het MT Rijk Regio Wadden is het ambtelijk vooroverleg voor het BOW. Het stelt, op basis van het voorwerk door het Programmabureau, de stukken vast voor agendering richting het BOW. Het MT-Wadden is bedoeld om een effectieve en efficiënte besluitvorming en strategische discussies in het BOW te faciliteren, en treedt in die zin op als een agendacommissie. Daarnaast is het MT Rijk-Regio signalerend en agenderend bij knelpunten rond de uitvoering van het Uitvoeringsprogramma, bijvoorbeeld rond de inhoud, capaciteit en/of middelen. Zo kan het MT Rijk Regio Wadden advies geven over welke vervolgstappen nog nodig zijn voor een goede bestuurlijke bespreking.

Aan het MT Rijk Regio Wadden neemt voor elk van de in het BOW vertegenwoordigde partijen een vertegenwoordiger deel. De secretaris van het OBW neemt deel om eventuele aandachtspunten vanuit de bespreking in het Omgevingsberaad in te brengen. De directeur Beheerautoriteit Waddenzee neemt deel aan het MT Wadden om aandachtspunten vanuit het beheer in te brengen en kan van daaruit onderwerpen agenderen en inbreng leveren.

De Rijkscoördinator (directeur verantwoordelijk voor Wadden) is gedelegeerd Opdrachtgever voor het MT Rijk Regio Wadden namens het BOW.

8

Communicatie

Communicatie

De Agenda en het Uitvoeringsprogramma zijn nieuw. De partners hebben hun commitment uitgesproken om samen te werken aan het bereiken van de doelen. Daarnaast betrekken ze bij de uitvoering van de initiatieven andere partijen. Dat vraagt om goede communicatie. Elke partner of groep van samenwerkende partners die aan de initiatieven uit het Uitvoeringsprogramma werkt, heeft een eigen verantwoordelijkheid voor de communicatie en de communicatiestijl, uitingen en -planning. Dit blijft zo.

De communicatie over het Uitvoeringsprogramma richt zich vooral op:

- de dialoog faciliteren tussen partijen (vertegenwoordigers van de verschillende groeperingen);
- overzicht bieden van de initiatieven en de samenhang daartussen;
- eenduidige boodschap uitdragen over alles wat met het Uitvoeringsprogramma te maken heeft.

We communiceren met de volgende centrale doelstelling:

‘Zorgvuldige en inspirerende communicatie zorgt voor bekendheid van de Agenda en het Uitvoeringsprogramma, voor betrokkenheid, voor begrip, draagvlak en enthousiasme voor de initiatieven en voor inzicht in de samenhang en voortgang.’

8.1. Communicatie door programma en partijen

Gebruikers, natuurorganisaties en overheden hebben elkaar nodig om de doelen van de Agenda te realiseren. Partijen moeten met elkaar in gesprek komen en blijven over initiatieven, nieuw te zetten stappen, bereikte resultaten en ook over ‘schurende’ doelen. Alleen zo kan de gezamenlijke Agenda op betrokkenheid en draagvlak bij alle partijen blijven rekenen, ook al is men het niet over alles eens. Belangrijk doel van de communicatie over het Uitvoeringsprogramma is dan ook om die dialoog tussen partijen te ondersteunen en te bevorderen.

Dit kan door informatie te bieden, ervaringen uit te wisselen (‘feedback’) en partijen en belanghebbenden bij elkaar te brengen.

De programmaorganisatie is verantwoordelijk voor de communicatie over het programma als totaal. De afzonderlijke partners zijn verantwoordelijk voor het organiseren van de communicatie van hun activiteiten binnen hun organisatie of netwerk. De communicatie op centraal en decentraal niveau is complementair: deze activiteiten vullen elkaar aan en versterken elkaar.

8.2. Communicatieaanpak

De communicatieaanpak kent vier pijlers:

1. bekendheid geven aan de Agenda en het Uitvoeringsprogramma (informer);
2. werken aan draagvlak (niet alleen zenden, maar ook zorgen voor begrip voor elkaars doelen);
3. inspiratie bieden voor initiatieven en het verbinden van initiatieven;
4. (tussentijdse) resultaten tonen en uitdragen.

Bekendheid geven

Om partijen bij het proces te betrekken en te inspireren, is het van belang dat ze een duidelijk beeld hebben van het Uitvoeringsprogramma: ze moeten weten wat in de Agenda staat, waar het Uitvoeringsprogramma over gaat en welke kansen het programma biedt voor eigen initiatieven.

De Agenda en het Uitvoeringsprogramma moeten gaan ‘leven’ bij de betrokken partijen en belanghebbenden. Daar is meer voor nodig dan een papieren Agenda of een organisatie. In de communicatie over het Uitvoeringsprogramma zetten we in de beginfase van het programma vol in op de mensen en organisaties achter de Agenda. Wie tekenden de instemmingsverklaring en waarom? Wie niet, waarom en hoe zijn we daar rond het programma mee omgegaan. Wie zijn nu betrokken? Wie werken aan de initiatieven? Wie zijn enthousiast en wie zijn kritisch en waarom?

Deelnemers uit het Regieteam, het BO Waddengebied, het Omgevingsberaad, de Beheerautoriteit en de Waddenacademie spelen hier een actieve rol in. Als deze betrokkenen aangeven hoe hun eigen activiteiten samenhangen met de doelstellingen van de Agenda en de activiteiten uit het Uitvoeringsprogramma, gaat het Uitvoeringsprogramma ook leven.

Werken aan draagvlak

Bij de totstandkoming van dit Uitvoeringsprogramma hebben de partijen gesproken over de doelen van de Agenda en het Uitvoeringsprogramma, eerst in het Regieteam en daarna ieder Regieteamlid met zijn of haar achterban. Dit soort gesprekken zijn noodzakelijk om elkaars doelen en achterliggende belangen te kunnen begrijpen.

Voor dit soort gesprekken is goede en actuele informatie nodig. De programmaorganisatie zal actief inzetten op het bieden van juiste informatie en alle betrokkenen aanspreken op het onderbouwen van meningen met feiten. In de communicatie ligt daarom in eerste instantie de nadruk op luisteren en informeren. Het programmabureau ontwikkelt zich tot een informatieloket voor de activiteiten die zich binnen de scope van dit programma afspelen.

Inspiratie krijgen en verbinden van initiatieven

De initiatieven maken het programma. Elke partij kan op een geëigend moment gezicht geven aan een initiatief. Daarbij is het belangrijk de samenhang met andere initiatieven en de doelen van de Agenda en het Uitvoeringsprogramma te leggen, onder het motto 'goed voor mij, goed voor jou, beter voor ons samen'. De partnerorganisaties spreken af zichzelf en elkaar hierin te stimuleren. Dat kan door gesprekken te voeren, te luisteren, samen te ontwikkelen, inzicht te bieden, kennis te maken, ervaringen op te doen en uit te wisselen. Dat doen partijen zelf in onderlinge contacten, maar het programmabureau zal het uitwisselen ook organiseren, in samenhang met de belangrijke mijlpalen in het proces. Een eerste mijlpaal is de

vaststelling van het Uitvoeringsprogramma 1.0 in juni 2022. Het programmabureau en het Regieteam werken de communicatie over andere mijlpalen uit in een activiteitenkalender.

Tonen en uitdragen van (tussentijdse) resultaten

Het programmabureau daagt de trekkers uit om over resultaten van de initiatieven te communiceren en de verbinding te leggen met de gezamenlijke doelen van het Uitvoeringsprogramma.

8.3. Initiatieven

In de periode 2021-2026 werken de partijen aan het volgende initiatief:

UP28. Communicatieplan

Er is een basis-communicatieplan. De verantwoordelijkheid voor de UP communicatie vanuit het programmabureau en de verbinding daarvan met wat er in de afzonderlijke betrokken organisaties gebeurt werken we jaarlijks verder uit.

9

Financiering

9

Financiering

Voor de financiering van het Uitvoeringsprogramma maken we onderscheid in de kosten voor:

- het programmabureau;
- programmakosten, bijvoorbeeld voor de werkgroepen;
- de uitvoering van UP-initiatieven.

Uitgangspunt daarbij is dat de financierende partijen van de agenda/het UP zijn: het Rijk (voorlopig lenW en LNV, wellicht later EZK) en de regio. De verdeelsleutel is: 50% Regio / 50% Rijk.

9.1. Programmabureau

Het programmabureau heeft middelen nodig voor het uitvoeren van de taken benoemd in H7.2, waaronder het opstellen van plandocumenten, voortgangsrapportages, evaluaties, communicatiemiddelen en locatiekosten. De personele inzet voor het programmabureau betreft de periode 2021-2026:

- programmacoördinator van het ministerie van lenW: 0,2 fte;
- programmamedewerker c.q. plv. programmacoördinator van de provincies: 0,2 fte;
- programmamedewerker namens de stakeholders/OBW: 0,2 fte;
- programma- en secretariële ondersteuning door lenW: 0,2 fte;
- inzet voor communicatie: PM.

9.2. Programmakosten

Partijen regelen hun inzet (capaciteit en middelen) in het programmabureau, en in andere relevante organisatievormen, zoals uitgewerkt in hoofdstuk 7, hoofdstuk 9 en hoofdstuk 10, in principe op eigen kosten. Partijen hebben wel de intentie om (op opdrachtbasis) bepaalde inzet vanuit stakeholders te vergoeden, waar deze verder rijkt dan het behartigen van sectorale belangen en deze ten goede komt aan het behalen van de doelen uit het Uitvoeringsprogramma.

Dit betreft het inbrengen van specifieke kennis vanuit de achterban, het vervullen van een ambassadeursrol voor het Uitvoeringsprogramma, het accounthouderschap van een deelprogramma en het uitvoeren van verkenningen gericht op het vinden van integrale oplossingen voor opgaven.

Vanaf het vaststellen van het UP voor de rest van het jaar 2023 is een bedrag beschikbaar van € 140.000 vanuit de provincies en het rijk. Voor 2024 en verder werken Rijk en regio (provincies, waterschappen en gemeenten) aan een structurelere inzet van middelen die meer in de richting komt van de programmakosten die gemoeid zijn met de uitvoering van andere gebiedsagenda's grote wateren (in de orde grootte van € 300.000 per jaar). Dit zal in de loop van 2023 duidelijk worden.

Onderdeel van het gesprek zal ook zijn om te bekijken of er vanuit alle overheden één budget voor het geheel kan komen om vanuit de diverse overheden de programmabureaukosten te dekken. Overwogen kan worden om op termijn uit dit budget ook andere gemeenschappelijke kosten te kunnen dekken.

9.3. Financiering van de initiatieven

Bij de financiering van de initiatieven gelden twee belangrijke uitgangspunten:

1. de initiatiefnemers van een initiatief zijn zelf verantwoordelijk voor het organiseren van de financiering ervan;
2. de ambitie van het UP houden we hoog; de mogelijkheid van financiering bepaalt echter het tempo.

Financiering van initiatieven

Sommige initiatieven hebben hun financiering al rond. Naast de overheden (vgl. HWBP, PAGW, IKW) investeert ook het bedrijfsleven nu al stevig in de ontwikkeling van het Waddengebied via onder meer het Ecoport programma verduurzaming havens en Greenshipping.

Andere initiatieven zijn nog zoekende naar financieringsbronnen. De initiatieven vragen soms om substantiële investeringen en overstijgen de financiële mogelijkheden van de initiatiefnemer(s). Daarnaast kan een initiatief bijdragen aan het behalen van meerdere doelen. Dit vraagt om integraal en gebiedsgericht werken en financieren om tot oplossingen te komen. In de praktijk betekent dit dat een initiatiefnemer te maken heeft/krijgt met overheids- en private financieringsbronnen die elk hun eigen voorwaarden kennen.

De financiering van initiatieven heeft zowel betrekking op de looptijd van het huidige Uitvoeringsprogramma, te weten 2021-2026 als op de periode na 2026 tot 2050 (perspectief Agenda). Vanuit de werkgroep financiering (zie hierna) zal in deze planperiode een overzicht worden uitgewerkt van alle voorgenomen activiteiten en de bijbehorende kosten. Per initiatief is in hoofdstuk 4 (Kosten en capaciteit) een inschatting gemaakt.

Lange termijn investeringen

Naast financiering van de initiatieven zijn middelen nodig voor investeringen voor het uitvoeren van de Agenda. Het gaat dan om investeringen op het gebied van onder meer kustverdediging, integrale kustontwikkeling, natuurherstel op land en onder water, bereikbaarheid van de eilanden, haven- en scheepvaartontwikkeling, klimaatmaatregelen, accommoderen van de energietransitie, visserij en toerisme & recreatie. Een eerste zeer globale inschatting van het Omgevingsberaad en provincies (juni 2022) is dat hiermee zo'n 10 à 15 miljard euro gemoeid is voor de periode tot en met 2050. Om ook aan deze grotere opgaven en transitie uitvoering te kunnen geven is het belangrijk om waar mogelijk de middelen te bundelen. Alle betrokken partijen hebben de wil om een bijdrage te leveren: er is ambitie op inhoud. Tegelijkertijd is het duidelijk dat géén van de betrokken partijen beschikt over voldoende vrije middelen om de Waddenagenda te realiseren. Daarvoor zijn we met elkaar verantwoordelijk.

Werkgroep financiering

Het hebben van een degelijke begroting en een heldere aanpak is randvoorwaarde om met partijen het gesprek aan te gaan over financiering. Dit geldt niet alleen voor de initiatiefnemer maar ook voor de werkgroepen die bezig gaan met het oplossen van de dilemma's zoals in hoofdstuk 10 beschreven.

Het verkrijgen van voldoende middelen (geld, capaciteit), zowel voor deze uitvoeringsperiode 2021-2026, als voor de periode na 2026, is een gezamenlijke zoektocht vanuit de betrokken overheden en private partijen. In 2023 wordt hiervoor een Werkgroep Financiën opgericht. De samenstelling zal een mix zijn van vertegenwoordigers van overheden en private deskundigheid. De functie van de werkgroep is niet om de verantwoordelijkheid van de initiatiefnemers over te nemen, maar om een gezamenlijk overzicht te krijgen van de benodigde middelen, en partijen te faciliteren bij het zoeken naar voldoende middelen. De resultaten hiervan worden in december 2023 voorgelegd aan het BOW. Het programmabureau zal zorgdragen voor de oprichting en inrichting van de werkgroep met voldoende deskundigheid en mandaat.

Vier sporen bij het zoeken naar financiering

Bij het zoeken naar voldoende middelen zijn vier benaderingen mogelijk (die elkaar niet uit te sluiten):

1. Hoe kunnen bestaande geldstromen voor uitvoering van activiteiten die voortvloeien uit het UP beter worden benut?
De werkgroep financiën maakt een overzicht van de totale financieringsbehoefte van de verschillende initiatieven. Naast bekende geldstromen voor het Waddengebied, zoals het Waddenfonds, provinciale middelen vanuit het Investeringskader Waddengebied, Europese middelen en middelen voor beleidsonderzoek en monitoring, zal de werkgroep bekijken of ook andere bestaande geldstromen benut kunnen worden die niet direct gekoppeld zijn aan het Waddengebied. De werkgroep gaat daarbij actief op zoek naar een goede koppeling van de UP-initiatieven aan de financiering van beleidsdoelen van alle relevante overheden.

2. Hoe kunnen we ‘versnellingsgeld’ organiseren?
Dit type financiering is vooral bedoeld om initiatieven vooruit te helpen via bijvoorbeeld het ontwikkelen van pilots, de benodigde kennis op een rij te krijgen, of oplossingen door te rekenen. Veel fondsen zijn gericht op uitvoering als reeds sprake is van een uitgewerkt projectplan. Het ontbreekt vaak aan middelen om projecten van initiatief naar uitvoering te ontwikkelen. Bijdragen daaraan kunnen van overheden komen maar ook van private partijen vanuit hun research en development middelen.
3. Hoe kunnen initiatiefnemers hun financieringsvraag beter laten aansluiten op bestaande fondsen?
De werkgroep onderzoekt op welke wijze het combineren van financiering uit verschillende bronnen, waaronder bijvoorbeeld het Klimaatfonds, Mobiliteitsfonds en het Stikstoffonds, vergemakkelijkt kan worden. Dit zijn gelden die kunnen bijdragen aan de kwaliteit van de Wadden, zeker als deze middelen gebundeld kunnen worden ingezet. De werkgroep richt zich in eerste instantie op de financiering van de individuele initiatieven die het meest behoefte hebben aan een dergelijke bundeling. Bij de verkenning zal tevens gekeken worden naar hoe de diversiteit aan aanvraagmethoden werkbaar gemaakt kan worden voor de initiatiefnemers.
4. Hoe kan je komen tot financiering van een investeringsprogramma?
Sommige initiatieven zullen naar verwachting in aanmerking komen voor een investeringsprogramma. De werkgroep zal verkennen hoe je de bronnen voor financiering van dit type programma's (bijvoorbeeld een Regiodeal) kunt bundelen. Voor de financiering van de investeringen zijn naast de private bijdragen en regionale fondsen de bestaande en nieuwe rijksfondsen onmisbaar. Het gaat hierbij onder andere om het Nationaal Programma Landelijk Gebied, het Klimaat- en transitiefonds, het Deltaprogramma en EU Life IP.

Structurelere financiering op basis van een nieuw regeerakkoord

Het Waddenfonds krijgt in 2026 haar laatste jaardotatie en eindigt in 2028. Vóór het aantreden van een nieuwe regering zal naar verwachting door de niet-Rijkspartijen actief worden gepleit voor het inrichten van een (Kust) fonds voor het Waddengebied. De behoefte aan een meer structurele financiering voor het realiseren van de Agenda voor het Waddengebied wordt gevoeld, zeker vanuit de regio. Omdat veel opgaven bij elkaar komen, zeker in de kustzone, en financiering vaak plaatsvindt vanuit sectorale doelen, is behoefte aan een integraal financieel kader voor het realiseren van de doelstellingen voor de Waddenzee en het Waddengebied. De zoektocht naar het benutten van bestaande middelen langs de vier sporen, zoals hierboven benoemd, voldoet daar minder aan.

Voor de wat langere termijn zal de werkgroep financiën de financieringsbehoefte nader uit te werken, in overleg met de initiatiefnemers. Daarbij wordt ook in beeld gebracht welke bestaande fondsen al gericht zijn op deze initiatieven en wat de netto extra behoefte is. Onderdeel van de verkenning is ook het verkennen van de mogelijkheid van een gezamenlijke grondslag voor de toewijzing van middelen uit fondsen via een gezamenlijk kustfonds. Daarmee ontstaat ook integraal gerichte financiering, met dezelfde voorwaarden per financieringsbron. Ook zal worden verkend hoe het beheer over zo'n Kustfonds het beste geregeld kan worden.

10

Verder werken aan transitities in het Waddengebied

Verder werken aan transities in het Waddengebied

Bij het opstellen van de agenda en het uitwerken daarvan in het uitvoeringsprogramma is geconstateerd dat er op enkele majeure thema's meer nodig is dan de initiatieven uit hoofdstuk 4. Dit zijn de thema's waaronder verschillende dilemma's (schuulpunten) samenkomen, en waarover het vooralsnog te complex is gebleken om gezamenlijk tot besluitvorming en daarmee stappen vooruit te komen. Het betreft vier ingrepen in het systeem waarover al geruime tijd gesproken wordt, die gepaard gaan met grote belangen, waar het beleid en de juridische inbedding nog tekort schieten en waarover de besluitvorming dus stevig moet worden voorbereid, te weten:

- een goede en toekomstbestendige **bereikbaarheid** van havens en eilanden op de lange termijn;
- een integrale ontwikkeling van de **kust**, mede in het licht van klimaatverandering en andere opgaven;
- balans tussen natuurkwaliteit en **visserij** in de Waddenzee passend bij de Werelderfgoedstatus;
- de meest wenselijke manier om te anticiperen op **klimaatverandering** in het Waddengebied.

Voor alle vier de genoemde thema's moet op korte termijn een proces worden opgezet dat perspectief schetst in de richting van de agendadoelen: "Natuur op één in de Waddenzee en een veilig, vitaal en veerkrachtig Waddengebied in 2050". Willen we daarop voortgang boeken en naar een oplossing of perspectief toewerken dan is een omslag nodig, een transitie. Dat kan alleen als er een samenhangende bestuurlijke aanpak wordt afgesproken, en als er commitment is van de betrokken partijen, en de bereidheid om elkaars zorgen en prioriteiten goed te begrijpen. Alleen dan kan er worden gewerkt aan gezamenlijke pakketten van keuzes en maatregelen, waarbij het duidelijk mag zijn dat iedere partij op enig moment verandering zal moeten accepteren. Tegelijkertijd kan ook elke partij erop vertrouwen dat zijn belang op

andere punten wordt gehonoreerd. Kort en goed: de transities moeten er toe leiden dat de inwoners van het gebied een leefbare situatie behouden, er perspectief is en blijft voor economisch medegebruik, maar vooral dat het systeem veel nadrukkelijker in balans wordt gebracht met de unieke waarden van het Werelderfgoed. Dat gaat pijn doen, maar ook nieuwe kansen bieden. Het vraagt afstemming tussen de partijen op hoog niveau, en bovendien de wil om bestuurlijke keuzes te maken. Daarover gaat dit hoofdstuk.

De genoemde transities zullen naar verwachting in kruisbestuiving met UP1, het opstellen van een Beleidskader natuur Waddenzee, tot stand komen. Uit de transitietrajecten zal onomwonden duidelijk worden welke beleidsmatige en juridische inkadering nodig is om de gewenste stappen te kunnen maken. Soms wordt zelfs vooraf al actief om een dergelijk kader gevraagd om überhaupt in gesprek te kunnen komen (bijvoorbeeld rond het schuulpunt Visserij).

Hoe nu te komen tot een werkproces dat de transities op een open en transparante wijze richting besluitvorming in het BOW brengt? Dat begint bij de Wadden Governance en de wijze waarop de bestuurlijke verantwoordelijkheid daar is verdeeld. Drie van de vier transities kennen in het BOW een bestuurlijk eindverantwoordelijke:

- de bereikbaarheidstransitie is belegd bij de minister van IenW;
- de kusttransitie is belegd bij de drie gedeputeerden;
- de klimaattransitie wordt getrokken door de vertegenwoordiger van de Waterschappen.

De visserijtransitie is in voorbereiding in relatie met het Beleidskader natuur (UP1). Hier moet t.z.t. ook de bestuurlijke borging worden afgesproken.

Het is de bedoeling om in opdracht van de eindverantwoordelijke bestuurders stapsgewijs voortgang te boeken, waarbij in elke stap wordt teruggekoppeld naar het BOW en waar nodig om besluiten wordt gevraagd. Het stapsgewijze traject wordt uitgewerkt in een routekaart en kent de volgende stappen:

- het eens worden over de onderliggende feiten, de beschikbare en wenselijke informatie, de omvang van de problematiek en de oorzaken ervan;
- het zicht krijgen op en respecteren van de belangen van de diverse betrokken stakeholders;
- het in beeld brengen van het pakket aan oplossingen, keuzes, strategieën die samen de transitie kunnen bewerkstelligen;
- het ontwerpen van een proces waarlangs de transitie gestalte zal gaan krijgen.

De vier geschetste transitie bevinden zich, zoals blijkt uit de paragrafen 10.1 tot en met 10.4, in verschillende stadia. In de praktijk blijken twee van de transities het meest urgent te zijn: de transities bereikbaarheid en kust. Wat betreft bereikbaarheid zijn vanwege de concessieverlening in 2029 al in 2023 besluiten noodzakelijk. Daarom zal het werkproces hier met spoed in gang worden gezet. Alle vier de transitiesporen zullen in 2023 een eerste routekaart kennen, ook al is de transitie lang nog niet overal ver uitgewerkt. De routekaart is het instrument dat duidelijk maakt op welk moment specifieke besluiten noodzakelijk zijn, en welke stappen daartoe op basis van backcasting dan in de jaren daarvoor moeten worden gezet in termen van bijvoorbeeld joint fact finding, kennisontwikkeling of deelbesluiten. De vier routekaarten zullen de agenda van het BOW de komende jaren in belangrijke mate bepalen.

Voor elk van de vier transities is een procestrekker bepaald:

- het ministerie van IenW (RWS/DGMO) voor de transitie over Bereikbaarheid;
- de provincie Fryslân in samenwerking met Noord-Holland en Groningen voor de transities rondom Kust;

- de visserijsector voor de Visserijtransitie;
- het Wetterskip Fryslân voor de Klimaattransitie in samenwerking met de andere waterschappen in het Waddengebied.

Deze trekker zal, in opdracht van het BOW, een werkgroep samenstellen waarin alle belanghebbenden zijn vertegenwoordigd en het transitietraject voorbereiden. Zij zullen in gezamenlijkheid toewerken naar het verstaan van elkaars zorgen en prioriteiten, en gaandeweg een voorstel voor een oplossingspakket tot stand brengen.

Het traject van de routekaart moet aan de volgende randvoorwaarden voldoen:

- alle belanghebbende partijen voor de transitie zijn in beeld en aan tafel;
- partijen nemen bewust deel aan het traject van de routekaart en committeren zich eraan;
- de afspraken leiden tot een gezamenlijk perspectief op afzienbare termijn waarvoor de partijen bestuurlijk de samenwerking afspreken.

Voor het transitiespoor Bereikbaarheid zal de routekaart in de zomer van 2023 aan het BOW ter bespreking worden aangeboden. Ook zijn dan de routekaarten voor de kusttransitie in beeld, en in het BOW van eind 2023 zullen er voorstellen liggen voor besluitvorming op enkele schuulpunten zoals de zoet-zoutovergangen. Voor de transities Visserij en Klimaat zal eind 2023 een routekaart gereed zijn. Daarbij zal voor de visserij worden afgestemd met het in ontwikkeling zijnde Beleidskader Natuur. Voor omgaan met klimaatverandering zal worden afgestemd met het Deltaprogramma (zie 10.3 en 10.4.).

10.1 Transitie naar blijvend bereikbare eilanden

De bereikbaarheid van de eilanden en de vaste wal staat onder druk. De verzanding van de Waddenzee - die ondanks de zeespiegelstijging, nog tientallen jaren zal doorgaan - maakt het steeds moeilijker om de vaargeulen open te houden. Vaargeulen die nodig zijn voor het huidige vervoersconcept. Om in de komende jaren niet vast te lopen - letterlijk - moeten er snel

keuzes worden gemaakt en scenario's gekozen. De tijd dringt. Het hieronder beschreven transitiepad zal dan ook snel tot een routekaart voor oplossingen moeten worden gebracht.

Nadere beschrijving van de belangrijkste dilemma's

De morfologische ontwikkeling van de Waddenzee veroorzaakt een forse toename van baggerinspanningen. Sinds het jaar 2010 is de hoeveelheid baggerinspanningen in de Waddenzee verdubbeld. De betrouwbaarheid van de dienstregeling van de veerverbindingen, zoals Ameland-Holwerd, staat onder druk en de kosten nemen toe. Vergelijkbare ontwikkelingen zijn er ten aanzien van de veerverbindingen tussen de havens Lauwersoog en Harlingen, de veerhaven Schiermonnikoog en de (jacht)havens op de eilanden. De Waddenzee 'verdrinkt' de komende decennia niet maar verzandt juist. Bereikbaarheid wordt een steeds groter issue. Eenvoudigweg meer baggeren en storten loopt tegen grenzen aan. Dan gaat het om kosten, technische uitvoerbaarheid maar vooral ook de ecologische impact van het baggeren. Denk aan mosselbanken, zeegrasvelden en de primaire voedselproductie (algen etc.).

Hieronder beschrijven we de stappen die genomen moeten worden om de bereikbaarheid van havens en eilanden te garanderen, met minder impact op de natuur en het milieu. De Transitieschets Duurzame Mobiliteit Waddeneilanden (PRW, 2021) vormt daarbij een belangrijke basis voor handelen.

Betrokken partijen en opgave

IenW/Rijkswaterstaat is trekker van de werkgroep die met de beschreven transitie aan de slag wil. Andere betrokken partijen zijn de drie Waddenprovincies, de eilandgemeenten, kustgemeenten, havens, consumentenorganisaties en natuurorganisaties. Vanuit de Transitieschets worden in de eerste helft van 2023 de benodigde keuzes en ontwikkelingen voorbereid. Dit zijn keuzes die nodig zijn om de Waddeneilanden ook op de lange termijn goed bereikbaar en daarmee leefbaar te houden, met minder impact op de natuur. Dat vraagt ook het vermogen om te denken buiten bestaande

vervoersconcepten en het afwegen van andere scenario's waarmee op duurzame wijze de bereikbaarheid kan worden gegarandeerd.

Wat zijn denkbare oplossingsrichtingen en keuzes?

De Transitieschets Duurzame Mobiliteit Waddeneilanden schetst een ontwikkeling naar een emissieloos, impactarm en adaptief mobiliteitsstelsel per 2030. De Transitieschets kent vier sporen.

1. verduurzaming van de overtocht;
2. autoluwe overtochten en eilanden;
3. een duurzame en efficiënte logistieke keten;
4. gebiedsontwikkeling door samenhangende mobiliteitskeuzes die passen bij de eilander identiteit.

Randvoorwaarden en uitgangspunten die van belang zijn voor deze transitie zijn o.a:

- omvang mobiliteitsbehoefte 2030-2050;
- verdeling van mobiliteitsbehoefte (wisseldagen, seizoen piek-dal verhouding);
- gemeentelijk beleid ten aanzien van autoluwheid op de eilanden (absoluut, in tijd, locatie etc.);
- het al dan niet scheiden van personen - vracht / scheiden toerist - forens / wel-deels-niet 'op getij';
- adaptiviteit dienstregeling.

Deze werkgroep kan daartoe een bijdrage leveren door onderling ontwikkelingen en voortgang te delen, barrières te identificeren en kansen te agenderen. In de werkgroep kunnen thema's worden geagendeerd om daar de verschillende visies op te halen en te bezien wat de gemene deler kan zijn. Daar waar mogelijk kan deze werkgroep, andere trajecten en programma's versterken. Echter, verschillende partijen hebben verschillende beslissingsbevoegdheden ten aanzien van de bovengenoemde randvoorwaarden en uitgangspunten. Het is aan de werkgroep om dit alles binnen deze context te bezien.

Welke relatie is er met andere programma's?

De bestaande programma's en processen zijn leidend voor de routekaart voor het transitieperspectief. Denk aan het Programma Waddeneilanden, de voorbereiding van de nieuwe concessie Waddenveren per 2029,

de huidige concessie en de inzichten verkregen uit Vervolgonderzoek Bereikbaarheid Ameland 2030. Maar ook de totstandkoming van nieuwe toeristische en/of mobiliteitsvisies op de Waddeneilanden zijn van invloed. In het initiatief Ecosysteemgericht baggeren uit hoofdstuk 4 (UP23) worden op basis van de diverse onderzoeks- en kennisprogramma's praktische en concrete oplossings(richtingen) of voorstellen voor maatregelen gedaan om impact van baggeren en verspreiden te verminderen.

De Kamerbrief Water en Bodem Sturend, de evaluatie baggeren (NEA), het Beleidskader Natuur en andere beleidsontwikkelingen worden hierin meegenomen.

Welke stappen gaan we nemen?

De eerste stap is om in het Bestuurlijk Overleg Wadden van februari 2023 commitment uit te spreken voor de transitierichting en -beweging, leidend tot een routekaart in de zomer van 2023. In samenhang kan dan gestart worden met:

- inrichten van een werkgroep;
- ontwerpen van een routekaart om de verschillende trajecten in beeld te brengen en te bezien waar nog aanvullend onderzoek o.i.d. noodzakelijk is;
- het organiseren van verschillende themasessies.

Welke relaties zijn er met de UP-initiatieven genoemd in Hoofdstuk 4?

- UP 13 Programma Waddeneilanden;
- UP 5: Duurzame Mobiliteit Waddengebiet;
- UP 6 Vervolgonderzoek Bereikbaarheid Ameland;
- UP 23 Ecosysteemgericht baggeren;
- UP 17 Green shipping.

10.2 Transitie naar een integrale ontwikkeling van de kust

Voor verschillende gebieden aan de kust worden nu gebiedsprogramma's ontwikkeld. Het gaat dan om de Waddenbaai in Noord-Holland, het Fries Programma Waddenkust (incl. Koehool-Lauwersmeer en Programma Harlingen), het programma Lauwersmeergebied en het programma Eems-Dollard (ED2050). Ook op de eilanden spelen verschillende (kust)gebiedsontwikkelingen. Zo zijn er op Texel en Ameland dijkversterkingen uitgevoerd

in combinatie met andere opgaven en speelt er op dit moment een integrale gebiedsontwikkeling op Schiermonnikoog in combinatie met dijkversterking.

Het tempo van de klimaatverandering stelt de kustzone van het Waddengebied voor grote uitdagingen op het gebied van waterveiligheid en waterbeheer (waaronder verzilting). Daarnaast spelen er uitdagingen op het gebied van leefbaarheid, landbouw, natuur, recreatie en toerisme en havenontwikkeling, met grote impact op het landschap. Mogelijk oplossingen voor de verschillende uitdagingen kunnen elkaar versterken, maar conflicteren soms ook met elkaar. Daarom zijn integrale, toekomstbestendige keuzes nodig: een integrale aanpak van de volledige Waddenkustzone met alle betrokken partijen.

Nadere beschrijving van de belangrijkste dilemma's

De waterschappen staan voor een enorme opgave de dijken te versterken. Vanuit de natuuropgave is er behoefte aan meer geleidelijke overgangen (land-water / zoet-zout) en voldoende rustgebieden voor vogels. De landbouw heeft in de Noordelijke kleischil een sterke (export)positie en wordt tegelijk geconfronteerd met een toenemende verzilting. Op de vaste wal vragen krimp en de bereikbaarheid van voorzieningen aandacht en willen we het Werelderfgoed beter beleefbaar maken vanaf de kust.

In de Agenda voor het Waddengebied is een gezamenlijk perspectief voor de Waddenkust in 2050 geschetst. Vanuit de thema's Natuur, Landschap, Omgaan met Klimaatverandering, Bereikbaarheid, Recreatie en Leefbaarheid zijn verschillende uitvoeringsstrategieën beschreven die betrekking hebben op de kustzone. Tegelijk ontbreekt het in de Agenda soms aan duidelijke antwoorden, bijvoorbeeld op vragen als: Hoeveel zoet-zoutverbindingen zijn er nodig? Waarom en waar? Waar kiezen we voor welke vorm van dijkversterking? Doen we dat binnen- of buitendijs en waarom? En hoe gaan we om recreatieve ontwikkelingen langs de kust in relatie tot voldoende rustplekken voor vogels? Om deze en andere vragen te beantwoorden, zijn keuzes nodig. Sommige van deze vragen kunnen prima op

het niveau van een gebiedsprogramma, met de daarin betrokken partijen beantwoord worden. De grotere dilemma's vragen echter om een overkoepelende visie op de Waddenkust en keuzes op het niveau van het hele Waddengebied: waar wordt welke opgave gerealiseerd? Niet alles kan en hoeft overal. Zo'n overkoepelende visie ontbreekt op dit moment.

Betrokken partijen

De drie Waddenprovincies zijn trekker van de werkgroep die met de transitie naar een integrale ontwikkeling van de kust aan de slag gaat. Betrokken partijen zijn verder: De diverse Rijkspartijen, Rijkswaterstaat, waterschappen, eilandgemeenten, kustgemeenten, landbouworganisaties, natuurorganisaties, havens en visserijorganisaties.

Stapsgewijze aanpak

Zoals eerder al aangekondigd in hoofdstuk 4 van dit Uitvoeringsprogramma, de drie Waddenprovincies nemen het voortouw om met al de genoemde partijen samen te komen tot de ontwikkeling van een integrale kansenskaart voor de Waddenkust. Die kaart moet in beeld gaan brengen waar in de kustzone voor welke functies de grote kansen liggen (en waar niet!). Deze kansenskaart moet richting en inspiratiegeven aan toekomstige integrale gebiedsprocessen en - voor zover daar nog ruimte voor is - ook voor lopende processen. De kansenskaart gaat ook het instrument zijn dat ten grondslag ligt aan de wenselijke bestuurlijke besluitvorming. Voor dat laatste zal ook in dit transitietraject een routekaart worden opgesteld (gereed najaar 2023). Voor het nemen van de eerste bestuurlijke transitiebesluiten mikken we op het BOW van december 2023.

De eerste stap is om begin 2023 een werkgroep in te richten. Deze werkgroep start in 2023 met het opstellen van een kansenskaart en een routekaart door:

1. met alle betrokken partijen in beeld te brengen waar in de kustzone voor de verschillende functies de grote kansen liggen (en waar niet);
2. te bepalen welke keuzes er te maken zijn en op welk schaalniveau;

3. eventuele ontbrekende informatie te verzamelen;
4. keuzes voor bespreking en besluitvorming in het Omgevingsberaad en het Bestuurlijk Overleg Waddengebied voor te bereiden.

Om welke schuurpunten gaat het in deze transitie

Er moet nog bepaald worden voor welke vraagstukken keuzes nodig zijn op het schaalniveau van het hele Waddengebied. Op voorhand zijn er echter al drie vraagstukken waarvan duidelijk is dat deze vragen om een keuze op het niveau van het hele Waddengebied. De werkgroep pakt deze als eerste op, als eerste uitwerking van genoemde kansenskaart, en dus ook vooraan in de routekaart. Het gaat om de volgende drie vragen:

- Hoeveel groot- en kleinschalige zoet/zout-overgangen zijn er nodig in het Waddengebied, waarvoor dienen die overgangen, onder welke voorwaarden zijn ze inzetbaar en waar realiseren we deze?
- Hoe gaan we om met (de toepassing van) slib in de kustzone ten behoeve van bijvoorbeeld dijkversterking en structuurverbetering landbouw in relatie tot de huidige Natura 2000-waarden?
- Hoe gaan we om met mitigerende maatregelen die nodig zijn bij kustontwikkeling in relatie tot de visserij en gesloten gebieden in de Waddenzee (bijvoorbeeld riffen voor biobouwers in voor visserij gesloten gebieden).

Een besluit van het Bestuurlijk Overleg Waddengebied op deze (en mogelijk andere) vraagstukken verschaft helderheid over wat we waar doen in het Waddengebied (en waar niet) en geeft op deze manier richting aan de verdere invulling van gebiedsprogramma's. De Waddengovernance vormt de vanzelfsprekende overlegstructuur om besluiten hieromtrent voor te leggen. Eind 2023 in ieder geval de besluitvorming over:

- een voorstel ten aanzien van grootschalige zoet/zout-overgangen;
- een voorstel ten aanzien van de toepassing van slib in de kustzone;
- een voorstel voor andere op te pakken dilemma's/vraagstukken op het niveau van het hele Waddengebied en eventuele vervolgstappen (nader te bepalen).

Welke relaties zijn er met UP-initiatieven en andere programma's?

Aan de verschillende opgaven die in de kustzone samenkomen, zijn veel reeds bestaande UP-initiatieven en programma's verbonden. Deze initiatieven en programma's bundelen kennis en/of geven inzicht in de uitwerking van strategieën voor deze opgaven. We benutten deze om tot de integrale kansenkaart te komen en toe te werken naar keuzes voor de gebiedsbrede vraagstukken. Zonder uitputtend te zijn gaat het in ieder geval om:

- UP 1 Beleidskader Natuur Waddenzee;
- UP 2 Natuurbeheer, -herstel en ontwikkeling ;
- UP 8 Programma ED2050, 2e tranche 2021 - 2026;
- UP 9 Programma Lauwersmeergebied (onder voorbehoud);
- UP 10 Fries Programma Waddenkust;
- UP 11 Ontwikkeling Kop van Noord-Holland;
- UP 13 Programma versterking Recreatie en toerisme Waddenkust;
- UP 19 Ontwikkeling zoetwaterstrategie landbouw.

En buiten het UP:

- het doelendocument;
- eerder opgestelde kansenkaart i.h.k.v. Programma naar een Rijke Waddenzee (PRW);
- Programmatische Aanpak Grote Wateren (PAGW), w.o. Systeemanalyse Waddenzeekust – verkenning Koehool-Lauwersmeer;
- Deltaprogramma Waddengebied;
- Deltaplan Zoetwater;
- Deltaplan Ruimtelijke adaptatie;
- Blauwe Omgevingsvisies van waterschappen;
- Pilot Slibhub Lauwersoog;
- Landbouwakkoord.

Voorziene politieke besluiten en bestuurlijke betrokkenheid

De volgende politieke besluiten worden voorzien:

- besluitvorming over Uitvoeringsprogramma Waddengebied, incl. hoofdstuk 10 (BOW, februari 2023);
- besluitvorming over een nader uitgewerkte kansenkaart en routekaart "transitie naar een

integrale kustzone" (BOW, december 2023);

- besluitvorming over vraagstuk grootschalige zoet/zout-overgangen (BOW, december 2023);
- besluitvorming over vraagstuk toepassing slib in de kustzone (BOW, december 2023);
- besluitvorming over overige op te pakken Waddengebied-brede dilemma's/vraagstukken (BOW, december 2023).

10.3 Transitie naar een volhoudbare visserij in de Waddenzee

Visserij is een belangrijke kenmerkende activiteit in het Waddengebied. De visserij is vanouds ingebed in de gemeenschappen en heeft naast een economische waarde ook een maatschappelijke en culturele waarde. Vanwege ecologische en duurzaamheidseisen staat de Waddenvisserijsector al geruime tijd onder druk. Daarnaast is de visserij zelf een drukfactor die van invloed is op de ecologie van de Waddenzee. Dat maakt dat er behoefte is aan een stap voor stap transitie met perspectief om te komen tot een duurzame toekomstbestendige visserij in de Waddenzee die past bij de hoofddoelstelling natuur voor de Waddenzee.

Tot nu toe werden Wadden-visserijafspraken vormgegeven via convenanten en akkoorden tussen de visserijorganisatie, de CWN en de overheid. De convenanten dekken de gewenste transitie echter onvoldoende af; een gezamenlijke perspectief op de visserij in de Waddenzee ontbreekt tot op heden. De komende jaren ontwikkelt het Ministerie van LNV het Beleidskader Natuur Waddenzee. Daarin worden nieuwe beleidskaders vormgegeven voor 'het gebruik van de Waddenzee'. Dat beleidskader zal samen met de evaluatie van het Natura 2000 beheerplannen voor het Waddengebied en herstelplannen voor natuur richtinggevend zijn voor de ruimte aan natuurontwikkeling en mogelijkheden voor de visserij.

Voorwaarde voor het oplossen van het dilemma is dat de natuurorganisaties, verenigd in de Coalitie Wadden Natuurlijk, en het Waddenzee Visserij Platform al voor het vaststellen van het Beleidskader Natuur (in de periode 2023-2026 het gesprek aangaan.

Inzet is dan om te komen tot afspraken die zorgen dat de Waddenzee visserijen passen binnen de ecologische waarden van de Waddenzee. Het beleidskader kan dan vervolgens het traject borgen waarop een volhoudbare visserij in de Waddenzee gestalte kan krijgen. Dit als opmaat naar de uit te werken visie en de routekaart voor transitie.

Bij het maken van dit uitvoeringsprogramma was het nog niet mogelijk dit traject gezamenlijk vorm te geven. Dit wordt mede ingegeven door verwachtingen rond het door LNV te ontwikkelen beleidskader. Er is een impuls nodig om gezamenlijk te werken aan de transitie. Op dit moment is een routekaart dan ook nog niet te schetsen.

10.4 Transitie naar een klimaatadaptief Waddengebied

Klimaatverandering heeft verschillende gevolgen voor het Waddengebied, zoals zeespiegelstijging, beperking van de zoetwaterbeschikbaarheid en temperatuurstijging van het zeewater. Deze ontwikkelingen hebben effect op waterveiligheid, de ecologie en op economische sectoren. Ze vragen om verschillende maatregelen zoals dijkversterking, het vasthouden van zoetwater en leren omgaan met verzilting van landbouwgrond en het al dan niet stimuleren van het meegroeien vermogen van de platen en kwelders op de langere termijn.

In een dynamisch gebied als de Waddenzee en het Waddengebied is het van belang om goed in beeld te brengen wat de effecten zijn van klimaatverandering op de ecologie en morfologie in de Waddenzee en Noordzeekustzone, alsmede om beter zich te krijgen wat de effecten zijn op de sectoren als de landbouw, de visserij, de havens en de recreatie in Waddengebied. Ook een gezamenlijk beeld hoe nu reeds gewerkt wordt aan klimaatadaptatie is van belang.

Nadere beschrijving van de belangrijkste dilemma's

Discussies over klimaatverandering in de Waddenzee gaan allereerst over de (soms conflicterende) impact van mitigerende maatregelen om de effecten van

klimaatverandering op te vangen, zoals het bieden van meer ruimte aan de Waddenzee om de ecologische effecten van klimaatverandering op te kunnen vangen versus de effecten op andere gebruiksfuncties in het gebied (effecten op beschikbaarheid landbouwgrond, zoetwaterbeschikbaarheid), of het toenemend ruimtebeslag van waterveiligheidsmaatregelen. Deze gesprekken vinden op verschillende plekken plaats, zoals in het Deltaprogramma, zonder een compleet overzicht van de opgaven en initiatieven. Bovendien ligt de focus nu vooral op effecten voor morfologie, waterveiligheid en ecologie, maar minder op effecten op gebruik van het Waddengebied. De verbinding van het Uitvoeringsprogramma met het Deltaprogramma en andere klimaatadaptatieprogramma's ontbreekt nagenoeg.

Het klimaatissue in de Agenda voor het Waddengebied

In de Agenda voor het Waddengebied 2050 wordt de centrale opgave wat betreft klimaatverandering voor het Waddengebied als volgt beschreven: Het realiseren van een veilig en veerkrachtig Waddengebied dat veranderingen van het klimaat kan opvangen en kan meebewegen, voor de bescherming van de mens en van de flora en fauna in het Waddengebied. In het Deltaprogramma Waddengebied zijn de strategieën benoemd en vertaald in deze Agenda.

In het verlengde hiervan zijn in het Uitvoeringsprogramma vijf veranderdoelen geformuleerd:

1. de effecten van klimaatverandering op het Waddengebied beter in beeld brengen (monitoring, etc);
2. de kustzone op een klimaatadaptieve en integrale wijze versterken (innovatieve dijkconcepten);
3. het zoete water langs de kust en op de eilanden beter vasthouden;
4. de natuur (en andere functies) robuuster maken voor klimaatverandering;
5. het zandvolume in de kust op orde houden en laten meegroeien met de zeespiegelstijging.

Initiatieven binnen en buiten het Uitvoeringsprogramma

Binnen het Uitvoeringsprogramma komt het thema klimaatverandering aan bod binnen het initiatief:

- UP 7 Onderzoek naar ecologische effecten klimaatverandering;
- UP 8 t/m 11: Integrale aanpak kustzone;
- UP 19 Ontwikkeling zoetwaterstrategie voor de landbouw.

Ook zijn er diverse relevante initiatieven buiten het UP die zich richten op het thema klimaatverandering, zoals:

- diverse MIRT-trajecten voor dijkversterking in het Waddengebied (KLM, Dollarddijk, lauwersmeerdijk);
- project klimaatadaptief handelen Terschelling (VHL, Deltares, WUR);

Beleidsmatig/programma's

- Single Integrated Management Plan;
- Deltaplan Zoetwater;
- Regionale klimaatadaptatiestrategieën (RAS), waaronder de Friese Klimaatatlas;
- Deltaplan Ruimtelijke adaptatie;
- Deltaprogramma Waddengebied;
- Programmatische Aanpak Grote Wateren (PAGW);
- Integrale Waterveiligheidsstrategie Waddeneilanden;
- Nationaal Programma Landelijk Gebied (NPLG).

Waar moet het transitietraject zich op richten?

Er ontbreekt een gezamenlijke toekomstgerichte, Waddenbrede aanpak in het omgaan met de klimaatverandering, waarbij oog is voor de diverse belangen van waterveiligheid, ecologie en economie. Om dat wel te bereiken wordt tussen 2023 en 2025 gewerkt aan een routekaart die moet leiden tot een gezamenlijk beeld over de beste manier om te anticiperen op klimaatverandering. De aanpak richt zich op de vervlechting van het Deltaprogramma Wadden en het Uitvoeringsprogramma, waarbij de programma's elkaar ook versterken.

Welke keuzes moeten we maken?

- Kiezen voor het voeren van regie op het onderdeel klimaatadaptatie Waddengebied met de focus op de langere termijn.

- Afstemming met Deltaprogramma Wadden, UP's 7 tot en met 11 en 19.
- Voldoende zoetwater beschikbaar voor ecologisch functioneren Swimway en ecologisch functioneren van de Waddenzee.
- Duidelijkheid in het omgaan met buitendijkse gebieden op de eilanden.

Het voorstel is om Deltaprogramma Waddengebied en een werkgroep klimaat vanuit UP samen op te laten werken. Deltaprogramma neemt deel aan de werkgroep. Welke invloed dit heeft op de verbrede inzet van het Deltaprogramma en de samenhang der zaken is onderdeel van de voorbereiding van de routekaart.

Betrokken partijen

De waterschappen trekken het proces om te komen tot een routekaart voor het thema Klimaat / klimaatadaptief Waddengebied. De routekaart zelf zal nader beschrijven welke partij welke rol heeft in de uitvoering van de routekaart. Bij het opstellen van de routekaart zijn, naast waterschappen, bij voorkeur betrokken: Rijkswaterstaat Noord-Nederland, Provincies, eilandgemeenten, kustgemeenten, natuurorganisaties (CWN), Deltaprogramma Waddengebied, Waddenacademie en economische (belangen) organisaties.

Verschillende partijen hebben verschillende taken, verantwoordelijkheden en/of belangen ten aanzien van de kust:

- waterschappen hebben een taak ten aanzien van de waterveiligheid, zoetwaterbeschikbaarheid en waterkwaliteit;
- Rijkswaterstaat is beheerder/eigenaar van (het grootste deel van) de Waddenzee. Ook uitvoerder van Programmatische Aanpak Grote Wateren (PAGW);
- provincies: beleidsvormend, vergunningverlenend bevoegd gezag, (opdrachtgever) van beheer, aanjager ontwikkelingen via IKW/Waddenfonds;
- gemeenten: beleidsvormend (o.a. leefbaarheid, lokale economie, wonen) en beheer;

- Waddenacademie als kennisregisseur voor de wadden;
- terreinbeheerders (Landschappen, Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer);
- landbouw, belanghebbenden zoetwaterbeschikbaarheid, tegengaan verzilting;
- natuur(belangen)organisaties;
- visserij(belangen)organisaties;
- havens en scheepvaart;
- recreatie.

Stap 1. Kennisinventarisatie en joint fact finding

Een transitiestrategie begint met overzicht. Daarvoor moet allereerst over verschillende onderwerpen informatie verzameld worden en een gedeeld beeld gaan ontstaan van de feiten. Voor de structurering maken we gebruik van de NAS-adaptatietool van de Nationale Adaptatie Strategie (NAS). Deze leggen we tegen de veranderdoelen van het UP aan. Onderwerpen hierin zijn:

1. 'de zeespiegel stijgt' (op de lange termijn; op de korte termijn is nog sprake van verontdieping):
 - impact op de morfologie en dynamiek van de Waddenzee en effecten hiervan op de ecologie en het gebruik (visserij);
 - mogelijke ecologische maatregelen en de impact hiervan; meer ruimte richting vaste land, of eiland door ontwikkeling van kwelders, of het ophogen van platen om het meegroeïend vermogen op peil te houden.
2. 'het wordt droger':
 - de impact van klimaatverandering op zoetwaterbeschikbaarheid en bodemdaling;
 - zoetwaterstrategie landbouw; hoe zorgen we voor voldoende zoet water aanvoer en het zoveel mogelijk vasthouden van het aanwezige zoetwater (onderdeel van de zoetwaterstrategie);
 - zoetwaterstrategie Waddenzee; Te weinig zoetwaterafvoer naar de Waddenzee kan de natuurfunctie van de Waddenzee aantasten.
3. 'het wordt warmer':
 - ecologisch effect van temperatuurstijging, bijvoorbeeld op kokkelsterfte, maar ook de impact op vissoorten;

- mogelijkheid voor exoten om te vestigen in de Waddenzee.

4. 'het wordt natter':

- extreme piekneerslag neemt toe en die kan leiden tot toename van wateroverlast op de eilanden en kust.

Op basis van de resultaten van de joint fact finding wordt geanalyseerd:

- Wat ontbreekt er?
- Waar lopen processen vast?
- Welke belanghebbende zijn er betrokken en op welke wijze?
- Nadere invulling oplossingsrichting en routekaart.

Samen optrekken met het transitietraject kust (10.2) en het Deltaprogramma

Bij de joint fact finding wordt gewerkt vanuit een brede benadering met een scope op relevante internationale, nationale en regionale initiatieven. Initiatieven zijn onderzoeken, beleid, plannen en projecten. Daarin is het van belang geen dubbel werk te initiëren. We maken een duidelijke afbakening met het transitietraject 2 (Kust) en de daarin verwerkte dijkversterkingen (KLM, Lauwersmeerdijk, Dollarddijk, Schiermonnikoog, etc.) en innovatieve dijkconcepten (Dubbele dijk, Brede Groene Dijk, Zandige dijk), alsmede de koppelkansen met andere opgaven.

Het werken aan het transitietraject Klimaatadaptatie overlapt met het Deltaprogramma Waddengebied. Het Deltaprogramma Waddengebied en de daaruit voortvloeiende werkplannen, geven immers ook nadere invulling aan de thema's waterveiligheid, klimaatadaptatie en integrale kustvisie uit de Agenda. Het Deltaprogramma kan worden gezien als een verregaande uitwerking van de Agenda (feitelijk is het eigenlijk andersom gegaan). Afstemming is dus zeer gewenst tussen het Deltaprogramma Waddengebied en het Uitvoeringsprogramma Waddengebied 2021-2026. Op termijn zou ook onderzocht kunnen worden in hoeverre de huidige governance van het Deltaprogramma Waddengebied kan overgaan in de algemene governance voor het Waddengebied.

Naar een routekaart voor een klimaatadaptief Waddengebied

Om in 2024 te komen tot routekaart definiëren we vier stappen:

1. Inventarisatie van beleid en ontwikkelijnen (april 2023)
Er wordt een compacte werkgroep geformeerd die in de eerste helft van 2022 de ontwikkeling van de routekaart begeleidt. Voor de joint fact finding zullen deskstudie en interviews met kennishouders en stakeholders plaatsvinden. Ook wordt verbinding gezocht met het Programma IJsselmeer en wordt werk gemaakt van de vervlechting met het Deltaprogramma.
2. Analyse: Wat ontbreekt en hoe is de huidige samenhang (juni 2023)
De werkgroep voert deze analyse uit en werkt mogelijk scenario's uit. Er wordt scherpte aangebracht aan waar de discussies over zouden kunnen gaan. De mogelijkheid van een (her) activatie van een klimaatprogramma Waddengebied breed wordt overwogen. De analyse wordt besproken met het kennishouders en het Regieteam UP.
3. Ontwikkelen gezamenlijke visie op de aanpak (oktober 2023)
Voor het ontwikkelen van een gezamenlijke visie op de aanpak worden scenario's en oplossingsrichtingen voorgelegd aan stakeholders. Kennishouders en de deelnemers van het Regieteam UP worden hierbij uitgenodigd. Er wordt gewerkt met werksessies. De mate van deelname van bestuurders en publiek is nog ter overweging.
4. Uitwerken routekaart (december 2023)
Feitelijk de schrijfperiode van de routekaart.

Bestuurlijke betrokkenheid

In de op te stellen routekaart wordt opgenomen welke mijlpalen worden voorzien, welke planning hierbij hoort, en welke gremia een rol spelen in eventuele besluitvorming. Voor de hand ligt om in ieder geval dilemma's die vragen om een keuze op het schaalniveau van het hele Waddengebied, voor te leggen aan OBW, BOW. Dit zal voortvloeien uit de routekaart. Te voorzien is een eerste bespreking van de ontwikkeling van de routekaart in het BOW van juni 2023).

11

Tot slot

Tot slot

Het werken aan de doelen van de Agenda en het Uitvoeringsprogramma vraagt van alle partijen een forse inspanning. Daar zijn we samen verantwoordelijk voor. Om de doorwerking van de doelen uit de Agenda te borgen werken partijen langs verschillende lijnen:

De Agenda is een zelfbindend beleidskader. Dat betekent dat de betrokken partijen de doelen laten doorwerken in hun landelijke, regionale en lokale visies en plannen. Dat gebeurt onder meer in de Nationale Omgevingsvisie (NOVI), het NWP, de omgevingsvisies van provincies en gemeenten, de 'blauwe' omgevingsvisies van de waterschappen en in verordeningen.

Partijen gaan samen aan de slag. In dit Uitvoeringsprogramma staan de initiatieven waarmee we samen in de periode 2021-2026 invulling geven aan de agenda om de doelen dichterbij te brengen.

Partijen blijven samen in gesprek. Het Waddengebied is een mooi, maar ook kwetsbaar gebied waar mensen wonen, werken en recreëren. Dat betekent ook dat er punten zijn waar partijen de dialoog met elkaar over moeten voeren. In het kader van dit Uitvoeringsprogramma zijn er vier majeure clusters van discussie- of schuurpunten benoemd en afspraken gemaakt over het voeren van de dialoog met elkaar. De vier beschreven transitiegebieden bouwen we in het verloop van de planperiode verder uit.

Partijen agenderen nieuwe initiatieven tijdig. Naast bovenstaande initiatieven en gesprekspunten gebeurt er veel meer in het Waddengebied. Andere initiatieven van de partijen worden steeds in het licht geplaatst van wat er in de Agenda is afgesproken.

Partijen monitoren en evalueren de voortgang en het doelbereik. De Agenda heeft een looptijd tot 2050. Aan het eind van elke planperiode van vijf jaar vindt een evaluatie plaats. Aan het eind van deze programmaperiode (2025) evalueren we de voortgang van het voorliggende Uitvoeringsprogramma en

brengen we, met behulp van het doelendocument, in beeld in hoeverre we de doelen voor de Waddenzee en het Waddengebied dichterbij hebben gebracht. Op basis daarvan stellen we in 2026 een nieuw Uitvoeringsprogramma op. Jaarlijks kijken we met een expertteam op basis van de basismonitoring en voortgang van initiatieven in hoeverre we op de goede weg zitten en sturen tijdig bij als dat nodig is.

UP29. Doorvertaling Agenda in beleid, beheer, regelgeving en uitvoering

Onderdeel van het Uitvoeringsprogramma is dat alle organisaties nagaan hoe ze de doelen voor het Waddengebied en de Waddenzee laten doorwerken in hun beleid en beheer en samen het overzicht in beeld brengen. De Agenda is immers een zelfbindend beleidskader. De hoofddoelstelling voor de Waddenzee en de doelstelling voor het Waddengebied zijn opgenomen in de NOVI. De doelstellingen zoals opgenomen in de Agenda, nader uitgewerkt in het Uitvoeringsprogramma (UP), de afzonderlijke initiatieven in het UP en de door het Bestuurlijk Overleg Waddengebied vastgestelde dilemma's kunnen leiden tot beleid en besluiten die vastgelegd dienen te worden in algemene of specifieke sectorale (beleids)regels of beheer vanuit het Rijk, de provincies, gemeenten of waterschappen. Ook kunnen afspraken met betrekking tot beheer hun doorwerking krijgen de beheerplannen van particuliere terreinbeheerders. Partijen voeren regelmatig het gesprek over de uitvoering van (onderdelen van) de Agenda en waar en door wie vastlegging wenselijk is. Het gaat om de actieve werking van de Agenda en het Uitvoeringsprogramma. Dat vergt aandacht en onderhoud van degenen die betrokken zijn.

UP30. Evaluatie planperiode en ontwikkeling nieuw Uitvoeringsprogramma voor de volgende tranche

Betrokken partijen

- Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat
- Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit
- Ministerie van Economische Zaken en Klimaat
- Provincie Groningen
- Provincie Fryslân
- Provincie Noord-Holland
- Gemeenten Texel, Vlieland, Terschelling, Ameland en Schiermonnikoog samenwerkend binnen de “Gemeenschappelijke regeling De Waddeneilanden 2018”
- Gemeenten Den Helder, Hollands Kroon, Súdwest-Fryslân, Harlingen, Waadhoeke, Noardeast-Fryslân, Het Hogeland, Eemsdelta en Oldambt samenwerkend in de Vereniging van Waddenzeekustgemeenten
- Hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier
- Wetterskip Fryslân
- Waterschap Noorderzijlvest
- Waterschap Hunze en Aa's
- Rijkswaterstaat
- Beheerautoriteit Waddenzee
- Omgevingsberaad Waddengebied
- Vereniging Vogelbescherming Nederland, Het Groninger Landschap, It Fryske Gea, Landschap Noord-Holland, Natuurmonumenten en Stichting Wad samenwerkend in de Coalitie Wadden Natuurlijk
- Visserijorganisaties verenigd in het Waddenzee Visserij Platform
- Havens van Den Helder, Den Oever, Harlingen, Lauwersoog, Eemshaven en Delfzijl samenwerkend in de Raad van Advies Waddenzeehavens
- Agrarische sector: Nederlandse Akkerbouw Vakbond (NAV), LTO Noord, Nederlands Agrarisch Jongeren Kontakt (NAJK), Nederlandse Melkveehouders Vakbond (NMV), Nederlandse Aardappelorganisatie (NAO), Vereniging Oevereigenaren Groningen (VOG), Vereniging van particuliere grondeigenaren en hun gebruikers Noord-Fryslân Buitendijks, Cumela, Federatie Particulier Grondbezit (FPG), buitendijkse pachters Fryslân
- Toeristische en recreatieve organisaties samenwerkend in het Toeristisch Omgevingsberaad Wadden

Verklarende woordenlijst

Beheerautoriteit	Beheerautoriteit Waddenzee
BO Waddengebied	Bestuurlijk Overleg Waddengebied
BOVI	Blauwe Omgevingsvisie
DIN	Doelen-Inspanningen Netwerk
ED2050	Programma Eems-Dollard 2050
ER/Veranderdoel	betER, meER, mindER, duurzamER, biodiversER, etc.
IBP Waddenzee	Integraal Beheerplan Waddenzee
IKW	Investeringskader Waddengebied
IMO	Internationale Maritieme Organisatie
NWP	Nationaal Water Programma 2022-2027
NPLG	Nationaal Programma Landelijk Gebied
Omgevingsberaad	Omgevingsberaad Waddengebied
PAGW	Programmatische Aanpak Grote Wateren
PRW	Programma naar een Rijke Waddenzee
RAS	Regionale Klimaatadaptatiestrategie
RES	Regionale Energie Strategie
SMART doel	Concretisering van het ER doel: wat moet er precies (Specifiek, Meetbaar Acceptabel, Realistisch en Tijdsgebonden) bereikt worden
UP	Uitvoeringsprogramma Waddengebied 2021-2026
PAWOZ	Programma Aanlanding Windenergie op Zee
IMO	International Maritim Organization
OvV	Onderzoeksraad voor de veiligheid

Colofon

Het Uitvoeringsprogramma Waddengebied 2021-2026 is een gezamenlijk programma van Rijk, Waddenprovincies, eilandgemeenten, gemeenten langs de vastewalkust, waterschappen, natuurorganisaties, visserijorganisaties, organisaties uit de agrarische sector, organisaties voor recreatie en toerisme, en de samenwerkende havens. Het Uitvoeringsprogramma vormt de nadere concretisering van de Agenda voor het Waddengebied 2050.

Meer informatie is te vinden op <https://agendavoorhetwaddengebied2050.waddenzee.nl/>

Uitgave:	Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat (IenW)
Tekst:	Rijk-regio Regieteam Uitvoeringsprogramma
Begeleiding:	P2 Managers i.s.m. Wing
Vormgeving:	Wing
Fotografie:	Foto's zijn aangeleverd door initiatiefnemers, aangeschaft of zijn rechteenvrij tenzij anders vermeld.

Januari 2023

+31 (0)30 654 00 600
info@p2.nl
www.p2.nl

+31 (0)317 46 52 00
info@wing.nl
www.wing.nl

Bijlage 1.

Overzicht governance en organisatie Uitvoeringsprogramma

Bestuurlijk overleg Waddengebied	
Opdrachtgever	Minister van IenW
Voorzitter	Minister van IenW
Deelnemers	Minister van I&W (voorzitter) Minister Natuur & Stikstof Minister voor Klimaat en Energie Gedeputeerde van de provincie Noord-Holland Gedeputeerde van de provincie Fryslân Gedeputeerde van de provincie Groningen Eén bestuurlijke vertegenwoordiger, namens de kustgemeenten Eén bestuurlijke vertegenwoordiger, namens de eilandgemeenten Eén bestuurlijke vertegenwoordiger, namens de waterschappen de voorzitter van het Omgevingsberaad Waddengebied (tevens vicevoorzitter in zijn rol als Rijksheer)
Doel en scope	Strategische besluitvorming en bestuurlijke afstemming voor het Waddengebied ten aanzien van beleid, investeringen en implementatie/uitvoering
Vergaderfrequentie	2 x per jaar
Faciliteren bijeenkomsten	IenW
Verantwoordingslijn producten	X
Omgevingsberaad Waddengebied	
Opdrachtgever	BOW
Voorzitter	Rijksheer (op verzoek van minister van IenW)
Deelnemers	Leden: Twee leden namens de natuur en milieuorganisaties Lid namens de waddenzeehavens Lid namens de recreatiesector Lid namens de visserij Lid namens de landbouw Lid namens de Wetenschap Vertegenwoordiging namens overheden: Bestuurder namens de samenwerkende Waddeneilanden Bestuurder namens de Waddenzee kustgemeenten Directeur namens de 3 Waddenprovincies Directeur namens de 4 waterschappen in het Waddengebied De rijkscoördinator Wadden; directeur IenW Directeur namens EZK Directeur namens LNV Directeur Beheerautoriteit Waddenzee

Doel en scope	Advies geven over de BOW stukken en gevraagd en ongevraagd advies geven over Wadden issues
Vergaderfrequentie	4 x per jaar
Faciliteren bijeenkomsten	Secretariaat OBW
Verantwoordingslijn producten	Advies aan het BOW
Beheerautoriteit Waddenzee: Opdrachtgeversoverleg	
Opdrachtgever	Ministerie van IenW, ministerie van LNV, provincies Noord-Holland, Fryslân en Groningen
Voorzitter	DG Ministerie van LNV
Deelnemers	DG Ministerie van IenW Directeur provincie Noord-Holland Directeur provincie Fryslân Directeur provincie Groningen Directeur Beheerautoriteit Waddenzee
Doel en scope	Bewaken voortgang en aansturen Beheerautoriteit Waddenzee
Vergaderfrequentie	4x per jaar
Faciliteren bijeenkomsten	Ministerie van LNV
Verantwoordingslijn producten	Eventuele beleidsmatige aandachtspunten agenderen voor BOW
Beheerautoriteit Waddenzee: Beheerderscollectief	
Opdrachtgever	Beheerautoriteit Waddenzee
Voorzitter	Directeur Beheerautoriteit Waddenzee
Deelnemers	Lid namens Rijkswaterstaat Noord-Nederland Lid namens ministerie LNV/Waddenunit Lid namens Staatsbosbeheer Lid namens Noord-Hollands Landschap Lid namens It Fryske Gea Lid namens Groninger Landschap Lid namens Vereniging van Oevereigenaren en Gebruikers Groningen Lid namens Natuurmonumenten Lid namens Provincie Noord-Holland Lid namens Provincie Fryslân Lid namens Provincie Groningen
Doel en scope	Afstemming en programmering van een samenhangend natuur-, vis- en waterbeheer als ware een beheerder
Vergaderfrequentie	6x per jaar
Faciliteren bijeenkomsten	Beheerautoriteit Waddenzee
Verantwoordingslijn producten	Inbreng richting Opdrachtgeversoverleg Beheerautoriteit Waddenzee

Programmabureau	
Opdrachtgever	Rijkscoördinator, directeur IenW verantwoordelijk voor Wadden
Voorzitter	Programmacoördinator UP Rijk
Deelnemers	Programmacoördinator Provincies Vertegenwoordiger secretariaat OBW secretarieel ondersteuner Communicatiemedewerker
Doel en scope	Coördinatie uitvoering UP
Op te leveren resultaten	Voorbeelden nader uit te werken: Jaarlijkse voortgangrapportage Uitvoeringsprogramma Vorbereiden stukken t.b.v BO Wadden, waaronder voorleggen route kaarten H10 juni 2023
Vergaderfrequentie	Tweewekelijks
Faciliteren bijeenkomsten	IenW
Verantwoordingslijn producten	Inbreng richting OBW en BOW (via MT Wadden)
Voortgangsoverleg UP	
Opdrachtgever	Rijkscoördinator, directeur IenW verantwoordelijk voor Wadden
Voorzitter	Programmacoördinator UP Rijk
Deelnemers	Vertegenwoordiger Landbouw Vertegenwoordiger Visserij Vertegenwoordiger Havens Vertegenwoordiger Natuurorganisaties Vertegenwoordiger secretariaat OBW Vertegenwoordiger Waterschappen Vertegenwoordiger per Provincie Vertegenwoordiger Eilandgemeenten Vertegenwoordiger Vaste Walgemeenten Vertegenwoordigers Ministeries van LNV en IenW Vertegenwoordiger recreatiesector Vertegenwoordiger BAW
Doel en scope	Controleren en in de eigen organisatie stimuleren van de voortgang UP (en klankbord)
Op te leveren resultaten	Voorbeelden : Voorstellen aan het MT Rijk Regio Wadden voor eventuele nieuwe initiatieven Klankbord rondom voortgang Uitvoeringsprogramma
Vergaderfrequentie	2 x per jaar, in aanloop naar BOW
Faciliteren bijeenkomsten	IenW
Verantwoordingslijn producten	Afhankelijk van het product

MT Rijk Regio Waddengebied	
Opdrachtgever	Rijkscoördinator, directeur Ie W verantwoordelijk voor Wadden
Voorzitter	Afdelingshoofd IenW verantwoordelijk voor Waddengebied
Deelnemers	Dir. Secretaris OBW Dir. Secretaris Waddeneilanden Dir. 3 Waddenprovincies Secretaris Waddenkustgemeenten Waterschapsvertegenwoordiger Afdelingshoofden LNV en EZK Directeur BAW (om beheer aspecten te borgen)
Doel en scope	Ambtelijk vooroverleg voor het BOW
Op te leveren resultaten	Voorbeelden nader uit te werken: Vaststellen stukken ten behoeve van het BOW (tweemaal per jaar)
Vergaderfrequentie	2 x per jaar in aanloop naar BOW
Faciliteren bijeenkomsten	IenW
Verantwoordingslijn producten	Inbreng richting OBW en BOW

De Werkgroep Financiën, en de werkgroepen rondom de transities beschreven in hoofdstuk 10, zijn momenteel in oprichting en zullen in de eerste helft van 2023 nader omschreven worden.

Bijlage 2.

De initiatieven in één overzicht

Natuur van Wereldklasse	UP1	Beleidskader natuur Waddenzee
	UP2	Natuurbeheer, -herstel en -ontwikkeling
Landschap en cultureel erfgoed	UP3	Inrichting Waddenatelier
	UP4	Uitwerking kernwaarden Waddengebied
Bereikbaarheid	UP5	Duurzame mobiliteit Waddengebied
	UP6	Vervolgonderzoek Bereikbaarheid Ameland 2030
	UP23	Ecosysteemgericht baggeren
Klimaatverandering	UP7	Onderzoek ecologische effecten klimaatverandering
	UP8	Programma ED2050, 2 ^e tranche 2021-2026
	UP9	Versterken Lauwersmeergebied
	UP10	Programma Friese Waddenkust
	UP11	Ontwikkeling Noord-Hollandse Waddenkust (Waddenbaai)
Energietransitie	UP12	Mogelijkheden energietransitie Waddengebied
Leefbaarheid	UP13	Programma Brede welvaart Waddeneilanden
Recreatie en toerisme	UP14	Programma Versterking recreatie en toerisme langs de Waddenkust
	UP15	Maritieme ontwikkeling havenplaatsen
Havens	UP16	Ecoport innovatieprogramma verduurzaming havens
	UP17	Green shipping
	UP18	Tijdelijke parkeerfaciliteit offshore installaties
Agrarische sector	UP19	Ontwikkeling zoetwaterstrategie landbouw
Visserij	UP20	Waddenzee Visserij Platform
Overig activiteiten	UP21	Beleidsregels voor drones boven de Waddenzee en Noordzeekustzone
	UP22	Beperking risico's grote containerschepen boven de Waddeneilanden
Kennis, monitoring en voortgang	UP24	Organisatie kennishuishouding en opstellen Kennisagenda
	UP25	Uitwerken en uitvoeren monitoring en voortgang
	UP26	Verbeteren synergie monitoring bij vergunningverlening en Basismonitoring
	UP27	Toetsing en toepassing impactanalyse
Communicatie	UP28	Communicatieplan
Tot slot	UP29	Doorvertaling Agenda in beleid, beheer, regelgeving en uitvoering
	UP30	Evaluatie en ontwikkeling nieuw Uitvoeringsprogramma

Vereniging van Waddenzeegemeenten

Portefeuilleverdeling bestuur 2022 – 2026

Portefeuille	Bestuurder [naam]	Gemeente	Achternvanger
Bestuurlijk Overleg Wadden	Pieter Kos	Den Helder	Stefan van Keijzerwaard
Omgevingsberaad en economie	Paul Schoute	Harlingen	Stefan van Keijzerwaard
Beheer Autoriteit Wadden & Openbare orde en Veiligheid	Erich Wünker	Oldambt	Chris de Koning
Voorzitter & Wadden Sea Board	Stefan van Keijzerwaard	Het Hogeland	Paul Schoute
Financiën	Meindert Joostens	Eemshaven	Jan Dijkstra
Ecologie, kustontwikkeling en klimaat	Bauke Dam	Súdwest-Fryslân	Meindert Joostens
R&T en Werelderfgoed	Rebecca Slijver	Noardeast-Fryslân	Bauke Dam
Platform Visserij	Robert Leever	Hollands Kroon	Stefan van Keijzerwaard
Landschap, Cult. Historie en landbouw	Jan Dijkstra	Waadhoeke	Rebecca Slijver

**Vereniging van Waddenzeegemeenten
het bestuur
Johan van den Kornputplein 10
9934 EA DELFZIJL**

Jaarrekening 2022

CONCEPT

Vereniging van Waddenzeegemeenten
het bestuur
Johan van den Kornputplein 10
9934 EA DELFZIJL

Jaarrekening 2022

INHOUDSOPGAVE

Pagina

1.	Opdracht	
1.1	Opdrachtbevestiging	3
2.	Jaarrekening	
2.1	Balans per 31 december 2022	5
2.2	Winst- en verliesrekening over 2022	7
2.3	Toelichting op de jaarrekening	8
2.4	Toelichting op de balans	9
2.5	Toelichting op de winst- en verliesrekening	11

1. OPDRACHT

Vereniging van Waddenzeegemeenten
het bestuur
Johan van den Kornputplein 10
9934 EA DELFZIJL

Referentie: 1304
Betreft: jaarrekening 2022

Appingedam,

Geacht bestuur,

Hiermede brengen wij u verslag uit van onze werkzaamheden omtrent de jaarrekening 2022 van uw onderneming.

De balans per 31 december 2022, de winst- en verliesrekening over 2022 en de toelichting, welke tezamen de jaarrekening 2022 vormen, alsmede de overige gegevens zijn in dit rapport opgenomen.

1.1 Opdrachtbevestiging

Opdracht

Wij hebben de in dit rapport opgenomen jaarrekening 2022 van Vereniging van Waddenzeegemeenten te Delfzijl samengesteld. De jaarrekening is opgesteld op basis van de door het bestuur van de vereniging verstrekte gegevens.

Werkzaamheden

De werkzaamheden die wij in het kader van onze samenstellingsopdracht hebben uitgevoerd bestonden in hoofdzaak uit het verzamelen, het verwerken, het rubriceren en het samenvatten van financiële gegevens. Daarnaast hebben wij de aanvaardbaarheid van de bij het samenstellen van de jaarrekening toegepaste grondslagen op basis van de door de vereniging verstrekte gegevens geëvalueerd.

Bevestiging

Op basis van de ons verstrekte gegevens hebben wij de jaarrekening samengesteld onder toepassing van in Nederland algemeen aanvaarde grondslagen voor financiële verslaggeving.

Wij vertrouwen hiermee aan uw opdracht te hebben voldaan. Tot het geven van nadere toelichting zijn wij gaarne bereid.

Hoogachtend,
Drijfhamer Administratie

T.G. Drijfhamer

Locatie Appingedam/Delfzijl
Fivelpoort 10A
9902 SR Appingedam

Locatie Stadskanaal
Liliëthalplein 27

9501 XP Stadskanaal
(op afspraak)

Telefoon: 06-53956053

info@drijfhameradministratie.nl
www.drijfhameradministratie.nl

KVK: 02067767

BTW-id: NL001397181B39

BECON: 449040

IBAN: NL49 RABO 0134 2355 33

*Drijvende
kracht
achter uw
onderneming!*

2. JAARREKENING

2.1 Balans per 31 december 2022

(Na resultaatbestemming)

	31 december 2022		31 december 2021	
ACTIVA	€	€	€	€
Vlottende activa				
<i>Vorderingen</i>				
Handelsdebiteuren	74.514		-	
Overlopende activa	<u>48.374</u>		<u>42.560</u>	
		122.888		42.560
<i>Liquide middelen</i>		133.759		144.844
Totaal activazijde		<u><u>256.647</u></u>		<u><u>187.404</u></u>

2.1 Balans per 31 december 2022

(Na resultaatbestemming)

	31 december 2022		31 december 2021	
PASSIVA	€	€	€	€
Eigen vermogen				
Overige reserves	-6.277		51.043	
		-6.277		51.043
Kortlopende schulden				
Handelscrediteuren	261.424		-	
Overlopende passiva	1.500		136.361	
		262.924		136.361
Totaal passivazijde		256.647		187.404

2.2 Winst- en verliesrekening over 2022

	2022		2021	
	€	€	€	€
Netto-omzet		190.000		190.497
Bruto bedrijfsresultaat		<u>190.000</u>		<u>190.497</u>
Personeelskosten	108.913		107.139	
Congres- en projectkosten	131.715		68.117	
Kantoorkosten	6.334		10.986	
Som der kosten		<u>246.962</u>		<u>186.242</u>
Bedrijfsresultaat		<u>-56.962</u>		<u>4.255</u>
Rentelasten en soortgelijke kosten	-358		-219	
Som der financiële baten en lasten		<u>-358</u>		<u>-219</u>
Resultaat		<u><u>-57.320</u></u>		<u><u>4.036</u></u>

2.3 Toelichting op de jaarrekening

ALGEMENE GRONDSLAGEN

Algemeen

De jaarrekening is opgesteld in overeenstemming met de wettelijke bepalingen van Titel 9 Boek 2 BW en de Richtlijnen voor de jaarverslaggeving voor de kleine rechtspersonen, die uitgegeven zijn door de Raad voor de jaarverslaggeving.

Activa en passiva worden in het algemeen gewaardeerd tegen de verkrijgings- of vervaardigingsprijs of de actuele waarde. Indien geen specifieke waarderingsgrondslag is vermeld vindt waardering plaats tegen de verkrijgingsprijs.

GRONDSLAGEN VOOR WAARDERING VAN ACTIVA EN PASSIVA

Vorderingen

Vorderingen worden bij eerste verwerking gewaardeerd tegen de reële waarde van de tegenprestatie, inclusief de transactiekosten indien materieel. Vorderingen worden na eerste verwerking gewaardeerd tegen de geamortiseerde kostprijs. Voorzieningen wegens oninbaarheid worden in mindering gebracht op de boekwaarde van de vordering.

Liquide middelen

Liquide middelen bestaan uit kas, banktegoeden en deposito's met een looptijd korter dan twaalf maanden. Rekening-courantschulden bij banken zijn opgenomen onder schulden aan kredietinstellingen onder kortlopende schulden. Liquide middelen worden gewaardeerd tegen nominale waarde.

Kortlopende schulden

Kortlopende schulden worden bij de eerste verwerking gewaardeerd tegen reële waarde. Kortlopende schulden worden na eerste verwerking gewaardeerd tegen geamortiseerde kostprijs, zijnde het ontvangen bedrag rekening houdend met agio of disagio en onder aftrek van transactiekosten. Dit is meestal de nominale waarde.

GRONDSLAGEN VOOR BEPALING VAN HET RESULTAAT

Algemeen

Het resultaat wordt bepaald als het verschil tussen de opbrengstwaarde van de geleverde prestaties en de kosten en andere lasten over het jaar. De opbrengsten op transacties worden verantwoord in het jaar waarin zij zijn gerealiseerd.

Het resultaat wordt tevens bepaald met inachtneming van de verwerking van ongerealiseerde waardeveranderingen van op reële waarde gewaardeerde vastgoedbeleggingen, de onder de vlottende activa opgenomen effecten en afgeleide financiële instrumenten die niet zijn aangemerkt als

Kosten

De kosten worden bepaald op historische basis en toegerekend aan het verslagjaar waarop zij betrekking hebben.

2.4 Toelichting op de balans

ACTIVA

VLOTTENDE ACTIVA

Vorderingen

	31-12-2022	31-12-2021
	€	€
Handelsdebiteuren		
Debiteuren	74.514	-
Overlopende activa		
BTW-compensatiefonds	48.374	42.560
Liquide middelen		
Rekening-courant ABN AMRO Bank	93.759	74.844
Deposito rekening ABN AMRO Bank	40.000	70.000
	133.759	144.844

2.4 Toelichting op de balans**PASSIVA****EIGEN VERMOGEN**

	2022	2021
	€	€
Overige reserves		
Stand per 1 januari	51.043	47.007
Resultaat	-57.320	4.036
Stand per 31 december	<u>-6.277</u>	<u>51.043</u>

KORTLOPENDE SCHULDEN

	31-12-2022	31-12-2021
	€	€
Handelscrediteuren		
Crediteuren	<u>261.424</u>	<u>-</u>
Overlopende passiva		
Te betalen salariskosten	-	129.639
Te betalen overige kosten	1.500	6.722
	<u>1.500</u>	<u>136.361</u>

2.5 Toelichting op de winst- en verliesrekening

	2022	2021
	€	€
Netto-omzet		
Den Helder	26.789	26.855
Eemmond	26.789	26.855
Harlingen	26.789	26.855
Hollands Kroon	26.789	26.855
Dongeradeel	26.789	26.855
Delfzijl	24.618	24.676
Oldambt	16.921	16.957
Sudwest Fryslan	4.436	4.440
Waadhoeke	10.080	10.149
	<u>190.000</u>	<u>190.497</u>
Personeelskosten		
Salariskosten	<u>108.913</u>	<u>107.139</u>
Congres- en projectkosten		
Gebiedsagenda Waddenzeegemeenten	35.941	30.276
Bijdrage Omgevingsberaad Waddengebied	31.932	22.107
Bijdrage symposium Toekomst Bruine Vloot	-	2.000
Landschapstriennale 2021-2023	46.667	-
Coördinatietaken Werelderfgoed Kustgemeenten	17.175	13.734
	<u>131.715</u>	<u>68.117</u>
Kantoorkosten		
Kopieer- en portiekosten	600	2.400
Huur kantoorruimte	781	3.101
Administratiekosten	1.962	1.000
Kosten automatisering	668	668
Kleine aanschaffingen	-	1.057
Ambtelijke reiskosten	690	2.760
Vergaderkosten	283	-
Overige kantoorkosten	1.350	-
	<u>6.334</u>	<u>10.986</u>

2.5 Toelichting op de winst- en verliesrekening

Financiële baten en lasten

Rentelasten en soortgelijke kosten

Rentelast rekening courant banken

Bankkosten en provisie

86	-
272	219
<u>358</u>	<u>219</u>

CONCEPT

	REALISATIE		BEGROTING			
	jaarrek	jaarrek	begroting	begroting		
	2021	2022	2022	2023		
	€	€	€	€		
OPBRENGSTEN						
Contributie leden:					BTW	te ontv van leden
Oldambt	16.957	16.921	16.921	42.153	comp	in 2023
Eemsdelta	24.676	24.618	24.618	61.327		
Het Hogeland	26.855	26.789	26.789	66.736		
Noardeast-Fryslân	26.855	26.789	26.789	66.736		
Waadhoeke	10.149	10.080	10.080	25.111		
Harlingen	26.855	26.789	26.789	66.736		
Sudwest-Fryslân	4.440	4.436	4.436	11.051		
Hollands Kroon	26.855	26.789	26.789	66.736		
Den Helder	26.855	26.789	26.789	66.736		
subtotaal	190.497	190.000	190.000	473.320		
KOSTEN						
Inhuur van Gem. Eemsdelta						
Secretaris J.W. van der Velde (t/m mrt 2022)	107.139	24.943	25.000	-		
Inhuur personeel Gem. Sw-Fryslân:						
Secretaris K.P.T. Valk (v/a apr 2022)		83.970	80.000	117.000		
Programmamanager 1 FTE				86.000		
Bureauondersteuning 0,5 FTE				28.000		
Projectkosten						
Bijdrage Omgevingsberaad Waddengebied (Prov. Frysl.)	22.107	31.932	32.000	32.000		
Gebiedsagenda Waddenzee gemeenten (Arjen Bos, De Laar)	30.276	35.941		65.000		
Deltaprogramma Waddengebied			6.000	15.000		
Bijdrage coördinatie Werelderfgoed	13.734	17.175	14.000	15.000		
Bijdrage symposium toekomst bruine vloot	2.000					
Ambassadeursprogramma				15.000		
Actieprogramma duurzaam toerisme				10.000		
Bijdrage Landschapstriennale		46.667	23.000	23.000		
Algemene kosten						
Kantoorkosten	8.445	6.002	6.500	6.500		
Reis- en verblijfkosten	2.760	690	3.500	3.500		
Inlopen tekort op begroting 2022				57.320		
subtotaal	186.461	247.320	190.000	473.320		
Resultaat tgv reserve	4.036	57.320-	-	-		